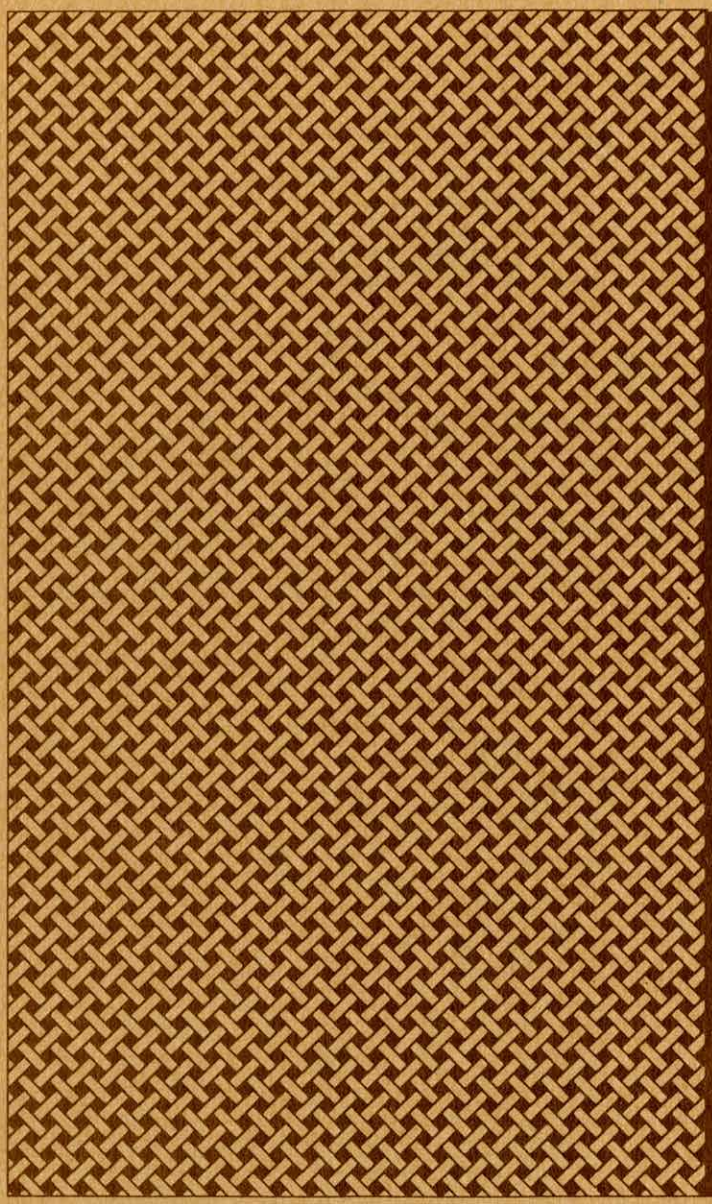
KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM

1995
3

A tartalomból:

A közművelődési könyvtárak jövőjéről

Könyvtárosi jövőkép – szociológus szemmel

A Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak Program

Állománybecslés a magyar felsőoktatási könyvtárakban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

KÖNYVTAROS KOLLÉGAINK FIGYELMÉBE AJANLJUK

MANCI

nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges egy min. 512 kbyte központi tárú PC XT/AT számítógép és a Micro-ISIS program min. 2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 4000.- Ft**. Az **aktualizálást** lemezen vagy az IIF "PETRA" szolgáltatás útján szállítjuk negyedévenként. Ha még nem rendelkeznek adatbázisunk definícióival, az első negyedéves lemezen megküldjük Önöknek.

Lehetőség van az adatbázis **visszamenőleges** megrendelésére 1986-ig, negyedévenként 500.- Ft+ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Továbbra is **vállaljuk**, hogy térítés ellenében a helyszínre utazó kollégánk üzembe helyezi a rendszert és megtanítja az adatbázis kezelését. Nyomtatott használati **útmutatót** és a kereséshez **tárgyszójegyzéket** biztosítunk.

Ha többet szeretne tudni az adatbázisról, lapozza fel a Könyvtári Figyelő 1988/5-6. számában korábbi hirdetésünket és az 1989/2. számban a részletes ismertetést, vagy érdeklődjön a 175-0686-os telefonon.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota "F" épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Főszerkesztő:
Kovács Emőke

Főszerkesztő-helyettes:
Kovács Katalin

Szerkesztők:
Feimer Ágnes
(Külföldi folyóirat-figyelő)
Kovács Katalin
(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Novák István
(Külföldi folyóirat-figyelő)

Műszaki szerkesztő:
Posta Éva

Szerkesztőség:
OSZK KMK
Budapest I. Budavári Palota
F épület 1827
Telefon: 175-0686, 175-7533/517
Telefax: 202-0804
E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:
Negyedévenként
Ára: 180,- Ft + postaköltség
Éves előfizetési díj: 700,- Ft + postaköltség
Számonként is megrendelhető.
Terjeszti: az OSZK KMK
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:
az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Poprády Géza
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár
nyomdájában
Felelős vezető Burány Tamás
Megjelent: ív terjedelemben
Munkaszám:

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

Új FOLYAM
5. (41.) ÉVFOLYAM
1995. 3. SZÁM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
Referativnyj Žurnal. Informatika
Informatics Abstracts
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Index
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
Sciences de l'information documentation

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tartalom

Abstracts
Inhaltsangaben 388

A közművelődési könyvtárak jövőjéről 393
SKALICZKI Judit

Könyvtárosi jövőkép - szociológus szemmel 400
NAGY Attila

Az egyetemi könyvtárak fejlesztésének térigényei 406
URBÁN László

A magyar felsőoktatás és a világbanki támogatás 419
ALLISON, Christine

A Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak Program Könyvtári Alprogramjának összefoglaló jelentése 422
NEAL, Allison

Állománybecslés magyar felsőoktatási könyvtárakban
Conspectus típusú állománybecslés végrehajtásának lehetősége 433
DÖMÖTÖR Lajosné

Az információs brókeri tevékenység az MTI Sajtóbankjában 442
PÉTERFI Rita

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

Elektronikus folyóiratok a hálózaton: a jövő útja? 449
KOLTAY Tibor

Az információtovábbítás új útjai és hatásuk a könyvtárakra: megoldott és sokasodó problémák 453
COX, John (Ford.: Koltay Tibor)

Voucher - új fizetési mód a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésben 456
KÜRTI Lászlóné

Könyvtári törvénykezés Hollandiában - egy sajnálatos történet? 458
BESSELAAR, M. van der (Ford.: Rácz Levente)

Könyvszemle

Az információs bróker kézikönyve
RUGGE, Sue - GLOSSBRENNER, Alfred: The information broker's handbook 461
(Ism.: Tószegi Zsuzsanna)

Bibliográfia a volt NDK-ban született titkos minősítésű disszertációkról
BLECK, Wilhelm - MERTENS, Lothar: Bibliographie der geheimen DDR-Dissertationen Bd. 1. Bibliographie 468
(Ism.: Kövendi Dénes)

Erkölcsi dilemmák a könyvtárakban
WHITE, Herbert S.: Ethical dilemmas in libraries 469
(Ism.: Rácz Levente)

Angol helyismereti irányelvek
Local studies libraries. *Library Association guidelines for local studies provision in public libraries* 471
(Ism.: Szabó Eszter, Bényei Miklós)

Újabb könyv az Internetről
GÁCS Lajos: Mi az Internet? 475
(Ism.: Koltay Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	**477**
Könyvtár- és tájékoztatásügy	**481**
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	**499**
Munkafolyamatok és szolgáltatások	**507**
Tájékoztatási rendszerek	**525**
Vezetés, irányítás	**532**
Felhasználók és használat	**540**
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	**545**
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	**546**
Kapcsolódó területek	**552**

A számot szerkesztette: Kovács Katalin
és Novák István

A szám szerzői, közreműködői: ALLISON, Christine (World Bank, Washington, USA), BÁTONYI Viola (OSZK), BÉNYEI Miklós (Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, Debrecen), BESSELAAR, M. van der (NBLC, The Hague, Hollandia), COX, John (Carfax Kiadó, Abingdon, Nagy-Britannia), DÖMÖTÖR Lajosné (Veszprémi Egyetemi Könyvtár), DROBINOHA Angéla (Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtára, Bp.), FAZOKAS Eszter (OSZK KMK), FEIMER Ágnes (OSZK KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), HEGYKÖZI Ilona (MKE), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi könyvtára), KÖVENDI Dénes (OSZK KMK), KÜRTI Lászlóné (OSZK), MOHOR Jenő (ELTE BTK, Központi Könyvtár), NAGY Attila (OSZK KMK), NEAL, James (Indiana University Library, Bloomington, USA), NOVÁK István (OSZK KMK), PAPP István (FSZEK), PAPPNÉ FARKAS Klára (Európa Tanács Információs Központja, Bp.), PÉTERFI Rita (OSZK KMK), RÁCZ Levente (egy. hallg. ELTE), SKALICZKI Judit (OSZK KMK), SZABÓ Eszter (Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, Debrecen), TÓSZEGI Zsuzsanna (OSZK), URBÁN László (OSZK KMK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS
INHALTSANGABEN

On the future of public libraries

SKALICZKI Judit

Drawing the image of the future has two functions: on the one hand it prepares the institutions for the tasks they have to perform and structural changes to be carried out; on the other hand, it is a chance for outlining optimal conceptions. Though circumstances are constantly changing around us, there are factors by the analysis of which the librarianship of the future may be sketched. The future of libraries is determined by social, economic, political and technological factors. Besides, trends in the library and information world (such as standardised operation, the value for money approach, availability of information instead of documents, etc.) should also be taken into account. The author presents optimistic and pessimistic approaches as well through foreign examples to the view of the future of public libraries. (pp. 393-399)

Librarians' image of the future - from the sociologist's perspective. Lacking self-esteem at present?

NAGY Attila

The image of the future of librarians is characterised by pessimism, and the lack of self-knowledge and self-esteem. The possible future image of librarians consists of carrying on present conditions, the projection of their knowledge or the lack of knowledge. Since the library is an important institution of the middle-class, the lack of self-esteem among librarians originates from the semi-developed state of the Hungarian middle-class. Librarians will be important to such an extent as the decisions regarding the Hungarian secondary and higher education system, and the strengthening of middle class will be made. The most significant "demand" comes to libraries from education (especially from higher education). The level of education is in turn depending on the effectiveness of library services. The International Association for the Evaluation of Educational Achievement examined the reading abilities of 9-14-year-olds in 32 countries. On the bases of some objective factors (e.g. GDP, mean age, number of percapita library items, income of teachers, costs used for education, etc.) results were anticipated. Hungarian children read considerably more than could be expected on the bases of objective factors. It turned out that reading abilities are in very strong correlation with the number of library items, and that of the grades of compulsory education. Aware of this correlation, librarians may be prouder of themselves. In order to be able to sketch an image of the future it should be considered that the strengthening of the cultural, educational sector, thus the increase of library use will be indispensable to catching up with Europe. (pp. 400-405)

Space requirements of the development of university libraries

URBÁN László

Commissioned by the Ministry of Culture and Education, an expert team analysed the premises of the libraries of the 18

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

most significant Hungarian universities. The aim was to determine the level and priorities of necessary developments. The correlation between the given number of students and the area of the building was considered as a basis. However, modifying factors were also taken into account (such as historic collections, extra-university functions, settlement types, etc.). Sketches were drawn and drafts were made on the basis of the survey for determining new building sites, and for the planning of costs. (pp. 406-418)

Higher education in Hungary and World Bank funding

ALLISON, Christine

Experts of the World Bank lay great emphasis on supporting the higher education system of East and Central Europe. The developments aim at the modernisation of the structure of education, the curriculum and to increase the number of students further. In 1990 the Hungarian government prepared the Hungarian Human Resources program for the World Bank in which they asked support for the development of the Hungarian higher education system. The Development of the Hungarian Higher Education System project was also supported by the Japanese government. Since the support is a loan, it is important to use it for the development of fields which will be profitable within a foreseeable period of time, and will make the return of the loans possible. Central funding will decrease in this field due to the present economic state of Hungary, but circumstances may be improved by tuition fees, and other novel constructions of payment. (pp. 419-421)

THEL (Textbook and Higher Education Libraries) Program - Hungary - Libraries sub project. Summary report

NEAL, James G.

The THEL program, a developmental project financed by the World Bank, aims primarily at the reshaping and development of the Hungarian higher education system. This involves the integration of institutions, increased cooperation, the increase of the number of students, the renewal of curricula and textbooks, the development of a new model of administration and financing. The THEL Program focuses to 4 areas: a) acquisition and collection development; b) library automation, database development; c) library administration; d) further education of the staff. The report describes the background of the program, summarises the aims, and the schedule of the development of strategic fields, and financial plans are attached as well. (pp. 422-432)

Collection development in Hungarian academic libraries. (Possibilities of a Conspectus-type collection assessment)

DÖMÖTÖR Lajosné

A survey of international collection survey methods and a proposal concerning the adaptation of one of them to Hungarian circumstances was a part of the library sub project of the THEL program. The most appropriate one was the Conspectus method, developed by the Research Libraries Group, that was widespread in the USA and Canada, and was also used excessively in Europe. It is the advantage of this method that it shows the strengths and weaknesses of the collections, supports collection development and interlending. The evaluation uses worksheets. Its elements are the following: subject, collection level, language. The Hungarian collection assessment aims at surveying the collection level of academic libraries, revealing the problems of acquisition and the fields neglected, the detection of overlap, and the enhancement of the national cooperation in acquisition and collection development. Experts prepared a schedule as well for carrying out the survey in Hungary. (pp. 433-441)

Information brokerage in the Press Databank of the Hungarian News Agency

PÉTERFI Rita

The Hungarian News Agency (HNA) was founded as the 6th news agency of the world. Nowadays its rich, full-text database is also contributing to its fame. The news database, containing pieces of news issued by the HNA since 1988, is a factual, textual subsystem on information in foreign or domestic policy, economy, sport, culture, etc. prepared in the news agency or coming from other sources. The HNA has dealt with documentation since the 50s, first on group, then on department, later on editorial level. The traditional documentation consisted of a UDC-based card catalogue system. Since the full-text database of news was created, the traditional catalogue has become superfluous. The Press Database of the HNA is available to anyone, however, services must be paid for. Information brokerage belongs to these services, too. This involves information services on the phone, in the first instance, and the satisfaction of external and internal information needs. Services are provided by the staff of the database. If internal data are not available for answering a request, external services are used on the basis of a profile list. There are many subscribers to their SDI service. The "anticipated events" subsystem is a new service, just like the provision of graphic data online. (pp. 442-447)

Abroad

KOLTAY Tibor: Electronic journals via networks - the future?

(pp. 449-452)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

COX, John: New ways of information transfer and their impact on libraries.
(Transl.: Koltay Tibor)(pp. 453-456)

KÜRTI Lászlóné: Voucher - a new currency in international interlibrary lending.
(pp. 456-457)

BESSELAAR, van der M.: Library legislation in the Netherlands, a sad story.
(Transl.: Rácz Levente)(pp. 458-460)

Book Reviews

Handbook for information brokers
RUGGE, Sue - GLOSSBRENNER, Alfred: The information broker's handbook.(Rev.: Tószegi Zsuzsanna) (pp. 461-467)

Bibliography of secret dissertations in the GDR.
Bibliographie der geheimen DDR-dissertationen. Bd.1. Bibliographie. Bibliographie of secret dissertations in the German Democratic Republic. Vol.1.(Rev.: Kövendi Dénes) (pp. 468-469)

Ethical dilemmas in libraries.
WHITE, Herbert S.: Ethical dilemmas in libraries. (Rev.: Rácz Levente) (pp. 469-470)

Guidelines to local studies provision in British public libraries.
Local studies libraries. Library Association guidelines for local studies provision in public libraries.(Rev.: Szabó Eszter) (pp. 471-474)

From foreign journals (Abstracts)

INHALTSANGABEN

Über die Zukunft von Öffentlichen Bibliotheken

SKALICZKI Judit

Wenn man ein Zukunftsbild zeichnet, hat man zwei Ziele: einerseits die Institutionen dafür vorzubereiten, welche Aufgaben sie lösen müssen, welche strukturelle Änderungen sie verwirklichen müssen; andererseits, bei einem Zukunftsbild gibt es die Möglichkeit, optimale Ideen aufzuzeichnen. Obwohl sich unsere Umwelt stets verändert, gibt es solche Faktoren, mit deren Analyse das Bibliothekswesen der Zukunft aufzuzeichnen ist. Die Zukunft der Bibliotheken wird von gesellschaftlichen, wirtschaftlichen, politischen und technologischen Faktoren gleichermassen determiniert. Daneben sind auch die Trends im Bereich der Bibliotheken und der Information in Betracht zu ziehen (z.B. die Tätigkeit nach einheitlichen Normen, die Geltung der Annäherung "Wert für das Geld zu Geben", Verbreitung des Prinzips, statt Materialien Information anzubieten usw.). Die Verfasserin führt ausländische Beispiele auf, um optimistische und pessimistische Ansichten über die Zukunft von Öffentlichen Bibliotheken vorzuzeigen. (S. 393-399)

Die Zukunft der Bibliotheken mit den Augen des Soziologen. Gegenwart ohne Selbstvertrauen?

NAGY Attila

Laut einer Erhebung in den 90-er Jahren wird das Zukunftsbild von Bibliothekaren vom Pessimismus, vom Mangel an Selbstkenntnis und Selbstvertrauen charakterisiert. Ihr Zukunftsbild enthält die Verlängerung der gegenwärtigen Verhältnisse, das Projizieren ihrer Kenntnisse oder deren Mangel. Da die Bibliothek eine wichtige Institution der Mittelklasse ist, steht hinter dem schwachen Selbstvertrauen der Bibliothekare die ungenügende Gestaltung der ungarischen Mittelklasse. Die Bibliothekare werden in so einem Masse wichtig werden, soviel die Entscheidungen zur Verstärkung der Mittel- und Hochschulausbildung, und der Mittelschichten getroffen werden. Die grösste "Kunde" der Bibliotheken ist die öffentliche Ausbildung, vor allem die Hochschulausbildung. Das Niveau der Ausbildung hängt aber mit der Effizienz der bibliothekarischen Dienstleistungen zusammen. Die International Association for the Evaluation of Educational Achievement hat die Lesefähigkeiten von 9-14-jährigen im Ausbildungssystem von 32 Ländern untersucht. Aufgrund einiger objektiven Faktoren (Volkseinkommen, Durchschnittsalter, die Zahl der bibliothekarischen Einheiten pro Einwohner, das Gehalt der Pädagogen, der Anteil der Ausbildung am Etat) wurden die zu erwartenden Ergebnisse abgeschätzt. Ungarische Kinder lesen wesentlich besser, als es laut der objektiven Umständen vorherzusagen war. Ihre Lesefähigkeit wurde von der Zahl der bibliothekarischen Stellen und der obligatorischen Schulklassen stark beeinflusst. Bibliothekare können auf sich stolz sein. Im Zukunftsbild muss man es auch beachten, dass die Verstärkung des kulturellen und Ausbildungsgebiets, und als Folge, die Erhöhung der Benutzung der Bibliotheken zum Anschliessen an Europa unentbehrlich sein wird. (S. 400-405)

Die Raumbedürfnisse der Universitätsbibliotheken

URBÁN László

Im Auftrag des Ministeriums für Kultur und Ausbildung hat eine Gruppe von Spezialisten die Unterbringung der Bibliotheken in den 18 wichtigsten ungarischen Universitäten

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

analysiert. Ziel der Untersuchung war es, den Ausmass und Reihenfolge der gewünschten Entwicklungen zu bestimmen. Als primäre Qualifikationsbasis wurde die Korrelation zwischen der Zahl der Studenten und der Grösse der Bibliothek betrachtet, aber Modifizierungsfaktoren (z.B. historische Bestände, ausseruniversitäre Funktionen, Gemeindetyp usw.) wurden auch berücksichtigt. Aufgrund der Studie wurden Planentwürfe gemacht, um die neuen Bauorte anzuweisen und die Kosten zu planen. (S. 406-418)

Ungarische Hochschulausbildung und die Unterstützung der Weltbank

ALLISON, Christine

Die Spezialisten der Weltbank legen einen grossen Wert darauf, die Hochschulausbildungssysteme der Ost- und Mitteleuropäischen Ländern zu unterstützen. Ziel der Entwicklungen ist es, die Struktur der Ausbildung, den Lehrstoff und die Lehrpläne zu modernisieren, und die Zahl der Studenten zu erhöhen. 1990 hat die ungarische Regierung das Programm "Humane Kraftquellen in Ungarn" für die Weltbank vorbereitet, in dem sie um Hilfe zur Entwicklung des ungarischen Hochschulausbildungssystems gebeten hat. Im Programm der Entwicklung vom Hochschulausbildungssystem in Ungarn hat auch die Unterstützung der japanischen Regierung eine Rolle gespielt. Da die Unterstützung vom Charakter eines Kredits ist, soll Ungarn sie zur Entwicklung solcher Gebiete benutzen, die in absehbarer Zeit Nutzen bringen und die Rückzahlung des Kredits ermöglichen. Wegen der heutigen wirtschaftlichen Lage wird sich die zentrale Unterstützung zu diesem Zweck mindern, doch kann die Lage durch die Einhebung vom Lehrgeld, und durch neue Lastentragungsstrukturen, durch die Erhöhung der institutionellen Selbständigkeit verbessert werden. (S. 419-421)

Zusammenfassender Bericht des "Programms Lehrbücher und Hochschulbibliotheken (THEL) - Ungarn - Unterprojekt Bibliotheken"

NEAL, James G.

Das THEL Programm - ein Entwicklungsplan mit der Unterstützung der Weltbank - hat vor allem das Ziel, das ungarische Hochschulausbildungssystem umzugestalten und zu entwickeln. Dieses Programm wird die Integration von Institutionen, eine mehr intensive Zusammenarbeit, die Erhöhung der Studentenzahl, die Erneuerung der Lehrpläne und der Lehrbücher, die Entwicklung eines neuen Lenkungs- und finanziellen Modells mit sich bringen. Das THEL Programm konzentriert auf vier Gebiete: a) Erwerbung, Bestandsentwicklung; b) Bibliotheksautomatisierung, der Aufbau von Datenbanken; c) Bibliotheksmanagement; d) Weiterbildung des Personals. Der Bericht zeigt den Hintergrund des Programms, führt die Ziele und den Terminplan der Entwicklung von einigen strategischen Gebieten vor, und legt auch den Plan des Etats bei. (S. 422-432)

Bestandsentwicklung in ungarischen Hochschulbibliotheken. (Die Möglichkeit der Bestandsbewertung mit der Conspectus-Methode)

DÖMÖTÖR Lajosné

Teil des Unterprojekts Bibliotheken im THEL Programm hat sich mit der Untersuchung der internationalen Methoden für Bestandsbewertung beschäftigt, und Vorschläge zur Adaptierung von einer von ihnen für die ungarischen Verhältnisse gemacht. Laut den Spezialisten ist die vom Research Libraries Group entwickelte Conspectus-Methode für Ungarn am geeignetesten. Sie ist in den USA und Kanada weit verbreitet, und hat auch in Europa an Boden gewonnen. Der Vorteil dieser Methode ist es, dass sie die schwachen und starken Punkte der Bestände zeigt, der Erwerbung und der Fernleihe hilft. Die Bewertung erfolgt aufgrund Arbeitsformulare mit den folgenden Rubriken: Fachgebiet, Niveau des Bestandes, Sprache. Ziel der Bestandsbewertung in Ungarn ist es, das Sammelniveau der Hochschulbibliotheken zu erheben, die Erwerbungsprobleme zu identifizieren, die vernachlässigten Gebiete und Überlappungen zu finden, und die Entwicklung nationaler Koordination im Bestandsaufbau und -entwicklung zu unterstützen. Die Spezialisten haben auch den Terminplan für die Untersuchung in Ungarn zusammengestellt. (S. 433-441)

Information-Broker-Tätigkeiten in der Pressedatenbank der Ungarischen Presseagentur MTI

PÉTERFI Rita

MTI wurde als die sechste Presseagentur der Welt ins Leben gerufen. Heute ist sie wegen ihrer reichen Volltextdatenbank auch berühmt. Die Pressedatenbank enthält seit 1988 die von der MTI herausgegebenen Nachrichten, sowie ein faktographisches Untersystem mit Text, das Informationen zur Aussen- und Innenpolitik, Wirtschaft, Sport, Kultur usw. enthält, die aus der Presseagentur selbst oder aus anderen Quellen stammen. Eine Dokumentationsarbeit wurde in der MTI seit den 50-er Jahren durchgeführt, am Beginn im Rahmen einer Gruppe, später einer Abteilung und einer Redaktion. Die traditionelle Dokumentation basierte sich auf einem UDK-Zettelkatalog. Seitdem es die Volltextdatenbank von Nachrichten gibt, sind die traditionellen Register überflüssig geworden. Die Pressedatenbank ist allen zugänglich, aber man muss für ihre Benutzung zahlen. Die Dienstleistungen des Typs Information Broker gehören auch zu diesem Gebiet. Das bedeutet vor allem Informationsverbreitung per Telefon und auch Informationsdienstleistungen für äussere und innere Kunden. Diese Arbeit wird von den Mitarbeitern der Datenbank durchgeführt. Wenn sie die Fragen aus den eigenen Daten nicht beantworten können, nehmen sie äussere Dienstleistungen aufgrund einer Profilliste in Anspruch. Für die SIV gibt es viele Abonnenten. Eine neue Dienstleistung ist das Untersystem "Zu erwartende Ereignisse", und das Anbieten von graphischen Daten durch Online-Verbindung. (S. 442-447)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ausblick

KOLTAY Tibor: Elektronische Zeitschriften im Netz - der Weg der Zukunft?
(S. 449-452)

COX, John: Neue Wege der Informationsverbreitung und ihr Einfluss auf die Bibliotheken.
(Übers.: Koltay Tibor) (S. 453-456)

KÜRTI Lászlóné: Voucher - eine neue Lösung der Bezahlung im internationalen Leihverkehr.
(S. 456-457)

BESSELAAR, van der M.: Bibliotheksgesetzgebung in den Niederlanden.
(Übers.: Rácz Levente) (S. 458-460)

Buchbesprechungen

Das Handbuch des Information Brokers.
RUGGE, Sue - GLOSSBRENNER, Alfred: The Information broker's handbook.(Rez.: Tószegi Zsuzsanna) (S. 461-467)

Bibliographie der geheimen DDR-Dissertationen. Bd. 1.
(Rez.: Kövendi Dénes) (S. 468-469)

Ethische Dilemmas in Bibliotheken.
WHITE, Herbert S.: Ethical dilemmas in libraries.(Rez.: Rácz Levente) (S. 469-470)

Ortskundliche Richtlinien für die britischen Öffentlichen Bibliotheken.
Local studies libraries. Library Association guidelines for local studies provision in public libraries.(Rez.: Szabó Eszter) (S. 471-474)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

"A világ úgy látszik, hogy belép, illetve már belépett, a káosz korszakába... A káosznak – modern gondolkodásunk mondatja velünk – megvan a maga rendje. Néha kifáradt rendszereknek, szervezeteknek, melyek elérték teljesítőképességük csúcsát, illetve korlátait, alapvető változásokon kell átesniük, hogy megújulhassanak... A káosz finoman fogalmazva is kényelmetlen állapot, de nem feltétlenül kell félnünk tőle, ha – és ez a "ha" nagyon fontos –, megvan az előrelátásunk és a bölcsességünk, ha kezelni tudjuk, és ha megfelelő intelligenciával és érzékenységgel reagálunk rá." (Line, M. B.)

A közművelődési könyvtárak jövőjéről

Skaliczki Judit

Bevezetés

A jövőkép kialakítása és megrajzolása egyrészt tudományos kutatás eredményeként születhet meg, másrészt a képzelet szülötte, vágyálmok és félelmek megfogalmazása. Tehát, egyrészt elemzéseken, adatok analizálásán, fejlődésvonalak felvázolásán nyugszik, másrészt a jelen ismereteihez adja hozzá az elrugaszkodó képzelet vízióját, mely nem utópisztikus, de nem is mindig realisztikus.

A jövőképek megrajzolásának kettős célja van. Felkészítheti az intézményeket, hogy milyen feladatokkal kell majd szembenézniük, mihez kell az intézmény szerkezetét alakítani, átalakítani. Ugyanakkor a jelenlegi helyzettől eltekintve, lehetőséget ad egy optimális elképzelés megrajzolására, amit ütköztetve a lehetőségekkel, a fejlődés, a fejlesztés irányvonalait kaphatjuk meg.

Lehet-e egy állandóan változó világban jövőképpel foglalkozni?

Lehet, sőt kell is, ha az az alapállásunk, hogy az általunk "megjósolt" változás bármikor éppen az ellenkezőjére változhat. *John Martin*, a British Library Information UK 2000 program egyik kidolgozója, a vizsgálat elkészülte után a következőket mondta: *"Az eseményeket nem lehet pontosan megjósolni, az előre láthatatlan dolgok valóban nem láthatók. A legtöbb, amit tehetünk, hogy abból az alapállásból indulunk ki, hogy "amennyiben a folyamatok a továbbiakban is így folytatódnak, akkor..." A vizsgálat megkezdése és a jelentés publikálása között megdőlt a kommunista rendszer Kelet-Európa országaiban, Németország egyesült, mélyült a gazdasági recesszió, nőtt a munkanélküliek száma, megbukott Mrs Thacher, lezajlott az Öbölháború..." (Corrall, S.)*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A körülmények tehát megjósolhatatlanul változnak körülöttünk, s nekünk az a feladatunk, hogy a szakemberek segítségével számba vegyük azokat a tényezőket, amelyek a jövő könyvtár- és információtudományát befolyásolják, és – újra meg újra felülvizsgálva elképzeléseinket – felvázoljuk a jövő könyvtárügyét.

A jövő elképzelése nélkül, a megvalósítandó cél meghatározása nélkül, nem lehet eleget tenni a jelen feladatainak sem. A jelen stratégiáját ugyanis minden esetben az elérendő cél érdekében, vagyis a *jövő* érdekében kell kialakítanunk. Jóllehet a jövőkép kialakítása, a jövő kutatása végigvonul a világ közgondolkodásának egész történetén, a jövőkutatások akkor erősödnek fel, amikor a jelen gondjai megszaporodnak, az eddigi belátható változások beláthatatlanná válnak.

A könyvtárak jövőjét befolyásoló tényezők:

A következő területek áttekintését kell elvégezni a makrokörnyezetből:

- 1. társadalmi,
- 2. politikai,
- 3. gazdasági,
- 4. technológiai.

1. A társadalmi tényezők között számba kell venni, a társadalom szerkezetének a változását, a társadalmi mobilitásnak az irányát, mozgását vagy mozdulatlanságát; a közszolgálati szféra látható háttérbe szorulását a gazdasági terület előtérbe jutása miatt, és általában a nem anyagi értékeket termelő ágazatok háttérbe szorulását. A demográfiai tényezők is meghatározóak. Elemezni kell a civil szerveződések fejlettségét, a civil társadalom erősödését, a közigazgatási változásokat.

2. Ismerni kell a politikai pártok érdekeit, a politikai erővonalak alakulását; a politikai döntéseket, a prioritásokat, a politikai érdekek jelenlétét vagy hiányát a kulturális szférában; a politikai döntéseket a kultúra, a tudomány és az oktatás fejlesztésének kérdéseiről; a könyvtárügy jelenlétét a politikai programokban.

3. A gazdasági terület, a gazdasági érdekek egészen közvetlenül érintik a könyvtárakat és az információs intézményeket. Nyomon követhető a gazdasági recesszió hatása e területen. Létjogosultságot nyer a piacorientáltság a könyvtárakban is. A költségvetések nem tudnak lépést tartani a növekvő kiadásokkal: a dokumentumok árainak növekedése, a növekvő energiaárak, tehát a fenntartás költségeinek növekedése miatt, megjelenik az intézmények többcsatornás finanszírozásának szükségessége. Az erőteljes privatizáció következtében felmerül a könyvtárak magánkézbe adásának gondolata is. Az állam "szabadulni" igyekszik a kötelezettségei alól.

4. Az információtechnológia fejlődése belátathatatlan távlatokat nyitott. A virtuális, a falak nélküli könyvtárak létrejötte a számítógépes hálózatok következtében, a legtávolabbi adatbankok használatának lehetősége, az elektronikus könyvtár, az elektronikus sajtó, a CD-ROM, a CD-WORM, a törölhető CD és a multimédiák nyújtotta új és még fejlődő lehetőségek, az információhoz való hozzáférés új távlatai arra kell, hogy késztessék a könyvtárosokat, hogy újrafogalmazzák a könyvtárképüket. Semmiképpen sem lehet felrajzolni a jövő könyvtárát alapos információtechnológiai ismeretek nélkül.

5. A humán világ változása, azaz a társadalom és az egyén reakciója az előbb említett változásokra, az egyik legkevésbé belátható és ugyanakkor a legmeghatározóbb elem.

A makroösszefüggések feltárása mellett elemezni kell a mikrokörnyezetet is, a *társadalmi közeget*, amelyben a könyvtár működik; a könyvtár jelenlegi állapotát. A társadalmi környezeten belül az oktatás – a köz- és a felsőoktatás –, az írás és könyvkultúra helyzetét és fejlődésének lehetőségeit, az egész könyvtári rendszer helyzetét stb., a település, a város fejlődési trendjét, a település, a város kulturális stratégiáját, az ellátandó könyvtárhasználók gazdasági, szociális stb. helyzetét, a könyvtár információtechnológiai fejlettségét, a könyvtár vezetését és munkatársi gárdáját.

Az általánosan figyelembe veendő tényezők azt a makro- és mikrovilágot jellemzik, amelyben a könyvtárak jelenleg élnek, és elemzésük ahhoz ad segítséget, hogy a könyvtárakat, a könyvtárügyet befolyásoló tényezők – változásuk, fejlődésük révén – miképpen alakítják majd a könyvtárakat.

Emellett fontos azt is tudni, hogy a könyvtári és információs területen általában milyen trendek érvényesülnek. Néhány ezek közül:

1. egységes szabványok szerinti működés,
2. a "pénzért értéket" szemlélet térhódítása,
3. a dokumentumok mellett – helyett – az információ fontossága.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. Az első pontban említett trendet segíti és táplálja az IFLA öt jelentős nemzetközi programja, az Európai Uniónak és az Európa Tanácsnak a könyvtárakat érintő ajánlásai (pl. a szerzői jog területén), az egységes adatátviteli lehetőségek, az azonos adatbázisok, azonos források használata stb.

2. A "pénzért értéket" szemlélet a piaci szemlélet megjelenését jelenti a kulturális területen, a könyvtárakban is. Az adófizető állampolgárnak jogában áll tudni, hogy az adóját mire költi az állam; joga, hogy számonkérje, miért nem a közszolgálati szférát fejlesztik belőle – pl. a könyvtárakat –, és joga, hogy minőségi, számára fontos szolgáltatást, "árut" kapjon a könyvtáraktól. Ennek a trendnek eredményeként a könyvtárak megbizonyosodtak arról, hogy megmaradásuk és megfelelő szintű fejlődésük az állampolgárok érdekeltségén alapul. A könyvtárak megmaradásának és fejlődésének záloga, ha a használók könyvtárává válnak.

3. A dokumentumok jelentősége mellett fontosabbá válik az információ, az információhoz való hozzájutás. Ez egyben a privát szektor előretörését is jelenti. Nem az a fontos, hogy az információt a könyvtár vagy az információs cég terjeszti, hanem csupán az, hogy az információt miképpen lehet megszerezni. Amennyiben magánkézben van, illetve magánkézbe kerül, akkor ez a terület megelőzi a könyvtárakat. Az információs társadalomban azok a szervezetek maradnak meg – mindegy, hogy ki tartja fenn és mi a neve –, amelyek az információt birtokolják. Az információhoz való hozzáférés nem lesz a könyvtárak privilégiuma.

A jövő közművelődési könyvtárképének lehetséges változatai

A jövő könyvtárképével foglalkozó szakemberek megállapítása szerint a jelenlegi könyvtárvezetők kulcshelyzetben vannak, hiszen még lehetőségük van arra, hogy eldöntsék, hatni akarnak-e a változásokra, cselekvő részesei akarnake lenni a változásoknak, vagy csak elszenvedői? *Robert Olson* futurológus 1989-ben az OCLC (Online Computer Library Center) által rendezett, a közművelődési könyvtárak jövőképéről szóló konferencián 50 nagy közművelődési könyvtár igazgatójától azt kérte, hogy írják le a jövőbeli elképzeléseiket optimista és pesszimista megközelítésből, azaz fogalmazzák meg a reményeiket és a félelmeiket.

A reményeket hat pontban összegezték:

1. A könyvtárak sikerrel alkalmazkodnak a jövő változásaihoz, mert munkatársaik kezdeményezők, kreatív a vezetésük és a fejlődésre állandóan készek;

2. A használók számára a könyvtár nélkülözhetetlen lesz, mert ez lesz a jövőben a társadalom információs központja, az elektronikusan tárolt adatokhoz a könyvtárakon keresztül jutnak majd el, de ugyanakkor megmarad a nyomtatott dokumentumok gyűjtőhelyeként is;

3. A tényleges használói igények kielégítése miatt igen nagy mértékben nő majd a könyvtárhasználat;

4. Miután a társadalom tagjai csak akkor tudnak alkalmazkodni a változó körülményekhez, ha a permanens tanulás, képzés és átképzés életformájukká válik, ez feltételezi a permanens könyvtárhasználatot;

5. A könyvtárak jelentősen kiveszik a részüket a szociálisan hátrányos helyzetűek társadalmi integrálása, a feszültségek csökkentése érdekében végzett munkából;

6. A kormányzat és a társadalom tapasztalva a könyvtárak fontosságát, új kormányzati finanszírozási technikákkal és az alapítványok pénzügyi lehetőségeinek felhasználásával megfelelőképpen dotálja a könyvtárakat.

A könyvtárigazgatók a félelmeiket hét pontban határozták meg:

1. A könyvtárak vezetése alkalmatlan lesz a változások kezelésére;

2. A könyvtárak privatizációja ellenőrizhetetlenné válik, a szolgáltatások díjazottá tétele nem a könyvtárak felelőssége lesz, és ez a két tény megnehezíti a könyvtárak megmaradását;

3. Olyan mély lesz a szakadék a társadalom vagyonos és elszegényedett rétegei között, hogy ezt az intézmények – a könyvtárakat is beleértve – nem tudják már kezelni;

4. A kis településeken lévő könyvtárakat az önkormányzatok nem tudják fenntartani, helyüket privát intézmények veszik át, vagy esetleg még ez sem történik meg, hanem egyszerűen megszűnnek;

5. A kormányzat szintjén a könyvtárügy aligalig jelenik meg, érdektelen területet képvisel;

6. A fentebbi tendenciák miatt a könyvtárak egyre kevésbé tudnak megfelelni annak a feladatuknak, hogy információs és kommunikációs központok legyenek. Ez főképpen a kisvárosokat, a város környéki településeket fenyegeti;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

7. A könyvtárak nem fogják kihasználni a kooperációban rejlő lehetőségeket forrásaik megosztásában – akár az információk, akár a dokumentumok terén –, nem működnek együtt.

A két különböző megközelítés jelzi az irányt, hogy merre kell a könyvtáraknak elmozdulniuk, hogy túléljék a nehéz jelent és legyen jövőjük.

Még élesebben, meghökkentőbben fogalmaz *Bruce A. Shuman*, a Wayne State Egyetem tanára, aki szerint az alapkérdés az, hogy lesz-e közművelődési könyvtár? Van-e jövője a közművelődési könyvtárnak? Ő kilenc változatban rajzolja meg a 2015-re előretekintő lehetséges jövőképeket:

1. *A könyvtár meghal.* A társadalom nem igényli majd a könyvtárak szolgáltatásait, hiszen a 200 csatornás TV alkalmas arra, hogy minden létező, elektronikusan tárolt információhoz hozzájuthassanak a társadalom tagjai. A nyomtatott dokumentumokat a könyvkölcsönző vállalkozóktól szerzik majd be.

2. *A könyvtár interaktív robotként működik.* A "könyvtárhasználó" akár otthonról, akár a könyvtárban egy barátságos, mindig rendelkezésre álló robotnak teszi fel a kérdéseit, aki (ami) a kívánt formában (hang, nyomtatott forma, videókazetta stb.) válaszol majd rá.

3. *A status-quo szindróma érvényesül.* A könyvtár olyan marad, mint amilyennek ma ismerjük, mert sem elég pénz nem lesz a lényegi változások végrehajtásához, sem olyan erőteljes érdek nem jelenik meg, ami ezt a változtatást kiköveteli.

4. *Kulturális műemlékké válik.* Minden korszerű információ- és dokumentumszolgáltatás magánkézbe kerül. A közművelődési könyvtár a régi, porosodó könyvek gyűjteményeként marad meg, ahová legfeljebb nosztalgikus érzések vezetik majd be a nagyszülőket, hogy unokáiknak megmutassák fiatalkoruk olvasmányait.

5. *A mindent szolgáltatni, de csak kevesek-nek* lehetőség. Ebben az esetben a könyvtár hagyományos és új szolgáltatásainak teljes körét nyújtja, de csupán a szegények számára. A közösség tehetős tagjai vagy egyáltalán nem veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat (ők megveszik maguknak), vagy meglehetősen magas díjazás ellenében.

6. *A kevés szolgáltatást nyújtani, de mindenkinek* lehetőség. A könyvtárnak el kell döntenie, hogy szolgáltatásai sorában melyek azok, amelyek kimagaslóak, egyediek, amelyeket mindenképpen meg kíván őrizni. Jó megoldás lehetne, ha a könyvtár azt a fajta közhasznú információs szolgáltatást tartaná meg, amelyre mindenképpen szüksége van a könyvtárhasználónak, a többi szolgáltatás pedig átkerülne a magánszférába.

7. *Ismereteket nyújtó szalon.* A kényelmes fotelekben helyet foglaló látogató a fejére tesz egy sisakot, amelyben olyan készülékek vannak elhelyezve, amelyek érintkezve a bőrrel, újra kibocsátják magukból azokat a gondolatokat, érzéseket, érzelmeket, amelyeket egy előző helyzetben rögzítettek bennük – pl. a Mount Everest megmászásakor kerültek a készülékbe –, és így egy fotelban ülve újra átélheti ugyanazt a helyzetet. Így el lehet "jutni" pl. az Amazonas őserdeibe – ténylegesen érezve a lehetetlen erőfeszítést –, repülni a Marsra stb., stb.

8. *Az átpolitizáló könyvtár.* Ez a lehetőség egy diktatórikus társadalmi követelményként jöhet létre. Miután a valós információk ártanak a hatalmon lévőknek, ezért drasztikusan megnehezítik a politikai információkhoz való jutást, visszamenően megsemmisítik az információt. Valamiképpen *Orwell: 1984* c. könyvének mintájára.

9. *Az otthoni elvonultság győzelme.* Amennyiben a 21. században lehetőség lesz arra, hogy otthoni TV, számítógép, telefon, fax segítségével bármilyen információhoz hozzá lehessen jutni akár elektronikus, akár nyomtatott formában, ki tudja, nagyobb vonzereje lesz-e a könyvtárnak, mint az otthoni kényelemnek?

Az angol szakemberek véleménye több esetben megegyezik az előbbiekben megismert változatokkal.

Az angol könyvtárosegyesület a következő öt pontban összegezte elképzeléseit a 21. századi könyvtárakról:

- 1. Nem lesz közművelődési könyvtár.
- 2. Lesz, de alacsony szintű szolgáltatásokat nyújt majd, jóllehet a használók teljes körének.
- 3. Lesz, és magas szintű szolgáltatásokat nyújt, de csupán a használók egy bizonyos körének.
- 4. Húsz év múlva a jelenlegi könyvtárak továbbfejlesztett változatai lesznek.
- 5. Elektronizált könyvtárak lesznek.

Az eddig megismert jövőképekben is nyomon lehetett követni, hogy az egyre szorítóbb gazdasági nehézségek, a gazdasági recesszió arra készteti a könyvtárosokat, a könyvtárakkal foglalkozó szakembereket, hogy újrafogalmazzák a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárakról kialakított elképzeléseiket. A korlátozott pénzügyi lehetőségek élesebb határokat szabnak a még megvalósítható és elhanyagolható feladatok közé, és kötelezővé teszik a fontossági sorrendek megállapítását. *P.J.Th. Schoots*, akkor még a Rotterdami Városi Könyvtár igazgatója, 1992-ben Peeble-ben a közművelődési könyvtárakkal foglalkozó konferencián a jövő közművelődési könyvtára legfontosabb feladataként az információközvetítést fogalmazta meg. A könyvtáraknak úgy kell majd együttműködniük a településen, a városban, a világban, mint egy élő szervezetben *az idegközpontoknak*. Míg továbbra is megtalálhatók lesznek a könyvtárak nevelési, szórakoztatási és információs feladatai, nem kell "kulturális palotává" válniok. A túlélés záloga, hogy a könyvtár olyan *információs idegközpont* legyen, amely minden, a számára fontos információt eljuttat a használóhoz.

A fejlődési vonal tehát a könyvtártól az információs központ felé mutat. Részletesebben ez azt jelenti, hogy amennyiben a könyvtárak megfelelőképpen alkalmazkodnak a változásokhoz, akkor a következő jellemzőik lesznek:

- 1. Értéküket nem az állomány nagysága, hanem a nyújtott információ gyorsasága és pontossága adja.
- 2. A használónak nyújtott szolgáltatásoknak legalább a felét egyre inkább olyanok veszik majd igénybe, akik sohasem mennek el a könyvtárba.
- 3. Az információs infrastruktúra lehetővé teszi majd az egyre növekvő és változó információhoz való teljes hozzáférést.
- 4. Ez az infrastruktúra a kisebb fiókkönyvtárakban is létrejön.
- 5. A szolgáltatások színvonalát nem a technológiai fejlettség határozza meg, hanem az az idő, amelyet a munkatársak ráfordítanak.
- 6. Interaktív, térítéses kutatói szolgáltatások alakulnak ki.
- 7. Új munkakör létesül: az információs szakember munkaköre.
- 8. A szolgáltatások fontos részeként megmarad a könyvkölcsönzés.
- 9. A közművelődési könyvtárak nem egyszerűen túlélik a nehéz időszakot, de újra virágozni fognak.

Ki lesz a jövő könyvtárának használója?

Ez kulcskérdés. Csak a megelégedett használó tartja majd fenn a könyvtárat. A használók fogják eldönteni, hogy szükség van-e a könyvtárra vagy sem! Most éljük át az átmenet korszakát: eddig a könyvtárakban olyan számítógépes rendszerek jelentek meg, amelyeket a gyártók ajánlottak. A jövőben azok a rendszerek terjednek majd el, amelyek egyértelműen a használók igényeit elégítik ki. Azok a szolgáltatások, amelyekre a használók nem tartanak igényt, elhalnak.

A jövő könyvtárhasználójáról beszélve a következő kérdéseket kell tisztázni:

- 1. Kik lesznek nagyobb számban a könyvtárban, a valamit böngészők vagy a meghatározott dokumentumot kölcsönzők?
- 2. A könyvtárhasználó kutató az információt, dokumentumot önkiszolgáló módon kívánja-e megkapni, vagy igényli-e majd a könyvtáros szakember segítségét?
- 3. Lesznek-e olyan gyerekek, felnőttek, akik a távoktatás résztvevőiként a könyvtárat tekintik majd oktatási intézményüknek?
- 4. Lesznek-e olyan csoportok, amelyek különböző speciális programokat tartanak majd a könyvtárakban?
- 5. Lesznek-e olyan hajléktalanok, akik lakás híján a könyvtárakat keresik fel?
- 6. Lesznek-e kulcsos gyerekek, akik iskola után nem haza, hanem a könyvtárba mennek, s ez lesz számukra a szocializálódás helye?

A kérdésekre adott válaszok után meg kell határozni a prioritásokat a könyvtár környezete, a makro- és mikrovilág elemzése során kapott információk birtokában. El kell dönteni ugyanis, hogy:

- Kit tekint majd "fontosabb" könyvtárhasználónak a könyvtár: az információt kereső kutatót vagy a funkcionális analfabétát?
- Mit tekint értékesebb eredménynek: a már könyvtárhasználók igényeinek jobb kielégítését, vagy azokét, akik még nem könyvtárhasználók?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– A megcélzott könyvtárhasználói rétegnek szerepe van abban is, hogy egy-egy könyvtár a jövőbeni szolgáltatásait ingyenesnek vagy térítésesnek tervezi-e?

A közművelődési könyvtári filozófia egyértelműen állást foglal az alapszolgáltatások ingyenessége mellett. Ugyanakkor a gyakorlat nagyon sok helyen nagyon sok tekintetben ellentmond ennek. Az IFLA térítéses szolgáltatásokkal foglalkozó munkacsoportja 1987-ben a következő megállapításokat tette:

A szolgáltatásokért kért díjazás:

1. meggátolja az információ szabad áramlását, jóllehet ez mind az oktatásnak, mind a permanens képzésnek, átképzésnek alapfeltétele;

2. kizár bizonyos rétegeket a könyvtári szolgáltatásokból;

3. megnehezíti a kisebbségek és a bármilyen szempontból hátrányos helyzetűek ellátását, mivel az állománygyarapítás a pénzt hozó, jövedelmező állományrészeket helyezi előnybe;

4. lehetetlenné teszi a normatívák megtartását;

5. a valóságban csak kicsiny anyagi megtérülést jelent;

6. a használók nem reagálnak rá kedvezően, és sok esetben politikailag sem kedvező a hatása.

Az IFLA-jelentés ellenére sok könyvtáros a térítés mellett dönt, mert a könyvtári szolgáltatásokat éppen olyan szolgáltatásoknak tekinti, mint az orvosi ellátást, vagy az ügyvédi tudás igénybevételét.

Áttekintettük a közművelődési könyvtárak előtt kirajzolódó, a szakirodalomból ismerhető néhány lehetőséget, és számba vettük, hogy ki lehet a jövő könyvtárának használója. Mindezek az ismeretek azonban akkor válnak teljessé, ha a könyvtár egyik legfontosabb alkotó (a szó igazi értelmében!) részéről, a könyvtárosról is beszélünk.

A jövő könyvtárosa

Milyennek kell lennie a jövő könyvtárosának, hogy elláthassa azokat a feladatokat, amelyekről már beszéltünk?

Azokhoz a feladatokhoz kell alkalmazkodniuk, amelyeket a könyvtár a jövőben ellát: a szociális feladatokat ellátó könyvtárakban empatikus, szociális munkási feladatokat is ismerő könyvtárosokra, az információs központokban információs szakembererekre és információs menedzserekre van szükség.

Lassan megszűnik az éles határ a szakképzett könyvtáros és a könyvtárban dolgozó egyéb – pl. számítógépes – szakember között.

A munkatársak közül lesz, aki az információtechnológiában szerez gyakorlatot és lesz, aki a kommunikációs, a használókra orientált képességekben.

A tradicionális könyvtárosi ismeretek mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a következő területek:

- piackutatás, a pénzügyi források felkutatása,
- pályázatok figyelése, pályázatok írása,
- marketing és public relations,
- a változások figyelése, elemzése, a szolgáltatások hozzáigazítása,
- menedzsment ismeretek és -technikák alkalmazása,
- a jogszabályok ismerete, figyelése, alkalmazása és felhasználása.

A jövő könyvtárának legfontosabb alakítója a könyvtáros. Ha a könyvtáros meg van győződve a könyvtár jövőjéről, megtalálja az érveket, hogy a politikusokat is meggyőzze erről.

S végül pontosan milyen lesz a jövő könyvtára, a jövő könyvtárosa?

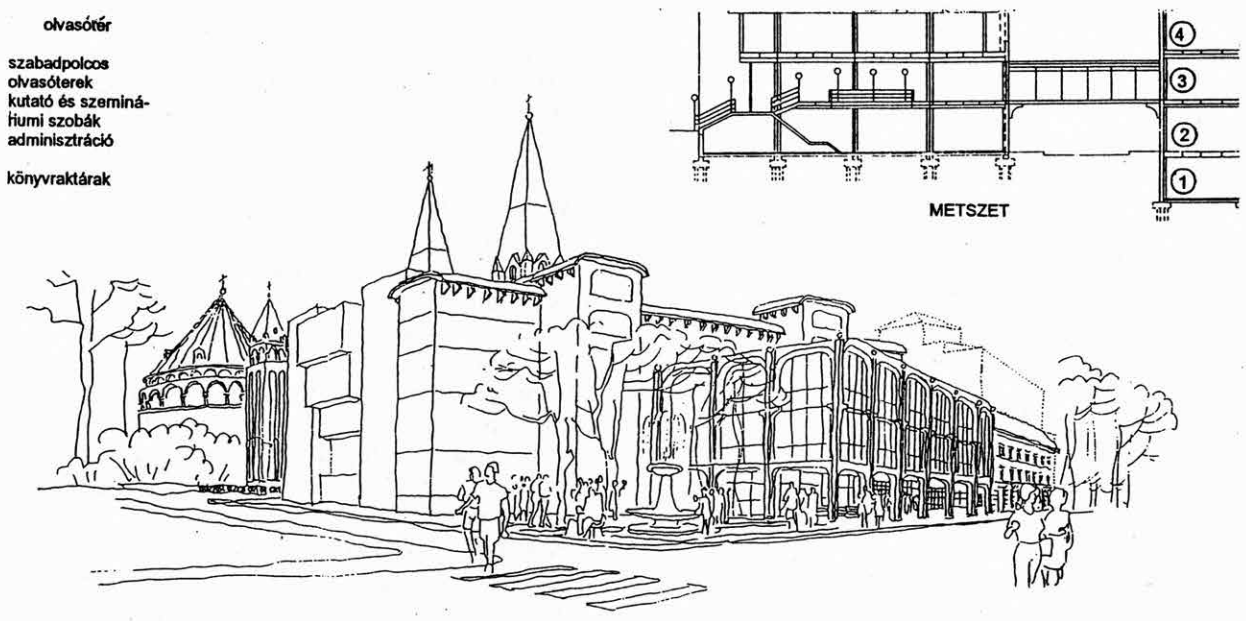
"Nem lehet előre megjósolni, hogy milyen újfajta rend fog körvonalazódni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy hagyni kell a dolgokat a maguk útján haladni. Azt jelenti, hogy érzékenyen és éberen kell figyelnünk a fejlődés útvonalát és irányát, finoman irányítani kell a rendszereket néhány lényegi alapelv szem előtt tartásával. Ez a tevékenység leginkább a vitorlázáshoz hasonlít. Ha megpróbáljuk egyenesen abba az irányba kényszeríteni csónakunkat, amerre menni akarunk, nagy bajba kerülhetünk. De ha tiszteletben tartjuk a természet erőit és vitorlánkat a széljáráshoz igazítjuk, akkor előbb-utóbb célba érünk. Két nagyon fontos dolgot kell ehhez szem előtt tartanunk: mindig tudnunk kell, hogy hová akarunk eljutni, és tökéletesen ismernünk kell a navigálás minden csínját-bínját. Még így is előfordulhat, hogy nem pontosan oda érkezünk, ahová akartunk, sőt lehet, hogy új területeket fedezünk fel." (Line, M. B.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

1. BARRETT, John L.: Process visualization. Getting the vision right is key. In: Information System Management, 1994, Spring, 14-24.p.
2. CORRALL, Sheila: Strategic planning for library and information services. London, Aslib, 1994. 10-32.p.
3. CORRALL, Sheila: Understanding and serving users in an electronic library. In: Opportunity 2000, Essen, 1993. 68-81.p.
4. KOSKIALA, Sinnikka – HUHTANEN, Anni: The Finnish Delphi study: forecasting the extent of information technology use in libraries in 1996 and 2010. In: The Electronic Library, Vol.7. 1989. no.3. 170-175.p.
5. MARTIN, Susan K.: Achieving the vision: rethinking librarianship. In: Journal of Library Administration, Vol.19. 1993. no.3-4. 209-227.p.
6. MARTYN, John: Factors affecting the future of libraries. In: Aslib Proceedings, 1991. 43. 277-285.p.
7. MORGAN, Phillip – NOBLE, Sue: Marketing libraries and information services in the '90s. In: The Australian Library Journal, 1992. Nov. 283-292.p.
8. SHUMAN, Bruce A.: The public library: some alternative futures. In: Public Library Quarterly, Vol.11. 1991. 13-23.p.
9. WOODS, L.B. – GREENSTREET, Jennifer – LEE, Janet: Public libraries: focusing on the 1990s. In: Library Review, Vol.38. 1989. 15-24.p.
10. SCHOOTS, P.J.: Public libraries as nerve centres. In: Public Library Journal. 1993. no.8. 29-32.p.
11. LINE, Maurice B.: The future of libraries. 1994. október. (A Könyvtári és Informatikai Kamara Lakiteleken rendezett menedzsment szemináriumán elhangzott előadás. 18 p.

Távlati kép
József Attila Tudományegyetem, Szentgyörgyi Albert Orvostudmányi Egyetem, Szeged
Tervezte: Pomsár János

* A lapszám építészeti ábrái *Az Egyetemi könyvtárak fejlesztésének térigényei* c. tanulmány illusztrációi.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárosi jövőkép – szociológus szemmel

Nagy Attila

A 90-es évek elején hazánkban végzett szociológiai vizsgálatok eredményei nyomán kirajzolódó jövőkép a lakosság félelmeiről, bizonytalanságáról, borúlátásáról tanúskodik. Mintha valami általános reményvesztettség, önismeret- és önbizalomhiány terjedne ragályos kórként az országban, mintha a tőlünk is függ, rajtunk is múlik tudata valahol elveszett volna az elmúlt évtizedek sorozatos anyagi, erkölcsi, politikai megpróbáltatásai folyamán. Egyetlen példa: a magyarországi megkérdezett felnőttek több, mint ötöde teljesen reménytelennek ítéli a magyarság megmaradási esélyeit, távlati jövőjét, míg a mérsékelt borúlátással és a bizonytalansággal jellemezhetők összesített aránya is 30%.[1]

Itt és most nem lehet feladat ezzel a jelzett közvélekedéssel, annak nyilvánvalóan sokszálú összefüggésrendszerével foglalkoznunk. Csupán jelezni kívántuk, hogy a könyvtárosi jövőkép Vidra Szabó Ferenc írásában[2] is jól érzékelhető tétovasága, határozatlansága, hitevesztettsége csak elszakíthatatlan része a nagyobb egésznek. Egy percre sem tagadva tehát a tágabb összefüggések (gazdaság-, szociál- és kultúrpolitika - értékrend stb.) elemzésének szükségességét, mielőbbi kikerülhetetlen elvégzését a következőkben szinte kizárólag *a könyvtárosok lehetséges jövőképének* felvillantására, felvázolására teszünk egy tétova kísérletet.

Elsőként a jövőkép nyilvánvalóan dinamikus természetére szeretnénk utalni. Részben mai viszonyaink meghosszabbítását, mai ismereteink, illetve azok hiányának kivetítését tartalmazza, másrészt ennek a jövőképnek a húzó, dinamizáló hatása befolyásolja a mát, a mindennapok tégláiból épülő hónapokat, éveket. Akinek nincs többé-kevésbé körvonalazott elképzelése saját jövőjéről, annak kisebb az esélye a tudatos építkezésre, az inkább szenvedője, s jóval kevésbé szerzője lesz saját "drámájának". Vagyis a jövőkép kontúrtalansága, gyengesége az önismeret és az önbizalom hiányára is visszavezethető.

Egy-egy költségvetési, pénzügyminiszteri döntés nyomán hány könyvtárost lehet szélnek ereszteni, hány könyvtárat lehet bezárni, nyitvatartását ideiglenesen szüneteltetni? Mennyire is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagyunk fontosak a társadalom számára? - sorjáznak az égető kérdések.

Lássuk világosan! A könyvtár tipikusan a középosztály egyik legfontosabb intézménye. A hatalom, a pénz kiváltságosai és elesettjei egyaránt egészen jól megvannak nélkülünk. Részben nincsenek ilyen jellegű igényeik, részben pedig – a gazdagabbak – éppen kiváltságaik révén, könnyedén megszerzik "bármilyen áron" is a számukra fontos, hasznos információkat, illetve örömforrásokat. A könyvtárosi önbizalom gyengeségének hátterében tehát egy rendkívül kemény társadalmi tény, a magyarországi középosztály kialakulatlansága, fejletlensége áll. (A részletes szociológiai kifejtés helyett gondoljunk csak a gazdasági, kulturális és politikai mozgástérrel, autonómiával rendelkezők szűk rétegére!) A felnőtt lakosság mindössze 14%-a minősült könyvtárhasználónak legutóbb[3], miközben az aktív keresők negyede rendelkezett középiskolai végzettséggel, s a főiskolai vagy egyetemi diplomások aránya sem volt több 10%-nál. Amint látható, ez a három adat nagyon szorosan összekapcsolódik. Olyan mértékben vagyunk, leszünk fontosak, amilyen mértékben a magyar közép- és felsőoktatási rendszer fejlesztésére vagy stagnálására, illetve a középosztályosításra, a középrétegek (önálló vállalkozók, iparosok, kereskedők és az értelmiségiek rétegének) erősítésére vonatkozó döntések megszületnek (netán elmaradnak). A társadalmi folyamatok, összefüggések illusztrálásaként és egyúttal saját, könyvtárosi önbizalmunk, önértékelésünk erősítése okán, álljunk meg itt egy gondolat erejéig! A könyvtárhasználókat döntően az iskolarendszer küldi, hívja, rendeli a legjobb, leghozzáférhetőbb dokumentum-gyűjteményekhez, vagyis könyvtáraink legnagyobb "megrendelője" a közoktatási, kiemelten a közép- és felsőoktatási rendszer egésze.

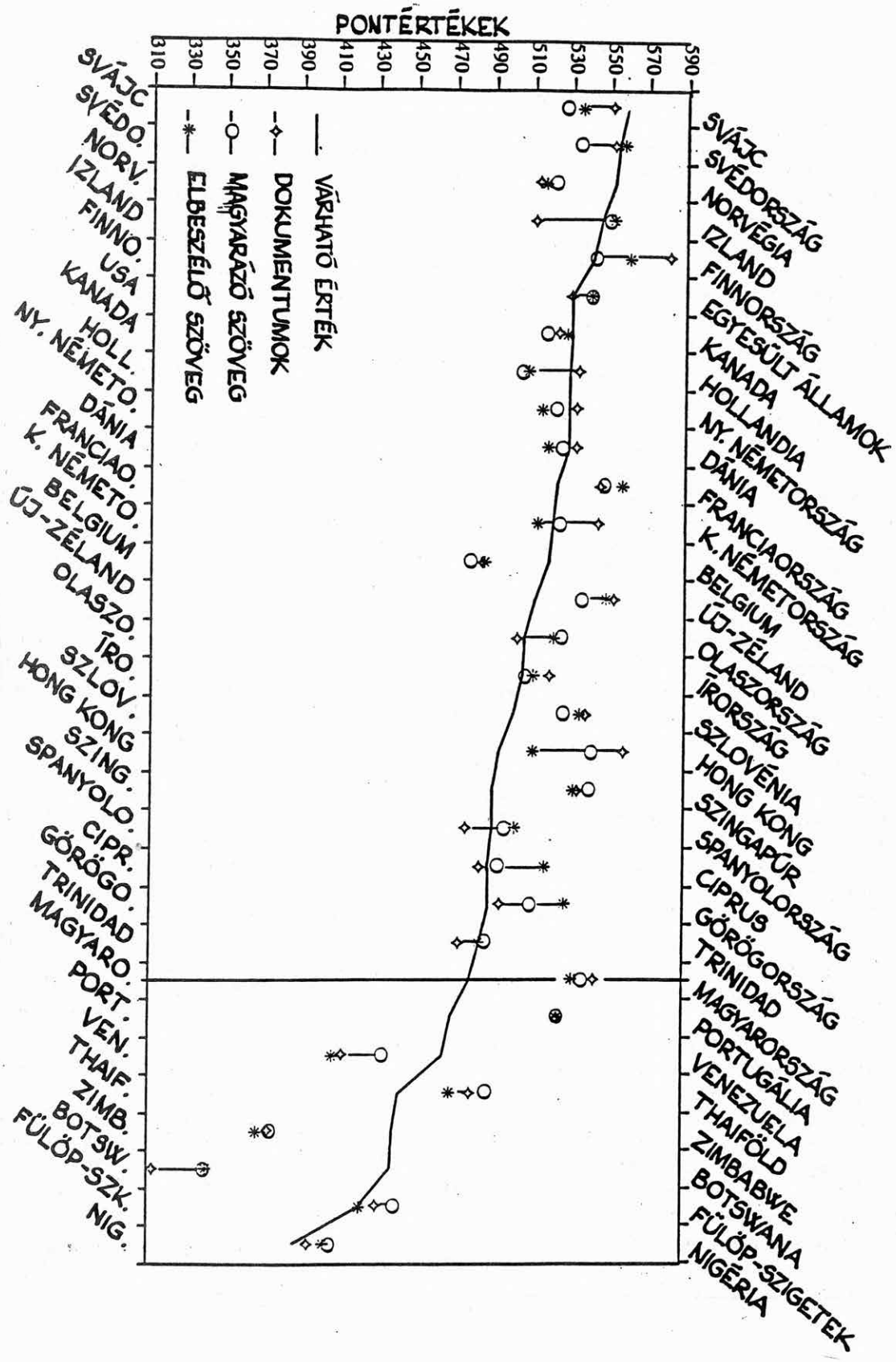
Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell az összefüggés kölcsönös jellegét is! A közoktatás teljesítménye jelentős mértékben éppen tőlünk, a könyvtári rendszertől, szolgáltatásaink erejétől, gazdagságától, hatékonyságától függ. Ennek bizonyítékaként hadd mutassunk be egy ábrát, amely egy széles körű nemzetközi vizsgálat legfontosabb eredményeit sűríti magába[4]. Az International Association for the Evaluation of Educational Achievement szervezete, összesen 650 ezer amerikai dollárt felemésztő kutatás során a 32* oktatási rendszer eredményességét összehasonlító vizsgálatban a 9 és 14 évesek korosztályának olvasni tudását, illetve annak összetevőit, meghatározóit vette górcső alá. (E vizsgálat eredményeiről, annak magyar vonatkozásairól több alkalommal már magunk is részletesen szóltunk, írtunk[5].) Itt most egyetlen mozzanatot szeretnénk az ábra segítségével az olvasó figyelmébe ajánlani: milyen mértékben támaszkodik oktatási rendszerünk a hazai könyvtári hálózat egészére? Ábránk alapvetően a tényleges vizsgálati eredmények és az elméletileg várható értékek egybeesését, s csupán néhány alkalommal azok jellegzetes eltérését mutatja be. A folyamatos vonallal jelzett várható érték megjelenítését a számítógépekre, illetve a beléjük táplált kemény adatok kombinációit elgondoló tudósokra bízták. Mint látható alapos okkal, hiszen az esetek döntő többségében elhanyagolhatóan alacsony volt a két érték közötti eltérés, szórás mértéke. Vagyis az a 9 kemény adat (az egy főre jutó nemzeti jövedelem, az átlagos életkor, a koraszülések aránya, a pedagógusok fizetése, az oktatás költségvetési részesedése, nyelvi homogenitás, a kötelező iskolai osztályok száma, a napilapok példányszáma és a könyvtári egységek mennyisége 1000 lakosra vetítve), amelyet országonként begyűjtöttek, nagy biztonsággal megfelelő alapnak bizonyult a tényleges vizsgálati eredmények előrejelzéséhez. Néhány esetben (Norvégia, Belgium, Zimbabwe, Botswana) azonban gyengébb, más esetben (Szingapúr, Portugália) viszont lényegesen jobb eredmények születtek, mint azt a számítógép jósolta. Magyarországon egyértelműen jobban olvasnak a gyerekek annál, amit az objektív körülmények (nemzeti jövedelem, egészségügy, oktatási rendszer stb.) kombinációja előre jelezhetővé tesz. E vizsgálati eredmény értelmezése messzire vezetne (a kultúra, az anyanyelven nyomtatott szó jelentősége Közép-Európában, a nemzeti létében szinte folyamatosan fenyegetett Magyarországon stb.), ezért most maradjunk a tények szintjén! Mégis kikerülhetetlen kötelességnek tűnik legalább egy kérdőjel felrajzolása. Ha a számított érték ennyivel gyengébb, akkor a jövőbeli rohamos csökkenés lehetőségét kell kiolvasnunk az ábrából?

---

* Az adatok fevételekor a két Németország egyesítése formálisan ugyan már megtörtént, de az oktatási rendszerek esetében még pontosabb, ha két önálló entitásról beszélünk. (N.A.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elméletileg elvárható és a tényleges teljesítmények országonként
(8. osztályosok)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tények, az adatok azonban még folytatódnak. A kutatók megvizsgálták, hogy a fenti 9 tényező közül melyeknek volt erősebb vagy gyengébb befolyása, összefüggése a tényleges eredményekkel. Elemzéseik nyomán arra a meglepő következtetésre jutottak, hogy a pedagógusok fizetése, illetve az oktatási költségek egy főre vetített nagyságrendje egyáltalán nem, vagy alig befolyásolja a tanulók olvasni tudásának mértékét, míg ezzel ellentétben a kötelező iskolai osztályok száma, a napilapok és a közművelődési könyvtári állományegységek 1000 lakosra vetített nagyságrendje, illetve a könyvtárlátogatások gyakorisága rendkívül erős összefüggést mutat az olvasási próbákban elért pontszámokkal. Egyszerűbben szólva: az a gyerek tud jól olvasni, akit olvasó felnőttek vesznek körül, aki maga is szeret olvasni és ezt gyakran meg is teszi, megteheti, mert vannak körülötte könyvek és könyvtárak (családi, iskolai, községi, városi bibliotékák).

Minden önhittség nélkül fogalmazhatjuk meg tehát, hogy a magyar könyvtári rendszer a "hátán viszi" közoktatási rendszerünk egészét (az otthoni, családi könyvgyűjtemények mellett)[6], jelentős mértékben az iskolai és közművelődési könyvtárak állományától, nyitvatartási idejétől, a könyvtárosok szakszerű és jókedvű, segítőkész munkájától függ mindaz, amit iskoláink eredményességéről mondhatunk. Tehát van, amivel joggal büszkélkedhetünk!

Önismeretünk, önbecsülésünk erősítése mellett talán egy másik üzenet is kiolvasható az előbbiekből. Nevezetesen a legszorosabb egymásrautaltság! Mostanában, a költségvetési keretek folyamatossá váló szűkítésének idején fontos lehet nyomatékosítani: a könyvtári szolgáltatások radikális csökkentése az oktatási rendszer hatékonyságát fogja jelentős mértékben rombolni! És fordítva! A gyerek az olvasás alapjait az iskolában (vagy otthon) sajátítja ugyan el, de a begyakorlás, a készség csiszolása már az önkéntes, saját örömére végzett, többek között "könyvtári" olvasás eredménye is. Továbbá, aki viszont nem tanul meg jól olvasni, annak szükségképpen támadnak iskolai kudarcai, továbbtanulási – és majd szükségképp elhelyezkedési – esélyei is határozottan romlanak. Kényszerűen elszenvedhetjük a nyitvatartási órák csökkentését, a beszerzési keretek szűkítését, de egy pillanatra sem szabad magunkat feleslegesnek, kegyelemből eltartottnak, az éppen hatalmon lévők jóindulatától, belátásától függőnek érezni!

Jövőképek

Visszapillantással érdemes kezdeni. *Katsányi Sándor* néhány évvel ezelőtt a XX. századi könyvtárosi ideológiák áttekintésekor[7] három alapvető attitűdöt körvonalazott: a humanista nevelőit, a liberális szolgáltatóit és a szociális elkötelezettségűt. Ha tetszik, akkor ezek a magatartásmódok, viselkedési stílusok az uralkodó ideológiák változásaival párhuzamosan alakultak át, időben egymást követve merültek fel, illetve váltak jellemzővé. Ha viszont földközelben maradunk, akkor inkább ugyanazon személyek, kollegák, testületek szemléletmódjának módosulásáról, gazdagodásáról, differenciálódásáról kell szólnunk. Annál is inkább, mert ahogyan arról a hétköznapi tapasztalat és a célzott megfigyelések nyomán egybehangzóan beszámolnak kollégáink[8], az utóbbi években 3 ponton jól érzékelhető a könyvtári szolgáltatások iránti igények erősödése:

a) az áremelkedéseknek is köszönhetően növekszik a lektűrök (videókazettán is) iránti kereslet (vesd össze - liberális szolgáltató könyvtár!),

b) a közép- és felsőfokú tanulással összefüggő feladatok, kérések gyarapodása ugyancsak jól látható (v. ö. humanista nevelő attitűd),

c) és végül az utóbbi 4-5 évben gyakoribbá váltak a munkanélküliséggel, a marginalizálódással, a devianciákkal kapcsolatos jelenségek, igények (v. ö. szociálisan érzékeny könyvtáros).

Egészítsük ki a sort a számítógépes menedzser típusával! Azzal a magabiztosan mosolygó, az adatbázisok, a számítógépes hálózatok, a szoftver programok nyelvén beszélő és elektronikus postán levelező, az Internetet naponta használó kollegákkal, akik számára nem csupán a fentiek (humanista-nevelő, liberális-szolgáltató, szociális- elkötelezettségű) jelentik már a mindennapi dilemmák sűrűjét, hanem ezek mellett a technika hatékony működtetése, illetve a használat módjának mielőbbi megtanítása, a kutató, az oktató, az egyetemi, főiskolai hallgató könyvtárhasználói önállóságának kialakítása. (Igaz, ez utóbbi típus egyelőre inkább a szak-, illetve a felsőoktatási könyvtárakban válik jellemzővé.)

A fentiek átgondolása, valamint a jól látható társadalmi, és az ezekkel szorosan összefüggő könyvtári változások felidézése nyomán, szakmánk sajátos divergáló tendenciát jelez:

a) egyre több könyvtáros érzi szükségét, hogy a szociális munkában a mentálhigiénés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

feladatok ellátásában is jártasságra tegyen szert, mert egyre több munkanélkülivel, kallódó fiatallal, fogyatékossal, kábítószeressel stb. kell foglalkoznia,

b) mások viszont az adatbázisok, a programnyelvek, az üzleti információk stb. kezelésében igényelnek gyors és hatékony képzést, továbbképzést.

Szociális munkás és információmenedzser? A két pólus elkülönülése természetesen az egyéni hajlamoktól, személyiségjegyektől és a környezettől, az adott könyvtárat használók "megrendeléseitől", igényeitől egyaránt függ.

A jelzett attitűdök, magatartásmódok mögött azonban létezik egy átfogóbb, mélyebb dilemma, s az erre adott válasz alapvetően összefügg a könyvtárosi jövőkép tartalmával. Értelmiséginek vagy csupán diplomás szakembernek tudja-e magát a mai magyar könyvtáros társadalom java?

A válasz pontos megfogalmazásához elsőként egy megbízható vizsgálatot kellene végeznünk, de ki ad ma erre 1-2 millió forintot? Másrészt röviden szólnunk kell az értelmiségi lét fogalmáról. Ha csupán az alkotó értelmiségiekre szűkítjük le a kört, akkor félő, hogy a könyvtárosok közül egyre kevesebbnek (2-3% vagy csak néhány ezrelék) lenne joga erre a címkére. Ráadásul, a politikai viszonyok konszolidációjával párhuzamosan mind kevesebb a 30-40 éve intézményeinkbe került "emigráns értelmiségi".

Ha viszont felidézzük a századelő magyar szociológiai szakirodalmának[9] egyik gyakran használt fogalmát, az organikus értelmiségi címkéjét, akkor egy éles sugárral tudjuk talán a könyvtárosi jövőképet is megcélozni. Amint az idevágó irodalomból tudjuk, az organikus, a szerves értelmiségi elsődleges feladata a társadalom normális működésének, működtetésének fenntartása, elősegítése. A pedagógus, az orvos, a lelkész és a könyvtáros alapvetően a kultúra átörökítését, a tradíció használható részének továbbadását szolgálja. De értelmiséginek lenni egyúttal egy kritikai attitűd meglétének bizonyítását is jelenti. Nem puszta elszenvedést, nem csupán a körülmények hatalma általi sodródást, hanem reflexiók megfogalmazását, összefüggések, ok-okozati láncolatok megértésének, átlátásának készségét is bírni és gyakorolni kell annak, aki az organikus értelmiségiek csoportjába kívánja önmagát sorolni. Mindezek hiányában talán pontosabb lenne raktárosnak, diplomás szakmunkásnak minősíteni önmagunkat és/vagy kollégáink jelentős részét.

Tegyük fel nagyon gyakorlatias módon a kérdést! Diplomás szakemberként milyen kiemelkedő olvasmányélményeink voltak az utóbbi 2-3 évben? Kikkel és milyen módon osztottuk meg azokat? Milyen összefüggéseket, kritikai észrevételeket fogalmaztunk írásban vagy szóban mi meg (nem szajkóztunk, ismételtünk, variáltunk csupán) az utóbbi 4-5 év magyar társadalom-, gazdaság-, szociál- vagy éppen kultúrpolitikájával kapcsolatban? Nem temeti-e el egészen bennünk az eredendően bizonyára meglévő organikus értelmiségit az örökös költségvetési, számítógépesítési, pénzügyi alkudozások, panaszkodások, netán fontoskodások sorozata?

Jövőképünk magabiztosabb felrajzolásához segít, ha még két további összefüggést tudatosítunk. A következő évtized kikerülhetetlen és egyre sürgetőbb feladata közeledni minden tekintetben az Európai Unióhoz. A jogi és közgazdasági szféra változtatásával párhuzamosan a perdöntő lépést éppen a kulturális életben kell megtennünk. Manapság Magyarországon a megfelelő korú népesség kétötöde érettségizik, míg a nyugat-európai demokráciákban ez négyötöd. Ugyanezen viszonyszám a felsőoktatásra vetítve 13% kontra 30%. Ebben az összefüggésben már sokkal érthetőbb, hogyan is lehet a felnőttek 60%-a könyvtárhasználó Dániában. Ott ilyen méretű a középosztály. Kikerülhetetlen feladat a közelítés, tehát az érettségizők jövőbeni kétharmados részaránya, illetve a főiskolára és egyetemre kerülők számának megduplázása[10], hiszen köztudott, hogy a versenyben csakis a nagy tudás- és információtartalmú termékek és szolgáltatások indulhatnak eséllyel, s ezeket kizárólag a magasan képzett és folyamatosan tanuló, könyvtárhasználó munkaerő tudja megtermelni.

Iskolák megszüntetése, összevonása, a felsőoktatásban dolgozók létszámának csökkentése – miközben az érettségizők és diplomát szerzők aránya csaknem duplájára emelkedik majd? Ez egyértelműen a nagyobb – várostól az egyetemig – könyvtárak igénybevételének jelentős növekedését hozza magával. A folyamat már az elmúlt években megindult, ideiglenesen lassítható, de leállíthatatlan.

Végül egy áttételesebb, de nem kevésbe fontos adalék. *Andorka Rudolf* a mai magyar társadalom tudati állapotának jellemzéséhez *Durkheim* és *Merton* klasszikussá vált kategóriáját az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

anómia (a normák elvesztése, norma nélküli állapot) fogalmát idézi fel, miközben adatok garmadájával bizonyítja a kulturális, viselkedési normák, szabályok fellazulását, megszűnését, hatékonyságuk elolvadását: Például a magyar lakosság százezer lakosra vetített öngyilkossági arányszáma 1954-ben 17,7, 1992-ben pedig 38,7 volt, a májzsugorodás (köztudottan az alkoholizmus mérőszáma) 1950-ben 5,0, 1992-ben már elérte a 70,5-öt, az 1993 tavaszán megkérdezettek 39%-a teljesen egyetértett azzal az állítással, hogy "aki vinni akarja valamire, az rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon", 25% szerint pedig "manapság alig tudok eligazodni az élet dolgaiban".

Hasonlóképpen ennek a belső iránytűnek a megzavarodásaként, működésképtelenségeként értelmezi a politikai pártok szavazóinak sodródását, befolyásolhatóságát, a pártpreferenciák instabil, kiszámíthatatlan jellegét. Erre a politikai-kulturális instabilitásra lehet ugyancsak következtetni az öt kelet-közép-európai volt szocialista országban és Ausztriában végzett vizsgálat eredményeiből, amelyben a *Közel érzi-e magát valamely politikai párthoz vagy mozgalomhoz?* kérdésre *igen* választ adók aránya Magyarországon volt a legkisebb: 14%[11].

"A kultúra nem tudás, nem művészi produkció, hanem valami életet szabályozó elv, amely egy embercsoport minden tagjának belső mágnese, irányítója." - vélekedik *Németh László*[12]. Nos, ez a belső mágnes, kohéziós erő és szabályozó elv a fentiek és még egy sor további bizonyíték (az abortuszok száma növekszik, az élveszületésé csökken, kriminalitás, drogfogyasztás) szerint is gyengül, s mi a humanista, nevelői elkötelezettségű, a szociálisan érzékeny, de mégis liberálisan szolgáltató könyvtárosok mélyen tudjuk, hogy ez az "életet szabályozó elv", a belsővé váló magatartásnormák, példák összessége éppen a klasszikus kultúrán, jelesül a szépirodalmi olvasmányokon keresztül örökíthető át a legkevésbé direkt, tehát a leginkább hatékony módon.

A politikai jellegű szélsőségekkel és a növekvő médiamanipulációval szemben csakis ez, a pedagógusok, az orvosok, a lelkészek és könyvtárosok, tehát az organikus értelmiségiek segítségével közvetített kulturális tradíció adhat belső biztosítékokat.

Milyen címkét szeretnénk tehát mellényünkre tűzve viselni 5-10 év múlva? Diplomás raktáros, szakmunkás? Mentálhigiénés, szociális munkás könyvtáros? Információ-menedzser? Netán az új technikát könnyedén működtető, de a hajdani elnevezést és ethoszt kissé szégyenlősen, mégis vállaló értelmiségi, könyvtáros?

Irodalom

1. GEREBEN Ferenc – NAGY Attila: Azonosságtudat és olvasáskultúra. In: Valóság, 1994. 9.sz. 15-30.p.
2. VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtárosok képzettsége. In: Könyvtári Figyelő. Új folyam. 41. 1995. 2.sz. 236-250. p.
3. Településeink könyvtári ellátása 1993. Könyvtári statisztikák 1994. Budapest OSZK.
4. ELLEY, Warwick B.: How in the world do students read? Hamburg, The International Association for the Evaluation of Educational Achievement, 1992.
5. NAGY Attila: Hol terem a jó olvasó? In: Magyar Pedagógia, 1994. 3-4.sz. 231-251.p.
6. ELLEY, Warwick B.: im. 32-36.p.
7. KATSÁNYI Sándor: Séta ideáink bölcsőhelye körül. In: Könyvtáros, 1991. 1.sz. 5-8. p.
8. HAVAS Katalin: Levél a tájékoztatásról. (Kézirat). 1995. Budapest FSZEK
9. MANNHEIM, Karl: Essays the sociology of culture. London, Routledge and Kegan, 1956.
10. ANDORKA Rudolf: A magyar társadalom: a múlt öröksége, a rendszerváltozás problémái és a lehetséges jövőbeli fejlődés 2005-ig. In: Valóság, 1995. 2. sz. 60-90. p.
11. ANDORKA Rudolf: uo.
12. NÉMETH László: Az én katedrám. Budapest, Magvető-Szépirod.K., 1969. 98. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az alábbi tanulmány a Művelődési és Közoktatási Minisztérium megbízásából készült. A számban közölt illusztrációk **Pomsár János** és **Hayde Tibor** építészek rajzai.

Az egyetemi könyvtárak fejlesztésének térigényei

Helyzetkép

Urbán László

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium (MKM) által kijelölt 18 egyetemi könyvtár helyzetét ismertető szakvélemény a magyarországi felsőoktatásban érintett jelenlegi hallgatólétszám 46%-ára terjed ki. Teljes körű képet ad az összlétszám harmadát ellátó nyolc nagykönyvtárról és 13%-os mintát a további kétharmadot ellátók helyzetéről.

A helyzetelemzés szemléletességének érdekében először arra törekedtünk, hogy koordinátarendszerben mutassuk ki az egyetemek méretei és a könyvtárak adottságai között feltételezett korrelációt. Arra gondoltunk, hogy az egyetemek egészét jellemző hallgatólétszám és a könyvtárakat jellemző épületméretek között többé-kevésbé szoros összefüggésnek kell lenni. E feltevés jogosságát erősíteni látszott néhány felületes benyomás és a külföldi szakirodalom áttekintése.

Feltételezzük azt is, hogy a két statisztikai ismérv közötti sztohasztikus kapcsolat alakulásában az egyes intézmények történelmi múltja és a bennük oktatott diszciplinák sokszínűsége, a gyűjtemények felhalmozódottsága, a gyűjtőköri törekvések kiterjedtsége egyes értékpárokat a trendvonalak fölé fog emelni, amivel szemben a létszámméretek abszolútszámainak növekvő képe, regresszív jelleget fog eredményezni.

A kialakult kép azonban minden várakozás tekintetében csalódásokat okozott.

A koordináta-rendszer független változója

A hallgatólétszám statisztikai ismérvként való regisztrálásában tartózkodnunk kell attól, hogy "naprakész" és/vagy prognosztizált adatokat gyűjtsünk össze az intézményigazgatók megkérdezése útján, de lényegében bizonylatok nélkül. Az erre vonatkozó korábbi tapasztalatok feltétlen óvatosságra intenek bennünket, és az e tárgyban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megrendezett debreceni konferencia (1994. XII. 13-14.) előkészítő anyaggyűjtésének dokumentumai ismételten megerősítettek bennünket abban a meggyőződésünkben, hogy az MKM hivatalos kiadványában, a *Statisztikai Tájékoztató*ban közzétett adatok mellett (helyett) csak bizonylati értékű forrásokat szabad kiindulási alapnak választani.

Az ilymódon privilégizált forrásanyag tartalmi korlátai meggátoltak bennünket abban a szándékunkban, hogy pontosan követhessük az egyetemi könyvtárigazgatók kollégiumának 1980. évi távlati tervezési metodikáját. A kiadvány ugyanis nem közöl a hallgatókra vonatkozó adatokkal azonos részlezettségű táblázatokat az oktató személyzetről. Ha azonban lennének is ilyen adatok, azokat csak fenntartásokkal lehetett volna beszámítanunk a pénzintézeti szempontok miatt újabban fetisizált "hallgató/oktató" viszonyszám nyomása alatt, amely az egyetemek vezetését az óraadó rendszer, a létszámbujtatás irányába kényszeríti. Feltételezzük azonban, hogy a viszonyszám miatt illegalitásba kényszerült korreláció elég szoros lehet az egyes intézmények tekintetében, így nem veszélyeztetjük következtetéseink komolyságát, ha csupán a hallgatókra vonatkozó adatokra alapozunk.

Az 1980-as metodikából követendőnek fogadtuk el a nappali és az esti tagozatos hallgatók számának azonos súlyozású beszámítását. A levelezők számára vonatkozó 20%-os kvótát azonban – mintavételekre alapozott előkészítés nyomán – 50%-ra kellett módosítanunk. Az elmúlt másfél évtized lényeges változásokat hozott mind a lakóhelyi és demográfiai viszonyokban, mind pedig a felsőoktatási intézménystruktúra decentralizálódásának következtében.

A felsorolt premisszákból következően úgy ítéljük meg, hogy a debreceni konferencia előkészítő anyaggyűjtésének metodikáját választani (csak a nappali tagozatos hallgatók számához viszonyítani az adottságokat és a követelményeket) negatív diszkrimináció lenne azokkal az intézményekkel szemben, amelyekben az esti és levelező tagozatos hallgatók abszolútszáma ezres nagyságrendet mutat.

A felsorolt indokok alapján az egyes egyetemek (esetenként egyetemi karok) hallgatói létszámát a levelezők 50%-os mértékével redukált módon vettük abszcissza-értékeknek.

A koordináta-rendszer függővváltozója (m^2)

A könyvtári rendeltetésű épület(rész)ek jellemzésére számításba vett nettó területadatok bizonylatainak az építés-tervezési dokumentációkat, mint építési okiratokat tekintettük. Ugyanakkor tudatában voltunk annak, hogy az egzaktnak látszó mértékegység mögött végletesen eltérő minőségi értékek húzódhatnak meg. Ezért legalább helyszíni szemlék keretében (azonos mértékűnek remélhető szubjektivitással) igyekeztünk minősíteni az objektumok épületszerkezetét és állagát. A fejlesztési prioritásokra vonatkozó javaslataink megfogalmazásakor igyekeztünk méltányosan kezelni olyan minőségi különbségeket, amilyenek egy körültekintően megfogalmazott országos szabványnak megfelelően méretezett új födém megengedhető teherbírásából (BKE)* és egy évszázadosnál öregebb fafödémre korlátozott berendezés adottságaiból (ÁOTE) fakadnak. Ilyen végletek között kellett szembenéznünk olyan szerkezeti repedések megítélésének felelősségével, amelyek alig másfél évtizedes múltú épületen jelentek meg (EFE).

Elvileg lehetséges lett volna, hogy az egyes ordináta-értékeket vagy becsléses alapon felvett, vagy statikai szakértők (alapozási, szerkezeti feltárásokat feltételező) vizsgálatainak eredményeként megállapított szorzótényezőkkel redukáljuk, de a becslések szakmailag kikezdhetők, a vizsgálatok pedig túlságosan költségesek és időigényesek lettek volna.

Kísérlet lineáris koordináta-rendszer alkalmazására

A sztohasztikus kapcsolatok elemzéseiben szokásos lineáris koordináta-rendszer alkalmazása először azzal okozott nehézséget, hogy az abszcissza tengelyt két különböző skálájú szakaszra kellett osztani, mert a kijelölt intézmények nagyságrendje 1:22 arányú szóródást mutatott (500, illetve 11 000 hallgatólétszám végletei között), de nem egyenletes eloszlásban. Másodszor azzal a jelenséggel kellett szembenézni, hogy az értékpárokat feltüntető pontok halmazának elosz-

* A rövidítések feloldása a cikk végén található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

University	Number of students total	-50% reduction of correspondence	Value of abscissas	Number of pay-students	Area	Qualification bőv. = poss. enlarge új = new investment
Intézmény	a hallgatók száma			ebből térítéses h.	m^2	fejlesztési mód
	összesen	-50% lev.	abszc. érték			
DATE	551	23	528		780	bővíthető
ÁOTE	602	-	602		900	bővíthető
PATE/KH	634	-	634		580	új épület
EFE	842	111	731		1416	bővíthető
KÉE	1141	36	1105		1450	bővíthető
DOTE	1352	-	1352	280	750	bővíthető
POTE	1449	38	1411	262	1375	új épület
VE	1727	116	1611		2060	új épület
ELTE/ÁJK	1663	-	1663		1050	nem fejl.
JPTE/ÁJK	1957	207	1750		200	új épület
JPTE/BK	2064	97	1967		1300	nem fejl.
GATE	2727	364	2363		1585	új épület
SZOTE	2606	77	2529	418	700	—SZEKK
POTE+TTK (PEKK)	2634	149	2485		-	új épület
ELTE/TTK	3269	222	3047		-	új épület
JPTE/BK/TTK	3249	111	3138		1300	TTK új épület
BKE	3976	42	3934	158	6726	bővíthető
SOTE	3994	-	3994	1043	733	új épület
ME	4363	264	4099	70	7600	bővíthető
KLTE	4689	454	4235		8200	új épület
JPTE (*)	5206	414	4792		3600	új épület
JATE	5695	493	5202		3000	új épület
ELTE/BK	5686	128	5558		4200	nem fejl.
(SZEKK)	8301	570	7731	418	-	új épület
BME	8851	513	8238	449	6300	nem fejl.
ELTE (*)	11063	380	10683		8790	nem fejl.
BEKK) TTK+BME	12120	735	11285		6300	új épület

* Kari és központi könyvtárak együtt

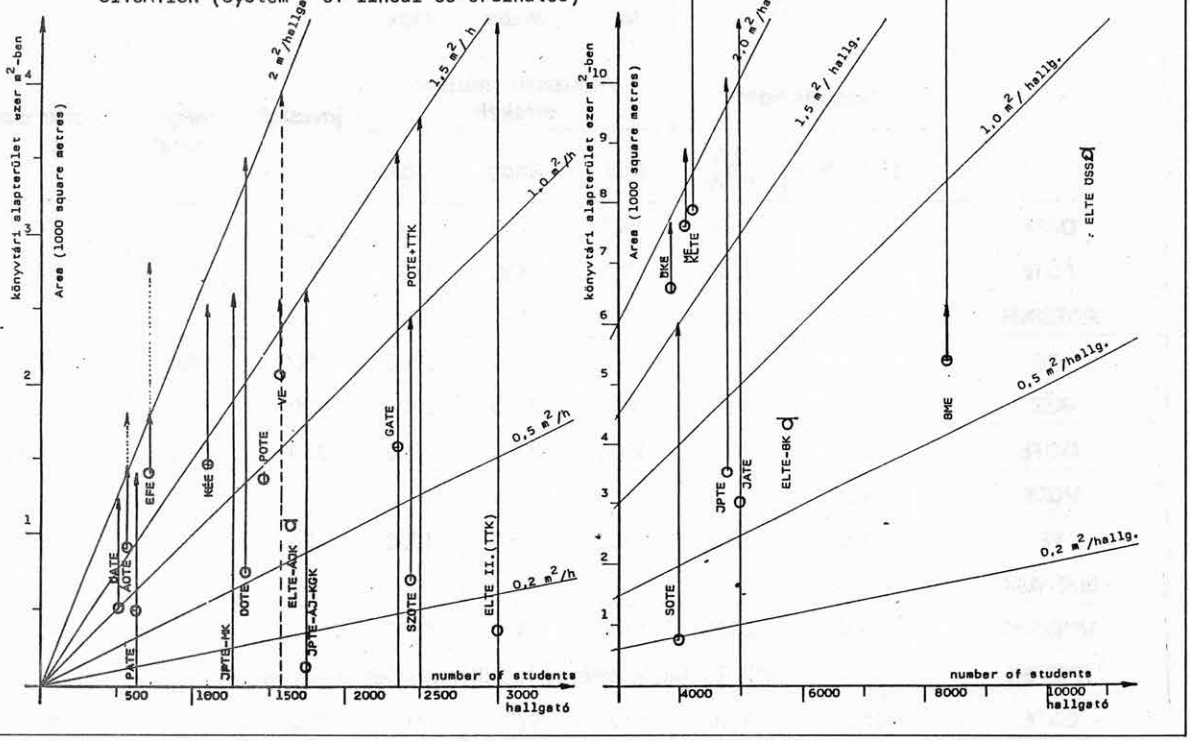
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	Proposal on the basis of the figure (m^2/h)					Proposal	Survive	Be built
	NO. 5.	NO. 6.	NO. 7.					
			Min	Mean	Max			
	lineáris határ		regresszív mezőny értékek			javaslat	meg-marad	építendő ter.
	1,5 m^2/h	2,0 m^2/h	Min.	Átlag	Max.			
DATE	-	1050	1000	1200	1600	1200	780	400
ÁOTE	-	1200	1100	1300	1700	1300	900	400
PATE/KH	950	1250	1200	1400	1900	1300	-	1300
EFE	-	-	-	1600	2000	1800	1400	400
KÉE	-	2000	1800	2200	2900	2200	1450	750
DOTE	2000	2700	2100	2700	3500	3500	750	2750 térít.
POTE	— PEKK	-	-	-	-	-	-	-
VE	2400	3200	2500	3100	4200	3200	-	3200
ELTE/ÁJK	-	-	-	-	-	-	-	-
JPTE/ÁJK	2600	3000	2700	3400	4500	3400	-	3400
JPTE/BK	a JPTE/TTK kiköltöztetésével (PEKK) enyhíthető a helyzet							-
GATE	3500	4700	3200	4200	5800	4200	1600	2600
SZOTE	— SZEKK	-	-	-	-	-	-	-
POTE + TTK (PEKK)	2250	5000	3500	4500	6200	6200	-	6200 térít.
ELTE/TTK	— BEKK	-	-	-	-	-	-	-
JPTE/BK/TTK	— PEKK	-	-	-	-	-	-	-
BKE	-	8000	-	7500	9000	8000	6700	1300
SOTE	6000	8000	5000	7500	9100	9000	700	8300 térít.
ME	-	8200	-	7700	9200	8800	7600	1200
KLTE	6300	8400	5200	7900	9500	9500	-	9500 2. NK!
JPTE (*)	— PEKK	-	-	-	-	-	-	-
JATE	— SZEKK	-	-	-	-	-	-	-
ELTE/BK	-	-	-	-	-	-	-	-
(SZEKK)	11500	15500	8200	11000	12000	11000	3000	9000
BME	— BEKK	-	-	-	-	-	-	-
ELTE (*)	— BEKK	-	-	-	-	-	-	-
(BEKK) TTK + BME	17000	22500	12000	17000	22000	22500	6300	16200
Bővítmények és új épületek területe összesen: Sum total of enlargements and new builts (m^2)								66900

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. ábra
Helyzetkép lineáris koordináta-rendszerben

FIGURE NO. 1.
SITUATION (System of lineal co-ordinates)

lása a legcsekélyebb reményt sem kínálja egy karakterisztikusnak ítélhető korrelációs görbe függvényének számításaihoz. (*1. ábra*)

Logaritmikus skálájú koordináta-rendszer alkalmazása

A felmerült hátrányos tulajdonságok kiküszöbölése és szakvéleményünk szemléletességének fokozása érdekében az elemzéseket logaritmikus koordináta-rendszerben folytattuk. *(2. ábra)* Ezzel a lépéssel kettős előnyhöz jutottunk:

- az apróbb intézmények adatait széthúzottabban, a nagyobbakat tömörítettebben tudtuk összehasonlíthatóvá tenni,
- a viszonyszám-mezőket érzékeltető rendezővonalakat (m^2/hallgató) a korábbi sugaras szerkezetűből lépcsőzetessé (parallelogram jellegűvé) transzformálhattuk.

Az új változatban történt ábrázolásmód az összefüggés hiányát még szemléletesebbé tette, s eljutottunk arra a következtetésre, hogy az intézkedésre (döntésre) jogosultak végletesen eltérő módon ítélik meg a könyvtári szolgáltatások szerepét a felsőoktatásban. Vannak példaértékű beruházások (Miskolci Egyetem, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem) és esetek, amelyekben tudatosan "átütemezték", vagy egyenesen kifelejtették a könyvtári funkcióit (Széchenyi István Főiskola?, illetve Pollack Mihály Műszaki Főiskola?). Vannak könyvtárak, amelyek apró lépésekkel haladni látszanak, de közben egyre messzebb szakadnak le az élen járóktól, sőt még a középmezőnytől is, nem beszélve az európai eszményektől.

A viszonyszámok szerinti kategóriák általános jellemzése

- 0,5 alatt a hallgatók leültetésére gyakorlatilag alig van hely, az állomány zárt és/vagy tömörraktárakban "található".

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- 0,5-1,5 Középmezőny. Fogadókészség a hallgatók 3-7%-ára, mérsékelt terjedelmű szabadpolcos választék.
- 1,5-2,0 Viszonylag új létesítmények (a KLTE esetében csak a periodika-tár az), amelyek közül kettő (EFE, KLTE) a statikai teherbírás végső határáig érkezett, kettő (ME, BKE) rendelkezik néhány évi tartalékkal, de hosszabb távra elégtelen a befogadóképességük.

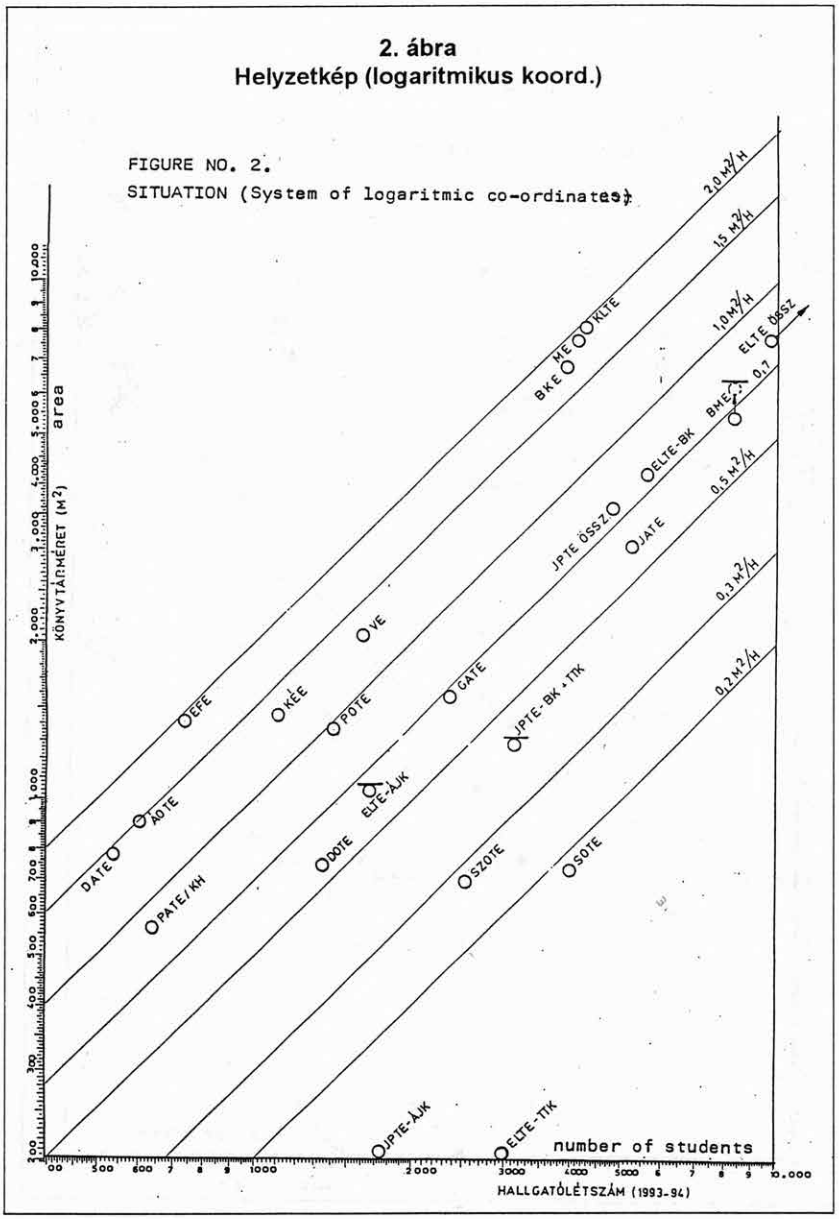
Diszciplinák és településtípusok szerinti tagolódás

A pusztán mennyiségi viszonyokat tükröző koordináta képnek további dimenziókban történő tagolása érdekében az egyes intézménycsoportokat jelekkel különböztettük meg. Egyik esetben szakágazataik szerint (*3. ábra*), majd ezt követően az intézmények székhelyének minősége szerint.

A szakági bontás három jellegzetességet tár fel szemléletesen. Az agrárágazat összesített hallgatói létszáma kisebb ugyan, mint a BME-é, de öt településre szétszórtan, hat intézményre tagolódik. A kis létszámok ellenére nagy választékú gyűjtemények kialakítására törekvő könyvtáraik (EFE, ÁOTE) számára még a viszonylag jó méretűnek látszó épületek sem nyújtanak kényelmet.

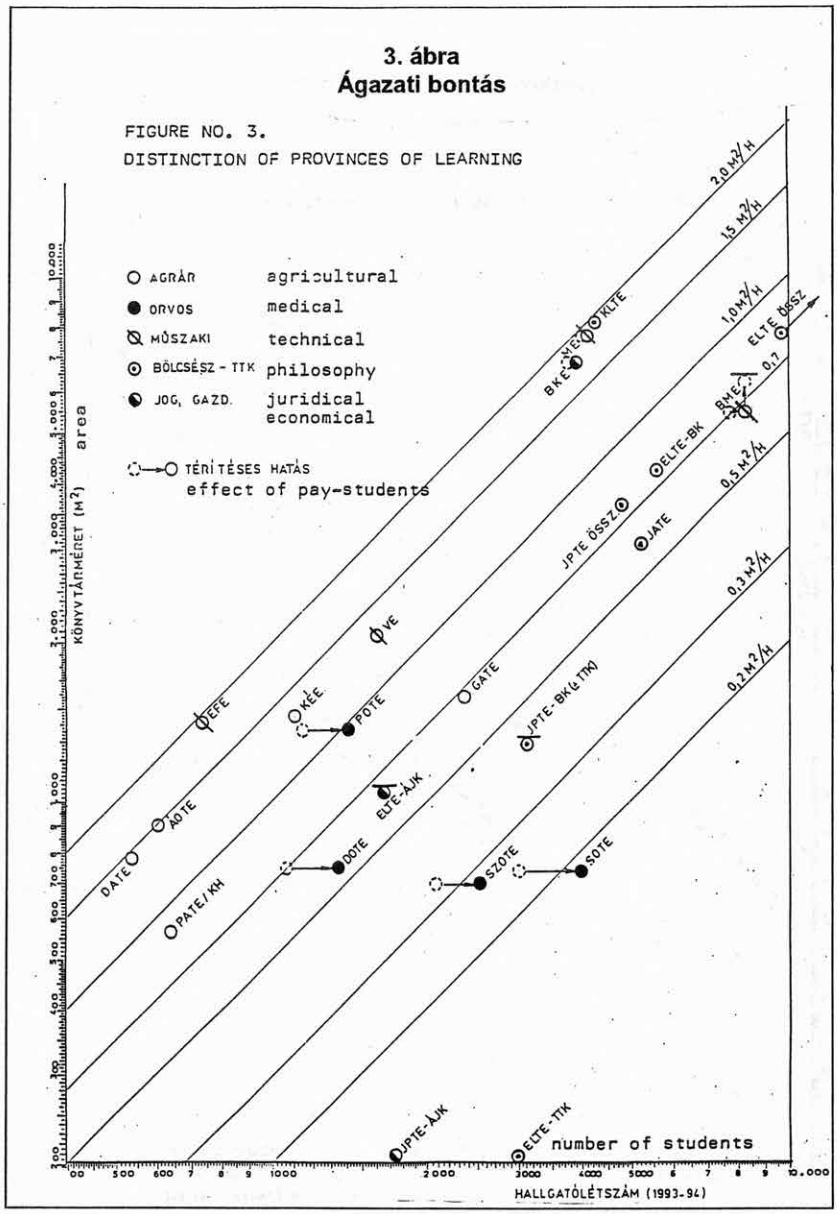
Az orvos-egészségügyi ágazat négy egysége közül egy (POTE) jelenti a kivételt az átlag körüli adottságaival. A másik három a sereghajtók sorát képezi. Velük kapcsolatban feltétlenül érdemesnek látszik az ún. térítéses képzés visszahatásait és etikai kérdéseit is felemlíteni. A hatás szemléltetésére nyilakkal érzékeltettük az egyes könyvtáraknak minőségileg alacsonyabb kategóriákba csúszását a fizetők arányának és abszolutszámának függvényében. Tarthatatlannak tűnik, hogy a legrosszabb feltételeket biztosító intézmények árulják magukat leginkább, és ezzel a többiek hitelét is rontják a világpiacon. Ennél csak az tarthatatlanabb, hogy pl. a SOTE évi 700 milliós nagyságrendű bevételéből még arra sem áldoznak, hogy legalább a térítéses képzés előtti állapotok szintjét megőrizzék. Az pedig érhető, hogy ha az évi 6000 dollárt fizető hallgatók nem adják át helyüket az olvasótermekben még a professzo-

2. ábra
Helyzetkép (logaritmikus koord.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. ábra
Ágazati bontás

roknak sem, az "ingyenes" hallgatók pedig a szőnyegekre szorulnak, vagy a nemzeti könyvtár márvány lépcsősorát kényszerülnek teleülni.

A szakági bontásban megfigyelhető harmadik jellegzetesség a klasszikus egyetemek adottságainak végletes szóródása, központi könyvtáraik befulladása és azt követően a feladataikat részben átvállaló kari könyvtárak mostoha helyzete (pécsi jogi kar, ELTE-TTK). Az ELTE BTK átlagközeli adottsága kivételes véletlen következménye a rendszerváltás során feleslegessé vált politikai főiskola megörökléséne.

A KLTE látszólagosan legkedvezőbb helyzete mögött bújik meg a legtöbb feszültség. Törvényesen rárótt nemzeti szekundáns funkciójának súlya alatt ismételten eljutott szó szerinti értelemben az összeroppanás határára.

A települések szerinti tagolódás áttekintése *(4. ábra)* a prioritás-kategóriák közötti hangsúly-módosítások céljából kívánatos. Kétszeresen hátrányosnak kell ugyanis minősítenünk azokat az intézményeket, amelyek nemcsak a viszonyszámok tekintetében vannak mostoha helyzetben, de vidéki létük miatt nem élvezhetik a fővárosba települt országos nagykönyvtárak közvetlen támogatását (SZOTE, JPTE), sőt még a Somogyi-Könyvtárhoz mérhető közművelődési könyvtárak segítségét sem (DOTE).

Javaslatok

Javaslataink kidolgozásánál kívánatos lenne a Felsőoktatás-fejlesztési Tárcaközi Vegyes Bizottság 1992. évi tervezetére alapozott prognózisokat is számításba venni, de erre két okból mégsem törekedhettünk.

A Bizottság csak országos összesítések és ágazati bontások formájában fejtette ki álláspontját, nem törekedett intézményi pontosításra. Ennek hiányában saját becsléseket kellett volna végeznünk olyan tendenciák érvényesülésének és hatásának tekintetében, mint például az államigazgatási, jogi, közgazdasági és pénzügyi szakok decentralizálódási folyamatai, a vidéki intézmények ilyen irányú szándékai, illetve ezek hatása a fővárosi képzőhelyek iránti igények alakulására. Ennek fényében ugyanis egészen más

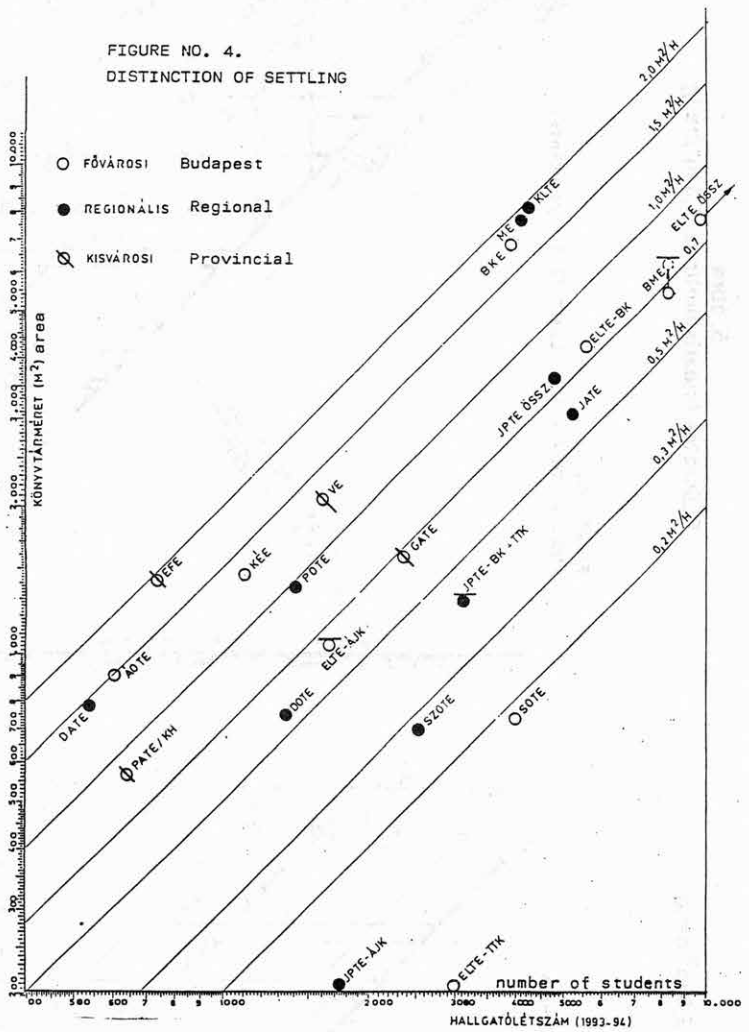
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(mérsékeltebb) jelentősége lehet egy-egy olyan körülménynek, mint pl. az ELTE ÁJK kari könyvtárának fizikai fejleszthetetlensége.

A másik ok, amely elbizonytalanított a Bizottság állásfoglalásainak érvényesítésében, az a körülmény, hogy a jelenlegi kormányzat kifejezetten ellentétesen ítéli meg a feladatokat, mint tette azt 1992-ben a Bizottságot bátorító kurzus.

Prognózis-kerülő álláspontunk mentségére szól az a körülmény, hogy statikus modellekben számolva is 10 milliárdos nagyságrendre becsülhető a puszta felzárkóztatási program, amely évtizedesnél rövidebb időtartam alatt aligha bonyolítható le, s ez az intervallum bőséges alkalmat kínálhat az intézmények közötti arányok korrekciójára is. S prioritások kedvezményezettjei tekintetében pedig nincs miért félni a túlméretezettség kockázatától.

4. ábra
Települési bontás

Fejlesztési célkitűzések

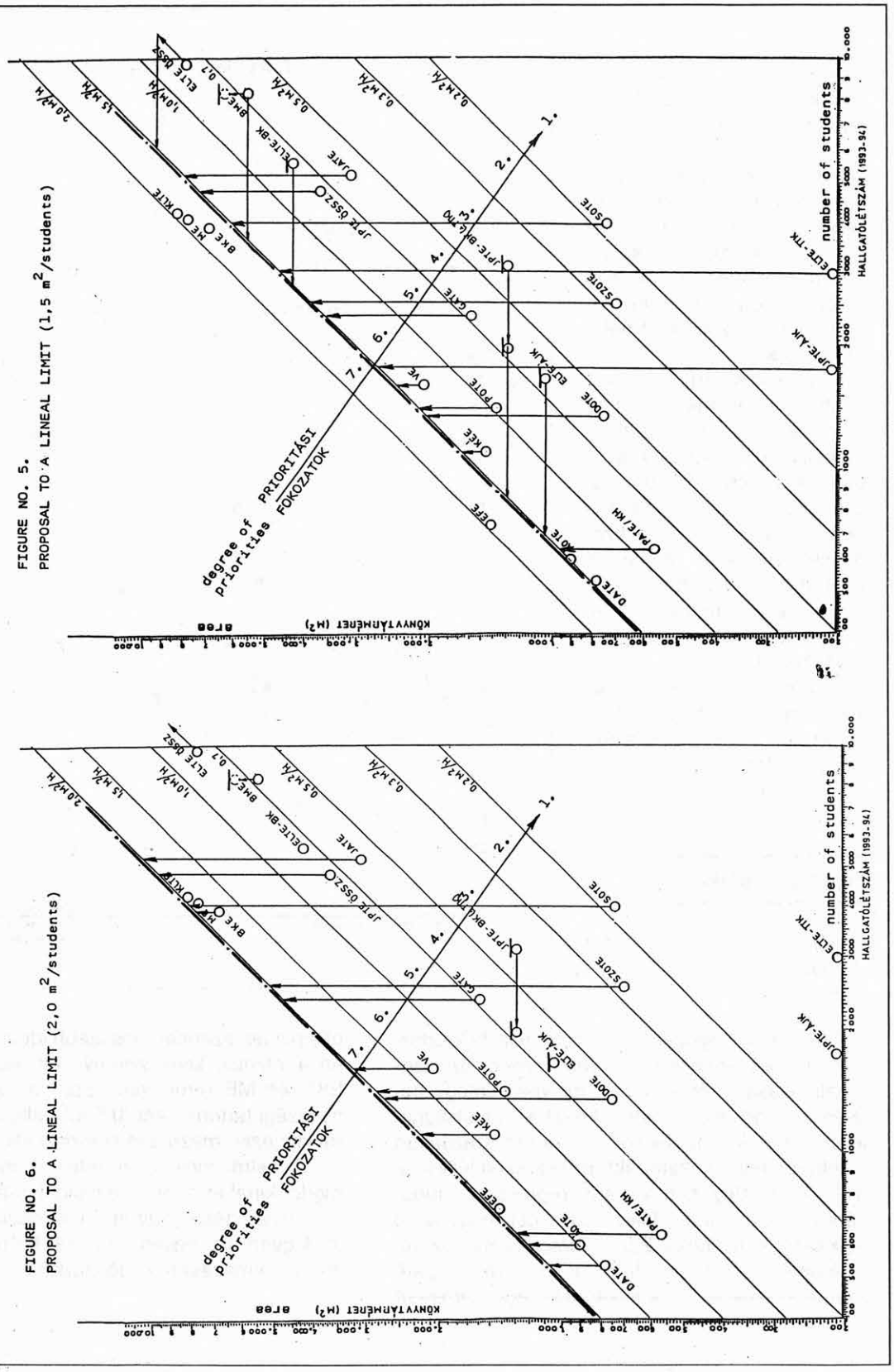
A mérték

A német tényszámok és a francia fejlesztési célkitűzések ismeretében olyan hazai célok megfogalmazására törekedtünk, melyek mintegy negyed/harmad évszázados követési távolsággal jellemezhetők (megfelelően a nemzetgazdaság fejlet(len)ségi fokozatának). Ennek szemléltetése a *7. ábra*. Egyetlen lineáris regressziós függvénnyel úgy lenne kifejezhető a cél, hogy az a legkisebb könyvtárak 2,5 m^2/hallgató mértékéről a legnagyobbak tekintetében 1,5 m^2/hallgató szintre szállna le. Ez a túlságosan egyszerűsített elképzelés azonban hosszabb időre befagyasztaná a jelenleg kedvezményezett helyzetet élvező BKE és ME reményeit. Ezért a függvény érvényességi tartományát ˝0,5 m^2/hallgató tűréshatárral kifejezett mezőként célszerű elképzelni.

A célmezőny ilyen értelmű meghatározása módot kínál arra, hogy a hallgatólétszám változása (növekedése vagy átcsoportosulása) követhető legyen az egyes konkrét beruházási célok megfogalmazásának időszakában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. ábra
Fejlesztés lineáris limithez, 1,5 m²/hallg.

6. ábra
Fejlesztés lineáris limithez, 2,0 m²/hallg.

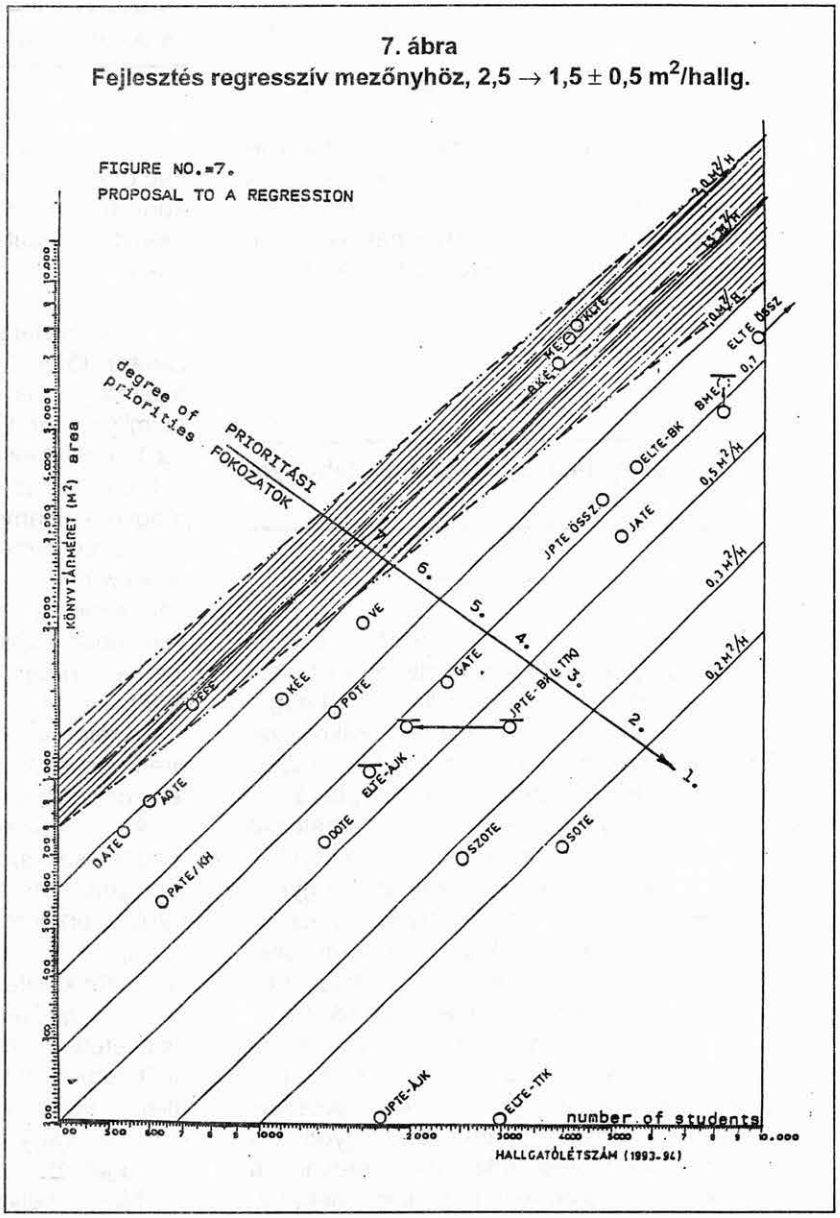
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy szervezeti alternatíva

Az eddigiekben felvázolt képlet arra az elképzelésre alapul, hogy a felsőoktatás jelenlegi struktúrája lényegében változatlanul él tovább a jövőben is. Figyelembe véve azonban egyrészt a már eddig is megmutatkozott törekvéseket az "universitas"-ok, "egyetemi szövetségek" szerveződésére, másrészt a már hivatkozott 1980-as keltezésű elképzeléseket, mérlegelnünk kell az utóbbi esetében megfogalmazott ún. "egyetemközi könyvtár(ak)" célszerűségét is. Tudatosítanunk kell, hogy az országos végletek között szétszórt monodiszciplináris intézmények tekintetében csak egy országos szinten szervezett egyetemközi könyvtár kínálhat előnyöket.

Ez az új típusú szervezet azonban országos feladatköre mellett gazdája lehet egy szűkebb régió – nevezetesen a főváros – hasonló tevékenységének is. Gyűjteményének leglényegesebb arculatát a rangosabb európai egyetemeken használt tankönyvek és egyéb oktatási segédanyagok képezhetnék, komplementer minőséget kínálva a Nemzeti Könyvtár hungarika profiljához viszonyítva. (Helyileg az OSZK-val szemben, a lebontott tabáni városrész építési telkeire települve.) Nyitó állományát kedvezően lehetne kialakítani a jelenleg már működő, de helyszűkével küszködő Országos Idegennyelvű Könyvtár, és a minisztérium épületébe beékelődött Országos Pedagógiai Könyvtár gyűjteményeiből. (Budapesti Egyetemközi Könyvtár - BEKK).

7. ábra
Fejlesztés regresszív mezőnyhöz, 2,5 → 1,5 ± 0,5 m²/hallg.

Regionális intézmények

Az egyetemközi intézmények eszméje iránt rokonszenvet éreznek Pécsett is, ahol a POTE és a JPTE TTK rohamosan növekvő igényeit egy "élettudományi könyvtár" formájában álmodták meg. (Pécsi Egyetemközi Könyvtár - PEKK).

Ugyancsak lehet esélye Szegeden az egész felsőoktatás közös információbázisának egyesí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tett megépítésére, megvalósítva egy korábban már elhatározott, de időközben halasztást szenvedett beruházási program szándékait. (Szegedi Egyetemközi Könyvtár – SZEKK.)

Az észak-magyarországi régióközpont egyetlen egyeteme (ME) tekintetében ilyen gondok nem merülnek fel.

Debrecenben ambivalens érzelmek nyilvánulnak meg a szervezti (és a beruházási) cél(ok) tekintetében.

A könyvtárfejlesztési beruházások lebonyolítása

A szakvéleményben körvonalazott fejlesztési (felzárkóztatási) célkitűzés fedezetigényét tíz évi időszakra elosztottan évi egy milliárd forint nagyságrendűre lehet becsülni (1994. évi árakon, valamint a közelmúltban elbírált tenderajánlatok tapasztalatainak ismeretében). Ilyen léptékű beruházási tevékenység felmerülése kívánatossá teszi a lebonylítás központosítását egy "könyvtárfejlesztési iroda" útján, állandó szakmai felügyelet mellett (MKM Könyvtári osztály, Könyvtári és Informatikai Kamara és/vagy KMK). Csak így lehet megakadályozni azt, hogy kellő tapasztalattal és eréllyel nem rendelkező intézményi előadók a kivitelezők könnyű prédái legyenek, előnytelen ajánlatok elfogadásával, rossz hatásfokkal használják fel a tőkét. Különösen az orvosegyetemek gyakorlata int óvatosságra, amelyben a gyógyítás és képzés költségvetési határainak elmosódása miatt a rövid távon életmentőnek minősíthető beruházások emésztik el a hosszabb távú célkitűzések teljesítésének feltételeit. (Hasonlattal élve, olyan a helyzet, mintha a Miskolci Egyetem és az ózdi kohászat gazdálkodna közösen, s az egyetem árán kellene menteni a családok életfeltételeit.)

Az építéstervezési feladatok decentralizálódásának is elejét lehetne venni az említett iroda munkájával, amivel meg lehet akadályozni, hogy az építészek a könyvtártechnológiai ellenőrzést kizárva, önkényes tervezési gyakorlattal herdálják el a fedezetet – mint megtörtént ez kirívó példáként az EFE esetében.

Depozitórium(ok)

(A hazai szakzsargonban elterjedt – az OSZK telefonkönyvében is nyomon követhető – "tárolókönyvtár" kifejezést, mint tautológiát e szakvéleményben tudatosan és következetesen mellőzzük.)

A könyvtárépítési célkitűzések megfogalmazására törekvő szakvéleményünk legbizarrabb fejezete annak igazolása, mit nem szabad építeni, milyen beruházáspótló módszerrel lehet azonnal férőhelyhez jutni, egészen minimális ráfordítások árán. Igaz viszont, hogy csak minimális, de mégsem elhanyagolható mértékben.

Gondolatmenetünk alapja az a tétel, hogy unikális dokumentumok térigénye nem csökkenthető azok átirányításával más, esetleg még meg sem épült tárolóterekbe (de az akció élőmunka igénye minden esetben eleve többletráfordítást feltételezne).

A tétel folyománya, hogy a már meglevő terek eredményesebb hasznosításához csupán a felesleges publicitások mérséklése árán lehet eljutni. A duplicitások kimutatása és feleslegességük megítélése azonban olyan élőmunka igény, amelynek értéke összevethető a felszabadítható tárolótérérték fedezetével.

Igen nagy a valószínűsége annak, hogy sokszázezer kötetes raktárak tételes összehasonlítása más gyűjtemények nyilvántartásaival felbecsülhetetlen munkaráfordítást követelne meg, amit semmivel sem csökkentene az a szervezési eljárás, ha ezt a műveletet egy országos, vagy regionális, vagy szakágazati depo feladatkörébe hárítanák át.

Más a helyzet a periodika gyűjtemények tekintetében. Ilyen vonatkozásban rendelkezésre állnak az OSZK elektronikus nyilvántartásai és statisztikai adatai. Ezekből kitűnik, hogy például tizenötéves múlt távlatában a párhuzamosságok átlagosan 5,9-es mértéket mutattak. Az átlagszámok mögött természetesen szélsőségek rejtőznek. Nevezetesen, a népszerűségi listát vezető 80-100 példányos duplicitással szemben 16-20 unikális cím képezi az ellensúlyt.

Az utóbbiakra az alaptétel vonatkozik. A listavezetőket pedig tételesen kell megítélni. Ennek során nyilvánvalóvá válhat, hogy egészen különböző elhatározások születhetnek az egyes cí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mekkel kapcsolatban. A legnépszerűbb *National Geographic* tekintetében elavulásról nem lehet beszélni. Vele szemben az *Electronics* alig néhány éves számai csaknem teljesen feleslegesnek minősíthetők. Régiónként legfeljebb egy-egy példányt érdemes tárolni. A kiválasztott példányokat azonban egyáltalán nem szükséges emiatt az eredeti helyükről elmozdítani. A többespéldányok selejtezésének kockázata akkor zárható ki, ha az érintett intézmények sokoldalú szerződések keretében rögzítik együttműködésüket. E szerződések klauzulásának garanciákat kell tartalmazniuk a továbbiakban a közös tulajdonjog és a szolgáltatásbeli kötelezettségek vállalására. Az országos irányításnak pedig a beruházás megtakarításából származó tőke szétosztásával kell premizálni a szerződések létrejöttét, a közcélú szolgáltatások vállalásának arányában.

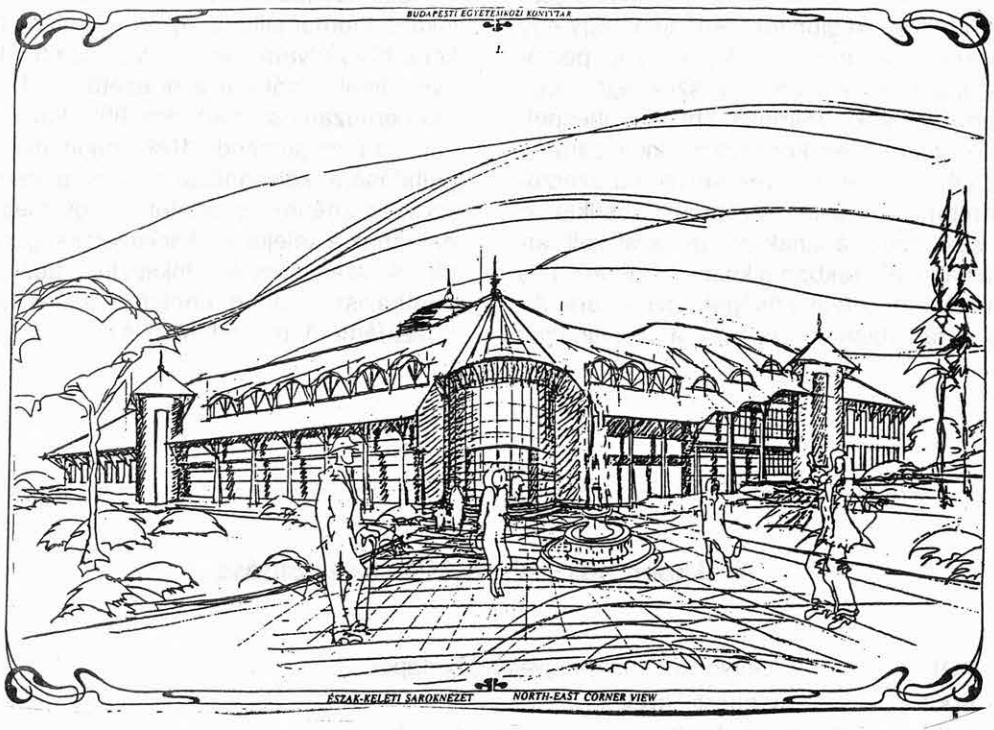
Lehetséges lenne és kívánatos is, hogy a leginkább efemer jellegű, gyors elavulású folyóiratok korábbi évfolyamainak országosan 50-100 példányos duplicitását (hazaiak esetben több-százszoros párhuzamosságát) akár 90%-kal is csökkentsük, ha a megőrzendő 10% gondozására és szolgáltatására kölcsönösségi szerződéseket kötve szövetkeznének az érintettek. Így megszabadulhatnának a selejtezés kockázatosságának terheitől. A szerződések előkészítéséhez az OSZK adatbázisa minden érintett részére közvetlenül hozzáférhető, már jelenleg is.

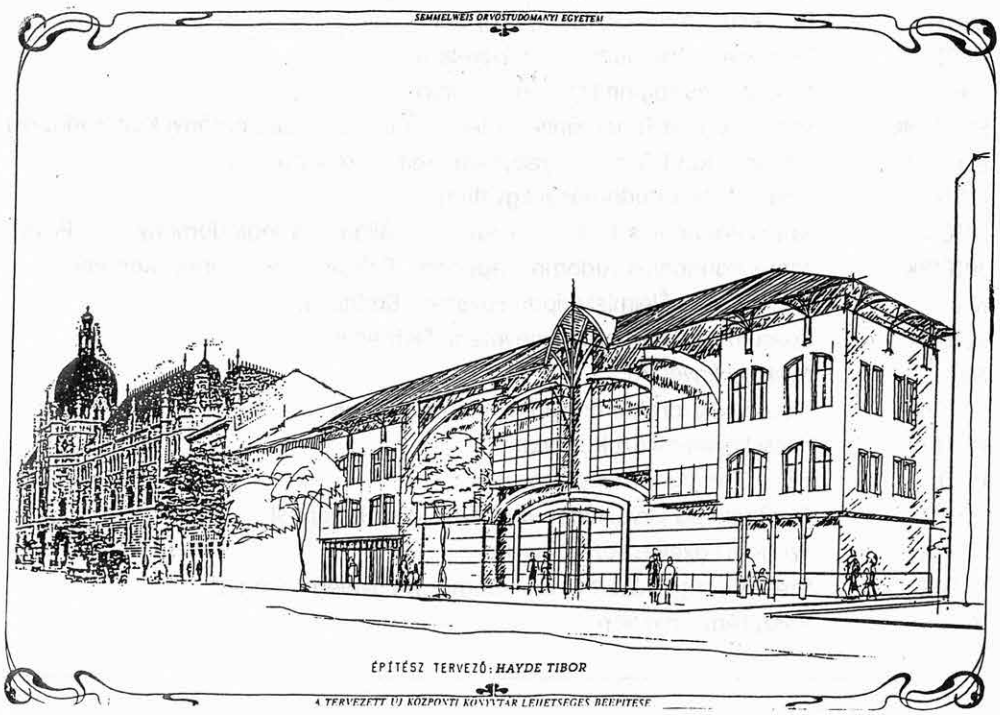
A cikkben használt rövidítések feloldása

ÁOTE	Állatorvostudományi Egyetem, Budapest
BEKK	Budapesti Egyetemközi Könyvtár
BKE	Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
BME	Budapesti Műszaki Egyetem
DATE	Debreceni Agrártudományi Egyetem
DOTE	Debreceni Orvostudományi Egyetem
EFE	Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron
ELTE/ÁJK	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest
ELTE/TTK	Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar
GATE	Gödöllői Agrártudományi Egyetem
JPTE/ÁJK	Janus Pannonius Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs
JPTE/BK	Janus Pannonius Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pécs
KEÉ	Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Budapest
KLTE	Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
ME	Miskolci Egyetem
PATE/KH	Pannon Agrártudományi Egyetem, Keszthely
PE KK	Pécsi Egyetemközi Könyvtár
POTE	Pécsi Orvostudományi Egyetem
SOTE	Semmelweis Orvostudományi Egyetem, Budapest
SZEKK	Szegedi Egyetemközi Könyvtár
SZOTE	Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem, Szeged
VE	Veszprémi Egyetem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Budapesti egyetemi könyvtárak
Tervezte Hayde Tibor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A magyar felsőoktatás és a világbanki támogatás*

Christine Allison

Több mint három évtizede gyűlnek világszerte azok a bizonyítékok, melyek azt mutatják, hogy az emberi tőke a gazdasági fejlődés elősegítésének egyik kulcstényezője. A leglátványosabb bizonyítékot talán Kelet-Ázsiában találjuk, ahol figyelemre méltóan magas és hosszan tartó gazdasági fejlődést értek el. 1965 és 1990 között Kelet-Ázsia 23 országa gyorsabban növekedett, mint a világ bármely más területe – évente átlagosan több mint 5 százalékkal. Az ún. kelet-ázsiai csoda arról tanúskodik, hogy e térség kivételes fejlődése a szellemi tőke magas szintű felhalmozásának köszönhető.

A kutatások szerint az alapfokú oktatásban figyelhető meg a legnagyobb megtérülés, de a felsőoktatásnak is fontos szerep jut. A magas szinten oktatott és képzett, rugalmas munkaerő az ország erőforrásainak alapvető része – ahogy azt a kelet-ázsiai tapasztalatok is mutatják. Ma a piacok által megkövetelt termék- és szolgáltatás-minőség előállítása mobilis, fegyelmezett és nagy szaktudású munkaerőt kíván. Ennek alapja a modern és piacközpontú felsőoktatási rendszer, és a tudományos kutatásnak olyan rendszere, amely jól integrálódik mind a felsőoktatásba, mind pedig az iparba.

Még egy oka van annak, hogy a gazdasági átmenet éveiben a felsőoktatási rendszerek különös figyelmet követelnek Közép- és Kelet-Európában. Míg az alapfokú és középfokú oktatásban való részvétel mutatói kedvezően aránylanak a világ többi részéhez, a felsőoktatásban való részvétel rendszerint alacsony, ezért a hallgatói létszámot növelni kell. Emellett a felsőoktatás szerkezete, a tananyag és a felsőoktatási intézmények erős akadémikus beállítottsága, ami mind az előző rezsim öröksége, egyre kevésbé illeszkedik a kifejlődő piacgazdasághoz. A közép- és kelet-európai régió jelentős részében igen nagy szükség van a felsőoktatási rendszerek módszeres átszervezésére és modernizációjára.

Mindezek a tényezők magyarázzák azt, hogy öt évvel ezelőtt, amikor az úgynevezett Magyarországi Humán Erőforrások programot összeállították, a Világbank készségesen reagált a magyar kormány kérésére, amely a felsőoktatási rendszer fejlesztéséhez igényelt segítséget. Utalnék a FEFA és az OTKA programok tevékenységére, melyet a Világbank folyamatosan támogat.

---

* Elhangzott *A felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséért* c. konferencián, Bp. 1995. május 15-16.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A magyar kormány már 1990-ben felfigyelt humán erőforrás programjának hiányosságaira és felismerte annak szükségét, hogy stratégiai keretet és befektetési programot vezessen be az átmeneti évekre. A kormányzati és a világbanki támogatás együttesen képes volt az elmúlt négy év során segítséget nyújtani a szakmai képzés, a felsőoktatás és a kutatás számára – ezek voltak ugyanis azok a kiemelt területek a 90-es évek elején, amelyek a legsürgősebben szorultak növekedésre, fejlődésre és reformra.

Mivel a Humán Erőforrás program nagyon kedvező tapasztalatokat hozott, a Világbank szerint továbbra is partnerek maradhatunk a Magyar Felsőoktatási Rendszer fejlesztésében. Részben ebből a célból 1993-ban támogatást biztosítottunk a japán kormánytól a magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium számára. A kb. 87 millió yenes összeget (amely a jelenlegi árfolyamon több, mint 1 millió dollár) a felsőoktatás két fontos területének támogatására használtuk fel: a hallgatói tankönyvek és a felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséhez. A támogatás fennmaradó kisebb részét a felsőoktatás fejlesztésével kapcsolatos egyéb jellegű tevékenységek előmozdítására használják fel. Most, hogy a japán támogatással kapcsolatban lévő fejlesztések a végükhöz közelednek, reméljük, hogy a közeljövőben sikerül véglegesíteni egy felsőoktatás-fejlesztési programot. A Világbank ehhez a programhoz igen jelentős – 100 millió dollár nagyságrendű – támogatást nyújthatna, és ideális esetben a könyvtárak központi szerepet kapnának ebben a programban.

Itt azonban szeretnék arra emlékeztetni, hogy a világbanki támogatások kölcsön jellegűek – igaz, hogy a kölcsönöket kedvező kamatfeltételek mellett kapja a kormány, de ezeket a pénzeket vissza kell fizetni, és ez a teher Önökre mint adófizetőkre és az Önök gyermekeire mint jövőbeli adófizetőkre hárul. Ennélfogva rendkívül fontos, hogy a világbanki összegeket olyan tevékenységek elősegítésére használjuk fel, amelyek gazdasági és pénzügyi hasznot hoznak később, s mellyel könnyebben vissza lehet majd fizetni a kölcsönt.

A jelenlegi magyarországi felsőoktatási rendszer már sokban különbözik attól, amelynek támogatására a Világbank öt évvel ezelőtt elhatározta magát. Ugrásszerűen megnőtt a hallgatói létszám, a kutatói diplomák az egyetemek tevékenységének fontos részévé váltak, új tantárgyakat vezettek be és új tanterveket dolgoztak ki, hogy alkalmazkodjanak a változó gazdasági környezethez. Kredit-rendszert vezettek be a tantárgyválasztás nagyobb rugalmassága érdekében, és újabban rövid kurzusok állnak a hallgatók rendelkezésére mind a főiskolákon, mind pedig az egyetemeken. Az 1993-as Felsőoktatási Törvény fordulópontot jelent a magyar felsőoktatás fejlődésében. A törvény hatására létrejött a Nemzeti Akkreditációs Bizottság és a Felsőoktatási és Tudományos Tanács.

Ugyanakkor a felsőoktatás számos aspektusa változatlan maradt a múlthoz képest. A Világbank számára az egyik legkritikusabb pont az egy hallgató képzésére jutó magas költségarány, bár ez a mutató az utóbbi években a hallgatói létszám növelésével láthatóan csökkent, de a nemzetközi normákhoz képest még mindig magas. Az egy főre jutó magas költségek okai ismertek: a kis területű, feldarabolt intézmények, az alacsony hallgató-oktató arány stb. Az egyetemek és főiskolák támogatására jelenleg használt módszerek szinte újratermelik ezeket a rendszerméretű, a gazdaságtalan működéssel járó hibákat. Fontos mutatót jelent a rendszer úgynevezett külső hatékonysága. A felsőoktatás struktúrája és a végző hallgatók részben még mindig a múlt időszak munkaerőpiacához igazodnak – következésképpen túl sok orvost és mérnököt képeznek, holott a munkaerőpiac könyvelőket, bankárokat, jogászokat és középszinten dolgozó, érettségi utáni képzéssel rendelkező technikusokat igényel.

Annak érdekében, hogy a képzés beteljesítse a dinamikus gazdasági fejlődés elősegítésében játszott szerepét – ahogy azt más felsőoktatási rendszerek a világ minden táján tették és teszik ma is – a magyarországi felsőoktatási rendszernek meg kell változnia. Foglalkozni kell a belső és a külső hatékonyság megteremtésével. A Világbank segíthet ezeknek a változásoknak a létrehozatalában, azonban ehhez elengedhetetlen előfeltétel a változás egyöntetű akarása és a változások elérésére való készség megléte.

Minek kell megváltoznia? Sok mindennek, most azonban csak két lényeges szempontra szeretnék kitérni.

Az első a pénzügyi helyzettel kapcsolatos. Látva, hogy Magyarországnak mekkora a külső és a belső egyensúlyhiánya és, hogy mekkora a GDP-nek jelenleg a felsőoktatásra fordított hányada (kb. 1,3%), nehéz lenne azt várni, hogy újabb tényleges támogatás jusson a felsőoktatásnak. A központi költségvetés helyzete az eljöven-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dő néhány évben olyan lesz, hogy a felsőoktatásnak valószínűleg kevesebbel kell majd többet elérnie. Lehet, hogy nehéz elhinni, de ez nem teljesíthetetlen kihívás. Megvalósításában szerepet kaphat a hallgató-központú támogatási rendszer, az intézmények szabadsága, a nem-központi költségvetési források felhasználása, tandíjak és más teherviselési konstrukciók, a felsőoktatási intézmények pénzügyi autonómiája a források leghatékonyabb elrendezésében, és az olyan intézkedések, melyek a felsőoktatás privát ellátásának magasabb arányát ösztönzik.

A második dolog az, hogy "modernizálni" kell azt, amit a hallgatók tanulnak, és azt, ahogyan tanulnak. Azzal kapcsolatban, hogy a hallgatókat hogyan tanítják, hadd mondjam el a következőket. A nyugati országokban az egyetemi és főiskolai hallgatókat arra bátorítják, hogy sokféle forrásból szerezzék be információikat. Az egyik fontos forrás a tanárok által biztosított előadások és oktatási segédanyagok. Emellett azonban a könyvek és folyóiratok szintén gazdag forrást jelentenek, akár nyomtatott, akár elektronikusan elérhető formában. Ahhoz, hogy a magyar hallgatók a tanulás efféle megközelítéséből profitálhassanak, négy fontos változásnak kell bekövetkeznie: 1.) a hallgatóknak több időt kell biztosítani önálló tanulásra, ennek a kisebb óraszám az előfeltétele; 2) hozzá kell férniük ezekhez az anyagokhoz könyvtárakban vagy saját vásárlás útján; 3) legyen egy hely, ahol önállóan tanulhatnak – ez legtöbbször a könyvtár; 4) a vizsgarendszer is tükrözze a tanulásnak ezt a tágabb megközelítését.

A felsőoktatási könyvtárak nyilvánvalóan nagyon fontos szerepet játszanak a tanulás "modern" megközelítésében, és jelentős befektetésekre lesz szükség ahhoz, hogy ezt a szerepet beteljesíthessék. Ugyanakkor világos kell legyen, hogy értelmetlen lenne hatalmas költségvetési kiadások árán bővíteni, újrafelszerelni a könyvtárakat, ha a többi említett változás nem következik be.

Nagyon remélem, hogy a Világbank továbbra is partner maradhat majd a felsőoktatás pénzügyi támogatásában, és az elkövetkező 6-12 hónap során sikerül véglegesíteni egy olyan támogatási programot, amelyben a könyvtáraknak központi szerep jut. Ámítás lenne azonban, ha most azt a benyomást alakítanám ki Önökben, hogy a Világbank már éppen aláírni készül a csekket. Erről még nincs szó – sokat kell még tenni az elkövetkezendő néhány hónapban egy olyan felsőoktatási reformprogram megtervezéséért, különös tekintettel a pénzügyi háttérre, amely kivívja a Világbank vezetésének és fő részvényeseinek megelégedését. Ami engem illet, mindent elkövetek, hogy segítsem ebben Önöket.

A PRÁGAI NEMZETI KÖNYVTÁR az első a kelet-közép-európai könyvtárak között, amely leírásaival hozzájárul az OCLC adatbázisához. 1995 januárjában írta alá a könyvtár igazgatója azt a megállapodást, amelynek értelmében a cseh nemzeti bibliográfia 1995-ös anyagát (majd a tervek szerint az 1983-1994 közöttit is) betöltik az OCLC adatbázisába. Cserébe a cseh nemzeti könyvtár igénybe veheti az OCLC teljes adatbázisát. Ezzel a lépéssel a prágai nemzeti könyvtár csatlakozott a világ 61 országának ahhoz a 18 ezer könyvtárához, amelyek felhasználják a világméretekben legnagyobb könyvtári adatbázis rekordjait.
(I'95, 1995. 2.no.; OCLC Newsletter, March/April 1995.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak (TFK) Program Könyvtári Alprogramjának összefoglaló jelentése

James Neal

Bevezetés

Magyarország felsőoktatási rendszerének nagyléptékű átalakítása és bővítése mellett kötelezte el magát. Ez intézményi integrációval és együttműködéssel, a hallgatói létszám növekedésével, az oktatás és a kutatás közötti szorosabb kapcsolatokkal, a tantervfejlesztés megújításával, illetve új pénzügyi és irányítási modellekkel jár. Az elsődleges célkitűzés a magas szintű oktatás és a tudományos munka életerős magyar hagyományainak továbbépítése, illetve a legjobb európai felsőoktatási rendszerekkel való egyenértékűség megteremtése.

Széles körben elfogadottnak tekinthető, hogy a magyar felsőoktatás ezen változásai széles körű finanszírozást és az egyetemi és főiskolai könyvtárak jelentős mértékű továbbfejlesztését teszik szükségessé. A felsőoktatási könyvtárak a gyorsan változó információs és technológiai környezetben a kutatók, az oktatók és a hallgatók eredményes felkészülése tekintetében a felsőoktatás fejlesztésének szerves részét képezik. Az országnak megfelelően fejlett és szolgáltatás-orientált információs infrastruktúrára van szüksége, és a könyvtárak ennek biztosításában központi szerepet játszanak. Amint azt a Felsőoktatási Törvény is hangsúlyozza: *"egyetemeinknek és főiskoláinknak azon működési modellhez kell közelíteniük, melyben mind az oktatószemélyzet, mind a hallgatók a lehető leghatékonyabban hasznosíthatják a könyvtári információs infrastruktúrát."*

A Világbank e fejlesztési folyamat finanszírozásában betöltött szerepének megfelelően a Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak (TFK) program számára meghatározta a jelentős anyagi támogatást feltételező elsődleges szükségeletek sorát.

A felsőoktatási könyvtárak TFK Programja négy területre koncentrálódik: állománygarapítás és gyűjteményfejlesztés, mely magában foglalja a kibővített könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásokat; az adatbázis-fejlesztést is felölelő könyvtári szolgáltatások és az üzemeltetés gépesítése; a

* A Könyvtári Alprogram számára szaktanácsadóként közreműködtek: *Bujdosó Ernő, Darányi Sándor, Huszár Hedvig, Máder Béla, Papp István* és *Szentirmai László*. Köszönet illeti *Csaba Gabriellát* (MKM), *Tim Horslert* és *Julian Reát* segítségükért, tanácsaikért. (J.N.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

berendezések bővítését és fejlesztését is magában foglaló könyvtárigazgatás átalakítása; illetve a könyvtári személyzet továbbképzése.

A program háttere

A Magyarországot minden területen érintő gazdasági és politikai változások vitathatatlanul hatást gyakorolnak a felsőoktatásra is. A társadalmi, kulturális és tudományos törekvéseket is befolyásoló, a napi létezés koordinátarendszerében bekövetkező alapvető változások az egyetemeket, és az országos kutatási közösséget is számtalan módon érintik. Ezek bővítik a felsőoktatásban folyó képzésre nehezedő terheket, szükségessé téve az egyének felkészülését, mely alkalmassá teszi őket, hogy egy információkon alapuló gazdaságban és társadalomban hatékonyan működjenek. A felsőoktatás feladata, hogy segítséget nyújtson az embereknek az új tudásanyag s az új ismeretek elsajátításában. A tanterv mind természetét, mind tartalmát tekintve szigorú bírálatok kereszttüzébe került. Az új területeken folytatott kutatás és a diszciplínák közötti fokozottabb együttműködési igény új követelményeket támaszt az egyetemi és tudományos közösséggel szemben. A felsőoktatás korlátozott anyagi és fizikai erőforrások birtokában keresi a hatékony működés új stratégiáit, miközben a minőség és felelősség iránti igények is egyre jelentősebb szerepet kap.

A könyvtárak és gyűjteményeik – ezek nyomtatott vagy elektronikus jellegétől függetlenül –, az oktatás és kutatás alapvető fontosságú támaszai maradnak, az információk és ismeretek szervezett egységeinek elsődleges csatornájaként. Magyarországon a könyvtárak a felsőoktatás szerves részét képezik, és anyaintézményeik számos anyagi és fejlesztési problémájával kell szembenézniük. Ennek eredményeképpen a hazai és külföldi szakirodalmi gyűjtemények nem tudtak lépést tartani a kiadással, illetve a hallgatói és kutatói igényekkel. A technológia, pl. bővülés, a nemzetközi hálózatok elérhetősége stb. terén már megjelent a helyi könyvtárak szintjén is. A modern könyvtári munka feltételei és infrastruktúrája – elsősorban a könyvtárközi bibliográfiai együttműködés és a közös erőforrások felhasználása területén – még nem alakult ki. A jelenlegi, sok helyen rendezetlen könyvtárigazgatási struktúra erodálja a gyűjtemények és szolgáltatások hatékony szervezhetőségét. A könyvtári szolgáltatások méreteiket, szolgáltatási környezetüket és az új technológia széles körű alkalmazhatóságát tekintve, általában nem elégségesek. A könyvtári személyzet felkészítése és folyamatos továbbképzése a képzés területén új és szélesebb körben értelmezhető megközelítéseket feltételez.

A fenti általános igények és fejlemények felismerése vezetett el a magyar felsőoktatási könyvtárak jövőjére orientált program Világbankkal történő egyeztetéséig. A kormányzati szervek az információkhoz való egyetemes és nyitott hozzáférés iránt elkötelezett és szilárd szolgáltatási tradíciókkal rendelkező könyvtárakat a magyar felsőoktatás életképessége, illetve a nemzet gazdasági és politikai fejlődése szempontjából központi értéknek tekintik. A felsőoktatási könyvtárak továbbfejlesztése a strukturális megoldások, feladatkörök és stratégiák átértelmezését, alapvető egyszeri, illetve folyamatos beruházást tesznek szükségessé. Amennyiben a megfelelő lépések elmaradnak, a felsőoktatási könyvtárak nem rendelkeznek majd a megfelelő berendezésekkel ahhoz, hogy a jövőbeni felsőoktatási és információs környezet által támasztott minőségi és mennyiségi követelményeknek megfeleljenek, így az egyetemek és főiskolák sem lesznek megfelelően felkészülve a nemzet bővülő oktatási és kutatási elképzeléseinek támogatására.

Javasolt teljes költségvetés

Állománygarapítás:	80	millió dollár
Könyvtárgépesítés:	35	millió dollár
Könyvtárépületek fejlesztése:	30	millió dollár
Személyzeti továbbképzés:	2,5	millió dollár
Szakértői testületek támogatása:	2,5	millió dollár
Összesen	**105**	**millió dollár***

*(A Világbank és a magyar kormány közötti, kormányzati befektetési finanszírozási alapok-konstrukcióval történő megosztást feltételezve.)

Ajánlások

Irányítási struktúra

- Szakértői testület létrehozása a program folyamatos menedzsmentjének és koordinációjának biztosításához;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A programban való részvétel irányelveinek kidolgozása.

Gyűjteményfejlesztés
- Állománygyarapítási juttatások (50%) az egyetemi és főiskolai könyvtárakra kidolgozott formula alapján, illetve felzárkóztatási mechanizmus (50%) a felsőoktatást szolgáló szakkönyvtárak számára;
- Kötelező érvényű intézményi állománygyarapítási stratégiák kidolgozása;
- Koordinált állománygyarapítást lehetővé tévő országos gyűjtemény-átvilágítási tanulmány elkészítése;
- Országos osztott (distributed) könyvtárközi kölcsönzési rendszer kialakítása;
- Könyvtárközi kölcsönzési stratégiák, irányelvek és finanszírozási ösztönzők kidolgozása;
- Országos elektronikus dokumentumtovábbítási rendszer megteremtése a magyar dokumentumokhoz;
- A könyvtárközi kölcsönzési programot támogató telefax-, szkenner- és elektronikus tárolóberendezések hálózata.

Könyvtárgépesítés
- Országos közös (shared) katalogizáló rendszer és központi állomány-adatbázis megteremtése;
- Bibliográfiai, adatátviteli és felhasználói felületi szabványok kidolgozása;
- Helyi gépesített rendszerek létrehozása;
- Bibliográfiai rekordok retrospektív konverziójának elvégzése;
- Magyar-specifikus országos adatbázis-kísérleti programok kidolgozása;
- Elektronikus és hálózati információs szolgáltatásra alkalmas kísérleti programok kidolgozása.

Átszervezés és átalakítás
- Könyvtárépületek bővítése, felújítási és állapotjavítási programjainak elkészítése;
- Az egyetemek központi és tanszéki könyvtárainak integrációja;
- Stratégiai tervprogramok és rendszerek felülvizsgálata;
- Felsőoktatási könyvtárak országos szabványainak kidolgozása;
- Könyvtárvezetők számára képzési programok kialakítása.

Személyzeti továbbképzés
- Felsőoktatási könyvtárosok számára továbbképzés-orientált ún. Könyvtárosképzési Ügynökség felállítása;
- Az országos továbbképzési helyzet felmérése;
- A továbbképzési program üzleti és átadási tervének kidolgozása.

A program célkitűzései

A TFK Program lehetőséget nyújt a felsőoktatási és országos funkciókat ellátó könyvtárak jövőbeni szerepére vonatkozó törekvések megújítására. A felsőoktatási könyvtárak feladata Magyarországon az egyetemi és az országos kutató közösségek hosszú távú elképzeléseinek támogatása a tudományos kommunikáció és a felsőfokú oktatás elősegítésével. E könyvtárak gyűjteményeket fejlesztenek és a fejlett technológiákat egyre nagyobb mértékben integráló szolgáltatásaik révén, az információkat hozzáférhetővé teszik.

A Program célkitűzése, hogy a magyar könyvtárak a legkülönbözőbb formátumokban – egyre inkább az integrált elektronikus információkra helyezve a hangsúlyt – korszerű gyűjteményeket alakítsanak ki. A szolgáltatási struktúra a különféle könyvtári erőforrások és a szakértelem közötti kapcsolat kialakításával felhasználó-orientálttá válik. A könyvtárosok hatást gyakorolnak a felsőoktatásra, és kiterjesztik az országos információs stratégia kifejlesztésében betöltött szerepüket. A tanszékekkel és kutatókkal, a kormányzati és kereskedelmi szektor informatikai ügynökségeivel, illetve az országos és nemzetközi könyvtári szakmai érdekközösségekkel folytatott hatékony, az együttműködésre épülő munkavégzés egyre nagyobb lehetőséggel bír a könyvtárak sikeres működésében. Ez a tény az információtárolási szerepet betöltő könyvtár-szemléletről a közvetítői (mediátori), a lokális, vagy külső erőforrásokkal operáló, hálózaton keresztül elérhető információs szolgáltatásokat kínáló könyvtári szerepre való áttérést feltételezi.

A magyar felsőoktatási könyvtárak olyan rendkívüli és precedens nélküli társadalmi, gazdasági, politikai és technológiai fejlesztés küszöbén állnak, melyek alapvetően befolyásolják a könyvtárak és a könyvtárosi szakma jövőjét az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elkövetkező évtizedben. Az intézményi és szakmai vitalitást a felsőoktatás életképességének szolgálatában álló könyvtári gyűjtemények és szolgáltatások központi szerepe fogja meghatározni.

A könyvtárak az információtermelés és -elosztás, a technológiai fejlesztés és az adatátvitel forradalmának kiindulási fázisában vannak. Egyre több információ jelenik meg elektronikus formában. A magyar könyvtárak továbbra is fennmaradnak mint jelentős könyvgyűjteményeket, hagyományos szolgáltatásokat és a hallgatók, oktatók és kutatók munkája iránt elkötelezett könyvtári személyzetet magában foglaló könyvtári egységek. Az állandóan változó informatikai környezet kihívásainak való megfelelés képessége kreatív igazgatást és határozott vezetői szerepet fog követelni a könyvtárak közösségétől.

Az együttműködés révén a magyar felsőoktatási könyvtárak az információs szükségleteknek való megfelelés új lehetőségeit fogják létrehozni, bővítik és továbbfejlesztik az információs erőforrásokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférést – ezzel kiteljesítve az egyes könyvtárak lehetőségeit és teljesítményét. Ez szükségszerűen tartalmazza egy, a minőségi könyvtári programokat támogató hatékony fizikai, adminisztratív, pénzügyi és személyzeti infrastruktúra kialakítását.

1. stratégiai pont: Állománygyarapítás

A gyűjtemények változatlanul központi szerepet fognak játszani az oktatást és kutatást támogató felsőoktatási könyvtárakban. Amint világviszonylatban tekintve az előállított dokumentumok mennyisége továbbra is növekvő tendenciát mutat, illetve a könyvek és szakfolyóiratok ára korábban nem tapasztalt mértékben növekszik, a magyar könyvtárak állománybeszerzési költségvetései nem tartottak lépést az infláció ütemével. A könyvtári gyűjtemények egyre csökkenő százalékban képesek beszerezni a dokumentumokat. Ennek eredménye lett a monográfia- és folyóirat-beszerzések csökkenése, valamint az újabb elektronikus forrásokra fordítható költségek korlátozottsága.

Figyelembe kell vennünk, hogy a gyűjteményfejlesztés egy, a szelekció és a beszerzés kezdeti lépéseinél jóval több feladatot magában foglaló komplex folyamat.

Ha a magyar felsőoktatási könyvtárak érdemben akarnak reagálni a változásokra, szükség van a gyűjteményfejlesztési eljárások és az anyagi támogatás újragondolására. A hallgatói létszámban várható jelentős növekedés, a különböző felsőoktatási kezdeményezések, az egyetemeken egyre nagyobb jelentőséggel bíró kutatási és posztgraduális tanulmányok, és a külföldi szakirodalom iránti megújult érdeklődés új könyvtári állománygyarapítási stratégiákat tesz szükségessé.* A jövőbeni lépésekre vonatkozó legfontosabb pontok a következők:

1. A magyar felsőoktatási könyvtárak gyűjteményeinek jelentős mértékű bővítése alapvető fontosságú. A javaslat szerint ötéves időtartamban 80 millió dollárt kellene biztosítani a világbanki és az új kormányzati finanszírozás csatornáin keresztül. Ez azt feltételezi, hogy az állománygyarapítás jelenlegi finanszírozása az éves inflációhoz igazítva, változatlanul rendelkezésre áll, illetve a magyar kormány által biztosított további finanszírozás az egyes könyvtári költségvetésekhez rendelt alap- vagy strukturális jövedelemként jelentkezik. Amennyiben a költségek megoszlanak a világbanki és a kormányzati források között, az alábbi ütemezési megoszlás javasolt [millió dollárban]:

	Világbank	Magyar kormány
Első év	16% (6,4)	10% (4,0)
Második év	28% (11,2)	16% (6,4 / 10,4 alap)
Harmadik év	28% (11,2)	20% (8,0 / 18,4 alap)
Negyedik év	20% (8,0)	24% (9,6 / 28,0 alap)
Ötödik év	8% (3,2)	30% (12,0 / 40,0 alap)
Összesen	**40**	**40**

Emellett javasolt, hogy a gyűjteményi alapok ötven százalékának felosztása a kifejlesztendő formulának megfelelően, az egyetemi és főiskolai könyvtárak között történjen meg. A további ötven százalékot egy megtervezendő pályázati eljárás segítségével kellene az egyetemek, főiskolák és a felsőoktatást szolgáló szakkönyvtárak rendel-

* A gyűjteményfejlesztés jelenlegi helyzetének és a várható igényeknek részletes elemzését *Czigány Magda* és *Hannelore Rader* készítette. E két jelentés a magyar felsőoktatás beszerzési programjait, illetve az állománygyarapítási tevékenységek kiterjesztésére és továbbfejlesztésére vonatkozó ajánlásokat tartalmazza.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezésére bocsátani, mely lehetőséget teremthetne az elsődlegességet élvező új felsőoktatási programok és kurzusok, visszamenőleges beszerzések, könyvtárközi kölcsönzések és a dokumentumtovábbítás, illetve az elektronikus információk támogatására. A kedvezmények lehető legnagyobb mértékű kihasználása érdekében az összehangolt állományépítés kérdései figyelmet érdemelnek.

2. Az új gyűjteményi pénzalapok hasznosításában az érdekelt könyvtáraknak a tanszékekkel és a kutatókkal egyeztetett gyűjteményfejlesztési stratégiai nyilatkozatot kellene tenniük. Ez biztosítja, hogy az erőforrások a felsőoktatási prioritásoknak megfelelően koncentrálódnak, illetve megfelelő szelekciós, beszerzési és gyűjteményigazgatási irányelvek jelennek meg.

3. Szükséges egy alapos információkon nyugvó gyűjteményfejlesztést eredményező, országos gyűjtemény-átvilágítási tanulmány elkészítése. Egy ilyen folyamat során azonosítani lehetne a gyűjtemények erősségeit, illetve a kijelölt területek országos feladatokkal rendelkező kutatási szintű gyűjteményeinek kijelölésére is lehetőség nyílna.

4. Országos szintű terv készítendő a könyvtári gyűjtemények megőrzésére, mely magában foglalja a szükségletek felmérését és az összehangolt stratégiákra és eljárásokra vonatkozó ajánlásokat, illetve az elektronikus megőrzési stratégiákat is. Magyarország könyvtári gyűjteményi beruházása alapvető fontosságú, és ezen erőforrásokat – különösképpen a Magyarországon publikált tételek, illetve az egyedülálló kéziratok és archív jellegű gyűjtemények tekintetében, a jövőbeni hozzáférhetőség érdekében pedig a védelmét biztosítani kell.

5. Részletes megvalósíthatósági tanulmány készítendő egy központi, illetve a regionális tárolási egységek iránti szükséglet és az elhelyezés kérdéséről. A világbanki és kormányzati pénzalapok nyomán megjelenő gyors gyűjteményi növekedés, illetve a már jelenleg is korlátozott elhelyezési lehetőségek és a régebbi anyagok megőrzése iránti igény kombinációja indokolja e vizsgálat elvégzését.

A könyvtárközi kölcsönzés a modern könyvtári szolgáltatások és a könyvtárközi együttműködés egyik alapelve. Az erőforrások közös felhasználására irányuló programok már figyelembe veszik, hogy egy-egy könyvtárnak nem áll módjában az olvasók által igényelt összes erőforrás beszerzése, illetve a gyűjtemények kölcsönös hasznosítása érdekében az adott régión belüli kutatási anyagok mélységi és gyűjtőkörön belüli kiszélesítésének költséghatékony stratégiája. A hatékony dokumentumtovábbítási rendszerek szükségessé teszik az adott dokumentum elérhetőségének és elhelyezésének meghatározásához szükséges eszközöket, a dokumentum iránti igény közvetítését, illetve a továbbítás hatékony lebonyolíthatóságát. *George Lupon* szaktanácsdó elemezte a magyarországi könyvtárközi kölcsönzés helyzetét, melyben megállapítja, hogy az erőforrások kölcsönös hasznosításán alapuló tevékenységek az utóbbi években a visszafejlődés jeleit mutatják. Ez jelentős mértékben az alapvető infrastrukturális követelmények, és a jelenlegi, erősen centralizált rendszerben való részvétel ösztönzésének hiányában ragadható meg. A legfontosabb jövőbeni lépésekre vonatkozó pontok a következők:

- Egy központi adatbázison és osztott katalogizáláson alapuló osztott könyvtárközi kölcsönzési rendszert kell létrehozni (a könyvtárgépesítésre vonatkozó jelentések és az ezt összegző későbbi fejezetekben leírtak szerint). Ez az alapeleme egy, a felhasználó számára a dokumentum hozzáférhetőségének és elhelyezésének meghatározására, és a továbbítási kérelem megadására lehetőséget nyújtó, hatékony, az erőforrások kölcsönös hasznosításán nyugvó programnak. Ideiglenes jelleggel megvalósítandó a hozzáférés a könyvtári online katalógusokhoz az Interneten keresztül.
- Az Országos Széchényi Könyvtárnak, a jelentősebb egyetemi és közművelődési könyvtáraknak, valamint az országos hatáskörű szakkönyvtáraknak ki kellene dolgozniuk a stratégiákat és az irányelveket, illetve a könyvtárközi kölcsönzés térítési és díjszabási rendjének tervét. Egy osztott rendszer a könyvtárközi kölcsönzési megoldások, a munkafolyamat, illetve az elvárások és a válaszidőre vonatkozó szabványok kialakításának alapos újragondolását teszi szükségessé.
- Elkészítendő egy, a magyar szakfolyóiratcikkek és kutatási anyagok elektronikus dokumentumtovábbítási rendszerének kifejlesztését és megvalósítását tárgyaló megvalósíthatósági tanulmány. Az euró-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pai és az észak-amerikai könyvtárak – esetenként kereskedelmi partnerekkel való együttműködés keretében – már kifejlesztették az igények szerinti információtovábbítás elektronikus megoldását, illetve a könyvtárnak, vagy közvetlenül a felhasználónak történő faxolás módját.

- 4. Telefax-, szkenner- és elektronikus tárolóberendezések hálózatát kell kifejleszteni a magyar könyvtárakban az anyagok adatátviteli vonalakon keresztül történő hatékony továbbításának érdekében. A formátum vagy média miatt felületi továbbítást (direct surface mail) igénylő anyagokra vonatkozóan fejlett dokumentumtovábbítási kapacitást kell kiépíteni.

2. stratégiai pont: Gépesítés

A magyar felsőoktatási intézményekben a technológiai megvalósítás elsősorban a helyi rendszerekre és a CD-ROM adatbázisokhoz való lokális hozzáférésre koncentrálódott. A könyvtárgépesítés korlátozottan koordinált tevékenység volt, bár a nemrégiben készült *Számítógépek, adatátviteli hálózatok és integrált könyvtári rendszerek 1994 – 2000* c. jelentés és a világbanki programmal összefüggésben készült tanulmányok már az országot nagyobb mértékben felölelő és hosszabb távú információtechnológiai megközelítésen alapulnak. Emellett e vizsgálatok a könyvtári automatizációt összekapcsolják a hálózatfejlesztéssel, illetve figyelembe veszik a könyvtárak és az információs szolgáltatások szerepét az ország gazdasági fejlődésében.

A helyi rendszerek olyan könyvtári műveletekkel, mint a katalogizálás, a beszerzés és a sorozatok nyomonkövetése, illetve olyan szolgáltatásokkal, mint a bibliográfiai hozzáférés biztosítása, az online katalógusok és a köröztetés teszik lehetővé a könyvtárgépesítést. A magyar felsőoktatási könyvtárak automatizált rendszerei a megoldási típusokat tekintve igen széles skálán mozognak, és a jelenleg is manuális rendszerekkel működő könyvtárak száma figyelemreméltóan magas. Például a szabványok, bibliográfiai, technikai és adatátviteli részletekre is kiterjedő egyeztetések tárgyát képezik, de a technológiai sokféleség és a helyi, egyedi gyakorlati megoldások nem tették lehetővé az adaptációt és az alkalmazkodást. Alacsony az online katalógusokban a gyűjtemények százalékos aránya, illetve a számítógépes formában olvasható formátumra való konverziót igénylő bibliográfiai rekordok száma.

Amint a létrehozott és terített elektronikus információk mennyisége növekedett és túllépett a citációs adatbázisokon a teljes szövegek és a multimédia felé, a magyar könyvtárak megkezdték ezen források bevonását szolgáltatásfejlesztési programjaikba. A CD-ROM adatbázisokhoz hozzáféréssel rendelkező egy-használós munkaállomás marad az általános megoldás, bár számos könyvtár már rendelkezik helyi hálózattal. Ehhez hasonlóan, a gopher és a World Wide Web fejlesztés is korlátozott, bár számos könyvtár már kísérletezik a hálózati forrásokhoz való hozzáféréssel, illetve az egyedi fejlesztésű adatbázis-kapacitások kiépítésével.

Christine Borgman, Bajza János és szerzőtársai, *Geert van Marlen* és *Johan van de Walle* készítették el a könyvtárgépesítés jelenlegi állapotát és jövőbeni igényeit részleteiben is vizsgáló tanulmányokat. Jelentéseik egy országos osztott katalogizálási rendszer megtervezése, egy országos központi adatbázis kialakítása, a helyi rendszerek kiépítése és bekapcsolása, illetve számos ajánlás köré szerveződnek. A jövőbeni lépések fontosabb pontjai a következők:

1. Megvalósítandó egy osztott katalogizálási rendszer a szélesebb körben elfogadott szabványok és a könyvtári állományok központi adatbázisának biztosítása alapján. Egy ilyen rendszer egyben a könyvtárközi kölcsönzési program kiterjesztéséhez és a központilag adminisztrált, magas kihasználtságú elektronikus adatbázisokhoz való korszerűbb hozzáférési lehetőségekhez is alapot nyújt. Létrehozandó egy szakértői testület, mely koordinálja és megvalósítja a teljes együttműködési programot és igazgatja az Osztott Katalogizálási Rendszer ügynökségét.

2. A felsőoktatási könyvtárak számára dolgozzanak ki helyi beszerzési rendszer-, megvalósítási és fejlesztési terveket, illetve világbanki és kormányzati forrásokból részesüljenek hardver és szoftverfejlesztésben, valamint könyvtáron belüli hálózati támogatásban. E rendszereknek meg kell felelniük a széles körben elfogadott szabványoknak az adatátviteli kapcsolatok vonatkozásában is.

3. A felsőoktatási könyvtárak fejezzék be állományaik online olvasói katalógus-adatbázis for-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mátumra történő konverzióját, illetve ezen rekordokkal járuljanak hozzá az országos központi adatbázis kiépítéséhez. Az első fázisban a szakértői testület a magyar anyagokra vonatkozóan az Országos Széchényi Könyvtárral, a külföldi anyagok vonatkozásában 3-5 nagyobb könyvtárral együttműködésben menedzselje a retrospektív konverziós programot.

4. A demonstrációs programok a magyar nemzeti adatbázisra, illetve az elektronikus és a hálózaton elérhető információs szolgáltatásokra vonatkozóan az egyes könyvtárakban és könyvtárcsoportokban megvalósítandók.

5. A könyvtárgépesítés központi szereppel bír a hatékony üzemeltetés és a minőségi szolgáltatások megteremtése érdekében. Ezért javasolt, hogy öt éven át világbanki és kormányzati forrásokból 35 millió dollár álljon rendelkezésre a finanszírozásra. Feltételezzük, hogy a jelenlegi technológiai finanszírozás az éves inflációhoz igazítva, változatlanul rendelkezésre áll, illetve a magyar kormányzat által biztosított további finanszírozás a rendszerbővítéshez és a berendezés megújításához az osztott katalogizálási rendszer ügynökségeknél, vagy az egyes könyvtári költségvetéseknél alap- vagy strukturális jövedelemként jelentkezik. A könyvtárgépesítésre szánt 35 millió dollár javasolt megoszlása a következő: 20 millió dollár helyi rendszerekre, 7 millió dollár a retrospektív konverzióra, 4 millió dollár az osztott katalogizálási rendszerre és további 4 millió dollár az elektronikus és hálózaton keresztül elérhető informatikai és adatbázis programokra.

3. stratégiai pont: A vezetés strukturális átalakítása

A magyar felsőoktatási könyvtárak szervezetét és vezetését az alábbiak jellemzik: széttagoltság, az új tervezési kultúra, szolgáltatás-orientált struktúrák és költségvetési modellek iránti igény; az együttműködés és a konszenzus megteremtéséhez szükséges keretek hiánya; és a vezetői szint fejlesztése iránti korlátozott mértékű elkötelezettség. Az ezzel kapcsolatosan felmerülő fenntartások között – elsősorban az oktatási reform nyomán bővülő gyűjtemények és a szolgáltatási igények következtében – említendő az egyes felsőkoktatási intézmények területén a központi könyvtár és a független tanszéki könyvtárak közötti kapcsolat, illetve a könyvtár fizikai területének bővítése és felújítása iránti elemi igény.

Az *Egyetemi könyvtárak fejlesztési térigényei* c. általános áttekintés előrejelzései szerint 50 millió dollárra lesz szükség az elkövetkező tíz év folyamán a könyvtári egységek megépítésére, illetve bővítésére – mindössze tizennyolc intézmény igényeit figyelembevéve. Amennyiben ez általános igényként jelentkezik a teljes felsőoktatási könyvtári közösség szintjén, a költségek rendkívül magasra szöknének fel. Megemlítendő, hogy a magyar felsőoktatási könyvtárak területe mindössze huszonöt százaléka a nemzetközi szabványok szerint szükségesnek.

Christopher Pinder és *Virágos Márta* készítette az átszervezés és a strukturális átalakítás jelenlegi helyzetét és a jövőbeni igényeit elemző részletes tanulmányokat. E két jelentés tárgyalja a magyar felsőoktatási könyvtárak vezetési és strukturális kérdéseit, és a prioritási fenntartások kezelésére számos ajánlást tartalmaznak. A jövőbeni lépések fontosabb pontjai a következők:

1. Világbanki és magyar kormányzati forrásokból létrehozandó egy 30 millió dolláros alap a megkezdendő könyvtárépítési programhoz. E programnak a jelenlegi létesítmények bővítése, felújítása és továbbfejlesztése köré kell szerveződnie, és nem új épületek építésére szolgál. Lényeges, hogy a könyvtárépítés az új felsőoktatási fejlesztési törvénykezésben prioritást élvezzen.

2. Az egyetemeket fel kell kérni a központi és tanszéki könyvtárak fizikai és adminisztratív integrációs terveinek kidolgozására. A jelenlegi struktúra általánosságban tekintve nem hatékony és nem hatásos, illetve nem biztosít megfelelően koordinált gyűjteményi és szolgáltatási programot.

3. A felsőoktatási könyvtárakat fel kell kérni a rendszeres önálló tanulást és külső áttekintést szolgáló programra és a jövőbeni fejlesztésre vonatkozó stratégiai tervek kidolgozására.

4. A térbeli, gyűjteményi, személyzeti, költségvetési és szolgáltatási követelményeket is magában foglaló nemzeti szabványokat kell kidolgozni a felsőoktatási könyvtárakra.

5. A magyar felsőoktatási könyvtári közösség fejlesszen ki a vezetők számára egy továbbképzési programot, az ígéretes szakembereknek lehetőséget nyújtva vezetési adottságaik, illetve innovációt és változást ösztönző képességeik kiteljesítésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. stratégiai pont: Személyzeti továbbképzés

Szükséges a felsőoktatási könyvtárosok és a támogatást nyújtó személyzet országos szintű és széles körű továbbképzése. A könyvtári gyűjtemények sokfélesége, az oktatási reformok által ösztönzött új szolgáltatási modellek, az új vezetői és tervezési stílusok, az információs és hálózati technológiák korszerű alkalmazása, az egyetemi stratégia-fejlesztésben megjelenő új feladatkörök, kivétel nélkül a felsőoktatási könyvtári személyzet folyamatos képzését és szakismeretük fejlesztését teszik szükségessé.

Blaise Cronin készítette el a jelenlegi környezet részletes elemzését, és felvázolt egy országos továbbképzési programot. Emellett a szakmai könyvtárosképzési programok strukturális átalakításának és reformjának szükségességére is felhívta a figyelmet. A jövőbeni lépések fontosabb pontjai a következők:

1. Szakértői testület által igazgatott szervezetként ötéves időtartamra létrehozandó egy Könyvtárosképzési Ügynökség. A programban a technológiára és az irányításra hangsúlyt helyezve, központi szerepet kapjon a felsőoktatási könyvtárosok folyamatos képzése. Javasolt, hogy ehhez világbanki és új kormányzati forrásokból 2,5 millió dollár álljon rendelkezésre. Feltételezzük, hogy a magyar kormány támogatása az ötödik évben esedékes értékelés után a továbbképzési program folytatását lehetővé téve, alap- és strukturális jövedelmek formájában jelenik meg.

2. A továbbképzési prioritások és a program megvalósításához alkalmazandó módszerek meghatározásához országos szintű felmérést kell végezni.

3. Kifejlesztendő a továbbképzési program üzleti terve, stratégiákat kell kidolgozni a regionális képzési központokra és a távoktatási kapacitásokra vonatkozóan, a tankönyvek és egyéb tanfolyami segédletek elkészítésére, illetve egy jól felkészült oktatókból álló munkacsoport kialakítására.

A részvétel irányelvei

Lényeges, hogy minden felsőoktatást szolgáló magyar könyvtárnak lehetősége nyíljon a részvételre. Az Országos Széchényi Könyvtárnak a magyar könyvtáros társadalomban betöltött szerepét figyelembe kell venni, mely speciális megállapodásokat tehet szükségessé. Fontos, hogy az érdekelt könyvtárak megegyezésre jussanak az alábbiakban vázolt főbb irányelvek vonatkozásában:

- a felsőoktatás támogatása;
- részvétel az osztott katalogizálási és a központi adatbázis-építési programban;
- a kialakított bibliográfiai szabványok betartása;
- a kialakított adatátviteli szabványok betartása;
- a kialakított felhasználói felületre vonatkozó rendszerszabványok betartása;
- az adattovábbítási formátumra vonatkozó szabványok betartása;
- a működtetés és a szolgáltatások gépesítése iránti elkötelezettség;
- az elkülönített világbanki és kormányzati alapok megfelelő felhasználása iránti elkötelezettség;
- dokumentált állománygyarapítási stratégia;
- a könyvtárközi kölcsönzési programban való részvétel iránti elkötelezettség;
- a gyűjtemény-átvilágítási programban való részvétel iránti elkötelezettség;
- a helyi állományok retrospektív konverziója iránti elkötelezettség;
- a tevékenységi statisztikák elkészítése és benyújtása;
- a pénzalapok elnyeréséhez szükséges pályázatokon való részvétel, a szükséges pályázati anyagok benyújtása;
- a bővített körű informatikai szolgáltatások programja iránti elkötelezettség;
- a személyzeti továbbképzés iránti elkötelezettség;
- a költséghatékony gyűjteményfejlesztési és berendezésbeszerzési stratégiák alkalmazása;
- az egyetemi könyvtárak szervezetének felülvizsgálata iránti elkötelezettség;
- az új szerzemények időben történő feldolgozása;
- a gyűjtemények megóvása iránti elkötelezettség a finanszírozási lehetőségek függvényében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irányítási struktúra

A program folyamatos irányítása és koordinálása egy irányítási struktúra létrehozását teszi szükségessé. Javasolt, hogy egy 6-8 fős szakértői testület kapjon – a Művelődési és Közoktatási Minisztérium általános megfigyelői szerepe mellett – független szervezeti jogosultságokat. A szakértői testület tevékenységét egy szakmai iroda és titkárság támogatná. Tevékenységének ötéves időtartamra vonatkozó finanszírozása világbanki és kormányzati forrásokból 2,5 millió dollárt igényelne. A kormányzati támogatás alap- vagy strukturális erőforrások formájában jelenjen meg, hogy a program lezáródása után is folyamatosan biztosítani tudják a működésüket. A szakértői testület az olyan programoknak, mint amilyen az Osztott Katalogizálási Iroda, és a Könyvtárosképzési Ügynökség elsődleges fontosságot tulajdonítana, illetve koordinálná pl. a gyűjteményi, automatizálási és építési programok pénzeszközeinek pályáztatását, felülvizsgálatát és felhasználását. A szakértői testület lenne felelős a rendszeres világbanki, kormányzati és minisztériumi előmeneteli jelentésekért, illetve a felsőoktatási könyvtárak ezekről történő tájékoztatásáért.

A megvalósítás ütemezése

A TFK Program a javaslat szerint öt év alatt valósul meg és az alábbiakban felsorolt tevékenységeket tartalmazza. A "nulladik év" jeleníti meg a programmodulok tervezését. Mivel ekkor még nincs finanszírozás, bizonyos erőforrások korlátozott mértékű bevonása szükségessé válhat ebben a szakaszban.

Nulladik év

- Országos szeminárium szervezése a könyvtáros társadalom tájékoztatása érdekében a világbanki programokról;
- Szakértői testület létrehozása és személyzeti támogatás hozzárendelése;
- Országos gyűjtemény-átvilágítási tanulmány megtervezése;
- Állománygyarapítási stratégiák kidolgozása;
- A továbbképzési szükségleteket vizsgáló országos felmérés elvégzése;
- Szerzői jogi munkacsoport kijelölése könyvtári, jogi, kormányzati, informatikai és nemzetközi képviselőkből;
- Tárgyalások az Országos Széchényi Könyvtár részvételéről a TFK Programban;
- A részvétel szempontjainak kidolgozása és ismertetése;
- A továbbképzési programot koordináló új szervezet felállítása;
- A továbbképzési program tankönyveinek, tanfolyami segédleteinek elkészítésére vonatkozó javaslatok bekérése;
- A továbbképzési program tantervének egyeztetésére szolgáló elektronikus konferencia megszervezése;
- Továbblépés az Osztott Katalogizálási Rendszer felállításához szükséges információgyűjtés és tervezés kérdéseiben;
- A felsőoktatási könyvtárakra vonatkozó országos szabványok kidolgozása;
- Munkabizottság szervezése a releváns szabványok meghatározására;
- Adatgyűjtés a felsőoktatási könyvtárak retrospektív konverziós szükségleteinek felméréséhez;
- Munkacsoport felállítása a magyar és külföldi dokumentumok retrospektív konverziójának elvégzéséhez szükséges alternatívák kidolgozására;
- A felsőoktatási könyvtárak épületigényéről készült felmérés folytatása és az építész szakvélemény szakmai egyeztetésének ösztönzése.

Első év

- A szerzői jogi munkacsoport észrevételeinek és ajánlásainak kiértékelése;
- Az állománygyarapítási támogatás térítése a már kialakított tervek szerint;
- A gyűjteményfejlesztési támogatások pályáztatása és a pályázatok kiértékelése;
- A gyűjteményi stratégiák véglegesítése;
- A nemzeti gyűjtemény-átvilágítási tanulmány elkészítése;
- Az egyetemek és a főiskolák ösztönzése a megállapodás irányelveinek jóváhagyására;
- A kiadványok és berendezések összehangolt beszerzésére vonatkozó terv kidolgozása;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Az Országos Széchényi Könyvtár részvételéről folytatott egyeztetések lezárása;
- A helyi online katalógusokhoz való hozzáférés kiépítése az Interneten keresztül;
- Munkacsoport kijelölése a megosztott könyvtárközi kölcsönzési program irányelveinek kidolgozására;
- Tárgyalások megkezdése külföldi, dokumentumtovábbítással foglalkozó cégekkel;
- A Könyvtárosképzési Ügynökség felelősségi körének meghatározása;
- A továbbképzési program üzleti és átadási tervének véglegesítése;
- Az Osztott Katalogizálási Rendszer felállításával foglalkozó iroda létrehozása, a szükséges hardver és szoftver beszerzése, a személyzet felvétele, megvalósítási szabványok és a rendelkezésre álló rekordok betöltése;
- Munkacsoport kijelölése a helyi gépesítési rendszerek szabványainak kidolgozására;
- A helyi gépesített rendszerek kialakítására benyújtott könyvtári pályázatok szelekciója és kiértékelése (folyamatos);
- A retrospektív konverzióval foglalkozó terv véglegesítése, szerződések egyeztetése a könyvtárakkal és a szállítókkal;
- A magyar adatbázis ajánlatok pályáztatása és kiértékelése (folyamatos);
- Az elektronikusan elérhető információkra vonatkozó kísérleti program ajánlatok pályáztatása és kiértékelése (folyamatos);
- A könyvtárépítési programra érkezett ajánlatok pályáztatása és kiértékelése (folyamatos).

Második év

- A központi adatbázison alapuló megosztott könyvtárközi kölcsönzési program megvalósítása;
- Munkacsoport kijelölése a könyvtárközi kölcsönzés finanszírozási kérdéseivel kapcsolatos program kidolgozására;
- A könyvtárközi kölcsönzési programot támogató telefax-, szkenner- és elektronikus dokumentumtovábbítási technológiák megvalósítása a könyvtárakban;
- Munkacsoport kijelölése a magyar folyóiratcikkek és kutatási anyagok elektronikus dokumentumtovábbítási tervének kidolgozására;
- Munkacsoport kijelölése a kiválasztott szolgáltatási és kooperatív programokban való részvétel tervjavaslatának vizsgálatára és kidolgozására;
- Vezetők számára fejlesztési program szervezése a Könyvtárosképzési Ügynökségen keresztül;
- Az Osztott Katalogizálási Rendszer használatára vonatkozó országos oktatási program megkezdése;
- Könyvtárankénti online katalogizálás megvalósítása az Osztott Katalogizálási Rendszer felállítása érdekében;
- Munkacsoport kijelölése az Országos Széchényi Könyvtár térbeli adottságainak kiértékelését is magában foglaló, osztott gyűjteménytárolási létesítmények kifejlesztésére.

Harmadik év

- Megfelelő szolgáltatási díjak kialakítása;
- Az Osztott Katalógus felállításában és a könyvtárközi kölcsönzési programban való részvétel kiszélesítése.

Negyedik év

- A TFK Program hivatalos kiértékelésének megszervezése;
- Költségvetési és programterv kidolgozása a program elkövetkezendő éveire.

Ötödik év

- A TFK Program hivatalos kiértékelése.

Összefoglaló költségvetési terv

A felsőoktatási könyvtárak TFK Programja a Világbank és a magyar kormányzat között megosztott finanszírozást tesz szükségessé. Feltételezzük, hogy a kormányzati erőforrások alap- és strukturális erőforrások formájában jelennek meg, lehetővé téve a Program alapvető elemeinek ötéves időtartamot követő folytatását. Az összesen 150 millió dolláros optimális finanszírozási terv a következő: Állománygarapítás – 80 milió dollár; Könyvtári automatizáció – 35 millió dollár; Könyvtári épületek – 30 millió dollár; Személyzeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

továbbképzés – 2,5 milió dollár; Szakértői testületi támogatás – 2,5 millió dollár; Összesen – 150 millió dollár.

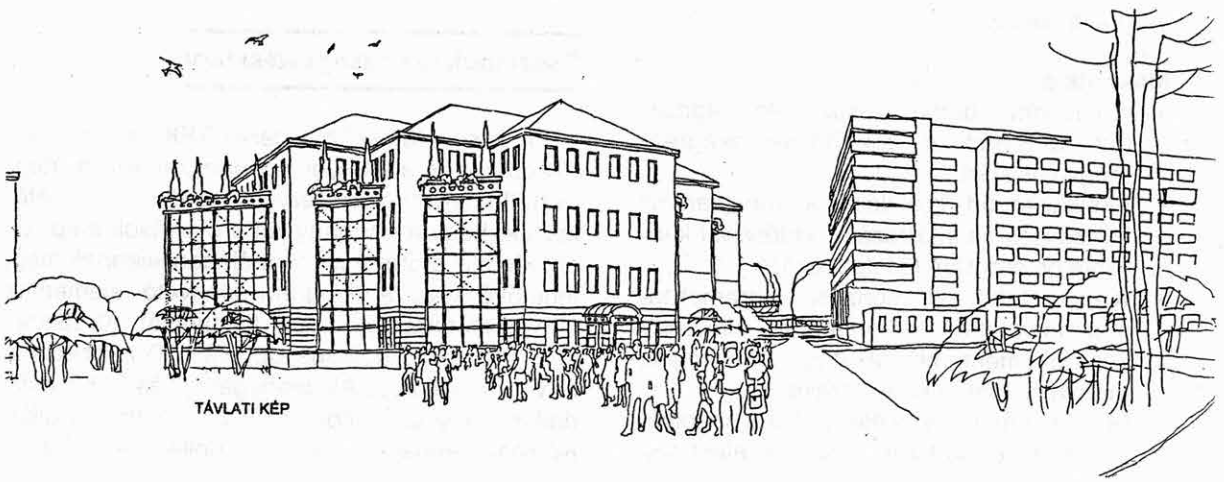
Amennyiben a fenti finanszírozási szint nem valósítható meg, javasolt, hogy a könyvtárépítési program maradjon ki – így a teljes TFK Program költségvetése 120 millió dollár.

Következtetések

A felsőoktatási könyvtárak Magyarországon egyrészt rendkívüli kihívásokkal, másrészt korábban nem látott lehetőségekkel állnak szemben az oktatás és kutatás támogatásának kiterjesztését és továbbfejlesztési lehetőségeit tekintve. A megfelelő gyűjtemények kialakításának és karbantartásának lehetőségét a tudományos információk költségeit, volumenét és formátumát tekintve, megfigyelhető drámai mértékű növekedés, illetve az együttműködés és erőforrás megosztás megszilárdult hagyományainak hiánya veszélyezteti. Az új információtechnológiai lehetőségek és a hálózatfejlesztési eredmények lehetővé teszik a működtetés és a szolgáltatások gyors és látványos automatizálását, de ezek megvalósítása és támogatása új, jelentős erőforrások bevonását is szükségessé teszi. Az oktatásügyi reformok újabb nyomást gyakorolnak a korlátozott térre és felosztott, szétszabdalt struktúrára, illetve új, kreatív megoldásokra lesz szükség a bővülő igények kielégítéséhez. A könyvtári személyzet új kapacitások és friss energiák bevonásával történő képzése, folyamatos fejlesztése és hatékony alkalmazása jelentős továbbképzési invesztícióval és a felsőoktatási könyvtári szakma reorientációjával jár.

A Világbank és a magyar kormány által a felsőoktatási könyvtárak fejlesztésére szánt befektetés a minőségi oktatás, tudományosság és a minőségi életvitel megteremtésébe történő befektetés is egyúttal. Magyarország új típusú, az információra és a szolgáltatásokra orientált gazdasággá alakításában meghatározó szerepe van a modern könyvtári rendszeren alapuló, szilárd, életképes információs infrastruktúrának.

Távlati kép
Janus Pannonius Tudományegyetem, Orvostudományi Egyetem, Pécs
Tervezte: Pomsár János

TÁVLATI KÉP

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Állománybecslés magyar felsőoktatási könyvtárakban

Conspectus típusú állománybecslés végrehajtásának lehetősége

Dömötör Lajosné

A könyvtári állománybecslés igénye

A könyvtári állománybecslés iránti igény a felsőoktatási könyvtárakban a Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak (TFK) Program egészén végighúzódik. *Ivor Kemp* 1992-es tanulmányában megjegyezte, hogy a meglévő állományok minőségét nem könnyű megállapítani. Ő az állományok értékét az olvasói igények oldaláról közelítette meg.

Czigány Magda 1994-es zárójelentésében*, melyet a TFKF Program könyvtári alprogramja 2.1 moduljának meghívott külső szakértőjeként készített, a Conspectus állományértékelési módszer hazai adaptálását javasolta. *Hannelore Rader*, a 2.1 modul másik külföldi szakértője jelentésében ugyancsak ajánlotta a felsőoktatási könyvtárak értékének rendszeres mérését és a Conspectus alkalmazását, mint a kooperatív állományfejlesztés eszközét. *James G. Neal* összefoglaló jelentése, amelyet a különböző területek szakértőinek munkái alapján készített, szintén azt javasolta, hogy a könyvtári állományokról készüljön országos áttekintés, s ez segítse az összehangolt állományfejlesztést. Ezekkel a javaslatokkal *Julian Rea* és *Tim Horsler* tanácsadók is egyetértettek, akik az állományértékeléssel foglalkozó 2.4 modult úgy értékelték, hogy az segítséget jelentene a költséghatékony beszerzéshez és a megegyezésen alapuló országos állományfejlesztési terv kidolgozásához.

A külföldi szakértők javaslatain kívül az is indokolja sikerrel kecsegtető állománybecslési módszer iránti igény jelenlétét, hogy a statisztikák és a különböző felmérések adatai között – bizonyára értelmezési eltérések, a statisztikai fegyelem hiánya és egyéb következetlenségek miatt – rendre jelentős különbségek mutatkoznak. Ezt bizonyítják a Művelődési és Közoktatási Minisztérium által kiadott *Statisztikai tájékoztató. Közgyűjtemények. Kiadói tevékenység* című, 1978 és 1993 között megjelent kiadványainak táblázatai, melyek adatai nincsenek összhangban sem a felsőoktatási könyvtárak általános helyzetéről 1992-ben készült kérdőíves felmérés eredményeivel, sem pedig az állománygyarapításról 1994-ben készült felmérés mérőszámaival.

* A Művelődési és Közoktatási Minisztérium megbízásából készült jelentések, melyek megtalálhatók az MKM könyvtári osztályán.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A TFK Program Könyvtári Alprogramján belül a 2.4-es modul feladata volt a különböző nemzetközi állománybecslési módszerek tanulmányozása és javaslattétel ilyen módszer hazai viszonyokra történő adaptálására.

Az 1995. március 6-7-én kilenc felkért hazai szakértő részvételével lezajlott műhelymunkán és konzultáción, majd az április 6-iki műhelymunkán Czigány Magda előadásai, a szakirodalom tanulmányozása és egymás tapasztalatainak megismerése, megvitatása után, a résztvevőkben az a meggyőződés alakult ki, hogy feltétlenül szükséges a felsőoktatási könyvtárakban összehangolt, azonos módszer szerint végrehajtandó állománybecslés elvégzése, mert:

- minden könyvtár vezetőjének elsőrendű kötelessége az állomány mély ismerete;
- a könyvtári állomány értékének ismeretét megköveteli az intézményi akkreditáció és a Ph. D. programok bevezetése;
- az összehangolt állományfejlesztés eszköze lehet;
- a remélt világbanki hitelből történő intézményi részesülés feltétele lehet.

Ugyanezt erősítették meg az április 7-én, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban lezajlott szélesebb körű szeminárium résztvevői is.

Lehetséges módszer: a Conspectus

Milyen legyen a bevezetendő állománybecslési módszer? Van-e olyan a világon, amelyet átvehetünk, vagy a hazai viszonyokra alakítva alkalmazhatunk?

A 2.4-es modul szakértői *Szentirmai László* előadásaiból és tanulmányaiból megismerték a 100 éves múltra visszatekintő német állományépítési és gazdálkodási modelleket. Ezek közül is elsősorban a bajor modellt alapulvéve határozták meg 1991/92-ben a volt NDK egyetemi könyvtárainak állományfejlesztési követelményeit. Ez a modell tudományterületenként, dokumentumtípusonként és időbeli mélységben is meghatározza az egyetemi könyvtárak kívánatos állományát. A német modell optimálisnak tekinthető ajánlásait célszerű figyelembe venni a magyar egyetemi könyvtárak állományának fejlesztésekor.

A szakértők Czigány Magda előadásai és a szakirodalom alapján megismerték, majd külön is tanulmányozták a korábbi szakértői munkákban már javasolt Conspectust is.

A Conspectust mint állománybecslési módszert az USA-ban a 70-es évektől kezdve fejlesztette a Research Libraries Group (RLG). Ezt 1983-ban átvette az Association of Research Libraries, és számos kísérleti program és vizsgálat után az USA-ban és Kanadában széles körben alkalmazták, mint a National Collection Inventory Project (NCIP) részét. Conspectus módszerrel történő állományértékelés most is folyik, s az RLG Conspectus verzió mellett – amely a Library of Congress szakrendszerét használja – létezik a Dewey szakrenden alapuló WLN Conspectus változat is. Mindkét változat gazdagítja a könyvtári állományok értékét és a gyarapítási trendeket számbavevő nemzeti adatbázist.

A Conspectust, kanadai és ausztráliai alkalmazása mellett Európában is több országban bevezették. Angliában 1985-ben átvették a British Library könyvtárai, majd 1986/87-ben 11 skóciai könyvtár, köztük 8 egyetemi könyvtár. Hollandiában 40 könyvtár részvételével nemzeti Conspectus program létezik. Svéd, francia spanyol könyvtárak ugyancsak tervezik a Conspectus bevezetését. Németországban, Svájcban és Ausztriában szintén erős az érdeklődés a módszer iránt.

A Conspectus alkalmazásának nemzetközi fóruma, a LIBER keretében létrejött Conspectus Group.

A különböző országokban történt alkalmazással kapcsolatban szükséges hangsúlyozni, hogy a Conspectust mindenhol a nemzeti igényeknek megfelelően átalakították.

A Conspectus módszernek sok előnye van, érdemes ezek közül hármat összefoglalóan kiemelni.

Állománybecslési módszerként

- megmutatja az állomány erős és gyenge pontjait;
- jó alapot szolgáltat az állományfejlesztéshez;
- segíti a speciális gyűjtemények feltérképezését helyi, regionális és országos szinten;
- segíti a tájékoztató szolgáltatásokat azzal, hogy a kutatókat a legjobb forrásokhoz irányítja;
- segíti a könyvtárközi kölcsönzést és a dokumentumszolgáltatást.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Állományfejlesztési módszerként

- eszközt biztosít a kurrens gyűjtés értékeléséhez;
- felhasználható az állományfejlesztés profiljának részletes megrajzolásához;
- az egyetemi könyvtárak esetében keretül szolgál az egyetemi oktatás szükségleteinek megfelelő állományfejlesztési irányelvek elkészítéséhez.

Az együttműködésen alapuló állományszervezés eszközeként

- a helyi, regionális és nemzeti szintű állománygyarapítás összehangolását szolgálja;
- keretet biztosít az osztott katalogizálással kapcsolatos megállapodásokhoz;
- segíti az összehangolt megőrzést, megóvást és a selejtezést;
- segíti az összehangolt állományszervezés pénzügyi forrásainak hatékonyabb kihasználását;
- regisztrálja az egyes könyvtári állományok erősségében és a gyűjtés intenzitásában beállott változásokat, s ezzel az országos dokumentumállományról szóló információkat naprakészen tartja.

A Conpectus munkalapok

Az értékelés folyamata és az értékelés eredményeinek rögzítése munkalapok segítségével történik. A munkalapok a következő elemeket foglalják magukban:

- A **szakterületek** meghatározását az RLG Conspectus a Kongresszusi Könyvtár 24 főosztályt tartalmazó szakrendszerének segítségével végzi. Azok a könyvtárak, amelyek az Egyesült Államokon kívül a Conspectust használják, szükségesnek tartották a szakrendszer átalakítását a saját szükségleteik szerint. De még az USA-ban is vannak olyan könyvtárak, melyek "lefordították" a Conspectus főosztályait a Dewey féle tizedes osztályozás rendszerére, amelyen szintén 24 főosztállyal a WLN Conspectus alapul. A Dewey alapú Conspectus világszerte használt, pl. az ausztrál könyvtárak is ezt használják. A főosztályok 400-600 osztályra osztódnak, s ezek alá 6000-7000 deszkriptor tartozik. A nagyon részletes szakozást használva a Conspectus a könyvtári állomány bizonyos területének igen mély elemzését teszi lehetővé. Az általános gyakorlatban azonban az osztályok szerinti értékelést alkalmazzák inkább. A deszkriptorok szerinti értékelést akkor használják, ha összehasonlító állományértékelés történik egyes szakterületeken. A Conspectus előnye abban áll, hogy az alkalmazás megkezdése előtt a könyvtárak megállapodhatnak a mérés szempontjaiban.
- Az **állományszintek** megállapításakor az RLG Conspectus első változata csak a meglévő állomány erősségét (Existing Collection Strenght=ECS) és a kurrens gyarapítás intenzitását (Current Collecting Intensity=CCI) mérte. A használat során a könyvtárak hozzáadtak egy harmadik kategóriát is, ez pedig a tervezett gyűjtési intenzitás (Desired Collecting Intensity= DCI), amely a szerzeményezési politika fejlesztését vetíti előre. Míg a két első kategória a jelenlegi helyzetet tükrözi, addig a DCI inkább az elérendő célt fejezi ki.

Az állomány szintjét 0-tól 5-ig terjedő számkódokkal lehet kifejezni. Az értékelést végző bibliográfusoknak témánként meg kell határozniuk a meglévő állomány erősségét (mélységét és kiterjedését) és a szerzeményezés intenzitását. Az állomány erősségének és a szerzeményezés intenzitásának szintjét egységes kódok segítségével határozzák meg. A Conspectus hat szintet különböztet meg:

0 = a könyvtárnak nincsen állománya ebben a témában.

1 = minimum szint, csak néhány alapvető mű található a téma irodalmából.

2 = alapvető információs szint, a téma általános tartalmú műveinek gyűjteménye, amelyek a téma meghatározására, bemutatására szorítkoznak, és jelzik a máshol elérhető információkat. Egyetemi tanulmányokhoz vagy önálló kutatáshoz nem elegendő az állomány.

3 = oktatási szint, az állomány megfelel az egyetemi és a posztgraduális oktatás, valamint az önálló kutatás igényeinek. Tartalmazza a téma alapvető monográfiáit, a legfontosabb írók munkáinak teljes gyűjteményét, válogatásokat a másodrangú írók munkáiból, a legjelentősebb folyói-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ratokat, referensz műveket és az alapvető bibliográfiákat.

4 = kutatási szint, az állomány disszertációk és önálló kutatásokhoz szolgál forrásul, tartalmaz minden fontos referensz művet, a monográfiák széles körét, a téma minden jelentős folyóiratát, indexeit és referáló szolgáltatásait. Végül, idegen nyelvű és régi anyagokat is.

5 = átfogó szint, az adott téma teljességre törekvő gyűjtése, minden jelentős munka, minden elérhető nyelven.

Az egyetemi könyvtárak szempontjából a legfontosabb szintek a 3-as és a 4-es. A 3-as az ún. "magállományt" jelenti, amely az oktatást szolgálja, a 4-es pedig a Ph. D. programok és a tudományos kutatások hátteréül szolgáló, válogatott gyűjteményt.

- A felsorolt szintekhez kapcsolódik a **nyelvi megfeleltetés**: a Conspectus 4 nyelvi kóddal írja le az angol és az idegen nyelvű állományok arányát. Ezek a kódok a következők:
  E = az angol anyag túlsúlyban van,
  F = az angol mellett válogatott idegen nyelvű anyag is van,
  W = minden elérhető nyelven megjelent anyag széleskörű választéka megtalálható,
  Y = főleg idegen nyelven megjelent anyag található az állományban
- A **megjegyzések** bármilyen hasznos, kiegészítő információt tartalmazhatnak. Az RLG Conspectus háromféle megjegyzést különböztet meg: az állományra és a gyűjtési szabályzatra vonatkozó, a különleges dokumentumtípusokra és az állományvédelemre vonatkozó megjegyzéseket.

Az állomány becslésének módszere: mérés és értékelés

A munkalapon feltüntetendő, megfelelő kód kiválasztását minden könyvtárban olyan szakreferensnek, bibliográfusnak kell elvégezni, akinek megvan a megfelelő ismerete az állományról, ismeri a könyvtár iránti helyi igényeket és ismeri a Conspectus alkalmazásával kapcsolatos megállapodásokat. A Conspectus kézikönyvek és a szakirodalom elegendő támpontot nyújt az állománybecsléshez. Ez kétféle módszerrel történhet: számszerű mérések és minőségi értékelés segítségével.

- A számszerű **mérés** történhet
  - a kötetek számának megállapításával;
  - a szerzeményezési statisztikák vizsgálatával;
  - a könyvtárközi kölcsönzések számának vizsgálatával;
  - az állomány összehasonlításával szakbibliográfiák, kiadói listák, katalógusok segítségével, mely során megállapítható, hogy a felsorolt címek közül hány van meg az állományban.

Ezeknek a méréseknek az eredménye hozzásegít a kód helyes megválasztásához. Különösen az utolsóként említett módszer hasznos, amely széles körben használatos a Conspectust alkalmazó könyvtárakban. A számszerű mérést sikeresen egészíti ki a minőségi értékelés.

Kiegészítő útmutatók majdnem mindegyik Conspectus osztályhoz készültek, ezek felsorolják a legfontosabb bibliográfiákat, a referensz műveket és a szakterület egyéb fontos információs eszközeit, annak feltüntetésével, hogy mennyi legyen meg ezekből a különböző szintű könyvtári állományokban.

- A **minőségi értékelés**t szintén a szakreferensnek kell végeznie, de nem nélkülözheti az oktató és kutató személyzet véleményét sem, annak érdekében, hogy kiegyensúlyozott, helytálló ítélet jöjjön létre. Az Association of Research Libraries hasznos segédeszközként összeállította az állománybecsléshez szükséges, legfontosabb kritériumokat. Hitelesítési tanulmányok is készülhetnek, melyek összevetik az állományt bibliográfiákkal, és visszamenőleg értékelik a becslést végző szakreferens kódokban kifejeződő értékelésének helyességét.

Az állományfejlesztési terv megalkotása

A Conspectust az állományfejlesztési terv kidolgozására is fel lehet használni. A CCI vizsgálata és az oktató és kutató személyzettel való konzultáció után lehetséges a tervezett, a kívánt gyűjtési intenzitás (DCI) meghatározása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Online Conspectus adatbázis

A Conspectust kifejezetten nemzeti adatbázisnak szánták, amely online módon hozzáférhető a könyvtárosok és a kutatók számára, hogy megtalálják az igényelt szakirodalmat tartalmazó könyvtári gyűjteményeket. Az adatbázis részletes leírása megtalálható az NCIP kézikönyvben és a WLN szolgáltatások prospektusában. Meg kell jegyezni, hogy a Conspectus adatbázis a földrajzilag nagy kiterjedésű területen hasznos, ahol sok és szétszórtan elhelyezkedő könyvtári állomány található. A Conspectus adatbázis az integrált könyvtári rendszerek és a retrospektív katalóguskonverzió általánossá válása előtt jött létre, s most, bizonyos hardver feltételek miatt, használata korlátozott.

Segédeszközök

A Conspectus módszer alkalmazásához rendelkezésre álló dokumentumok: az NCIP kézikönyv, munkalapok, kiegészítő útmutatók és ún. hitelesítési tanulmányok.

- Az **NCIP kézikönyv** leírja a módszer kialakulásának történetét, ajánlást ad a bevezetéshez szükséges előzetes tanulmányokról, a tervezésről és a szükséges oktatásról. Részletesen elemzi az állományértékelés különböző vetületeit, magyarázza az értékelés, az adatlapok kitöltésének folyamatát. Pénzügyi részletekkel együtt leírja a Conspectus alkalmazásának online módszerét a keresés lehetőségeivel együtt. A Conspectus megismeréséhez, alkalmazásához nélkülözhetetlen kézikönyv – függelékek nélküli – szövegének nyersfordítása magyar nyelven rendelkezésre áll, ezt használták a 2.4-es modul magyar szakértői a Conspectus tanulmányozásához.
- A Conspectus **munkalapok** teljes gyűjteménye – Czigány Magda jóvoltából – megtalálható Magyarországon.
- A **kiegészítő útmutatók** több témában készült segédeszközök, amelyek arra szolgálnak, hogy az értékelést végzők a különböző könyvtárakban egységesen becsüljék fel a témához tartozó állományt. Áttekintést adnak a téma irodalmáról, javaslatot tesznek bibliográfiák, indexek, jegyzékek alkalmazására. Néhány témában ilyen kiegészítő útmutatók is hozzáférhetők itthon.
- A **hitelesítési tanulmányok** egy-egy szűkebb szakterületről készült, összehasonlító állományértékelések, a résztvevő könyvtárak munkájának tesztelése céljából. A téma irodalmából tudományos módszerrel és statisztikailag is megalapozott lista készül, mely elősegíti a különböző könyvtárak egységes értékelő munkáját, és összehasonlító adatokat is tartalmaz.

Conspectus típusú vizsgálat lehetősége Magyarországon

A felsőoktatási könyvtárfejlesztési program 2.4-es moduljának szakértői, Czigány Magda vezetésével megvizsgálták egy Conspectus típusú állománybecslés lehetőségét, ami a magyar felsőoktatási könyvtárakban mehetne végbe, de amihez természetesen csatlakozhatnának az országos tudományos szakkönyvtárak is. A Conspectus hazai alkalmazásával foglalkozó műhelymunkákon és szemináriumon kifejtett véleményeket Czigány Magda összegezte és saját javaslataival, véleményével együtt zárójelentésében leírta.

Hazai Conspectus típusú vizsgálat céljai és előnyei

Megvalósulna a **meglevő állományok értékelése**, amely

- meghatározná azokat a hiányokat, amelyek különösen a külföldi szakirodalom beszerzésében 1950 és 1990 között keletkeztek;
- jegyzékeket biztosítana a retrospektív beszerzéshez;
- egységes eszközt nyújtana az összehasonlító állományértékeléshez, ami az összehangolt állományfejlesztés alapja lehetne;
- az összehangolt állománygyarapítás forrásainak felhasználását hatékonnyá tehetné.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A vizsgálat megbecsülné a jelenlegi **gyűjtési szintet**, s ezzel
- megvilágítaná az állománygyarapítás részletes problémáit az utóbbi 2-3 évben;
- feltárná a túlfejlesztett és az elhanyagolt területeket;
- felfedné a felesleges átfedéseket és együttműködésre ösztönözne.

A vizsgálat az **állományfejlesztési irányelvek kialakításának eszköze** lehetne,
- az oktató és kutató személyzettel együttműködve világossá tenné az intézményi gyarapítási igényt;
- növelné az intézményi tudatosságot és az anyagi támogatást;
- elősegítené a könyvtári források összehangolását az intézményen belül;
- az állományfejlesztési irányelvek meghatároznák a retrospektív gyűjtési szükségletet, az állományvédelmet és a selejtezést;
- ösztönözné az együttműködést más könyvtárakkal és a költséghatékony beszerzést.

S végül az **országos együttműködést** is elősegítené, mert
- világos képet nyújtana a könyvtári állományok erős és gyenge pontjairól és a jelenlegi és a tervezett gyarapítási tevékenységről;
- a lehetséges külső támogatásokat a megfelelő könyvtárakhoz irányíthatná;
- elősegítené a források hatékony felhasználását.

Következtetésképpen a létező állományok és a szerzeményezési gyakorlat, valamint az együttműködésen alapuló állományfejlesztés felmérése feltétlenül szükséges a magyar könyvtárakban éppen most, azért, hogy képesek legyenek biztosítani az oktatáshoz és a kutatáshoz szükséges információs infrastruktúrát a 2000-ik évig és tovább.

A vizsgálat történhetne a Conspectus alapján, amely megfelelő keretet nyújtana az állománybecsléshez és fejlesztéshez, mert
- egyesíti a számszerű mérést és a minőségi értékelést,
- az egységes kódok alkalmazása miatt egységes módszert jelent,
- alapul szolgálhat az állományfejlesztési irányelvek elkészítéséhez,
- a követelmények ismeretében helyi, regionális és országos együttműködések alakíthatók ki.

A szakterületek meghatározása a magyar Conspectus típusú vizsgálathoz (szakozás)

Az RLG Conspectus főosztályai, osztályai és deszkriptorai a Kongresszusi Könyvtár szakrendszerén alapulnak. Ezt itthon nem használják, hanem a könyvtárak nagy része az ETO-t használja. Az orvosi könyvtárak az NLM osztályozási rendszerét honosították meg, és vannak olyan könyvtárak is, amelyek házi szakrendszert alkalmaznak. A WLN Conspectus a Dewey szakrendszeren alapul, tehát ennek átvétele ajánlott a magyar könyvtárak számára, de az osztályokat és a deszkriptorokat gondosan elemezni és módosítani kell a helyi gyakorlatnak megfelelően. A témakörök meghatározásához Czigány Magda a Blackwell tezauruszt is ajánlja segédeszközként.

Szükséges, hogy a főosztályok, osztályok és deszkriptorok jegyzéke készüljön el, és azt gondosan vizsgálja meg és fogadja el minden, a vizsgálatban résztvevő könyvtár.

A vizsgálat mélysége

A Conspectus 6000-7000 számú deszkriptora a szakterületek igen részletes vizsgálatát teszi lehetővé, de a középső szint, a 400-600 osztály is megfelelő mélységű vizsgálatot jelenthet.

Az egyes szakterületeken működő munkacsoportoknak meg kell állapodniuk a vizsgálat mélységében, és minden könyvtárnak ugyanolyan mélységig kell vizsgálnia állományát az adott szakterületen.

Mit mérjünk?

Az ECS, CCI és a DCI szoros kapcsolatban vannak egymással, az ECS és a CCI a jelen helyzetet mutatja, miközben az ECS és a DCI mind helyi, mind országos szempontból, az elérendő célt. Ajánlatos, hogy a magyar könyvtárak is végezzék el az ECS és a CCI becslését, és vázolják fel a DCI-re vonatkozó tervet.

Gyakorlati szempontból hasznos lenne, ha először a CCI becslése történne meg, azért is, mert sok könyvtárban már a gépi katalógusokat is fel lehet használni erre a célra, és mert így kirajzolódna az utóbbi években sokat változott gyarapítási trend. Fontos, hogy a vizsgálatban résztvevő könyvtárak azonos időszakban vizsgálják könyvtárukban a gyűjtés intenzitását. Végül, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CCI prioritása nem jelenti azt, hogy az ECS-re, a CCI-re és a DCI-re kiterjedő teljes vizsgálatot ne kellene elvégezni a megállapított határidőn belül.

Számszerű és minőségi értékelés

A Conspectus kézikönyvben ajánlott számszerű mérések alkalmazhatók a hazai vizsgálatokban is.

A kiegészítő útmutatók használata kiinduló pontként nagyon ajánlott, de ezeket adaptálni kell és ki kell terjeszteni. Külön figyelmet kell szentelni az angolon kívüli, idegen nyelvű anyagnak, amelynek bizonyos szakterületeken nagy jelentősége lehet.

Az ún. alaplisták összeállítása fontos, ezeket ellenőrző jegyzékekként lehet használni, mert tartalmazzák a szakterület tudományos szintű dokumentumait egy adott időszakban. Hogy a listákban felsorolt dokumentumok közül hány százalék van meg az állományban, ez határozza meg az állományszintet.

Az angol és amerikai anyaghoz jó segédeszköz a Blackwell adatbázis, amely 1979 óta 350 ezer amerikai és 164 ezer angol címet tartalmaz.

Végül, felhasználhatók a német gyarapítási modellek, különösen a bajor modell, amelyet széles szakterületek esetén, követni lehet mint ideális beszerzési színvonalat.

A minőségi értékeléshez az impact faktorokat is tartalmazó ellenőrző listák összehasonlítása az állománnyal és a Conspectus kézikönyvben használt egyéb módszerek alkalmazása javasolt. Szükséges az oktató és kutató személyzet tagjai közül az adott terület szakértőjének bevonása az értékelésbe.

Az állomány profilja és az állományfejlesztési irányelvek

A felsőoktatási könyvtár állományfejlesztési irányelveinek az intézmény oktatási és kutatási igényein kell alapulnia. A Conspectus típusú vizsgálat eredményei segíthetnek a terv elkészítésében. Ugyanakkor ezek az eredmények az országos állományfejlesztési politika alapját is képezhetik.

Az állományszintet és a nyelvi megoszlást jelentő kódok

Javasolt, hogy az állomány erősségét és a gyűjtési intenzitást jelentő hat szintet fogadják el a magyar könyvtárak.

A nyelvi kódoknak azonban tükrözniük kell a magyar nyelvű állomány túlsúlyát, bár a magyar felsőoktatási könyvtárakban bizonyos tudományterületeken magas az angol nyelvű irodalom aránya, s ezt követi a német és a francia. Czigány Magda – a magyar szakértők javaslatai alapján – az alábbi kódok használatát ajánlja:

H = túlsúlyban van a magyar nyelvű irodalom

W = jelentős a nagy világnyelveken megjelent anyag

F = jelentős a vegyes idegen nyelveken megjelent anyag

Y = túlsúlyban van az idegen nyelvű anyag

A javaslat főleg az idegen nyelvű anyag arányával foglalkozik, és feltételezi, hogy a kötelespéldány-szolgáltatás következtében a magyar anyag jól hozzáférhető az oktatók és a kutatók számára.

A retrospektív állománygyarapítás elvei

A kitöltött munkalapok segítségével megrajzolható a magyar könyvtári állomány térképe, kijelölhető a retrospektív gyarapítás iránya. Természetesen a retrospektív gyarapítás csak szelektív lehet, és itt is szükséges az együttműködés.

Minthogy az országos tudományos szakkönyvtárak jelentős szolgáltatásokat nyújtanak a felsőoktatásnak, az ő részvételük is javasolt a munkacsoportokban és az országos vizsgálatban.

Szervezési vázlat

Az országos állományértékelést azonnal el kellene kezdeni. Az előkészítéshez, a megvalósításhoz és az eredmények értékeléséhez szervezési vázlat szükséges.

Conspectus Bizottság: Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumán belül Conspectus Bizottság felállítása javasolt, amely témák szerinti munkacsoportokat alakítana az egyes területek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakértőiből. Mindkét szinten az előkészítés, a megvalósítás és az eredmények értékelése lenne a feladat.

Az intézményi szervezet: A Conspectus kézikönyv és a többi segédeszköz számos példát tartalmaz az intézményi szervezésre. A leglényegesebb ajánlások: a vizsgálat felelőse a könyvtárigazgató legyen; a helyi szervezésért az igazgató nevében főmunkatárs legyen a felelős; helyi Conspectus munkacsoport alakuljon a feladatok és határidők pontos rögzítésével; a helyi Conspectus munkacsoport tagjai részére rendszeres tréningek és értekezletek legyenek; az oktató és kutató személyzet bevonása szükséges a munkába, különösen az ECS és a DCI kódjainak megállapításához.

Ütemezés: A TFK program James G. Neal által kidolgozott ütemtervével összhangban a Conspectus típusú állományértékelés 1996-ban végbemehetne abban az esetben, ha az előkészítő munkák 1995 májusában megkezdődnek. Czigány Magda az alábbi ütemezést javasolja: *1995. május*: a Conspectus Bizottság megalakulása, *június*: a szakterületi munkacsoportok létrehozása, *december*: az előkészítő munka befejezése. *1996. január*: a vizsgálatok megkezdése, *szeptember*: a vizsgálatok befejezése, *november*: az értékelés befejezése, *december*: zárójelentés.

A Conspectus típusú hazai vizsgálatok költségei

A felmerülő költségek között legjelentősebb tétel a résztvevő munkatársak díjazása. A hasonló vizsgálatot végző külföldi könyvtárakban az előkészítő szakasz nem igényelt nagy időráfordítást, mert a kész RLG vagy WLN Conspectus sémát használták kisebb helyi módosításokkal. Itthon az előkészítő szakasz időigénye nagyobb lenne mind a Conspectus Bizottságban, mind a szakmai munkacsoportokban.

Czigány Magda költségbecslése szerint a Conspectus Bizottság tagonként 12 szakértői napot, a Szakmai Munkacsoportok tagonként 8 szakértői napot tölthetnének a munkával és ennek a költségei merülnének fel. Jelentkeznének a munkalapok és egyéb anyagok sokszorosításának költségei is. Az értekezletek megrendezését a Minisztérium vállalhatná.

Az NCIP kézikönyv egy-egy munkalap kitöltését 13-tól 33 órára becsüli, és szakosztályonként 3 hónapra, vagy többre. A 13 óra igen alábecsült, még a 33 óra is kevés lehet. A University of British Columbia két tagú szakértő csoportja 83 órát töltött a pszichológia irodalmának értékelésével, a University of Alberta Education Library értékelését 10 fős szakértő csoport 668,5 óra alatt végezte. Mivel a hazai könyvtáraknak részletesebb értékelést kell végezniük, a munka időigénye, különösen a humán tudományokban az albertai időráfordításhoz lesz hasonló.

Mivel az állomány értékének pontos ismerete elsősorban maguknak a könyvtáraknak az érdeke, méltányos volna, ha ők fedeznék az állományértékelés helyi költségeit. Azonban itt is szükséges lehet külső anyagi támogatás pl. időszakos munkaerő alkalmazása. Ezek szakmai színvonala nem kell, hogy a legmagasabb legyen, mert listák ellenőrzésére, polcok számolására és egyéb hasonló munkákra lehet őket alkalmazni. Nehéz lenne megbecsülni, az erre a célra szükséges anyagi támogatás nagyságát, mert ez függ az értékelendő osztályok számától, az ellenőrző jegyzékek terjedelmétől, az értékelés mélységétől és az állomány elhelyezési körülményeitől.

Nemzetközi kapcsolatok: Amennyiben itthon Conspectus típusú vizsgálatra sor kerül, hasznos lenne, ha a magyar könyvtárosok kapcsolatba lépnének azokkal a szakmai csoportokkal, könyvtárakkal, amelyek ilyen vizsgálatot végeztek. Ezeknek a könyvtáraknak és szakmai csoportoknak a jegyzéke Czigány Magda zárójelentésében és a szakirodalomban megtalálható.

Szakértői vizsgálatok Conspectus típusú állománybecslésről

A magyar egyetemi könyvtárakban lefolytatandó állománybecslés előkészítésére a TFK program 2.4-es moduljának hazai szakértői nemcsak megismerték a német állománygyarapítási modelleket és a Conspectust, hanem kiválasztott szakterületeken saját könyvtárukban megvizsgálták a Conspectus típusú állománybecslés végrehajtásának lehetőségét, és erről rövid tanulmányokban számoltak be.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

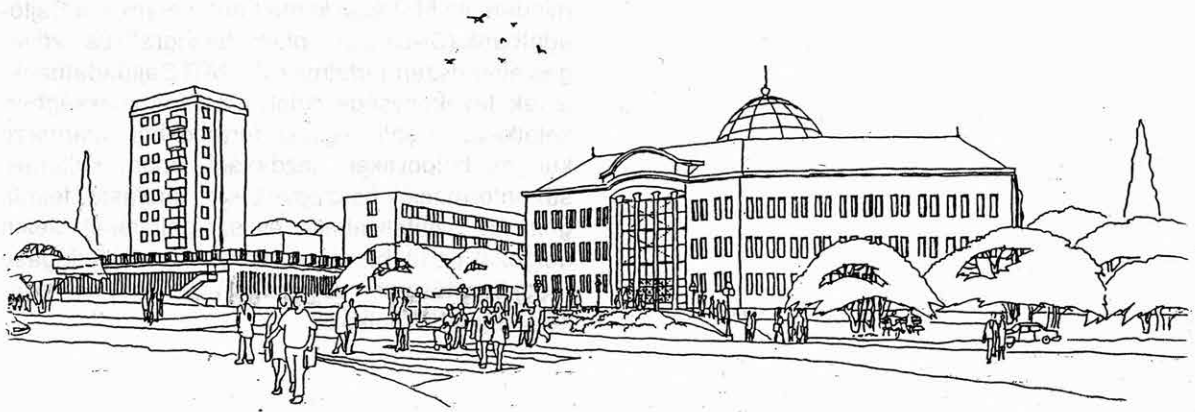
Csodaszer-e a Conspectus?

A Conspectus nem csodaszer, de az állománybecslés hasznos, kidolgozott, kipróbált és rendelkezésünkre álló eszköze. Természetesen kiegészíthető és kiegészítendő más szempontokkal is, pl. állományhasználati vizsgálatokkal. Czigány Magda meghívott külföldi szakértő véleménye, a magyar szakértők előzetes vizsgálatai és rövid tanulmányai, az 1995. áprilisi Conspectus Szeminárium résztvevőinek hozzászólásai és a szakirodalom alapján nyilvánvaló, hogy az egyetemi könyvtárakban végrehajtandó állományértékelés nagy haszonnal járna. A megvalósításra máris igen sok előkészület történt, nem volna ésszerű, ha ezeket hagynánk kárba veszni.

Irodalom

1. MATHESON, Ann: Conspectus in Europe. In: European Research Libraries Cooperation, 1.(3) 1991. 346-351.
2. MATHESON, Ann: The planning and implementation of Conspectus in Scotland. In: Journal of Librarianship, 19. (3) 1987. 141-151.
3. MATHESON, Ann: The Conspectus experience. In: Journal of Librarianship, 22. (3) 1990. 171-183.
4. HANGER, Stephen: Collection development in the British Library: the role of the RLG Conspectus. In: Journal of Librarianship, 19. (2) 1987. 89-107.
5. Acquisitions Librarian, 4. (7) 1992. Special issue on Conspectus. Ed. by K. Strauch and R.J. Wood.
6. NCIP (National Collections Inventory Project) Manual 1988.

Távlati kép
Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
Tervezte: Pomsár János

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információs brókeri tevékenység az MTI Sajtóadatbankjában

Péterfi Rita

Bevezetés

Néhány szó arról, miért született ez az írás:

A könyvtárosi diploma megszerzése után a Magyar Távirati Iroda Sajtóadatbankjánál kezdtem el dolgozni. Az ott eltöltött két év után az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjába hívtak, ahol jelenleg is dolgozom. Mindkét intézmény működését bizonyos mértékig ismerem, s azt gondolom, az MTI-nél szerzett tapasztalatokat a könyvtárak is hasznosítani tudják. Példaértékű lehet az, ahogy a hírügynökség dokumentációja a csak egy szűk kört tájékoztató szerepéből ki tudott lépni és szolgáltatásainak körét bővíteni tudta, megtalálta információinak fizetőképes felhasználóit, s mára az MTI jelentős bevételekkel rendelkező egységévé vált.

Használják hát a könyvtárak az itt következő példákat – ezzel is növelve életképességüket, s ha olyan kérdéssel fordulnak hozzájuk az olvasók, amelyeket nem tudnak megválaszolni, de az MTI profiljába vág, irányítsák a Sajtóadatbankhoz az érdeklődőket.

Az 1880-ban alapított Magyar Távirati Iroda a világ hatodik hírügynökségeként jött létre. Létrejöttét csak a francia, az angol, az amerikai, a német és az osztrák ügynökség előzte meg. Hogy az MTI a versenyben azóta sem maradt le, hogy pozícióját meg tudta tartani, az is mutatja, hogy a XXI. századhoz közeledve Európa első öt adatbankja közt említik a Sajtóadatbankban működő teljes szövegű adatbázist.

Ez az adatbázis 1988. január elsejétől már minden, az MTI által kiadott hírt, valamint a Sajtóadatbank (SAB) által épített, faktografikus szöveges alrendszert tartalmaz. Az MTI Sajtóadatbankjának tevékenysége felöleli a hírügynökségben keletkező, illetve egyéb forrásokból származó kül- és belpolitikai, gazdasági, sport, kulturális stb. információk összegyűjtését, tárolását, feldolgozását, szintetizálását és szolgáltatását. Jelen dolgozat ez utóbbival, a szolgáltatás új felfogású megközelítésével, az információs brókeri tevékenységgel foglalkozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dokumentációtól az adatbankig

Az 1950-es években merült fel az igény a Belpolitikai és a Külpolitikai Főszerkesztőség részéről, hogy jöjjön létre az MTI-ben egy dokumentációs csoport vagy részleg, amely a két szerkesztőség munkáját segíti. A megalakuló dokumentációs csoportok külön-külön, a bel- és a külpolitikai újságírók mellett, azok "keze alá" dolgoztak. A dokumentációs munka legnagyobb részét a kartonállomány kialakítása, majd folyamatos bővítése, illetve a hírek tematikus – a belcsoportban szám- és betűkombináció szerinti, a külcsoportban az ETO-t alapul vevő – szakszámozása és lerakása tette ki. 1969-ben a bel-, illetve külpolitikai dokumentáció, valamint a könyvtár egységes osztállyá szerveződött, majd később szerkesztőségi rangot kapott. Attól kezdve feladata elsősorban a párt, az állami szervek és a sajtó kiszolgálása volt. A szolgáltatás ekkor számukra ingyenes volt. A külpolitikai dokumentáció munkatársai szabadidejükben – felkérésre, de külön juttatásért – összeállításokat készítettek, elsősorban a televízió megrendelésére.

Változást az 1986-os év hozott, amikor *Szabó Iván* és *Fazekas Béla* elképzelései alapján létrehozták – 1988. január 1-jei indulással – az MTI számítógépes adatbázisát, amely alkalmassá vált a hírek teljes szövegű megőrzésére. Ennek eredményeként fölöslegessé vált a hírek hagyományos szakszámozása, többszempontú lerakása, az esemény és névkartonok írása. Ezt a rendszert váltotta fel az az adatbázis, amely egyrészt az MTI által közölt hírek feldolgozását tartalmazza (és alkalmas a szabadszavas, valamint a közös osztályozó rendszer tárgyszavai szerinti keresésre is); másrészt a faktografikus alrendszerekben az addig kartonon gyűjtött információk is hozzáférhetőek. Így fölöslegessé vált a hírek papír-alapú tárolása, aminek következtében csökkenteni lehetett a kartontároló gépek számát.

Az adatbázis indulása óta – az addig ingyenes tájékoztató-szolgáltatásásért – minden megrendelőnek fizetnie kell. Egyedüli kivételt az MTI alaptevékenységéhez tartozó szerkesztőségek képeznek. Ez azt is jelenti, hogy az MTI Sajtóadatbankja mindenki számára nyitott, igénybe vehető. Így a külső megrendelők között már nemcsak a korábbi szervek találhatók, hanem a közigazgatási, a pénzügyi, a gazdasági stb. szféra résztvevői is. Jelen pillanatban az adatbázisnak 26 online előfizetője van.

A szakirodalom az új piacokról

Erik Nylén, a TT svédországi hírügynökség igazgató-főszerkesztője a következőket mondja az új piacokról: *"A hírügynökségek alapvető feladata természetesen az általános hírszolgáltatás, de a bevételi források növelése érdekében soha nem szabad lemondani az új termékek kifejlesztéséről és az új piacok meghódításáról sem. Ez történhet úgy, hogy*

- régi termékeket adunk el új üzletfeleknek,
- új termékeket adunk el régi üzletfeleknek, vagy
- új termékeket adunk el új üzletfeleknek.

A legnagyobb nyereséget és többletbevételt az biztosítja, ha régi termékeket adunk el új üzletfeleknek. Ha új előfizetőket találunk már meglévő termékeinkre, akkor úgy érhetünk el jelentős többletbevételt, hogy közben a költségeink aligalig emelkednek.

A médián kívüli előfizetők ritkán kérik a teljes szolgáltatást, hiszen ebben az esetben arról is gondoskodni kell, hogy kiválogassák az őket érdeklő anyagokat. Inkább hajlandók fizetni is azért, hogy ezt a válogatást mi végezzük el, és csak azt a korlátozott számú anyagot kapják meg, amelyek valóban érdekli őket."

4. A fogalom tisztázása

4.1. A bróker

A "bróker" szó a pénzügy, a kereskedelem területéről származik, az angolból került át a magyarba. A szakirodalom meghatározása szerint olyan tőzsdei ügynököt jelent, aki értékpapírt közvetít a vásárlók és eladók bankjai között. A kinevezés alapja a szakismeret és a megfelelő vagyon. A hivatalos ügynök saját nevében és saját számlájára azonban nem köthet üzletet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4.2. Az információs bróker az MTI Sajtóadatbankban

Az információs bróker tevékenységének tárgya az MTI SAB-ban mindaz az információ, ami egyrészt az MTI adatbázisában, másrészt kézikönyvekben, alapanyagokban és egyéb forrásokban megtalálható.

Az információs bróker a szolgáltatásokat igénybe vevők és az MTI SAB között közvetít. Munkájához nélkülözhetetlen az a szakismeret, amely az informatika, a politika, a gazdaság, a közigazgatás, a sajtó stb. területére terjed ki, valamint jelentős általános ismeretet is tartalmaz. A SAB munkatársainak döntő többsége magasan kvalifikált és több nyelvet beszél. Fontos szempont még a napi politikában való jártasság, a kapcsolatteremtő, kommunikatív képesség, a nyitottság és az újra való fogékonyság stb. A jelentkezők feladatra való alkalmasságát teszttel és személyes beszélgetésen mérik.

5. Az információs bróker tevékenysége

5.1. A SAB telefonos tájékoztató szolgáltatása

A Sajtóadatbankhoz érkező kérdések döntő többsége telefonon érkezik. A hosszú évek során kialakult rendszer szerint külön mellékre futnak be a belpolitikai, illetve külpolitikai témájú kérdések. A 14 órás telefonos szolgálat az MTI szerkesztőségeit, valamint a külső megrendelőket szolgálja. A telefonos tájékoztató szolgálat az alappillére az információs brókeri tevékenységnek. A külső kérésekről információkérő lapot állítanak ki, amelynek alapján a munka teljesítése után az MTI kiszámlázza a keresés költségeit.

Az információs brókeri tevékenység szempontjából egyformán fontosak a bel-, illetve külpolitikai témájú kérdések. A kollégáknak tudniuk kell, hogy mely kérdéssel hová forduljanak, hogy az adatbázist, a kézikönyveket, a kartonrendszert vagy a mikrofilmeket használják-e. Vannak azonban kérdések, amelyeket megválaszolni a SAB nem tud. Ilyenkor kell a rendelkezésükre álló profil-lista alapján külső forrásokat ajánlaniuk. Ez a lista tartalmazza az állami intézmények, a pártok, valamint a szakszervezetek, illetve a legkülönbözőbb dokumentációk és gyűjtemények, könyvtárak legfontosabb adatait: címét, telefonját, telefaxát és illetékesének nevét.

5.2. Szelektív információgyűjtés és szolgáltatás (SDI)

Az MTI Sajtóadatbankja a felhasználók igénye alapján – a SAB profiljába tartozó tematikán belül – szelektív információgyűjtést és szolgáltatást végez. A SAB 1994-ben 5 megrendelőnek nyújtott rendszeres SDI szolgáltatást. A telefonon befutó megrendelésekről az egyeztetés, a téma pontosítása, a keresőfogalmak megbeszélése után írásos megrendelőt is kérnek. Ebben rögzítik a figyelendő témák körét, a hírek lekeresésének rendszerességét, a továbbítás és a fizetés módját. Ezután a SAB próbakeresést végez, amelynek alapján információt tudnak adni a hírek számáról, és meg tudják tenni árajánlatunkat. Fontos, hogy üzletfeleikkel még 2-3 alkalommal tisztázzák, esetleg alakítsák a témafigyelés tárgykörét; és hogy mindkét fél előtt tisztázódjék: a keresésnél a pontosság vagy a teljesség igénye érvényesüljön inkább. A zökkenőmentes kiszolgálás, a személyes kapcsolattartás érdekében egy-egy SDI megrendeléssel ugyanaz a kolléga foglalkozik.

5.3. Az SDI szolgáltatással kapcsolatos eddigi tapasztalatok

Az APA osztrák hírügynökség SDI szolgáltatását 200 előfizető veszi igénybe. Az online hírszelekciót egy munkatárs végzi 4500 megadott keresőfogalom alapján. Az SDI bevételek 1/7-ét teszik ki a hírértékesítésből származó bevételeknek.

A külföldi példa alapján is elmondható, hogy az SDI a sajtóadatbázisok jelentős bevételi forrása. A folyamatos hírkiadásra építve a szolgáltatás is folyamatos, tehát a bevételek állandóak. Az SDI alapja a megrendelővel való partneri kapcso-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lattartás. A próbaidős keresés után is fontos tudni, hogy elégedettek-e a szolgáltatással, releváns információhoz jutnak-e, esetleg változott-e időközben a figyelendő témák köre, elégedettek-e a találatok számával, szükségesnek tartják-e a fogalomkör szűkítését vagy bővítését. Figyelemmel kell kísérni azt is, hogy a megrendelő időben kielégíti-e a számláját, vagy reklamálni kell az elmaradást. Ha a figyelt téma nagyobb teret kap a sajtóban, felhívják a figyelmet a sajtófigyelő szolgáltatásra is. Így esetleg olyan információhoz juthatnak, amely a hírügynökségi anyagokban kisebb mértékben jelenik meg.

A szolgáltatás színvonalát emeli, hogy a hagyományos telefaxos üzenettovábbítás mellett – saját sajtóadatbanki újítás eredményeként – már számítógépről is "postázni" tudják az adatbázisból lekeresett híreket. Így nyomtatás, telefaxolás közben nem romlik a szöveg minősége, és olcsóbb is a szolgáltatás.

5.4. SDI ajánlatok rendkívüli eseményekhez

1994 elején merült fel az ötlet, hogy a parlamenti választásokra külön háttérinformációs ajánlatcsokor készüljön. Egy szórólapon ismertették meg üzletfeleiket ajánlatukkal. Minden kiküldött MTI kiadványba került egy-egy szórólap. A megrendelői igények egy részét papíron, másik részét floppyn elégítik ki.

Hasonló, eseményhez kapcsolódó ajánlati listával először 1991-ben jelentkezett a Sajtóadatbank. Akkor II. János Pál pápa magyarországi látogatása szolgáltatta az apropót. Az ajánlat akkor többek között az életrajzot, a katolikus egyház, illetve a magyar történelmi egyházak történetének ismertetését, a pápa látogatásainak, valamint a pápák sorának, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának kronológiáját tartalmazta.

A várható események (VESA) alrendszerét figyelemmel kísérve, a jelentősebbeket kiválasztva, a SAB egyre gyakrabban színesíti így szolgáltatásainak körét.

5.5.Az információs menedzser

Az MTI Sajtóadabankjában 1993 márciusa óta egy információs menedzser is dolgozik. A reklám- és marketingismeretekkel rendelkező munkatárs feladata, hogy a különböző intézményekkel, hivatalokkal (a kormánnyal, a kormányszervekkel, a diplomáciai testületekkel, illetve ezen szervek sajtófőosztályaival, osztályaival, referenseivel stb.) kapcsolatot tartson, személyes kapcsolatot építsen, és általuk hozzájusson mindahhoz a primér információhoz, amelyek az MTI egyéb csatornáin nem érkeznek be a hírügynökségbe. Ez leggyakrabban az eredeti dokumentumok szövegét, statisztikai adatokat vagy kiadványokat jelent. A információs menedzser kollégák számára nélkülözhetetlen tevékenysége például a kiadványok készítésénél vagy a napi adatfeldolgozó munka során is érezhető.

Itt jegyezném meg, hogy a sajtóadatbankban folyó munka kifejezetten olyan tevékenységeket ölel fel, amely nem nélkülözheti a csapatmunkát, hiszen a munkatársak tudásuk, végzettségük szerint a tudományok, a politika, a gazdaság más-más területét ismerik jobban.

Az online grafikai szolgáltatás

A külföldi tapasztalatok azt mutatják (APA, SDA/ATS, dpa, Reuters, AP, UPI, Ansa stb.), hogy a már jól bevált és megszokott hír- és fotószolgáltatás mellett az írott és elektronikus sajtónak szüksége van a szövegek gyors megértését, feldolgozását elősegítő képre vagy ábrára. A sajtógrafika olyan műfaj, amely az amerikai és nyugat-európai lapokban már régebben polgárjogot nyert.

Az MTI Sajtóadatbankjában hosszú előkészítő időszakot követően 1993 nyarán-őszén kísérleti jelleggel indult meg a sajtógrafikai szolgáltatás. A megrendelők között olyan intézmények szerepelnek, mint a Magyar Nemzet, a Nemzeti Tájékoztatási Iroda, a TV Híradó, a Magyar Hírlap, a Népszava, a Pest Megyei Hírlap stb. A grafikusok feladata, hogy a rendelkezésükre álló alapanyagok segítségével, naponta 3-4 aktuális grafikát készítsenek. Ezek a grafikák általában az MTI híreihez, napi eseményekhez kapcsolódnak.

A munka egyik fontos eleme a pontos és hiteles információk beszerzése. Ez az a pont, ahol a termékmenedzser tevékenysége nélkülözhetetlen. Az ő feladata elsősorban, hogy a grafikus kollégákkal kapcsolatot tartson, és feladataikat is-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

merve, felkutassa a számukra szükséges információt. A grafikus kollégák munkáját segíti a STADAT statisztikai adatbázissal való online összeköttetés is.

Az MTI-ből induló grafikai ajánlatokon kívül nagy jelentőségűek a külső felkérésre készülő grafikák. Mihamarabb szeretnének eljutni odáig, hogy a felhasználók részéről is rendszeressé váljanak a megkeresések.

Érdemes megemlíteni, Erik Nylén szavaihoz kapcsolódva, hogy ebben az esetben egy már meglévő terméket kell minél több irányban értékesíteni. Ezért készül el egy-egy grafika gyakran több változatban is. Ugyanazt a terméket apró módosításokkal egyrészt az elektronikus, másrészt az írott sajtó számára is lehet szolgáltatni.

A grafikai szolgáltatás legmodernebb változatát a közvetlen vonali kapcsolaton hozzáférhető grafikai állomány jelenti. Jelen pillanatban ilyen online kapcsolat az MTV és az MTI között él. Az elképzelések szerint a Magyar Nemzet, a Népszava, a Magyar Hírlap, a Népszabadság, a Vasárnapi Hírek és a Duna TV is csatlakozik ehhez a szolgáltatási formához. A Népszavánál az online átvételi kísérlet már szintén megtörtént. Mindenki saját jelszóval hívhatja le a védett állományból a számára rendelkezésre álló részt.

Az MTI Szakkönyvtára

A dokumentációs szervezeti egység 1969-től működik önálló osztályként az MTI-ben és akkor kapcsolódott hozzá a szakkönyvtár, amely ma már a napi könyvtári feldolgozó és belső szolgáltató tevékenység mellett az MTI-n kívüli megrendelők kiszolgálásával is foglalkozik.

1994 derekán 8 külső megrendelő részére végzett folyamatos sajtófigyelést. 1993-ban 21 alkalmi megrendelő is élt a szolgáltatással. 1993-ban a könyvtári sajtófigyelő szolgáltatás bevétele megduplázódott az 1992. évihez viszonyítva, ami alapvetően annak köszönhető, hogy a könyvtár kollektívája a kurrens sajtófigyelés mellett elvállalta a retrospektív kérések teljesítését is.

A Sajtóadatbank és a szakkönyvtár, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtára között megkötött szerződésnek köszönhetően 1993-ig mikrofilmre került a Belföldi és a Külföldi MTI-hírek 1944 és 1976 közötti állománya. A megállapodás révén sikerült az MTI-nek ezt az értékes, de tulajdonképpen holt állományát hozzáférhetővé, kutathatóvá tenni.

Az együttműködés nemcsak a kőnyomatos állomány megmentésére irányul, hanem a jelenleg megjelenő olyan országos napilapok (Népszabadság, Magyar Hírlap) közös archiválására is, amelyek igen keresettek az olvasók által. Csereszolgáltatás keretében folyik a külföldi nagy nemzetközi lapok (Neue Zürcher Zeitung, International Herald Tribune, Le Monde, The Times) mikrofilmezése is. Így mindkét fél számára előnyös megállapodással gazdagodott a két intézmény.

Az MTI információs butikja

Az MTI információs butikja az információs forgalom növelése érdekében jött létre, valamint azért, hogy az érdeklődők egy helyen összegyűjtve ismerkedhessenek a kiadványokkal. Az MTI aulájában található üzletet 1993. szeptember elsején nyitották meg. A butikban tevékenykedő munkatárs korábban már megismerkedett a Sajtóadatbank munkájával és a kiadványszerkesztéssel. Az MTI információs butikjában a hírügynökség által készített körülbelül 40 féle kiadványt, valamint a profilba vágó, de más cégek által előállított könyveket értékesítik.

Az érdeklődők tájékoztatására állította össze az MTI azt a termékkatalógust, amely a kiadványok, szolgáltatások tartalmi ismertetését és az előfizetési díjakat tartalmazza. Az MTI szolgáltató füzete ingyen áll minden érdeklődő rendelkezésére, megrendelő lappal együtt. A 15 000 példányban megjelenő katalógust minden előfizető kézhez kapta, s év közben is ez a könyvecske és a hozzá tartozó kiadványmegrendelő lap segíti az MTI értékesítési tevékenységét és az ügynökök munkáját.

Befejezés

Az adatbázis indulásától napjainkig eltelt, alig több mint 6 év alatt sikerült odáig eljutniuk, hogy a Magyar Távirati Iroda egy elhanyagolt, lenézett,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

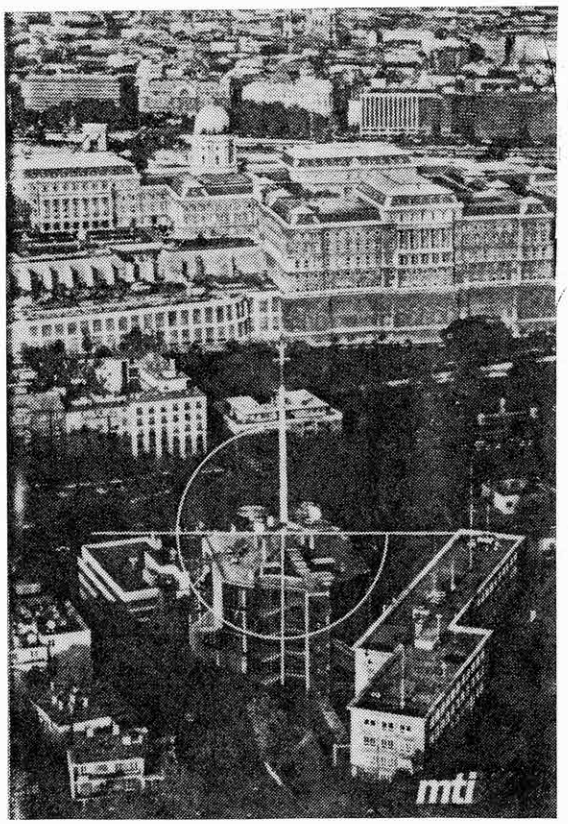
nem a valós értékén kezelt, sokszor csak megtűrt szervezeti egysége önálló, elit szerkesztőséggé nője ki magát, amely szolgáltatásaival az MTI új üzletágainak reprezentálója. Olyan szerkesztőséggé, amelynek alig 40 fős gárdája az adatbázis építésén kívül 10 kiadványnak is létrehozója.

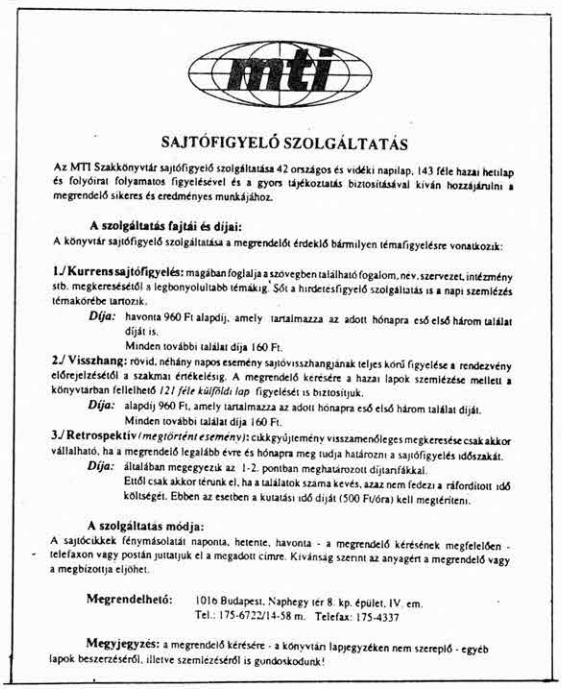
Végezetül álljanak itt a Nemzetközi Tájékoztatási Szerkesztőség egyik turnusvezetőjének az MTI belső lapjában, a Tudósítóban megjelent méltató szavai:

"Dr. Szabó Iván és csapata 1987-ben látott hozzá az MTI Sajtóadatbankjának kifejlesztéséhez. Mint gyakorló szerkesztő, mondhatom: ma már naponta legalább tízszer-húszszor kérdezek a géptől szerkesztés közben. Fogalmam sincs, az kitől kérdez, aki nem ismeri a rendszert."

Irodalom, jegyzet

1. Az MTI Sajtóadatbank belső anyagai, útmutatásai
2. SZABÓ Iván: Az információbeszerzés új útjai. "Hatékony tűkeresés a szalmakazalban". Bp. MTI, 1993.
3. SZABÓ Iván: Emlékeztető az APA osztrák hírügynökségnél 1994. 02. 28-29-én folytatott megbeszélésekről. [Kézirat.]
4. NYLÉN, Erik: Mit akar az üzletfél? (In: A hírügynökségek vezetése. A Hírügynökségek Európai Szövetsége által 1993. március 30. és április 2. között Budapesten rendezett szemináriumon előadásai). Bp. MTI, 1993.
5. Pénzügyi és kereskedelmi enciklopédia. Bp., Novotrade Rt., 1988. 132.p.
6. Privatizációs fogalomtár. Bp., Prodinform, 1992. 34.p.
7. ÁDÁM Zsigmond - KORÁNYI G. Tamás: Tőzsdekompasz 1991. -
8. A magyar értékpapírpiac évkönyve. Bp., Danube Kiadó, 1991.
9. SZŐKE Sándor: SAB-kiadvány az elektronikus információgyűjtésről. Bp., MTI [Kézirat.]
10. Hatékony tűkeresés a szalmakazalban. In: Tudósító, 1993/2., 10-11.p.

mti

SAJTÓFIGYELŐ SZOLGÁLTATÁS

Az MTI Szakkönyvtár sajtófigyelő szolgáltatása 42 országos és vidéki napilap, 143 féle hazai hetilap és folyóirat folyamatos figyelésével és a gyors tájékoztatás biztosításával kíván hozzájárulni a megrendelő sikeres és eredményes munkájához.

A szolgáltatás fajtái és díjai:

A könyvtár sajtófigyelő szolgáltatása a megrendelőt érdeklő bármilyen témafigyelésre vonatkozik:

1./ Kurrens sajtófigyelés: magában foglalja a szövegben található fogalom, név, szervezet, intézmény stb. megkeresésétől a legbonyolultabb témákig. Sőt a hirdetésfigyelő szolgáltatás is a napi szemlézés témakörébe tartozik.

Díja: havonta 960 Ft alapdíj, amely tartalmazza az adott hónapra eső első három találat díját is.
Minden további találat díja 160 Ft.

2./ Visszhang: rövid, néhány napos esemény sajtóvisszhangjának teljes körű figyelése a rendezvény előrejelzésétől a szakmai értékelésig. A megrendelő kérésére a hazai lapok szemlézése mellett a könyvtárban fellelhető *121 féle külföldi lap* figyelését is biztosítjuk.

Díja: alapdíj 960 Ft, amely tartalmazza az adott hónapra eső első három találat díját.
Minden további találat díja 160 Ft.

3./ Retrospektív *(megtörtént esemény)*: cikkgyűjtemény visszamenőleges megkeresése csak akkor vállalható, ha a megrendelő legalább évre és hónapra meg tudja határozni a sajtófigyelés időszakát.

Díja: általában megegyezik az 1-2. pontban meghatározott díjtarifákkal.
Ettől csak akkor térünk el, ha a találatok száma kevés, azaz nem fedezi a ráfordított idő költségét. Ebben az esetben a kutatási idő díját (500 Ft/óra) kell megtéríteni.

A szolgáltatás módja:

A sajtócikkek fénymásolatát naponta, hetente, havonta - a megrendelő kérésének megfelelően - telefaxon vagy postán juttatjuk el a megadott címre. Kívánság szerint az anyagért a megrendelő vagy a megbízottja eljöhet.

Megrendelhető: 1016 Budapest, Naphegy tér 8. kp. épület, IV. em.
Tel.: 175-6722/14-58 m. Telefax: 175-4337

Megyjegyzés: a megrendelő kérésére - a könyvtári lapjegyzéken nem szereplő - egyéb lapok beszerzéséről, illetve szemlézéséről is gondoskodunk!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Helyreigazítás

Lapunk 5. (41.) 1995. 2. számában közöltük **Elin Törnudd** írását **Országos információellátás könyvtári együttműködéssel** címmel, melyben felsoroltuk a finnországi országos forrásközpontokat is. A szerző egy címváltozásra és egy pontatlan közlésre hívta fel a figyelmünket a 8. és 9. helyen közölt könyvtárak esetében. A pontos címek (egy pótlólag megadott könyvtárcímmel kibővülve) az alábbiak:

A Finn Központi Statisztika Hivatal Könyvtára (Library of Central Statistical Office of Finland)

Alapítva: 1867. A statisztika országos forrásközpontja
Cím: FIN-00022 Tilastökeskus, Finland
Tel.: + 358 (0) 173 41
Fax: + 358 (0) 173 422 79
Igazgató: Hellevi Yröla

Országos Egészségügyi Könyvtár (National Resource Library of Health Sciences)

Alapítva: 1966. Az orvostudomány és az egészségügy országos forrásközpontja
Cím: Haartmaninkatu 4, FIN-00290 Helsinki, Finland
Tel.: + 358 (0) 434 61
Fax: + 358 (0) 410 385
Igazgató: Mariam Ginman

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

Elektronikus folyóiratok a hálózaton: a jövő útja?*

Koltay Tibor

Az elektronikus folyóiratokról egyaránt beszélhetünk elméleti, a jövőt kutató megközelítésben és úgy, hogy megnézzük, mi az, amit a hálózatok kínálnak számunkra. A továbbiakban megpróbáljuk mindkét szempontot érvényesíteni.

A hálózat szót hol egyes számban használjuk, hol meg "hálózatokról" beszélünk, hiszen tudva tudjuk, legtöbbször hálózatok együtteséről van szó. A nagybetűs HÁLÓZAT alatt többnyire az Internetet értjük. Ebben az értelemben lesz tehát szó a hálózaton elérhető folyóiratokról.

A hálózatokon igen sok tartalomjegyzék- és cikk-küldő szolgáltatással is találkozunk, ám ezekkel most itt nem foglalkozunk, mindenekelőtt azért nem, mert ezek nem a szó szoros értelmében vett elektronikus folyóiratok, másrészt mert ezek kizárólagosan kereskedelmi vállalkozások keretében valósulnak meg, míg az elektronikus folyóiratok egy része ingyenesen hozzáférhető. Meg kellett azonban említenünk ezeket a szolgáltatásokat, mivel a folyóiratokhoz, érthető módon kötődnek, és a másolatküldéssel vitathatatlanul a folyóiratok alapfunkciójához hasonló funkciót látnak el.

Az elektronikus folyóiratok megjelentetésének útjai

Az OCLC folyóiratai

Az elektronikus folyóiratok kiadásának egyik útja az, amelyet az OCLC követett, vagyis az, hogy a nyomtatott folyóiratokhoz hasonló módon jelentetjük meg őket. Ezek a folyóiratok küllemükben is sokban hasonlítanak nyomtatott társaikhoz, azaz nemcsak ASCII szöveget, hanem képeket is tartalmaznak. Ezek előállításához és használatához speciális hardver és szoftver szükséges, ami sajnálatosan magas árat eredményez.[1]

Az American Association for the Advancement of Science és az OCLC indította az "*Online Journal of Current Clinical Trials*" elnevezésű, kísérleti orvostudományi témájú és kizárólag elektronikus formában megjelenő folyóiratot,

* A Magyar Periodika Kör konferenciáján, 1995. április 25-én elhangzott előadás.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amely – úgy tűnik – egyelőre nem bővül a várt mértékben. Győzködni kell a szerzőket, hogy itt publikáljanak, ami valószínűleg javulni fog a jövőben. Igaz, hogy az orvosi könyvtárosok körében sem egyértelmű a sikere,[2] bár a folyóiratot az *Index Medicus* felvette az általa indexelt folyóiratok körébe.[3]

Az bizonyos, hogy a hasonló elektronikus folyóiratok köre tovább bővül. Az OCLC és a *Sigma Theta Tau* Nemzetközi Ápolási Társaság kezdi meg az *Online Journal of Knowledge Synthesis for Nursing* elnevezésű online ápolási folyóirat kiadását[4].

A LISTSERV-alapú folyóiratok

Különös figyelemben kell részesítenünk a Listserv-alapú (illetve a Listservhez hasonló jellegű szoftverekre alapozott) folyóiratokat, mindenek előtt, azért mert ezek többnyire ingyenesek.

Igen sok elektronikus folyóirat él a BITNET hálózaton használt Listserv szoftverrel, illetve annak az Interneten használható változatával.

Ezek a folyóiratok többnyire 1990-91-ben alakultak. A legrégebbi BITNET folyóirat, a *New Horizons in Adult Education*, alapításának éve 1987.[5]

A Listserv alapvetően a levelezésre épülő elektronikus vitafórumok eszköze. Szólnak érvek amellett, hogy magukat a vitafórumokat is valamiképpen folyóiratnak tekintsük[6], mindazonáltal ezek konferencia-jellegük miatt, célszerűbb róluk egy szűkebb, a hagyományos folyóiratokéhoz közelebb álló értelemben beszélnünk. Az elektronikus vitafórumok ettől még igen értékes információforrást, tájékoztatási eszközt jelentenek, többek között azért, mert leveleiket legtöbbször archiválják.

A levelező csoportokhoz, vitafórumokhoz ugyanakkor elektronikus hírlevelek, újságok, folyóiratok is kapcsolódnak. Archívumaikból visszamenőleg bármelyik számuk letölthető. Ezek az archívumok általában jobban vannak karbantartva, mint a vitafórumok levélgyűjteményei, gyakran találunk mellettük egy-egy indexállományt, amelyben az egyes számok tartalomjegyzéke, sőt esetleg a cikkek rövid kivonata is megvan.

A Listserv tipikus formájában az előfizetők központi listáját tárolja, és leggyakrabban egy-egy folyóiratszám elkészültekor elektronikus postán küldi el nekik a tartalomjegyzéket és a cikkek összefoglalóit. A cikkeket aztán az előfizetők elektronikus postán kérhetik meg. Egyes folyóiratok működése kisebb mértékben eltérhet ettől.

Bár a folyóiratszám fogalmát használják itt is, inkább az egyes cikkek kérhetők. A tartalomjegyzékek és az összefoglalók ugyanakkor tárolhatók és a cikkek bármikor, utólag is lekérhetők.

Ezek a folyóiratok legtöbbször sima ASCII szövegből állnak és rögzített sorhosszra korlátozódnak[7]. Ez könnyű továbbítást eredményez, de behatárolja a küldhető karakterek típusát, azaz nem teszi lehetővé színes illusztrációk, karakteres szövegek, matematikai képletek megjelenítését, illetve közreadását ezekben a folyóiratokban. Az olyan népszerű formátumok, mint a PostScript vagy a TeX sem változtatnak ezen lényegesen.

Az OCLC folyóiratai lényegében a hagyományos folyóiratok elektronikus formában való kínálását jelentik, de a Listserv-alapú folyóiratok nem attól másak, hogy elhagyják a bírálati folyamatot. A különbség sokkal inkább a spontánabb szerveződésben, a kiadással hivatásszerűen foglalkozó szervezet hiányában, sokszor tudatos elutasításában van.

Az ilyen elektronikus folyóiratokat hagyományos indexekben általában nem dolgozzák fel, de találunk ellenpéldát is. A LIBRES könyvtártudományi elektronikus folyóiratot már regiszrtálja a Library Literature (a LISA mellett a könyvtártudomány és informatika, idehaza kevésbé ismert amerikai indexe).

Tájékozódás a hálózaton az elektronikus folyóiratokról

Az elektronikus, főként a Listserv-típusú folyóiratokról számos kalauzt találunk a hálózaton. Emeljünk ki ezek közül néhányat.

Az Association of Research Libraries (Egyesült Államok) összeállítása tartalmazza a folyóirat tartalmának rövid ismertetését, az "előfizetés" módját, a szerkesztő nevét. Még részletesebb információkat tartalmaz *Michael Strangelove* útmutatója (*Directory of Electronic Journals and Newsletters*). *Dana Noonan* pedig hipertext formában készített útmutatót HWGUIDE néven.

Idehaza talán leggyorsabban úgy tájékozódhatunk, ha felhívjuk valamelyik hazai Gophert, mondjuk a Budapesti Közgazdaságtudományi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyetem Gopherét, ahol több útmutatót is megtalálunk az *"Elektronikus könyvtár/ E-folyóiratok"* menüpont alatt. Ugyanitt található a CICNet elektronikus folyóiratarchivum, amely az Interneten működő nyilvános elektronikus folyóiratok teljességre törekvő archívuma, azaz nem pusztán útmutatással szolgál, hanem magukhoz a folyóiratokhoz jutunk hozzá. (*Lásd a mellékletet.*)

A jövő útja?

A papíralapú folyóirat nyilvánvalóan még sokáig jelen lesz, de várható az elektronikus folyóiratok fennmaradása is.

Ha a jelent és a közeljövőt nézzük, azt mondhatjuk, hogy nincs sok megoldandó technikai kérdés, de a kívánatos technológiák egy része egyelőre még túl drága. Nagy felbontást igénylő színes képek megjeleníthetők, de az erre alkalmas képernyők túl drágák. Ezeknek a képeknek a hálózaton való továbbítása egyelőre nem lehetséges, vagy nehézkes. A hálózatok kapacitása egyelőre túl kicsi többszáz oldalas folyóiratok továbbítására.

A technológiai problémákon túl azonban kérdések sora vetődik fel.

Vajon a használónak vagy a könyvtáraknak szétsugározzák-e a kiadók az elektronikus folyóiratokat, fenntartva az utóbbi megoldással a könyvtáraknak a kommunikációs láncolatban betöltött szerepét?

A könyvtárak nehezen tudják eldöntetni, hogy hogyan biztosítsák az elektronikus folyóiratok hozzáférhetőségét: tartsanak továbbképzést az olvasóknak az elektronikus elérésre? Archiválják ők maguk az egyes számokat? Készítsenek katalógusokat, indexeket róluk az olvasóik számára? Mi lesz, ha a folyóirat megszűnik?

Nyitott szerzői jogi kérdések is bőven vannak. A papírhordozó viszonylag egyszerűen másolható, a másolat azonban rosszabb minőségű az eredetinél. Az elektronikus forma esetében még egyszerűbb a másolás. Egyáltalán alkalmazható-e az elektronikus folyóiratokra a ma érvényes szerzői jog?

A hálózatban nem mindig világos a felhasználó előtt, ki fizet a tárolásért, a vonalhasználatért stb., és ezek finanszírozása általában több forrásból történik, tehát látszólag ingyenes. Kérdés, hogy garantálható-e az, hogy az elektronikus cikkek fájljait valaki örök időkre megőrzi.[8]

Vajon a jövőben több tudós fog-e csak elektronikus formában publikálni? Elfogadott, nagy presztízsű lesz-e az elektronikus forma?

A könyvtárak szemszögéből nézve az elektronikus folyóiratok kérdését, látnunk kell, hogy a könnyű hozzáférés – bár igen fontos – nem lehet egyedüli tényező, amikor az előfizetésről döntünk. A legfontosabb, hogy tartalmilag megfelelő és magas színvonalú elektronikus folyóiratokat "járassunk". Nem szabad, hogy könnyen hozzáférhető, de értéktelen forrásokat kínáljunk olvasóinknak, mert ezzel könyvtárunk hitelét ronthatjuk[9]. Az elektronikus folyóiratok minősége ugyanis igen változó, főként azért, mert jelentős részük többé-kevésbé spontán szerveződés nyomán jött létre.

Akárhogy legyen is, a legfontosabb maga a használó. Az ő számára kell ezeknek a folyóiratoknak azt nyújtaniuk, amit papíralapú társaik tudnak.

Irodalom

1. Stevan Harnad [Harnad@PRINCETON.EDU]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1993. október 7. Elektronikus levél a Medlib-L elektronikus vitafórumról (Medical Libraries Discussion List, MEDLIB-L@UBVM.BITNET)
2. Az orvosi könyvtárosok véleményét egy sor elektronikus levél tükrözi a Medlib-L elektronikus vitafórumról (Medical Libraries Discussion List, MEDLIB-L@UBVM.BITNET): Karen Albert [Albert@SHRSYS.HSLC.ORG]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1993. október 6.Tom Flemming [TomFlem@FHS.CSU.MCMASTER.CA]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1993. október 6.Glenn Bunton [Bunton@LIBRARY.SWMED.EDU]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1993. október 8.
3. Deborah L. Bendig [DeboBendig@oclc.org]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1994. január 12. Elektronikus levél a Medlib-L elektronikus vitafórumról (Medical Libraries Discussion List, MEDLIB-L@UBVM.BITNET)
4. Deborah L. Bendig [DeboBendig@oclc.org]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1994. január 12. Elektronikus levél a Medlib-L elektronikus vitafórumról (Medical Libraries Discussion List, MEDLIB-L@UBVM.BITNET)
5. Bailey, Ch.W.: Network-based electronic serials. Information Technology in Libraries, March, 1992. p.31-32.
6. Bailey, Ch.W.: Network-based electronic serials. Information Technology in Libraries, March, 1992. p.30-31.
7. Bailey, Ch.W.: Network-based electronic serials. Information Technology in Libraries, March, 1992. p.33.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8. Bailey, Ch.W.: Network-based electronic serials. Information Technology in Libraries, March, 1992. p.32-33.
9. McKnight C.: Electronic journals - past, present ... and future? Aslib Proceedings, 45.évf.1.sz.1993.p.7-10.
10. Harnad, S.: Post-Gutenberg Galaxy: The fourth revolution in the means of production of knowledge. Public-Access Computer Systems Review, vol.2., no.1., 1991., p.39-53.
11. Harrison, T.M. - Stephen, T. - Winter, J.: Online journals: Disciplinary designs for electronic scholarship. Public-Access Computer Systems Review, vol.2., no.1, 1991., p.25-38.
12. Okerson, A.: The electronic journal: What, whence and when? Public-Access Computer Systems Review, vol.2., no.1, 1991., p.5-24.

Melléklet
a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Gopher
"Elektronikus könyvtár/ E-folyóiratok" menüpontja

Directory of Electronic Journals and Newsletters I.
Directory of Electronic Journals and Newsletters II.
1994 ARL Directory of Electronic Journals and Newsletters
UNCOVER folyóiratainak listája
UNCOVER (a CARL-on keresztül)
Five-Year Index to The PACS Review (1990-1994)
A guide to electronic journals about the Internet
Australian e-journals

==========

AULA - Society and Economy
GAIA sajtószemle
Magyar folyóiratok tartalomjegyzékei

==========

Public-Access Computer Systems News
Public-Access Computer Systems Review
Electronic Journal collection from CICNET
Newspapers, Magazines and Newsletters
Electronic Journals (ACM Publications Journal -- Zig-Zag)
The Electronic Newstand

E-journals

Cambridge Scientific Abstracts
Commerce Business Daily
Economica Weekly Press Summary
EDUCOM Review Magazine
Electronic Green Journal
Federal Communication Law Journal
Internet Business Journal
Internet World
The IPCT-J Electronic Journal
LI NewsWire
LIBRES: Library and Information Science Electronic Journal
THE SCIENTIST
Slavic Review
The St. Petersburg Press
Table of Contents from BUBL
FOR SALE BY OWNER MAGAZINE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információtovábbítás új útjai és hatásuk a könyvtárakra: megoldott és sokasodó problémák*

John Cox

A nyomtatás felfedezése óta az információ áramlása kultúránk, politikai életünk és gazdasági jólétünk középpontjában áll. A XIX. század kezdetétől az információ szervezett áramoltatása és az eszmék cseréje a tudományos kutatás és a műszaki innováció elengedhetetlen részévé vált, legfőbb hordozója pedig a könyvekben és folyóiratokban megtestesülő nyomtatott szó volt.

Olyan intézményeket hoztunk létre, amelyekben a bennünket érdeklő rögzített információt – bárhol és bármikor legyen rá igényünk vagy szükségünk – megtalálhatjuk. Létrehoztuk az azonos érdeklődésű emberek társaságait, amelyek lehetővé teszik, hogy megvitassák tudományterületük legújabb eredményeit. Könyvtárakat hoztunk létre.

Könyvtárak természetesen már a könyvnyomtatás előtt is voltak, mindazonáltal a könyvtár fogalma nem annyira a kéziratokat, mint inkább a kötött, nyomtatott könyvet foglalja magába. A könyvtárosok szakismeretének zöme ezeknek a könyveknek a beszerzéséhez, megőrzéséhez és visszakereséséhez kapcsolódik.

A ma könyvtára csak töredékét tudja annak nyújtani, amit tudósok és kutatók az információ terén megkövetelnének. A könyvtárakat nehéz használni. Nyitvatartási idejük általában korlátozott. A gyűjtemény nagyobb része csak előzetes bejelentkezéssel használható. A könyvtárépületeket drága építeni és fenntartani. Működtetésük magasan képzett személyzetet igényel. A könyvtárak korlátai a 2. világháború után egyre jobban láthatók lettek. Az 1945-öt követő mintegy harminc év a tudomány virágzását élte meg, a kutatás jelentősége erőteljesen növekedett. A könyvtári költségvetések lépést tartottak ezzel a nagy mértékű növekedéssel, mert mindenki megértette, hogy a könyvtárak mérete és gyűjteményük teljessége fontos kérdés. Nem volt kétséges, hogy a minőségi tudomány (kutatás-fejlesztés) és a könyvtárak mérete szorosan összefügg egymással.

1975-ben megváltozott a helyzet. A következő 15 év adatai azt mutatják, hogy az Egyesült Államokban a kutatásra fordított összegek megduplázódtak. A tudományos folyóiratcikkek száma ugyancsak duplájára nőtt. A könyvtári költségvetések ugyanakkor csak 40%-kal nőttek. Ennek következtében a könyvtárak elkezdtek azzal küszködni, hogy miként juttassák el az érdeklődőknek az információ egyre növekvő mennyiségét, miközben anyagi helyzetük romlik. A teljességre törekvő könyv- és folyóirat-gyűjtemények eddig kérdőjel nélküli elfogadása erodálódni kezdett. Mindez nemcsak a könyvtárosokat érinti. A kiadók is szemben találták magukat a csökkenő folyóirat-előfizetésekkel és a könyvvásárlási kedv csökkenésével. Ha mi, kiadók összejövünk egy konferencián, hamarosan a szakmában végbement változásokról kezdünk beszélni: az elektronikus publikálási lehetőségekről, a dokumentumszállításról, a folyóirat-előfizetési árakról, az Internet minőségéről, a korábbi féltucat előfizetést egyetlen egyre redukáló könyvtári konzorciumokról stb.

Ezzel a válságos gazdasági helyzettel együtt megjelentek azok a technológiák is, amelyek lehetővé teszik, hogy alternatívákat keressünk az információellátásban. Ezek közé sorolhatjuk a faxot, amely ott van minden egyetemen, vállalatnál és más intézménynél. Ebbe a sorba tartozik a személyi számítógép, amelynek tárolási és adatfeldolgozási képességeiről nem is álmodhattak atyáink. Említhetjük a CD-ROM-ot, amely nagy

* A Magyar Periodika Kör 1995. április 25-én tartott konferenciáján elhangzott előadás, melyet Koltay Tibor fordított.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mennyiségű információ hatékony tárolását és visszakeresését teszi lehetővé, és ott van az Internet is.

Az a tény, hogy ma széles körben elérhető az, ami nem is olyan régen csúcstechnológiának számított, lehetővé tette, hogy új információtovábbítási rendszereket fejlesszünk ki. Példának okáért a referáló és indexelő szolgálatok által publikált CD-ROM-ok egyszerű és gyors keresést tesznek lehetővé az irodalomban. Az Interneten kifejlesztett tartalomjegyzék- és dokumentumszolgáltató rendszerek adják a másik példát. A dokumentumszállítást olyan eszköznek tekinthetjük, amelyik lehetővé teszi a kutatók és a tudósok számára, hogy akkor is hozzáférjenek szakterületük irodalmához, ha könyvtáruk folyóirat-állománya leromlott. Ez a technológia azt is lehetővé tette, hogy a kiadók és mások elgondolkozzanak arról, hogy teljes mértékben elektronikusan, az Interneten publikálják a tudományos és kutatási irodalmat. Ez az a két fejlődési irány, amelyet részletesebben is meg kell vizsgálnunk.

Ha a dokumentumszállítást nézzük, természetesen tudjuk, hogy a könyvtárak egymásnak hosszú évek óta kölcsönöznek folyóiratcikkekről fénymásolatokat. A British Library Document Supply Center több mint évi 3 millió fénymásolatot szolgáltat más könyvtáraknak és egyéni felhasználóknak. Ma a legtöbb nagy folyóirat-előfizetési ügynökség az Interneten szolgáltatja a folyóiratok tartalomjegyzékeit, amihez cikkszállítás is tartozik. Ez lehetővé teszi a felhasználóknak és a könyvtáraknak, hogy megrendeljék a hálózaton az eredeti cikk fax-változatát, személyes felhasználásra, 24 órán belüli szállítással. Ennek az "új generációnak" a legkorábbi képviselője az Uncover. Ma már egy sor hasonló szolgáltatással találkozunk a piacon, más intézmények működtetésében, gyakran a nagy folyóirat-ügynökségekkel szövetkezve. Ezek a szolgáltatások elérhetőek telefonvonalon és az Internet útján is.

Ami igazán érdekes, hogy a dokumentumszállítás komoly alternatíváját jelenti a könyvtárközi kölcsönzésnek. Egy, az Uncoverhez hasonló szolgáltató kevesebb mint 20 dollárért tud egy dokumentumot szolgáltatni és ebben benne van az a szerzői jogdíj is, amelyet a kiadónak fizetnek. Ezenkívül a dokumentum 24 órán belül megérkezik. A könyvtárközi kölcsönzési tranzakciók hasonló összegbe kerülhetnek. Ezek a szolgáltatások, tehát a minőség mellett költségmegtakarítást is jelentenek.

A dokumentumszállítás ki is kerülheti a könyvtárat és közvetlenül a kutatóhoz kerülhet. A visszakeresést az egyéni felhasználó kezébe adják ezek a szolgáltatások. A cikk faxon vagy a felhasználó személyi számítógépére elektronikusan történő továbbítása azt jelenti, hogy a kutatónak nem kell a könyvtárba mennie.

A technológia azt is lehetővé teszi, hogy nagy információtömegeket kezeljünk gyorsan és gazdaságosan, amire a nyomtatott szó alkalmatlannak bizonyulhat. Az Internet potenciálisan a gyors és hatékony publikáció eszköze. Ugyanakkor az elektronikus publikálással kapcsolatos gondolkodás előmozdítói könyvtárosok, akik azt gondolják, hogy az elektronikus út olcsóbb. Mivel a kiadónak nem kell az anyagokat papírra nyomtatnia, úgy gondolják, a publikálás költségeit csökkenteni kell. Ezzel azonban nem veszik figyelembe a számítógépes felszerelések beszerzésének költségét és az, hogy milyen munkaigényes és nagy szakértelmet követel ezeknek az anyagoknak az új hordozókon való előállítása. Hasonlóképpen, sok kiadó tudja, mit kell tenniük, hogy folyóirat-irodalmat elektronikusan elő tudjanak állítani. Tudják, hogy az elektronikus publikálás lehetővé teszi a modellezést, a grafikus anyagok és az adattáblázatok mozgatását. Nem tudják azonban, milyen árakat alakítsanak ki ezekhez a termékekhez úgy, hogy költségeik megtérüljenek és az egyes kutatók érdekeit is szolgálják.

Mint kiadó azt tapasztalom, hogy a kutatók, akik egyaránt szerzők és olvasók, ambivalens érzelmekkel viseltetnek a nyomtatott folyóiratra épülő tudományos publikációs rendszer megváltoztatása iránt. Az előrelépés és a kutatási pénzek elnyerésének alapja a pályázó szakirodalmi munkássága volt. Jelenleg határozott igény van új folyóiratok indítására az újonnan megjelenő tudományterületeken. Kevés viszont az igény arra, hogy ezek kizárólagosan elektronikus formában jelenjenek meg. A nyomtatott szó még mindig a bírálói véleményezésen átment kutatói munkásság tekintéllyel bíró hordozója és formája. Akár a nyomtatott folyóiratoké a jövő, akár az elektronikus adatbázisoké, vagy éppen ezek keverékéé, a tudományos publikálási hagyomány a maga – a kutatás részévé vált értékeivel – irányelveivel és folyamataival meg fog maradni.

Minden folyóirat arra törekszik, hogy tekintélyt szerezzen tudományterületén azzal, hogy a legjelentősebb és legmegalapozottabb cikkeket közli. Minden kiadó célja, hogy az ő folyóirata legyen az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az "első hely", ahol az adott szakterületen megjelennek a fontos cikkek. Ezt, a minőségről alkotott elképzelést az idézettségi elemzés és a folyóiratok más szempontú rangsorai irányítják a világ sok országában. A folyóiratoknál az előkészítés, a bírálati mechanizmus, az azt követő javítások, majd a tipográfiai szerkesztés és előállítás, továbbá az archiválás és az indexelés, nem fognak változni. A publikált munka helyessége, szakszerűsége és egyedi volta ezeknek a folyamatoknak a során nyer megállapítást, függetlenül a hordozótól.

Modern technológiákat már régóta használnak a folyóiratok előállítására. A számítógépes fényszedési és tördelési szoftverek közhelynek számítanak. A cikkeket mind gyakrabban floppyn nyújtják be szerzőik. A kiadó a tálalás és megjelenítés területén meglevő minőségi menedzsmentszakismeretét adja a már géppel olvasható formában meglevő kézirathoz. Ehhez személyi számítógépeket és olyan szoftvereket használ, amelyeket ma széles körben használunk otthon és az irodákban. A nyomtatott termék talán hagyományosnak látszik, de olyan rendszerből kerül ki, amely megváltozott az elmúlt generáció alatt. Ezen túl a rendszer adatfájlokat állít elő, amelyekről ugyanaz az információ más médiumon is megjeleníthető.

Személyes meggyőződésem az, hogy a papíralapú folyóiratok meg fognak maradni, de többé nem lesznek egyeduralkodók. Mi, akik kiadóként a XXI. században is prosperálni akarunk, továbbra is szeretnénk, ha látnák, hogy az irodalomhoz többletértéket adunk. Biztosítanunk kell, hogy a folyóirat-irodalom azokat az olvasókat érje el, akiknek szánták. Sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a szerző a fontos és mértékadó információ forrása. Könnyen lokalizálhatónak kell lennie ennek az információnak. Nem szabad, hogy elvesszen az Internet zajában. A szerzők továbbra is keresni fogják a kiadókat, hogy "pecsétet" vagy nevet adjanak munkájukhoz, amely tanúsítja a munka minőségét, hogy megkeressék az olvasót, hogy archiválják az elfogadott munkákat. A kiadó védi a szerzők érdekeit azzal, hogy nevével fémjelzi a munkát, hogy az olvasók meg tudják különböztetni azt az Interneten található informális információ és pletyka tömegétől azzal, hogy széles körben terjeszti a művet és biztosítja, hogy az továbbra is rendelkezésre álljon felismerhető forrásokból, bárhol legyen is az olvasó.

A jövőben, úgy gondolom, olyan tudományos és kutatási világot képzelhetünk el, ahol a művek végleges változatait nemcsak nyomtatott, hanem elektronikus formában tárolják és ahol ezek az adatbázisok böngészhetők, belőlük az információ kivonható és újracsomagolható. Az adatbázisokat a kiadók fogják fenntartani a szerzőknek és az olvasóknak egyaránt szóló szolgáltatásként. A kiadót kevésbé fogják gyártónak tekinteni, mint inkább az egyes mű természetének és az olvasók igényeinek megfelelő hordozón terjesztett szellemi tulajdon védelmezőjének.

A folyóiratok azonos érdeklődésű szerzők csoportjává vagy klubjává fognak alakulni, ahol a cikk megtalálható lesz. A könyvtárak előfizethetnek majd a nyomtatott folyóiratokra, vagy a folyóiratok adatbázisának elérésére vásárolhatnak jogot. Vásárolhatnak körülményeik és igényeik szerint testre szabott felhasználásra vonatkozó jogokat, vagy egyszerűen ad hoc jelleggel, ha éppen igény jelentkezik.

Mi lesz a publikációs folyamattal? Úgy tűnik, a publikációs folyama' elengedhetetlen az információ kiválasztásához tálalásához és csomagolásához, függetlenül a médiumtól. Ez a folyamat magában foglalja a szerkesztőbizottságok létrehozását és támogatását, a bírálói véleményezés lebonyolítását, a tervezés, illusztráció, a szövegek szerkesztése, a csomagolás, marketing és a világszerte történő terjesztés lépéseit. A kiadók szerepe a minőség, a jó külső megjelenés és – legfőképpen – egy jól működő infrastruktúra megvalósítása. Igaz ugyan, hogy ma bárki olcsón és gyorsan tud műveket terjeszteni, de a kiadó nélkül túl sok lesz a zaj.

A jövőt felvázolva, hiszem, hogy a könyvtárosoknak is komoly lehetőségei vannak. A könyvtárosok olyan információs szakemberek, akinek a feladata, hogy segítsék az olvasót abban, hogy megtalálja, amit keres. A könyvtárosoknak megvan a képességük, hogy a számtalan szállítótól származó információ tömegében navigáljanak. A már meglevő információhoz többletértéket kell adniuk, különben egyéni felhasználóik a könyvtári rendszeren kívüli, közvetlenül megkapható információkat fognak keresni. Ennek okán a navigációs képességek még fontosabbá válnak a jövőben. A könyvtárosoknak többet kell gondolniuk avval, mit kíván a felhasználó, hol szeretnének az információhoz hozzájutni és sokkal kevesebbet kell foglalkozniuk a nyomtatott anyagok gyűjtésével és megőrzésével a ma könyvtáraknak neve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zett épületekben. Az elektronikus információs rendszerek lehetővé fogják tenni, hogy közelebb kerüljenek az olvasóhoz és közvetlenül a használó munkahelyére szállítsák az információt. A könyvtári szolgáltatások marketingje legalább olyan fontos készség lesz, mint a katalogizálás vagy az állománymegőrzés.

A változási folyamat menedzselése mindig összetettebbé teszi feladatainkat. Nem ígérhetem a könyvtárosoknak vagy a kiadóknak, hogy egyszerűbb és kezelhetőbb lesz az életük, attól, hogy hozzászokunk az új technológiákhoz. Ami fontos, hogy a folyamatot megfelelően irányítsuk, úgy, hogy a tudományos és kutatási információ létrehozójától, annak olvasójáig magszakítás nélkül áramolhasson.

Voucher – új fizetési mód a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésben

Kürti Lászlóné

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás központi problémája a szolgáltatás fokozatos drágulása mellett, maga a fizetés lebonyolítása. A jelenlegi fizetési módok mindegyike (számlaküldés, előre megváltott térítvények, nemzetközi postakupon, depozit számla, kölcsönösségi alapon ingyenesség) tartalmaz olyan elemeket, amelyek hátrányosak lehetnek mind a szolgáltató, mind a kérő számára. A számlázás pl. nagyon magas adminisztrációs és bankköltséggel jár, az előre váltott térítvény csak nagy dokumentumszolgáltató központokban használható, a nemzetközi postakupon vételára sokkal magasabb a beváltási értéknél, a depozit számla csak nagy szolgáltatási volumen esetében kifizetődő a kérőnek, a kölcsönös igényesség csak két fél között valósulhat meg.

Az e témát tárgyaló nemzetközi rendezvények évek óta rendszeresen foglalkoznak olyan fizetési mód lehetőségével, amely kiküszöböli a hátrányokat, egyszerű, kevéssé munka- és időigényes.

Az IFLA UAP és Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzési Irodája összegyűjtötte a szolgáltatás díjait az egyes országokban. Eszerint a kölcsönzés ára 4-18 USD között van. Jellemző, hogy a nagy dokumentumszolgáltató központok magasabb árakat szabnak, mint a kevesebbet szolgáltató könyvtárak. A nagy dokumentumszolgáltató központok (BLDSC, Boston Spa; Technische Universiteit, Delft; Zentralbibliothek der Medizin, Köln; Technische Informationsbibliothek, Hannover) átlagára 9 USD, míg a kisebb könyvtárak általában csak a postaköltséget téríttetik meg a kérővel (átlagosan 5 postakupon/kötet = 500 Ft). Az eltérés a másolatszolgáltatás tekintetében még ennél is nagyobb. A dokumentumszolgáltató központok ára 1-10 oldalnyi másolat esetében 4-10 USD, átlagosan 7,60 USD. A kisebb könyvtárak ára 1-10 USD ugyanerre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kérő könyvtárak számára gyakran gondot jelent a magas díjak kifizetése, a szolgáltató számára pedig gyakran nem kifizetődő a kiszámlázás.

A legelőnyösebb fizetési módnak az ún. voucher (magyarra talán utalványnak, nyugtának lehetne fordítani) rendszer tűnik, melynek lényege a következő:

A szolgáltatás egysége 1 voucher, amely 1 kötet kölcsönzést, illetve max. 15 oldal másolatot "ér". Extra méretű anyagok, illetve a 15 oldal feletti másolat 10 oldalankénti ára + 1/2 voucher. A voucher ajánlott ára 8 USD, az IFLA említett irodájánál vásárolható meg. Az ár követi az inflációt. A voucher külsejét tekintve a hitelkártyához hasonlít, könnyű és tartós műanyagból készül, hiszen többszöri felhasználásra tervezték. Több országot bejárva, végül is valamelyik dokumentumszolgáltatónál fog landolni, hiszen ez elsősorban szolgáltat, csak kisebb mértékben kér. A központnak azonban megvan a lehetősége arra, hogy bizonyos idő után az összegyűlt vouchereit pénzre váltsa át az irodánál. A voucher érvényességi ideje határozatlan, és a belépéskor nem kell adminisztrációs díjat fizetni.

Az UAP Iroda a világméretű bevezetés előtt tesztelni óhajtja a rendszert. Eddig az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Ausztrália, Skandinávia, Dél-Afrika és Kelet-Európa összesen 40 könyvtára jelezte csatlakozási szándékát. A kísérleti időszak két évig tart, s ezalatt valószínűleg további országok csatlakoznak hozzá. A remények szerint, ezen idő alatt sikerül majd kiküszöbölni a működés kezdeti hibáit is.

Az említett 40 könyvtár többsége a fejlett országokban van, azonban fontos, hogy a tesztelés kiterjedjen a kevésbé fejlett országokra is. E célból az UNESCO megfinanszírozza néhány afrikai és latin-amerikai ország belépését.

A vouchernek már most több előnye látható. Kiküszöböli a bankköltséget, a szolgáltatás egyszerűbbé válik, és kevesebb lesz a rejtett költség. Szolgáltatásra fogja ösztönözni azon könyvtárakat is, amelyekben nincs külön könyvtárközi kölcsönzési keret, illetve ahol az ezzel kapcsolatos bevételt a fenntartó elvonja. A voucher csak könyvtárközi kölcsönzésre és dokumentumszolgáltatásra használható fel.

A British Library Document Supply Center (BLDSC), Boston Spa kísérletképpen beleegyezett, hogy térítvényeit voucherért is meg lehessen vásárolni. A vouchert egyelőre csak hagyományos kéréseknél való felhasználásra tervezték, de valószínűleg alkalmazható lesz az elektronikus megrendelésekre is a voucher számának megadásával.

Magyar részről az Országos Széchényi Könyvtár is csatlakozott a kísérleti programhoz, 25 tranzakcióhoz elegendő voucher megvételével. Ez az OSZK Könyvtárközi kölcsönzési osztálya által lebonyolított évi kb. 10 000 nemzetközi tranzakcióhoz képest kevés, de előbb látnunk kell, hogy legnagyobb szolgáltatóink, Nagy-Britannia, Németország, Hollandia, Svájc, Franciaország milyen mértékben fogadják el. Tapasztalatainkról be fogunk számolni.

A SWETS AND ZEITLINGER cég, amely folyóirat-terjesztőként vált közismertté, most szerződést kötött az egyik legnagyobb adatbázis-forgalmazó, a SILVERPLATTER adatbázisainak közvetítésére. Így 1995. júl. 1-jétől Swetsék saját ERL szerverén keresztül az Interneten elérhető a MEDLINE, az ERIC, az ASFA és az ECONIT. Egy-egy adatbázis előfizetési díja (1 egyidejű használó számára, csak az utóbbi 4-6 év anyagára) 800-4000 DM között mozog. A MEDLINE teljes (1966-ig visszamenő) anyagának előfizetése viszont 12-nél több egyidejű használó számára 14 345 DM.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári törvénykezés Hollandiában – egy sajnálatos történet?

Besselaar, M. van der

A szerző a *Library legislation in the Netherlands – a sad story* c tanulmányát **Rácz Levente** fordította.

Hollandiának volt egykoron könyvtári törvénye, de csak rövid ideig, mindössze tizenkét évig: 1975. július 1-jén lépett hatályba és 1987. január 1-jén helyezték hatályon kívül. Az alábbiakban azokat az okokat nevezem meg, amelyek szükségessé tettek egy ilyen törvényt, de arra is kitérek, hogy miért törölték el.

1975-ig létezett egy feltételrendszer a támogatások kiutalására. Eszerint minden közművelődési könyvtár szubvenciót kapott a központi kormányzattól. Ezek az összegek nem voltak különösebben jelentősek, de számos könyvtár abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a helyi önkormányzattól is – amelyet komolyan foglalkoztatott a könyvtár helyzete – támogatást kapott. Mivel ez mindig a helyi önkormányzat "nagylelkűségétől" függött, szükségük volt a könyvtáraknak és egyesületeiknek arra, hogy könyvtári törvény garantálja a nagyobb biztonságukat.

Időközben változások történtek a kulturális tárca irányításában. Az új művelődési miniszter igen fontosnak tartotta a közművelődési könyvtárakat a kultúra és az információ terjesztésében betöltött szerepük miatt. Több pénzzel akarta támogatni a könyvtárakat, ami viszont a könyvtári törvény hiányában nem volt kivitelezhető. Az 1975. évi könyvtári törvény tulajdonképpen egy kerettörvény volt, ami azt jelentette, hogy az évek folyamán kiegészíthető volt további részletekkel. A csatolandó legfontosabb anyagot a közművelődési könyvtárak szabványai képezték, amelyek a könyvtárak épületével, a nyitvatartási idővel és a személyzet létszámával kapcsolatosak.

Amikor a könyvtári törvény a parlament elé került, megmutatkoztak az első nehézségek: egyes politikai pártok nem támogatták, mivel olyan törvényt akartak, amely a kultúra egész területére és a társadalmi támogatásra is kiterjed. Ebben a globális törvényben a helyi önkormányzatok felelőssége és a decentralizáció kell legyen a vezérelv. Ezek a pártok azért elleneztek egy külön könyvtári törvényt, mert a könyvtárak helyét a városi önkormányzatok kulturális politikájának egészében fogták föl. Szerencsénkre ellenkezésük sikertelen maradt. A nívós közművelődési könyvtárak létrehozásának a gondolata erősebbnek bizonyult, mint a decentralizációt előtérbe helyező politika. Mégis, a parlamenti tárgyalás konklúziójaként valószínűvé vált, hogy a jövőben a könyvtári törvényt integrálni fogják a művelődést és a társadalmi támogatást szabályozó törvénybe.

Amint már jeleztem, ez csak amolyan kerettörvény volt, amely néhány lényeges dolgot szabályozott, sok mást viszont figyelmen kívül hagyott. A törvény kötelezte a városi önkormányzatokat a közművelődési könyvtárak létrehozására és támogatására, ugyanakkor a 18 éven aluliak számára díjmentes kölcsönzést állapított meg. (Hollandiában a felnőtteknek fizetniük kell a könyvek vagy más könyvtári anyagok kikölcsönzéséért.)

A szabványosítás ügye egyike volt azon fontos kérdéseknek, amelyek nem voltak szabályozva. Ezért a központi kormányzat 1976 végén kiadta a szabványok tervezetét. A rákövetkező viták során a közművelődési könyvtárak többé-kevésbé rábólintottak a tervezetek tartalmára, ellenben a helyi önkormányzatok nem. Itt újból felmerült a decentralizáció gondolata, amely akkortájt mindinkább felerősödött. A könyvtári törvény tulajdonképpen már magába foglalta a decentralizáció bizonyos elemeit, amelyek újból felszínre vetették a szabványosítás nehézségeit. A fenti törvény értelmében a közművelődési könyvtárak fenntartásának felelőssége megoszlik a központi kormányzat, valamint a helyi önkormányzatok között. Ez azt jelentette a valóságban,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy a központi kormányzat fedezte a személyzet fizetését, míg a költségek hátralevő részét 20%-ban a központi kormányzat, 80%-ban a helyi önkormányzat fizette. Ezzel az intézkedéssel a helyi önkormányzatokra hárultak az épületfenntartással, a könyv- és egyéb anyagok beszerzésével járó költségek. Éppen emiatt utasították el a helyi önkormányzatok a központi szabványok bevezetését olyan pénzügyi kérdésekben, amelyek saját hatáskörükbe tartoznak. A gyakran hangoztatott mondás szerint: aki fizet, az döntse el a követendő politikát is.

Ezek a viták több mint tíz évig tartottak. Megpróbáltunk kompromisszumot keresni, de a helyi önkormányzatok ennek a szintjét oly alacsonyra állapították meg, hogy a közművelődési könyvtárak nem támogathatták.

Minthogy képtelenek voltunk megoldást találni a problémára, a Holland Könyvtárosok Egyesülete elhatározta, hogy megalkotja saját, nem jogi, hanem szakmai szabványait. Mindezek ellenére a mi szakmai szabványainkat a szabvány-tervezetekre alapoztuk.

Ezek a szakmai szabványok igen hasznosnak bizonyultak sok éven keresztül. Mivel hivatalosan elismert szabványok nem léteztek, minden könyvtár a mi szakmai szabványainkat vezette be. És milyen érdekes volt: ha nem is sikerült jogerős szabványok (törvények) elfogadtatása, a városi önkormányzatok többsége magáévá tette a szakmaiakat. Négy vagy öt év alatt majdnem minden könyvtár eleget tett az állomány gondozásával kapcsolatos szabványnak. Sok új épületet építettek, számos új könyvtár nyílt meg. 1975 és 1982 között a központi kormányzat, valamint a helyi önkormányzatok által folyósított szubvenciók 300 millió guldenről 600 millióra emelkedtek. 1974-ben 789 volt a közművelődési könyvtárak száma (beleértve a fiókkönyvtárakat is), míg 1982-ben: 959. 1974-ben a 18,5 millióra becsült állomány 1982-ben 37 millióra növekedett. A kölcsönzések száma 1974-ben 96,5 millió egység volt, míg 1982-ben 178 millió. Az olvasók száma 2,3 millióról 4,5 millióra emelkedett. S nemcsak a gyerekek – akik 1975-től díjmentesen részesülhettek a könyvtárak szolgáltatásaiban –, hanem az őket elkísérő szülők is komoly olvasónak bizonyultak. A közművelődési könyvtárak valóban a köz könyvtárává váltak.

1982-ben jelentkeztek az első nehézségek. A pénzhiány a közművelődési könyvtáraknak szánt juttatások lefaragását jelentette. Mivel azonban a könyvtári törvény értelmében a hatóságoknak kellett a könyvtárak kiadásait fedezni, ezek a megtakarítások csakis a törvény módosításával lettek megvalósíthatók. Ez a folyamat eltartott egy ideig. Éppen ez volt az oka annak, hogy az első lefaragások csak 1984-ben váltak érezhetővé, ami nem volt annyira erőteljes, mint a művelődés és a társadalmi élet más területein. Ugyanarra a periódusra tehető a decentralizációs trend felerősödése. Éppen úgy, mint 1986-ban, a megtakarítások szükségessé tették a könyvtári törvény újabb módosítását, amelynek értelmében a közművelődési könyvtárakért járó felelősséget átruházták a helyi önkormányzatokra. A pénz, ami a megtakarítások nyomán fennmaradt, mind átkerült a helyi önkormányzatokhoz. A könyvtári törvény az ún. jóléti törvények csak egy kis fejezetét alkotta, melyben mindössze tíz cikkely maradt a köművelődési könyvtárakkal kapcsolatosan. Ezek közül nyolc a könyvkölcsönzési jogosultságról szól. Ezen jogért a közművelődési könyvtárak évente 10 millió guldent kell fizessenek, ami a jövőben tovább fog emelkedni. Tehát, összesen csak két cikkely szól tulajdonképpen a közművelődési könyvtárakról. Az egyik szerint, ha a gyermekeknek mégis fizetniük kell a könyvtári szolgáltatásokért, ez az összeg nem lehet nagyobb a felnőttek által fizetett összeg felénél. A másik cikkely a könyvtárak együttműködésének a szükségességéről szól helyi, regionális és országos szinten.

Milyen következményei vannak mindezeknek napjainkban a közművelődési könyvtárak számára? A városi önkormányzatok éppen jól csinálják. A könyvtárosi munka a helyi közösségek egyik legjelentősebb és legjobb minőségű foglalkozása. Valóban voltak megtakarítások, de folytattuk szolgáltatásaink legnagyobb részét, a szervezeteink hatékonyabbá tétele által. Nagyon jó módszerrel rendelkezünk a központi szolgáltatások tekintetében. Minden közművelődési könyvtár automatizált kölcsönzési és katalógusrendszerrel rendelkezik, hasonlóan gépesített a könyvtárközi kölcsönzés is. Szolgáltatásaink folyamatos javítására törekszünk. S hogy ez lehetővé váljon, több pénzt szedünk be az olvasóinktól. Különösen az új eszközök használatáért kérünk több pénzt. Úgy látjuk, hogy az emberek készek megfizetni a színvonalas szolgáltatásokat, s elutasítják a gyenge minőségűeket, még akkor is, ha ingyenesek.

Mi már többé nem igényelünk könyvtári törvényt és központi szabványosítást. Pénzhiánnyal

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

járó recessziós időben nem lehet a törvényekre és a központi előírásokra számítani, és azt is megtanultuk, hogy saját magunkról nekünk kell gondoskodnunk. A régi szabványoknak és némelyiknek az újak közül van azért még bizonyos szerepük. S ami a legfontosabb: mi most szerveződünk át hatékony, modern, és többé-kevésbé a piaci követelményeknek eleget tevő (kereskedelmi) szervezetté: egy olvasóorientált szervezetté. Még mindig 4,4 millió olvasóval és 45 milliós összállománnyal rendelkezünk. A kölcsönzések száma 1992-ben 185,5 volt.

Lassan megtanultunk saját sorsunkról gondoskodni. Meg kell legyen a saját politikánk. A könyvtárosegyesületnek fontos szerepe van ezen a téren, mert szabványokat dolgozhat ki, és támogatja a könyvtárakat, hogy képesek legyenek magukon segíteni.

CIVIL IRODA KEZDTE MEG MŰKÖDÉSÉT AZ ORSZÁGHÁZBAN. A Civil Irodában megtekinthetők a képviselők elé terjesztett törvénytervezetek, határozati javaslatok, jelentések, képviselői módosító indítványok és más dokumentumok; a törvényhozás ütemtervei (a tervezett napirendek kéthavi ütemezése); a hatályos jogszabályok gyűjteménye; az Országgyűlés által megalkotott törvények; a hatályos Házszabály; a jegyzékbe vett országos érdekképviseleti és társadalmi szervezetek listája (az ún. lobby-lista); a le nem zárt előterjesztések listája (az ún. restancia-jegyzék). A kisebb terjedelmű dokumentumokat a Civil Iroda – kérésre – rendelkezésre bocsátja, a nagyobb terjedelműeket 2 napra kölcsönzi. A Civil Irodában intézhető ügyek: az Országgyűlés jegyzékébe vétel; az érdekképviseleti és társadalmi szervezetek jegyzékébe vett szervezetek adataiban történt változások bejelentése; az Országgyűlés elnökének, az egyes bizottságoknak, illetve a frakcióknak szánt dokumentumok átadása; az Országgyűlés jegyzékében szereplő más társadalmi szervezetek számára is fontosnak tartott dokumentumok elhelyezése a Civil Irodában; tájékozódás a törvénytervezetek tárgyalási folyamatáról és az Országgyűlés munkájáról (Parlamenti naplók stb.)

Nyitva tartás:
Kedd 9-19 óráig, Csütörtök 9-16 óráig
Előzetes bejelentést kérnek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvszemle

Az információs bróker kézikönyve

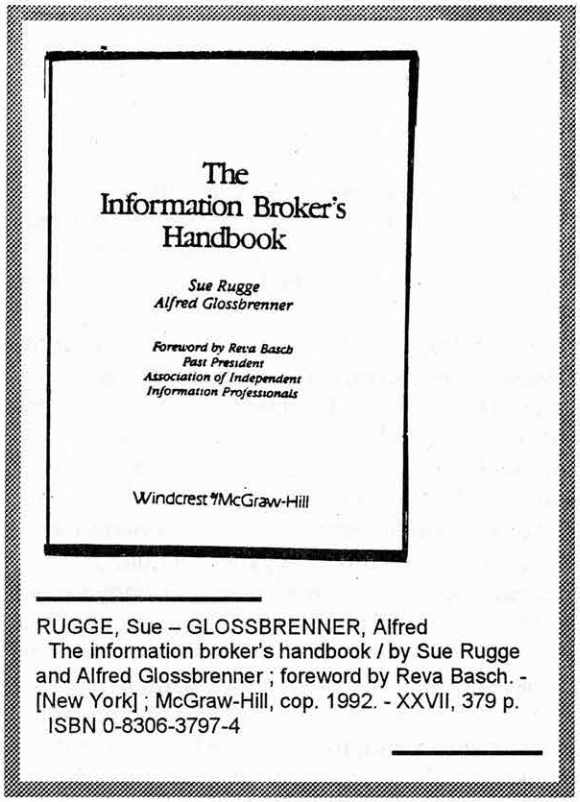
Számos téveszme él a köztudatban az információs brókerről: jól kereső szakmát űz (mégpedig odahaza, ahol nincs főnök, nincs kötött munkaidő, nincs idegeskedés), gyakran jár étterembe üzleti ebédre, néha megnézi a számítógépen a levelezését, időnként telefonál, és havonta fölvesz a bankból egy tisztes összeget. Mégis, mit csinál ez az ember? Borítékot címez, postai úton bonyolítja mások folyóirat-előfizetését, vagy híveket toboroz magának a szappanügynökök "direkt marketing" rendszerének mintájára?

Valaki mindig fizet az "ingyen" ebédért is. A 90-es évekre leáldozott a gyors meggazdagodás korszaka; ebben az évtizedben már nagyon meg kell dolgozni a megélhetésért. Az Egyesült Államok 250 milliónyi lakosa közül alig néhány ezer ember foglalkozik azzal, hogy megfelelő térítés ellenében információt gyűjtsön és továbbítson a megrendelők számára. Ehhez a látszólag könnyű munkához kíván megadni minden segítséget a "civilben" komoly sikereket elért szerzőpáros, *Sue Rugge* és *Alfred Glossbrenner*.

A kézikönyvet úgy állították össze, hogy mind tartalmával, mind szerkesztési elveivel segítse a kezdő információs bróker (információs ügynöknek vagy információs vállalkozónak is mondhatnánk) első szakmai lépéseit, de a gyakorlott szakemberek is találnak hasznos információkat a könyv hasábjain.

Az első rész az információs piac és -üzlet általános kérdései mellett az információs brókeri tevékenységgel foglalkozik. A második rész az alapvető forrásokat, eszközöket és technikákat: a könyvtárakat, a legfontosabb kézikönyveket és folyóiratokat, a kormányzati, közigazgatási információs forrásokat, illetőleg – mint a legfontosabb eszközt – a telefont mutatja be az adott szemszögből. A harmadik rész az "elektronikus világegyetembe" jutás útjain kalauzol: az online kapcsolatteremtés, az adatbázis-lekérdezés módjai mellett, bemutatja az elektronikus faliújság rendszerek (BBS) és a CD-ROM-ok világát is. A befejező rész az információs brókeri munka üzleti vonatkozásain – a szolgáltatás megtervezésétől az árképzésen és a marketingen át a számlázásig – vezeti végig az olvasót.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

RUGGE, Sue – GLOSSBRENNER, Alfred
The information broker's handbook / by Sue Rugge and Alfred Glossbrenner ; foreword by Reva Basch. - [New York] ; McGraw-Hill, cop. 1992. - XXVII, 379 p.
ISBN 0-8306-3797-4

Az információs piac

Legelőször egy tévedést kell kiigazítani: a bróker nem magát az információt, hanem a saját hozzáértését, szakértelmét, tapasztalatát adja el, azt a többletet, amely megkülönbözteti őt mindazoktól, akik nem értenek az információkereséshez. Mára közhellyé vált, hogy információs korszakban élünk, és mint minden közhely, ez is igaz. A számítógépes hálózatok összekötik a világ legkülönbözőbb pontjait, az adatbázisok tízezrei és rekordok milliárdjai közül kell a virtuális térben kiválasztani az éppen bennünket érdeklőt. Az információhoz való *hozzáférés* lett a kulcskérdés: félelmetes távlatok nyíltak meg hirtelen előttünk. Akinek elegendő ideje és pénze van, a saját lakásában ülve bármilyen információhoz hozzájuthat, csak egy számítógépre és egy modemre van ehhez szüksége.

Ideje volna megmondani, mi is az az információ. Nos, a bróker szempontjából bármi, amit valaki meg akar tudni és hajlandó érte fizetni. De kit érdekel egy információkeresésre szakosodott szolgáltatás? Csakis azokat, akiknek van pénzük. A kereslet önmagában nem teremt piacot; erre csak a pénz képes. Kezdő vállalkozást tehát csak azokra a területekre érdemes alapozni, ahol már van pénz, és a plusz információ *még több* pénzt hoz. Ilyenek a biztosító és befektető társaságok, a reklámügynökségek, a jogi szakértők. Természetesen azok a kisebb cégek is számításba jönnek, amelyeknek nincs módjuk önálló információs részleget működtetni, de szükségük van rendszeres adatszolgáltatásra.

Mit is jelent az információs bróker?

Ez az elnevezés a legújabban keletkezettek közül az egyik legrosszabb: a profi információs szakemberek éppen hogy – a szó eredeti értelmében vett – brókeri tevékenységet nem végeznek. (A Webster's szerint a bróker közreműködőként tevékenykedik, például házasságközvetítésben vagy kereskedelmi területen.) Az információs bróker – bár az igaz, hogy közvetítő, mégpedig az információs források és a felhasználók között – végül is nem ad el semmit. Sokkal inkább illik a tevékenységére az a megfogalmazás, hogy térítés ellenében információközvetítést végez, amelynek két tartópillére az információkeresés és -szervezés. (Ez utóbbi alatt a szerzők a bibliográfia készítést, a katalogizálást, az indexelést stb. értik.) Az információkeresés technikáját viszonylag könnyen el lehet sajátítani, de ezen a területen a tanulást soha nem lehet abbahagyni. A boldoguláshoz mégsem ez a legfontosabb: inkább a felhasználókat kell megismerni; azt kell kipuhatolni, mit is akarnak valójában. A 70-es években még lehetett úgy is sikereket elérni, ha valaki egy többszáz oldalas, számítógéppel nyomtatott listát tett a megrendelő asztalára azzal a felkiáltással: *"Parancsoljon, itt az önt érdeklő összes információ, ami az egész világon megjelent!"* Ugyanennek a keresésnek az eredménye ma legföljebb a harmada lehet terjedelemben. Ma az embereknek már nem a nyers, feldolgozatlan információra van szükségük – annak ellenére, hogy közben az információ létszükségletté vált. A jó információs bróker nemcsak a kellő forrásokat találja meg, de úgy is "tálalja" az információt, ahogy az a legjobban segíti a megrendelő döntéseit: legyen szó statisztikai táblázatokról vagy értékelő elemzésekről. A lényeg: kellőképpen le kell szűkíteni a témát. Egy témáról 500 címet könyvtárban is könnyű összegyűjteni;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

de azt az ötöt, amelyik igazán megfelelő, csak úgy lehet megtalálni, ha jó kérdéseket teszünk föl a megrendelőnek.

Nem elég a hozzáértés, a fölkészültség; ha az információs bróker nem tud *eladni*, soha nem fog a tevékenységéből megélni. Ha nem képes önmagát "eladni", ha nincs hitele a potenciális megrendelők szemében, nem fogják szerződtetni. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az információs bróker tevékenységét a társadalom még nem ismeri el igazán – annál is kevésbé, mivel maga az információ is mostohagyereknek számít. Ennek ellenére, ha az információs brókertől valaki azt kérdezi: *"maga könyvtáros?"* –, élénk tiltakozásba kezd.

Előnyök és hátrányok az információs piacon

Az egyik legnagyobb gond, hogy az információnak nincs jól meghatározott értéke, és éppen emiatt az információs piacról sem alakulhatott ki egy elfogadott kép az emberek szemében. Sok megrendelő azt hiszi, elég egy modem és egy számítógép, amellyel majd ő megkeresi a szükséges adatokat, és megtakarítja a brókerre szánt költségeket. Az ilyen ügyfelet hagyni kell, hadd próbálkozzon. Az elégedett megrendelő viszont nagyon fontos: nincs nála jobb ajánló.

Amennyire nincs kialakult értékrendszer az információ körül, ugyanolyan sokszínű az árképzés az egyik legfontosabb területen, az online adatbázis szolgáltatásban. Ennek egyik okát már említettük: nehezen definiálható magának a közvetített árunak, az információnak az értéke; a másik ok: az online terjesztés nem piaci szolgáltatásként indult, csak később kezdtek el bizonyos költségeket pénzben maghatározni. Emellett még számos nehézség adódik az információs bróker életében. Elsőként a pontatlan, hibásan leírt adatokat említhetnénk, amelyek mindennapos bosszúságot okoznak. Nem könnyíti meg a munkát a számtalan adatbázis eltérő felépítése, keresőnyelve sem.

A vállalkozás indításához tulajdonképpen nincs szükség nagy tőkére. Elegendő egy számítógép egy nyomtatóval, szkennerrel és modemmel, egy két fővonalas telefon- és faxkészülék, egy másológép, néhány névjegy, gémkapocs és más irodai felszerelés. Feltétlenül elő kell fizetni a legfontosabb szakmai folyóiratokra (*Information today online, Database, Database searcher*) és online adatbázis-szolgáltatásokra (*Dialog, NewsNet*), de érdemes belépni az információközvetítők szakmai szervezetébe is (*Association of Independent Information Professionals*). Egy kezdő információs brókernek ajánlatos részt vennie egy adatbázis-lekérdező tanfolyamon is.

Az információs bróker a munkája során kénytelen találkozni könyvtárosokkal. Viszonyuk meglehetősen bonyolult; tény, hogy a könyvtáros általában nem nézi jó szemmel, hogy az információs bróker térítést kér azért az információért, amelyhez ő maga a könyvtár ingyenes szolgáltatásai alapján jut hozzá. Ez a tény önmagában igaz, de azt is hozzá kell tenni, hogy a könyvtár ingyenes szolgáltatásaiból egy jól felkészült információközvetítő anélkül is profitálhat, hogy igénybe venné a könyvtáros munkaidejét. Az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy egyre több szolgáltatást már a könyvtárak sem biztosítanak ingyen; az adatbázis-lekérdezésért például majdnem mindenütt fizetni kell. Ha gyakran kell igénybe venni egy könyvtár szolgáltatásait, a legjobb, ha alvállalkozói szerződés keretében szabályozzák a használattal és a térítéssel kapcsolatos kérdéseket.

Kiből lesz jó információs bróker? Az öt legfontosabb tulajdonság: a jó alkalmazkodóképesség és intelligencia, a pozitív személyiség, a speciális képzettség, a megfelelő gyakorlat, valamint a korrekt gépírástudás és némi számítógépkezelői ismeretek.

A kezdetek: hogyan fogjunk hozzá?

A legtöbb kezdő információs bróker legnagyobb tévedése az a feltételezés, hogy ezt az üzletet az információ felől kell megközelíteni, holott ez piac-vezérelt terület. Mielőtt bármibe is belefognánk, azt a rést kell megkeresnünk, ahonnan üzletre számíthatunk. Nem szabad előbb létrehozni egy terméket, majd megpróbálni eladni – ez biztos bukás. Előbb meg kell keresni, mire van vevő, és azt kell megcsinálni. Végig kell kérdezni az ismerősöket, milyen információra van szükségük, és mennyit lennének hajlandóak ezért fizetni?

Ha már van egy konkrét feladat, érdemes előfizetni a DIALOG Knowledge Indexére, amely lényegesen olcsóbb, mint a 400 adatbázist teljes terjedelmében szolgáltató DIALOG. A kezdő fel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

használóknak 30 napos kedvezményt is adnak. Az online lekérdezési lehetőség biztosítása mellett nagyon fontos a helyi könyvtárban is alaposan tájékozódni. Meg kell ismerkedni az állománnyal, a szolgáltatásokkal és a legfontosabb kézikönyvekkel, mert – emlékeztetnek rá újra a szerzők – nem kell mindent tudnia az információs brókernek; neki csak az a feladata, hogy tudja, hol és hogyan találja meg a keresett információt.

A legfontosabb források

A könyvtárak nagyszerű létesítmények. Még a legkisebb vidéki könyvtár is az emberi civilizáció letéteményese. Kár, hogy az iskolai kötelező könyvtárhasználat után, többé nem járunk könyvtárba.

A könyvtárban először a hagyományos információs forrásokkal érdemes megismerkedni. A legfontosabb kézikönyvek közül néhány: *Find it fast, Finding facts fast, Where to go for what, The New York Times guide to reference materials, The basic guide to research sources, Business information sources, Directory of online databases, Encyclopedia of associations* stb. Ezek a kézikönyvek nagyon sok kérdésre adnak választ, de természetesen ez nem helyettesíti a legfontosabb szakirodalom állandó figyelemmel kísérését. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy akár a legnagyobb könyvtárakban is választ kaphat az információs bróker a megrendelő kérdésére: legjobb esetben is azt tudja meg ott, hova kell még fordulnia, kivel kell még tárgyalnia.

A kormányzati információs források kifogyhatatlan bőségszarut jelentenek az információs bróker számára. A U.S. Government Printing Office (GPO) – akár egy hatalmas nemzeti könyvtár – a legjelentősebb forrás az USA államszövetségi rendszerében létrejövő információk tekintetében. A megjelent publikációkról számtalan katalógusból lehet tájékozódni, közülük a két legfontosabb: *GPO sales publications reference file*, és a *Monthly catalog of United States Government publications*. Mindkettő megjelenik nyomtatott formában, vagy online elérhető a DIALOG-on vagy a CompuServe-ön keresztül. Feltétlenül ismerni kell számos szakterületre kiterjedő *National Technical Information Service (NTIS)* szolgáltatásait is. A kormányzati információk terjesztésére számos cég szakosodott az USA-ban, és természetesen minden szövetségi államnak megvan a saját információs hivatala.

A legfontosabb információs eszközök

A legjelentősebb információszerzési eszköz a telefon. Nemcsak a legegyszerűbb kérdések, de a megrendelőkkel készített interjúk is telefonon keresztül hangozhatnak el. Minden fontos beszélgetés, de különösen az interjúk négy részre oszthatók: az előkészítő, majd a kezdő szakaszra, magára a beszélgetésre és végül az eredmények kiértékelésére.

Személyi számítógépünk sem elhanyagolható eszköz, ha be akarunk kapcsolódni az "elektronikus világegyetembe", amelynek négy legnagyobb birodalma az információ, a kommunikáció, a szolgáltatások és a speciális érdeklődésű körök, levelezőcsoportok (*Special Interest Groups, SIGs*).

Az elektronikus világegyetem nem létezik régtől fogva. Az első online szolgáltatást – mindössze hat adatbázissal – a DIALOG indította 1972-ben; ehhez eleinte terminálokkal lehetett kapcsolódni. Ekkor még nem voltak személyi számítógépek, a legelsők 1976 körül születtek meg. Azóta száz és száz rendszer ezrével szolgáltatja az adatbázisokat vagy a levelezőrendszereket, amelyeket otthonról is lekérdezhetünk.

Az online adatbázis-lekérdezés mellett számos kommunikációs szolgáltatás is kialakult az utóbbi években: a legfontosabb az elektronikus levelezés, a távkonferencia, a fájltovábbítás, a számítógéppel vezérelt fax, a kép- és hangátvitel stb.

Hogyan fogjunk hozzá az online lekérdezéshez?

Nem kell számítógépes szakembernek lenni ahhoz, hogy le tudjuk kérdezni az online adatbázisokat. Aki veszi a fáradságot, és végigolvassa a kézikönyv erről szóló fejezetét, minden kérdésre választ kap. Megtudhatja, mit jelent a bit, a byte, az ASCII kódrendszer, hogyan lehet kapcsolatba kerülni egy távoli számítógéppel, milyen modemet tanácsos venni, melyik kommunikációs szoftver a célnak leginkább megfelelő. Az olvasó meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ismerkedhet a fontosabb számítógép típusokkal, majd ha mindezt beszerezte, nekiláthat az első online keresésnek. Mint minden munkát, ezt is az eredmények kiértékelésével tanácsos befejezni.

Hogyan kell lekérdezni az adatbázisokat?

Szerencsére nem kell mind a 4500 adatbázist ismerni ahhoz, hogy valaki nekiláthasson az online lekérdezéshez. Van néhány szolgáltató, ahol – akárcsak egy szupermarketben – minden lényeges adatbázis megtalálható. Közülük is a legfontosabb a DIALOG, amely egymaga 400-nál több adatbázist szolgáltat. A BRS Search kb. 100, az ORBIT Search Service 70 körüli adatbázist szolgáltat, melyek közül vannak olyanok is, amelyek mind a három helyen elérhetők. A NEXIS főként teljes szövegű adatbázisokra szakosodott.

Ami a költségeket illeti, több kedvezményt is igénybe vehetnek a kezdő információs brókerek. A DIALOG-nál például érdemes a *Starter Package*-et (kezdő készletet) "megvenni": ebben a betanítástól a legfontosabb dokumentáción át egy 50 dolláros lekérdezési keretig minden benne van, amire szüksége lehet egy kezdőnek. Később számos tényező befolyásolja a lekérdezési költségeket. Fizetni kell a jelszóért, az adatbázis igénybevételéért, a kapcsolati időért és – akárcsak a telefonnál – a vonal használatáért. A külön szolgáltatásért, pl. a nyomtatásért többnyire akkor is kell fizetnünk, ha a saját gépünkhöz csatolt nyomtatóra kérjük le az adatokat. Olyan adatbázis is van, amely minden egyes keresést külön számláz (pl. a NEXIS minden Enter leütéséért, tehát az új keresés indításáért 6-7 dollárt kér). Általában igaz viszont, hogy a munkaidőn kívül (hétköznap este 6-tól reggel 5-ig, ill. hétvégén) sokkal kevesebbe kerül a lekérdezés.

A sikeres lekérdezéshez nemcsak a szakismeret szükséges: ennél is fontosabb a lelki tényező. Sőt, a siker eléréséhez talán fontosabb is, mint a hozzáértés. Az online keresés sikeréhez az öt legfontosabb szabály: 1. tiszteljük ellenfeleinket; 2. fogalmazzuk meg világosan az elérendő célt; 3. mérlegeljük a rendelkezésre álló forrásokat; 4. csak akkor keressünk online módban, ha muszáj; 5. ismerjük meg alaposan az adatbázisok tartalmát. Ezt az öt szabályt a munka során érdemes végig betartani, és akkor nem marad el a siker.

Levelezőcsoportok

1992-ben egyedül a CompuServe-nek 700 000 előfizetője volt szerte a világon. Ez a rengeteg ember fantasztikus mennyiségű tudással rendelkezik, és közöttük számos hasonló érdeklődésű akad. A SIG keretein belül kicserélhetik véleményüket olyanok is, akik soha nem találkoztak személyesen. Ezek a felhasználói csoportok mágnesként vonzzák a szakértelmet, érdemes rászánni azt az időt, amit a közlemények olvasására fordítunk.

Először érdemes megnézni, milyen SIG érhető el a rendszerben, majd ki lehet választani a bennünket érdeklőt. Ha találunk olyan fájlt, amire később is szükségünk lehet, le is tölthetjük saját gépünkre.

Az elektronikus hirdetőtáblák (BBS-ek)

A CompuServe vagy a GEnie messze több, mint egy üzenetküldő rendszer. A BBS-eket – bár ugyanazon elemek alkotják, mint az online rendszereket: számítógép, modem, telefonvonal – működtető szoftver egészen más. Ez tulajdonképpen egy speciális kommunikációs program, amely lehetővé teszi a PC-k számára, hogy gyakorlatilag úgy működjenek, mintha szolgáltató számítógépek volnának. Annak következtében, hogy a BBS-tagok szolgáltatóvá lépnek elő, a legtapasztaltabb felhasználót is érhetik meglepetések; soha nem tudhatja előre, milyen "küldeményekkel" lepik meg a következő percben: egy kis zenét vagy animációval dúsított show-műsort talál a hálózaton.

Pontosan nem is lehet tudni, hány BBS működik szerte a világon: 1992-ben csak az USÁ-ban 32 000-re becsülték a számukat. A BBS nemcsak az információhoz jutást könnyíti meg, de tagjait valóságos közösséggé szervezi, akik az elektronikus világegyetem láthatatlan erővonalain küldözgetik egymásnak public domain és shareware programjaikat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM-ok

A CD-ROM-ok használata sok esetben költséghatékony megoldást jelent a drága online lekérdezéssel szemben. A gyakorlatlan, kezdő felhasználóknak is könnyebb a PC számítógépeken a CD lemezekkel, mint az online adatbázisokkal dolgozni.

Néhány adatot és 1991-es árat érdemes megemlíteni. Ha a CD-ROM-on tárolt 650 Mbytenyi adathalmazt 2400 bps átviteli sebességű modemen akarnánk továbbítani, 23 nap 24 óráján keresztül áramolnának folyamatosan az információk. Amíg egy mesterlemez előállítása 2000 dollár, addig egy sokszorosítotté mindössze 2 dollár. Ahogy egyre több és több lemez jelenik meg, mind több lejátszót adnak el, úgy lesz egyre olcsóbb a készülékek és a lemezek ára.

A CD technológiát a Sony és a Philips 1980 óta alkalmazza, eleinte audio felvételekre, de ezt természetszerűleg követte a digitális információrögzítés is. A CD-ROM lejátszásához több áramkör és chip kell, ezért lehet egy CD-ROM berendezésen lejátszani egy audio lemezt is, míg fordítva ez nem lehetséges. A CD-ROM-ok árára pozitív hatással volt a lemezek szórakoztató elektronikai eredete. Az audio CD-k és a CD-ROM-ok ugyanazon a gyártósoron készülnek – függetlenül attól, hogy *Beethoven* zenéje vagy a *Books in Print* adatai kerülnek a lemezekre. A CD-ROM meghajtók sebessége 200 és 500 fordulat másodpercenként, míg a winchestereké 3600. Ennek viszont az a következménye, hogy a CD-ROM meghajtók húszszor lassabbak a merevlemezeknél: amíg egy winchester elérési sebessége 10-28 milisecundum, addig egy CD-ROM lejátszóé legalább 500. A CD-ROM fogyatékosságai között azt is meg szokták említeni, hogy a lemez nem írható. Egy olyan adathordozónak felróni, amely 2 dollárért 650-700 Mbyte információt képes tárolni, ez csak mondvacsinált kifogás.

Az utóbbi időkben fellángolt a vita, fölébe kerekedik-e a CD-ROM az online lekérdezésnek. Való igaz, meglehetősen hamar kialakult az a gyakorlat, hogy csak a legújabb információkat keresik a drága online adatbázisokban, a régebbieket inkább CD-ROM-on. Valószínűleg jó pár évig ez lesz a bevett szokás; az online ipar az abszolút naprakész adatok szolgáltatására, a CD-ROM gyártók pedig az időtállóbb információk publikálására törekednek majd.

A következő lépcső a multimédia. Ez a fantázianév a szöveges, grafikus, video és hanganyag egy adathordozóra kombinálását jelenti. Csak egy jellemző példa: a *Compton's MultiMedia Encyclopedia* 9 millió szót, 15 ezer képet, diagramot, ábrát, 60 perc zenei és beszédhangot, valamint 45 animációt tartalmaz. Ma még nehéz megjósolni, hova vezet a multimédia útja, és főleg, hogy mi jön ezután. A számítógépipar új iránti éhsége azonban kifogyhatatlan.

Az információs brókeri tevékenység üzleti oldala

A kollégák túlnyomórészt vagy az információk folyamatos figyelemmel kísérésével, vagy a dokumentumok beszerzésével foglalkoznak. Ez utóbbiak közül több mint 100 szolgáltató adatait tartalmazza például a *DIALOG Yellowsheets*. Ha valaki talál olyan bibliográfiai hivatkozást az adatbázisokban, amelynek eredetijére is szüksége van, néhány egyszerű parancs megadásával meg is rendelheti a másolatot valamelyik dokumentumküldő szolgáltatótól. Az ABI/INFORM például 11,75 dollárért 24 órán belül megküldi a cikkmásolatot.

Az SDI-nek is nevezett információfigyelő szolgálat lényegét könnyű megérteni: ha valaki egyszer összegyűjti a témájához a szakirodalmat, később már csak a kezdő időpont után keletkező információk érdeklik, és nem újra az összes. Az egyszer kialakított keresőkérdést méltányos összeg ellenében tárolják, és a kívánt időközönként újra és újra lefuttatják, de csak az adott időintervallumban újonnan beérkezett dokumentumokat vizsgálva.

Hihető képet alakítsunk ki magunkról

A névjegykártyánk ne túl feltűnő, de a legjobb minőségű, világos és áttekinthető legyen. Foglalkozásként ne az információs brókert írjuk; inkább információs szakértőként vagy tanácsadóként jelöljük tevékenységünket. Céges levélpapírunk lehetőleg merített papirosból legyen. Jó, ha céges borítékot is készíttetünk, és arra a dossziéra se sajnáljuk a pénzt, amelyben majd a megrendelt információs anyagot adjuk át az ügyfeleinknek. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

legfontosabb talán a cégismertető, ezt a lehető legjobban tervezzük meg, hogy pozitív benyomást keltsen a potenciális ügyfelekben. A legjobb, ha formatervezővel dolgoztatunk, a jól kialakított arculat azt a benyomást kelti a megrendelőkben, hogy profi céggel van dolguk.

Az üzletkötés az egyik legnehezebb feladat. Hiába rendelkezik valaki mindazon képességekkel és hozzáértéssel, ami az információs bróker tevékenységéhez kell, ha nem tudja saját munkaerejét jó feltételek mellett értékesíteni, soha nem tud érvényesülni. Megrendelésekhez számtalan módon hozzá lehet jutni: meg lehet keresni a potenciális megrendelőket levélben vagy személyesen, de ne feledjük, a legjobb ajánló mindig az elégedett ügyfél.

A legfontosabb, a marketing

Az üzleti siker elérésére megvannak a receptek: kapcsolatokat kell teremteni, nem árt jó benyomást sem kelteni, el kell adni a szolgáltatást és végül tartani kell a kapcsolatot az ügyfelekkel. Hogyan lehet mindezt elérni? Üljünk le egy nyugodt sarokba, és engedjük szabadon képzeletünket. Először azt gondoljuk át, ki tarthat igényt az általunk nyújtott szolgáltatásra. Ha kész a lista, először szűrjük ki a költséges megoldásokat: ráérünk akkor komoly összeget befektetni a kapcsolatteremtésbe, ha már lesz bevételünk. Meglátogathatjuk viszont a helyi klubokat, a felnőttképző intézeteket, a szakmai rendezvényeket.

Ha sikerült valakivel kapcsolatot teremtenünk, alkalmazzuk a BESZÉDET valódi üzletszerzési eszközként. Legyünk tárgyszerűek, érthetők, határozottak és tájékozottak. A megbeszélés végén hagyjunk elegendő időt a kérdésekre és válaszokra. És hogy mikorra szervezzük a megbeszéléseket? Sem közvetlenül ebéd előtt, sem rögtön utána. Akkor vagy éhes, vagy álmos a partnerünk.

Küldhetünk szerkesztőségekbe a munkánkról szóló ismertetést – bízva abban, hátha felkeltjük valamelyik szerkesztő figyelmét. Ennél jobb megoldás, ha valamelyik szakfolyóiratba írunk egy cikket. A legbiztosabban természetesen a hirdetés jelenik meg. Hirdethetünk a *Yellow Pages* típusú telefonkönyvekben, a helyi lapokban, a szakmai rendezvényeken stb.

Ha sikerül érdeklődést keltenünk, ekkor jön a neheze, az üzletkötés. Olyan árat kell kérnünk, amennyiért megéri dolgozni. Esetleg tól-ig összeget is mondhatunk, valahogy így: *"az irodalomkutatást 450-650 dollárért tudjuk elvégezni, attól függően, mennyi találatot kapunk. Megfelel a jövő csütörtökre?"*

Üzletfeleinkkel azután is tartani kell a kapcsolatot, hogy eleget tettünk a megrendelésnek. Bevett szokás például a karácsonyi üdvözlőlap. Ennél sokkal hatásosabb lehet azonban, ha találva egy újabb érdekes közleményt korábbi ügyfelünk témájáról, elküldjük neki a cikk másolatát néhány kedves sor és a névjegyünk kíséretében.

A feladat végrehajtása

Mondjuk, sikerül szert tenni az első ügyfélre, aki azt mondja: *"Rendben, keresse meg ezt az információt, és ahogy megegyeztünk, fizetek érte X dollárt."* Mihez kezdjünk ilyenkor, hogyan fogjunk hozzá?

A feladatsort tíz fázisra oszthatjuk: 1. A feladat megfogalmazása. 2. Szellemi felkészülés, a stratégia kialakítása. 3. Az eszközök begyűjtése, felkészülés a harcra. 4. Az első csapás a problémára. 5. Haladás az előző eredmények nyomán. 6. A megtalált információk rendezése és értékelése. 7. Az eredmény formába öntése és eljuttatása a megrendelőhöz. 8. Az ügyfél elégedettségének visszaigazolása. 9. A számla elkészítése és elküldése. 10. Utánjárás, ha a számlát nem fizetik ki időben.

Megtudhatjuk azt is, hogyan kell helyesen kitölteni és megfelelőképpen átadni egy számlát, mit tegyünk, ha Macintosh gépet vettünk, hogyan tehetünk szert a munkánkat könnyítő shareware programokra, melyek a legfontosabb tájékoztató források ezen a területen stb. A nagyszerű stílusban megírt és rendkívül hasznos kézikönyv egy lemezt is tartalmaz, amelyen a szakmai szövetség alapszabálya mellett különféle szerződéslevél-, keresésmintákat és más, a kezdő információs bróker számára hasznos anyagok találhatók.

Tószegi Zsuzsanna

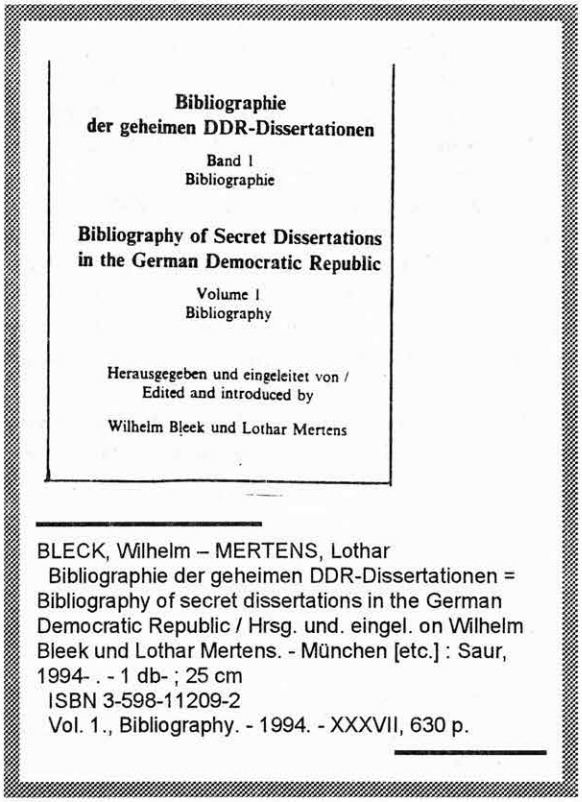
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bibliográfia a volt NDK-ban született, titkos minősítésű disszertációkról

A disszertációk, záródolgozatok kisebb-nagyobb részének titkosítása minden szocialista országban dívott. Legnagyobb tökélyre feltehetőleg a Szovjetunióban és az NDK-ban fejlesztették. Az NDK gyakorlatáról már konkrét képet kaphatunk a jelen bibliográfia jóvoltából.

Amint a bevezetőből megtudhatjuk, az NDK-ban korán bevezették a doktori disszertációk terén is "a szolgálati titok védelmét". A berlini fal megépítése után egyre szigorították az erre vonatkozó rendelkezéseket, felelőssé téve a disszertációk íróit és bírálóit azért, hogy csak akkor minősítsék nyilvánosságra hozhatónak a munkát, ha nem tartalmaz állam-, illetve szolgálati titkot. A bizalmas anyag elhelyezésére szánt külön raktárak túlzsúfoltsága miatt 1987-ben kiadtak egy enyhítő rendelkezést, s ennek értelmében a már titkosított anyagnak is mintegy 1/8-a szabadult fel.

A titkosításnak sok fokozata volt. A legenyhébb kategóriába azok a disszertációk tartoztak, amelyeket csak a "nem szocialista gazdasági rendszer" elől zártak el, amelyeket tehát sem könyvtárközi kölcsönzés, sem csere formájában nem lehetett az NSZK-ba vagy más tőkés országba küldeni; hasonló jellegű volt a "csak az NDK-ban kölcsönözhető" minősítés is. – Ezután következett a "csak hivatalos használatra", majd a "bizalmas, hivatalos" kategória; az így minősített munkák nem szerepelhettek sem az egyetemi bibliográfiában, sem a nemzeti bibliográfiának a disszertációkat feltáró sorozatában, sem a nyilvános könyvtári állomány katalógusában, sőt még a Deutsche Bücherei (DB) szolgálati katalógusában sem; a DB külön, kézírásos leltárkönyvet és ugyancsak kézírásos cédulakatalógust vezetett róluk, s ha az igazgató engedélyével bele is tekinthetett egy kutató a cédulakatalógusba, csak a saját illetékességi körébe eső részét láthatta. – A "zárt anyag" (Verschlusssache) és a "szigorúan zárt anyag" a felsőoktatási intézmény péncélszekrényében maradt, csak a professzorátus bizonyos része férhetett hozzá, a "titkos zárt anyag"-hoz pedig csak néhány kivételezett vezető káder. – Volt azután "belső párthasználatra" és "csak a Néphadseregben használható" minősítés is.

BLECK, Wilhelm – MERTENS, Lothar
Bibliographie der geheimen DDR-Dissertationen = Bibliography of secret dissertations in the German Democratic Republic / Hrsg. und. eingel. on Wilhelm Bleek und Lothar Mertens. - München [etc.] : Saur, 1994- . - 1 db- ; 25 cm
ISBN 3-598-11209-2
Vol. 1., Bibliography. - 1994. - XXXVII, 630 p.

A szerzők a bibliográfiában szereplő, 8600-nál több titkosított disszertáció közül 5475 munkát néztek át, s igyekeztek megállapítani a titkosítás okait (ezeket ti. sohasem tüntették fel a disszertáción). A titkosítás némileg magyarázható a munka témájával; többnyire titkos téma pl. a környezetszennyezés és különösen az atomenergia okozta egészségkárosodás, ugyanúgy a sport terén az edzés és a dopping, a társadalomtudományok terén pedig olyan kompromittáló jelenség, mint pl. a munkaerővándorlás. Ritkán titkosították viszont a marxizmus-leninizmus vagy a történelem terén végzett "kutatásokat", hiszen ezek jórészt propagandacélokat szolgáltak. – Ugyanazon témakörön belül is nagy különbségeket lehet találni az egyes felsőoktatási intézmények titkosítási szokásai között; egyes kisebb főiskolák feltehetőleg a titkos disszertációk nagy arányával és titkosításuk magas fokával dokumentálták saját fontosságukat. – Bizonyos esetekben semmiféle támpontot nem lehet találni a disszertációk tartalmában; az ilyeneket talán azért titkosították, mert szerzőjük magas rangú párt-, állami vagy gazdasági funkcionárius volt. Nem egyszer pedig az lehetett a titkosítás oka, hogy a gyenge disszertációt az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

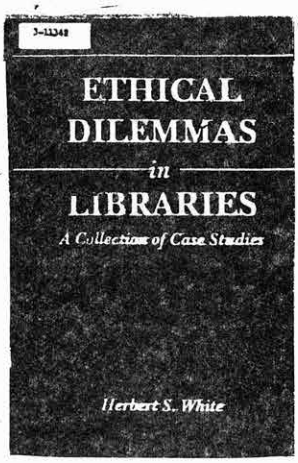
intézmény kénytelen volt elfogadni, de nem akarta magát a tudományos nyilvánosság előtt kompromittálni vele.

Az újraegyesüléssel elvben hozzáférhetővé váltak a titkosított disszertációk. A nyilvános állományba való beolvasztásuk és a nemzeti bibliográfiában történő utólagos feltárásuk azonban még évek munkájába kerül; ezt a hiányt igyekeztek némileg pótolni bibliográfiájukkal a szerzők.

Munkájuk a felsőoktatási intézmények székhelyének és nevének betűrendjében, azon belül a szerzők nevének betűrendjében sorolja fel a disszertációkat; az intézményen belül külön csoportban közli előbb a "tudományok doktora" fokozatért, majd az egyetemi doktori fokozatért benyújtott dolgozatokat. A tétel adatai: szerző; cím; terjedelem; intézmény és kar; évszám; a titkosítás foka. – A több mint 8600 disszertációt feltáró bibliográfia 9805 tételt tartalmaz, mert a társszerzők nevénél külön tételszámot közöl (utalással a főtételre). – A bibliográfiához külön indexkötet is tartozik.

A szerzők egyidejűleg monografikus formában is feldolgozták ezt a témát. A mű címe: DDR-Dissertationen. Promotionspraxis und Geheimhaltung von Doktorarbeiten im SED-Staat (Wiesbaden, 1994.).

Kövendi Dénes

WHITE, Herbert S.
Ethical dilemmas in libraries : A collection of case studies / Herbert S. White. – New York : Hall ; Toronto : Maxwell McMillan Canada ; New York [etc.] : Maxwell McMillan International, 1992. – XVIII, 152 p. ; 24 cm
ISBN 0-8161-1973-2

Erkölcsi dilemmák a könyvtárakban

Herbert S. White, amerikai könyvtárosképzéssel foglalkozó szakember szerint egy korszerű könyvtárosnak a szakismeretek mellett alapos vezetői, döntéshozói felkészültséggel is rendelkeznie kell. Ez utóbbi ismeretek nem öncélú tudást jelentenek, hiszen a könyvtárakban a napi munka során döntések sokaságát kell meghozni, amelyek befolyásolják: a döntéshozót, a beosztottakat, a döntéshozó felett álló vezetőket és a használókat.

A vezetők állandóan döntéshelyzetek előtt állnak. Olykor egy rossz döntés is jobb, mint a döntés elmulasztása; hiszen ez is döntés a maga nemében: jelzés a beosztottak számára, hogy a döntéshozatal megbénult vagy éppen indifferens. A valóságban a döntések nem teljesen szabadon, hanem bizonyos korlátozó tényezők (megszorítások) hatása alatt születnek meg. Ilyenek például a törvények, a szervezeti szabályok vagy szabályo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zások. A legelső megszorítás az, hogy a döntés elfogadható és megfelelő legyen a könyvtár egésze szempontjából.

Felmerül a kérdés: milyen kapcsolat vonható a menedzsment és az esettanulmányok között? Vagy másképpen megfogalmazva: mire jók az esettanulmányok? A szerző véleménye, hogy ez utóbbiak olyan szerepet játszanak a menedzsment oktatásában, mint a laboratóriumi gyakorlatok a kémiában, vagy a kosárradobás gyakorlása a kosárlabda mérkőzések előkészítésében. Az esettanulmányok stimulálják azon problémák megoldását, amelyek a vezetőket foglalkoztatják.

Az esettanulmányok bemutatásának kettős célja van:

1) annak kiderítése, hogy mi vezette az eset szereplőit a zsákutcába, s hogyan lehetett volna elkerülni ezt (habár egyes dolgok a görög tragédiák szerint, elkerülhetetlenek);

2) meghatározni, hogy a bemutatott esetben mi a teendő.

A könyvtár szakos hallgatók számára nehéz elfogadni, hogy egyszer talán maguk is vezetők lesznek, ezért meglepődnek, ha az irányítás és a bevezetés, illetve a szakmájuk közötti kapcsolatról tanulnak.

A döntéshozatal szubjektív aktus, ezért sokszor egyoldalú megközelítésekhez vezethet. Mégis megfogalmazható két általános megállapítás:

1) A diákok – ellentétben a gyakorlatban dolgozó vezetőkkel – nem mutatnak semmiféle kétséget egy-egy döntés "elvi" meghozatala kapcsán. Az elővigyázatosság csak később, az első munkahelyen jelentkezik, s az ott szerzett személyes tapasztalatokra épül.

2) Minél inkább ragaszkodik a diák a probléma egy adott megközelítéséhez, annál több nehézségbe ütközik az esettanulmány analízise során.

A döntéshozatal nem olyan terület, ahol bizonyos szabályok egyértelműen elvezetnek a megfelelő megoldáshoz. Legjobb esetben is lehetőségekkel operálunk; itt nincs egy pontos folyamat egy jól meghatározott válasszal. Az esettanulmányok elemzésénél nem arra kell összpontosítani, amire gondolunk, hanem amit mások gondolhatnak, vagy éppen gondolnak, ami ösztönözheti viselkedésüket.

Ez a könyv bizonyos hagyományt folytat a könyvtártudomány területén megjelent esettanulmány-gyűjteményeknél. A korábbi kiváló szerzők közül kiemelhető *Mildred Lowell* és *Kenneth Shaffer*. A fenti szerzők esettanulmányainak forgatókönyvéből *White* is kölcsönzött, bár az esettanulmányok többsége saját tapasztalatának és megfigyeléseinek eredménye, tehát valós tényekre épül. A másik részük olyan szcenáriók kibővítése, amelyek megtörténhettek volna, ezért elemzésük példaértékű.

Az esettanulmányok elsősorban analízisgyakorlatok, s csak másodsorban megoldáskereső feladatok, mert inkább a kérdésfelvetés technikája, a hozzáállás és nem a konklúzió levonása a lényeges. A szerző felsorolja az általa javasolt lépéseket a témák megközelítéséhez.

A 62 esettanulmányt három részre tagolta:

1) az első részbe azok kerültek bele, amelyek a vezetői döntéseket a beosztottakkal való kölcsönhatásukban tárgyalják;

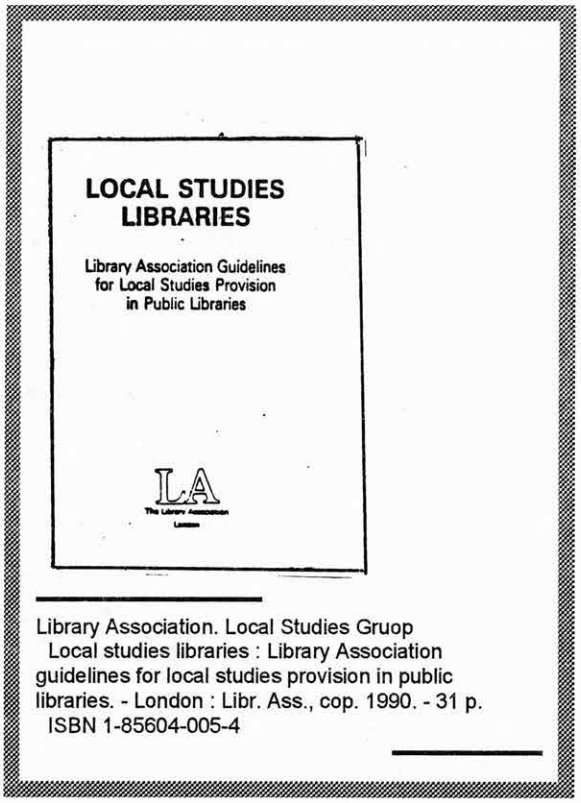
2) a második részben azok találhatók, amelyek a döntéseket a főnökkel való kölcsönhatás szempontjából mutatják be;

3) végül azok maradtak a harmadik csoportban, amelyek a használókkal kapcsolatos döntéseket részletezik.

A könyv legvégén az esettanulmányok rövid összefoglalása és a szerző által fontosnak tartott kérdések "csomagja" áll az olvasó rendelkezésére. Ez a megoldás megkönnyíti és eredményesebbé teheti a diákok és a tanárok munkáját.

Rácz Levente

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Library Association. Local Studies Gruop
Local studies libraries : Library Association guidelines for local studies provision in public libraries. - London : Libr. Ass., cop. 1990. - 31 p.
ISBN 1-85604-005-4

Angol helyismereti irányelvek

A Library Association helyismereti csoportja *Diana Winterbotham* (Lancashire Library) vezetésével irányelveket állított össze a közművelődési könyvtárak helyismereti tevékenységéhez. Az irányelveket igyekeztek olyan általánosan megfogalmazni, hogy azokat más könyvtártípusban dolgozó kollégák is használhassák. A kollektív munka 1985 őszén kezdődött, majd 1990-ben a végterméket, vagyis az irányelveket vehették kézbe az angol könyvtárosok. A 30 oldalas füzethez egyoldalas ajánló irodalomjegyzék csatlakozik.

A dokumentum 21 fejezete (szakasza) sorra veszi a helyismereti munka minden területét, kezdve a gyarapítástól a feldolgozó munkákon, szolgáltatásokon át egészen a szerzői jogi kérdésekig, sohasem tévesztve szem elől, hogy a helyismereti gyűjtemények más intézményekkel (múzeumokkal, levéltárakkal) együttműködve dolgozhatnak csak igazán eredményesen.

A bevezetés (1-2. bekezdés) a helyismeret definícióját adja. (*Helyismeretnek fogható fel minden olyan emberi törekvéssel összefüggő ismeret, amely az adott helyi környezettel – annak múltjával, jelenével, jövőjével – kapcsolatban van.*) Ugyanitt tárgyalják a helyismereti forrásokat (formai szempontból lényegében a dokumentumtípusokat sorolják fel, különös tekintettel arra, mely intézmények osztoznak e rendkívül változatos dokumentumféleségek gyűjtésében, őrzésében és hasznosításában).

A 3. paragrafus a helyismereti anyagok gyűjtéséhez nyújt segítséget. A gyűjtőköri alapelveknek mind a gyűjtemény földrajzi határait, mind az összegyűjtendő anyagok formáját illik meghatároznia, beleértve a megőrzés feltételeinek biztosítását is (érdemes pl. más szakterületeken dolgozó munkatársak tanácsát kikérni, s ezután dönteni a dokumentum őrzési helyéről). A hazai olvasó számára főleg a pénzalap biztosítását tárgyaló rész lehet érdekes: pl. ha felbukkan egy beszerzésre érdemes dokumentum, a könyvtárat ne érje váratlanul, hogy nincs pénze. Az sem közömbös, hogy a "növekedés kezdeti időszakában" külön pénzalapra lesz szükség.

A 4-10. szakaszokban felsorolják, milyen teendői akadhatnak a helyismereti könyvtárosnak az egyes dokumentumtípusokkal. A helyi hatóságok, kiadók publikációit Angliában (is) igen nehéz nyomon követni, ezért ajánlják pl. az online (számítógépes) szolgáltatások használatát a helyi eseményekkel foglalkozó újságcikkek azonosítására, ill. hangsúlyozzák a folyamatos kapcsolattartás fontosságát e szervezetekkel.

Örök dilemma, hogy a helységgel (területtel) összefüggésbe hozható szerzők mely munkáit gyűjtse a könyvtár (sokszor mindent gyűjteni akarnak, a tartalomra való tekintet nélkül). Az sem mindegy, mennyire szorosan vagy lazán kötődik a személy a helyhez (településhez). A bizonytalanság csökkentésére olyan szempontok kialakítását javasolják, amelyek segítenek abban, hogy mely helyi szerzők produktumait szerezzék be teljes egészében, és melyeké legyen szelektíven képviselve.

Minden helyismereti gyűjtemény gerince a referensz állomány, de célszerű kialakítani a keresett, népszerű művekből kölcsönözhető állományrészt is. Ennek kezelését – közvetlenül vagy közvetve – a helyismereti könyvtárosra bíznák.

A periodikát tartalmazó állománycsoport gyűjteményszervezési irányelvei azonosak a magyar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

országi gyakorlattal. Felsorolják a gyűjtendő dokumentumfajtákat (ide tartoznak pl. a plébániák, egyházközségek dokumentumai is), javasolják, hogy másolatban szerezze be a könyvtár a hiányzó időszaki kiadványokat, továbbá felhívják a könyvtárosok figyelmét a lapkivágatok jelentőségére (könnyen fénymásolhatók és kiállítási célokra is használhatók). Nem nélkülözhetik az angliai helyismereti könyvtárosok a "*Local historian*" és a "*Local history*" című szaklapokat sem.

Az efemer irodalom gyűjtésére vonatkozó paragrafus mindössze az e típusba sorolható dokumentumféleségek felsorolására korlátozódik, ugyanakkor a térképek és tervrajzok, képi és hangzódokumentumok, levéltári anyagok gyűjtésével kapcsolatban részletes útmutatások olvashatók. A térképekre vonatkozóan pl. megadják azt a léptékhatárt, amellyel megegyező, illetve annál nagyobb léptékű térképeket érdemes beszerezni, illetve a kisebb léptékűeknél azt javasolják, hogy csak akkor gyűjtse a könyvtár, ha ezt a használók igénylik. A helyismereti könyvtáros feladata, hogy kövesse a térképészeti intézet változtatásait, illetve meggyőződjön arról, hogy ezek a változtatások (revíziók) a könyvtár térképgyűjteményében is képviselve legyenek.

A képi dokumentumok fontos típusai a fotók. Kívánatos lenne minden fényképről másolattal rendelkezni, hiszen ez a mindennapi használat számára is praktikus. A könyvtár akár önálló "fotóosztályt" is szervezhet személyzettel, műszaki felszereléssel és sötétkamra-helyiségekkel. Ez a részleg másolatkészítő tevékenységével gondoskodhat az állomány védelméről, illetve lehetővé teszi, hogy a másolatokat a nagyközönségnek is bemutathassák. A nyomatok, metszetek, eredeti rajzok és festmények a művészeti galériák gyűjtőkörébe sorolhatók, a könyvtáraknak inkább az adott helységhez (területhez) köthető műalkotások színes diafilmen vagy egyéb másolatban történő szemléltetésére kellene törekedniük. Amennyiben a könyvtár a felsorolt dokumentumtípusokat mégis eredetiben gyűjti, nem nélkülözheti az együttműködést a helyi gyűjteményekkel (pl. a helyi művészeti galériával, illetve más testületekkel).

A hangfelvételeket – csakúgy, mint a vizuális dokumentumokat – lehetőleg másolatban kell a használók rendelkezésére bocsátani. A nálunk is gyűjtött hangzóanyagokon kívül ajánlják még a vakok számára készített "hangos újságok" beszerzését (sok kerületben van már ilyen).

A filmek gyűjtésénél a 16 mm-est preferálják. Felhívják a figyelmet az 1951 előtt készült filmek fizikai állapotával kapcsolatos problémákra, az állományvédelem kérdéseire. A filmen levő értékes anyagok megőrzésére pl. a videotechnikát ajánlják.

A helyismereti gyűjtemény kéziratanyagát – ideális esetben – olyan épületben kellene tárolni, amelyben a könyvtár és a levéltár egyaránt helyet kapna (de ez Angliában is többnyire csak álom). A skóciai helyi önkormányzati törvény (Local Government Act, 1973.) értelmében sok helyismereti könyvtárost delegáltak, akik felelnek a helyhatóságok iratanyagának megőrzéséért, ha ezeket az iratokat rábízták a saját könyvtárukat fenntartó testületre.

Külön fejezetet szentel az Irányelvek a megőrzés kérdésének. Fontos, hogy a helyismereti könyvtáros naprakészen ismerjen olyan raktározási alaptudnivalókat, mint pl. a hőmérséklet vagy a páratartalom (s mindezeket dokumentumtípusonként is), majd részletezi, mi a teendő az eredeti dokumentumok és a másolatok (pl. mikrofilm) tárolásánál, őrzésénél.

A 12. paragrafus az osztályozás és katalogizálás kérdéseit tárgyalja. Sokféle osztályozási rendszert használnak, de ezek közül egyiket sem fogadták el mint "kiemelkedően jót", hiszen a használat során dől majd el, melyiket érdemes választani, s közben a számítógépes kompatibilitásra is figyelni kell. Előnyösebbnek látszik olyan tárgyszójegyzékek használata, amelyek többszörös hozzáférést biztosítanak a gyűjteményegységekhez. A részletes, analitikus feltárás nélkülözhetetlen.

A helyi csoportokkal való kapcsolattartást tárgyaló paragrafusokban felsorolják, mit profitálhat a könyvtár, ha helyi közösségekkel, oktatási intézményekkel, magánhasználókkal, tömegkommunikációs intézményekkel működik együtt, illetve közös kiállításokat rendez. A kiállítások oktatási és közhasznú információkat kínálnak, és nyilvánosságot biztosítanak a helyismereti gyűjtemények számára. A könyvtár bizonyos akcióival (közvetve) hozzájárulhat a helyi közösségek fejlődéséhez, a hagyományőrzéshez.

A hazai olvasónak talán legizgalmasabb fejezet (paragrafus) a bevételek gyarapítására vonatkozó rész, hiszen úgy érezhetjük, a helyismereti munka olyasféle önzetlen tevékenység, amiből általában semmi üzleti haszon nem származik. A lehetséges jövedelemszerző programok:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

családfakutatások (esetleg ezek publikálása és a publikációk eladása), helyi naptárak, üdvözlőlapok (képeslapok) tervezése, kiadása, árusítása stb. Ezek a "kiegészítő" tevékenységek azonban nem mehetnek a helyismereti munka alapfunkcióinak rovására, s a személyzeti és tárgyi feltételeken kívül pl. olyan etikai vonatkozásokat is szem előtt kell tartani, mint pl. a különféle érdeklődésű használók színvonalas kiszolgálásának elve.

Ha egy könyvtár kiadással is foglalkozik, tartsuk szem előtt, hogy csak olyasmit publikáljon, amire nem talál alkalmas helyi kiadót, illetve nem érné meg kiadni egy kereskedelmi kiadónak. A könyvkiadás Angliában is "rizikó" egy könyvtár számára, de pl. a képeslapok vagy az oktatási célú dokumentumok kiadása anyagilag hasznos lehet. A helyismereti gyűjtemények kiadói tevékenysége akkor lesz igazán eredményes, ha a személyzetet már a tervezés fázisába is bevonják és következetesen alkalmazzák a korszerű menedzsment technikákat. Célszerű közösen megtervezni a kiadványok arculatát (formai követelményeit, felépítését), majd e "házi stílus" alkalmazásával egységes színvonalat biztosíthatnak a további kiadványoknak is. E "házi stílusba" még a papírfajta megválasztása is belefér (az irányelvekben a savmentes papírt javasolják).

A műszaki berendezéseket ismertető fejezetben a számítástechnikával és alkalmazásaival, valamint az egyéb technikai berendezésekkel (pl. raktári eszközökkel, mikrofilm-leolvasókkal, fénymásolókkal, fotófelszerelésekkel, magnetofon- és videokészülékekkel) foglalkoznak. A számítógépes programoknál különösen azokra az integrált rendszerekre hívják fel a figyelmet, amelyek egy adott területen elhelyezkedő helyismereti gyűjtemények munkáját (így pl. a katalogizálást) könnyítik meg, s e munka termékeit (rekordjait) egymástól távoli intézmények is használhatják (pl. fiókkönyvtárak, levéltárak, múzeumok). Egy ilyen modulba integrálhatók pl. a "nem hagyományos" dokumentumtípusok is (így pl. lapkivágatok, nyomatok, építészeti tervrajzok stb.). Egy-egy ilyen katalógus használatát megkönnyítheti a jól kialakított keresőrendszer és a megfelelő nyomtató.

Angliában a mikrofilmes programok rohamosan terjednek a levéltárakban, s ebből a könyvtárak helyismereti gyűjteményei is profitálhatnak. A könyvtárakban elterjedt genealógiai kutatásokhoz azonban még mindig a könyvtárosok használják szélesebb körben a népszámlálások adatait tartalmazó mikrofilmeket, s nem a szakemberek. Megfelelő mikrofilm-leolvasókat és nyomtatókat kell tehát biztosítani ahhoz, hogy a kutatók hozzájuthassanak – mikroformában – olyan anyagokhoz, mint pl. az *International genealogical index* és az angol népszámlálási hivatal születési, házasodási és halálozási indexei.

A fénymásolásról aprólékosan rendelkeznek (pl. ne másoljunk le olyasmit, ami megrongálódhat a másolástól, amit nehéz felemelni vagy aminek nem egyenes a felülete). A fénymásolást végző személyzet legyen tisztában a másolás szerzői jogi vonatkozásaival. Hasonlóképpen részletes a fotó-, magnetofon és videoberendezésekre vonatkozó útmutatás.

Az eddigi fejezetekből kiderülhetett, milyen követelményeknek kell megfelelnie a helyismereti könyvtárosnak, de egy külön paragrafus behatóan is foglalkozik a személyzettel. Szépen hangzik, hogy "*minden közművelődési könyvtárat fenntartó hatóság rendelkezzen helyismereti osztállyal és egy olyan helyismereti könyvtáros szakemberrel, aki felelős az adott helyhatósághoz tartozó valamennyi könyvtár helyismereti gyűjteményeinek és szolgáltatásainak felügyeletéért*". A "kisegítő személyzet" tevékenysége nem korlátozódhat a napi referensz kérdések megválaszolására, hanem részt kell vállalniuk a beszerzés, katalogizálás és indexelés munkálataiból is. Ha a könyvtár nem tud teljes munkaidőben helyismereti könyvtárost alkalmazni, akkor a tájékoztató könyvtárost célszerű megbízni a helyismereti szolgálat felügyeletével, hiszen a helyismeret a referensz munka egyik legfontosabb és legértékesebb része.

A helyi közösségekkel való kapcsolattartás megkívánja, hogy a könyvtáros számára "alkalmatlan" időben, pl. esténként vagy a hétvégéken is dolgozzon. Ezt a munkát a "normál szolgálat" részének kell tekinteni, és a munkáltatónak vagy időben, vagy pénzben kompenzálnia kell. Azt sem szabadna megengedni, hogy a helyismereti osztály (részleg) azon a címen kapjon kisebb bérkeretet, hogy az osztály személyzeti létszáma alacsony a könyvtár más osztályaihoz képest. (A könyvtárosok bérezésére az oktatási miniszter rendelkezései irányadóak, mégis figyelemre méltó, hogy a dokumentum kitér a helyismereti munka speciális, más könyvtári munkaterületektől eltérő sajátosságaira a bérezést illetően is.)

Az épület kialakításánál nemcsak arra kell odafigyelni, hogy a ritka, értékes dokumentumo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat alkalmas helyen tárolják, hanem olyan, a használattal összefüggő szempontokra is, hogy pl. elég széles asztalokra tudják kiteregetni az olvasók a térképeket. Ugyanígy helyet kell találni a számítógépeknek, mikrofilm-leolvasóknak, nyomtatóknak, továbbá olyan környezetet kell kialakítani, ahol pl. a mozgásában korlátozott olvasó is otthon érezheti magát. A raktárakból lehetőleg ne hiányozzanak a tetszés szerint állítható polcok, térképtárolók, széles irattároló vitrinek és a páncélszekrény. A tűzvédelem precíz megtervezése sem maradhat el, pl. az állományt akár egy (a közönség elől) zárt raktáron keresztül is lehessen menekíteni, sőt, "titkos" útvonalakra is szükség lehet. A raktárak tervezésekor ajánlatos számolni az állomány növekedésével, az olvasói terek kialakításánál pedig arra kell ügyelni, hogy a használók a másolatokhoz is szabadon hozzáférhessenek. (Másolatokon általában antikváriumokban vásárolt könyvek duplumpéldányait, illetve olyan ritka dokumentumokról készült fénymásolatokat értenek, amelyekkel az állományt kiegészítik.)

A használati igények kielégítése ideális esetben ún. "helyismereti központok" létrehozásával oldható meg, mert e centrumokban fizikailag is egymás mellett működik a helyismereti könyvtár, a múzeum és a levéltár, továbbá a három osztály személyzete is szorosan együttműködik. (A mai Angliában az ilyen típusú együttműködést kizárják az épületviszonyok, de azért érdemes lenne tanulmányozni e kérdést, leginkább azért, mert a helyismereti központok olyan lakossági információs központokként szolgálhatnának, ahol közösen szervezett gyűjteményekkel, egymás között megosztott kiállításokkal, oktatási tevékenységgel szolgálhatnák ki az olvasót, méghozzá a hagyományos helyismereti gyűjteményeknél sokkal hatékonyabban.)

Végül az 1989. augusztus 1-jén érvénybe lépett szerzői jogi törvény (Copyright, Designs and Patents Act) vonatkozó paragrafusait ajánlják a helyismereti könyvtárosok figyelmébe (többek között kiemelik az oktatási célú másolatkészítésről szóló rendelkezéseket).

A helyismereti gyűjtemények Angliában a mi problémáinkhoz hasonló, gondjaikra a mi gyakorlatunkkal nagyjából megegyező megoldásokat javasolnak, csak ezt piacorientáltabb szemlélettel teszik (s ott fizetőképes piac is van, amint azt a családfa-kutatásokra vonatkozó gyakori megrendelések is bizonyítják). Az irányelvek – még ha "túl általánosan" adják is meg a helyismereti munka kereteit, és sokszor úgy érezzük, konkrét irányszámok nélkül – példaként szolgálhatnak, mivel hozzájárulhatnak egy országosan elfogadott "irány" kialakításához, s nem utolsósorban a szolgáltatások színvonalának emelkedéséhez.

Szabó Eszter, Bényei Miklós

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gács Lajos
Mi az Internet? / Gács Lajos. - Budapest : CoDe, 1995. - 113 p.

Újabb könyv az Internetről*

"Ez a könyvecske azoknak készült, akik nem a számítástechnika «felkent papjai», de mindennapi munkájuk során a számítógépet munkaeszközként használják." Idézhetnénk tovább is az előszót, de talán ennyi is elég, hogy meglássuk: a könyv az olvasók széles táborának kíván rövid, érthető, ennélfogva teljességre nem törekvő kalauz lenni.

Szögezzük le máris, ez sikerült. Olvasmányos, elég könnyen kezelhető és (mellesleg) viszonylag olcsó (495 Ft) bevezetést ad az Internet világába.

Persze a címben feltett megválaszolhatatlan kérdésre nem ad, nem adhat választ.

Ha hátralapozunk az irodalomhoz, láthatjuk, hogy a négy megjelölt forrás között ott van *Ed Krol* méltán nemzetközi elismerést aratott könyve és a *Bakonyi-Drótos-Kokas* szerzőhármas (a Könyvtári Figyelő hasábjain is ismertetett) Navigációkönyve.

A szerző nem könyvtáros és nem könyvtárosoknak írt, de a tárgyalt témák mindannyiunkat érintik.

Internet-könyv nem lehet meg rövid történeti visszatekintés nélkül. "Kötelező gyakorlat" a címzési rendszer ismertetése is. Ebből már látszik, hogy a könyv 1995-ben készült, hiszen már mindenütt URL-ek szerepelnek benne. Meg is tudjuk, mi ez: Universal Resource Locator, azaz Források Univerzális Azonosítója (vagy Helyleírója) néven fordíthatnánk. Használata örvendetes módon rohamosan terjed, hiszen eszközfüggetlen, azaz valóban egységes forrásleírást tesz lehetővé. Fordítását ebben a könyvben még nem találjuk meg, annyira új.

Apropó magyarítás: Sokkal régebbi szakkifejezések formájában sem tudtunk még igazán dűlőre jutni. Gács Lajos pl. a számítástechnikai folyóiratokban kedvelt "ügyfél-kiszolgáló" szópárt használja a sokak (és a recenzens) által preferált "kliens-szerver" helyett. Az idő majd eldönti, melyik válik be. Mindenesetre nem a "server".

A hálózati (angol és magyar) nyelvhasználat kérdése egyébként megkapja a megérdemelt figyelmet, és rövid képet kapunk az etikettről és a biztonság problémáiról is.

Nem kell mindent értenünk ahhoz, hogy használni tudjuk – egyszerűsíthetnénk le a könyv filozófiáját. Vannak viszont olyan technikai részletek, amelyek érdekesek lehetnek egyeseknek, míg mások szívesebben hagyják ki őket. Ezeket a szerző egy kis számítógép-szimbólummal jelöli és az egyes fejezetek végén keretben adja meg a "fontos helyek" címeit. Okos ötlet!

Az elektronikus levelezés, vitafórumok és hírcsoportok (newsgroups) kérdésköre elemi része minden ilyen könyvnek.

A szerző erősen épít az Interneten igen fontos szerepet betöltő Unix operációs rendszerű gépek használatára, de a DOS és a Windows alatt használható szoftverekről sem feledkezik meg.

Egy sor témát elég, ha címszószerűen megemlítjük: távoli fájlok elérése (ftp), távoli terminálbejelentkezés (telnet), Archie, Hytelnet, Gopher, WWW, WAIS.

A "telefonkönyvek" és az őket pótló funkciók ismertetése is igen fontos, ahogy a közvetlen kapcsolatot biztosító eszközök fejezetét is az olvasó figyelmébe ajánlhatjuk.

(Koltay Tibor)

* A kötet megtalálható a GATE Könyvtárában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Terminológia

Lásd 231

Történet

95/192
GUDAUSKAS, Renaldas: Lithuanian library history = Int.Inf.Libr.Rev. 26.vol. 1994. 4.no. 271-287.p.

A litván könyvtárügy története

Könyvtárügy; Könyvtárügy története

A cikk a litván könyvtárügy történetének legfontosabb állomásait mutatja be, külön kiemelve a szovjet korszak sajátos vonásait. Leírja a könyvtárügy jelenlegi helyzetét a független Litvániában. A történeti visszatekintés arról tanúskodik, hogy a litván könyvtárak helyzetét, fejlődési színvonalát és ütemét sajátos történelmi feltételek, társadalmi és gazdasági körülmények alakították.

Történetük első időszakában a litván könyvtárak az európai könyvtártörténet értékes részét képezték. Litvánia függetlenségének elvesztése után azonban tevékenységük jelentősen visszaesett, s ennek következtében elszigetelődtek a nemzeti történelmi fejlődéstől. A függetlenség visszanyerése után ismét lehetőség nyílt a könyvtárak talpra állítására, ez a folyamat azonban sajnos a szovjet korszakban megtorpant. A társadalom nem értékelte a könyvtárakat és a könyvtárosok munkáját. Ennek ellenére ennek az időszaknak is voltak bizonyos eredményei: a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárosképzésnek jól működő rendszere alakult ki, számtalan könyvtári hálózat jött létre és fellendült a könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatás.

Az utóbbi időszak igen nehéz a litván könyvtárak számára. A gazdasági válság éveiben a könyvtáraknak létükért kell küzdeniük. Ma már csak a működés minimális feltételeinek biztosításáról, a túlélés lehetőségéről beszélhetünk. A könyvtárak műszaki háttere igen gyenge, csak néhány alkalmaz számítógépet. A könyvtárak fejlődésének e legújabb korszaka új gondokat vet fel és kiélezi a régieket. A litván államnak meg kell változtania a könyvtári rendszert és annak funkcióit, s át kell szerveznie a könyvtárak tevékenységét. Litvánia jelenlegi helyzete új lehetőségeket teremt a könyvtárak fejlődésére, aminek legfontosabb eleme, hogy az ország ismét visszanyerte függetlenségét. Már eddig is sokat tettek a könytári munka deideologizálása és a demokrácia elveinek meghonosítása érdekében. E folyamat eredményeként minden litván állampolgárnak jogában áll a könyvtárakban tárolt információt használni. A litván könyvtárak most nemzetközi kapcsolataik helyreállításán, újak kialakításán fáradoznak, s igyekeznek a nemzetközi információs rendszerbe integrálódni.

(Autoref.)

95/193

VODOSEK, Peter: "Die öffentliche Bibliothek ist die nothwendige [!] Ergänzung der öffentliche Schule". Die Freie Bibliothek & Lesehalle in Frankfurt am Main, die Bücherhallenbewegung und die Volksbildung am Ende des 19. Jahrhunderts = Buch Bibl. 47.Jg. 1995. 2.no. 143-149.p.

Res. angol nyelven

"A közkönyvtár a nyilvános iskola szükséges kiegészítője." A 19. századi közkönyvtárakról és a közoktatásról a frankfurti városi könyvtár évfordulója kapcsán

Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár

A frankfurti városi könyvtár alapításának 150. évfordulója alkalmából a szerző feleleveníti a múlt század végén induló közművelődési mozgalmat, amelynek eredményeként sok közkönyvtár alakult. Milyen politikai indítóok állt e kezdeményezések mögött? Egyrészt az a remény, hogy a széles tömegek számára megnyílik az út a művelődéshez, s ezáltal a köz- és a politikai életben való aktív részvételhez. Ezen ideális, demokratikus megközelítés mellett azonban egy másik erő is működött: egyes csoportok a szociális demokrácia elnyomását és az országnak a világpiacon való megerősítését remélték. Ezért a könyvtárosoknak társadalomalakító szerepet is tulajdonítottak.

(Autoref.)

Kutatás és fejlesztés

95/194

ROBERTS, Stephen A. – BRIGGS, Penny: Registers of research work in library and information science: report of a project undertaken by the IFLA Section in Library Theory and Research = Int.J.Inf.Libr.Res. 6.vol. 1994. 1/2.no. 50-63.p. Bibliogr. 14 tétel.

Könyvtártudományi kutatások nyilvántartása: az IFLA könyvtártudomány-elméleti és -kutatási szekciójának jelentése

Felmérés [forma]; Könyvtártudományi kutatás; Kutatásnyilvántartás

Az IFLA könyvtárelméleti és kutatási szekciója (IFLA Section on Library Theory and Research) világméretű vizsgálatot indított a könyvtár- és információtudományi kutatási nyilvántartások felmérésére. A cikk beszámol a felmérés eredményeiről, és közreadja a probléma stratégiai elemzését. A brit Bowker Saur által kiadott Current Research a hatékony nyilvántartások modelljének tekinthető, de jó néhány egyéb minőségi regiszter is létezik, amelyeket együttműködéssel, hálózatosítással érdemes lenne bevonni egy közös rendszerbe.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

95/195
HANNABUSS, Stuart: Approaches to research = Aslib Proc. 47.vol. 1995. 1.no. 3-11.p. Bibliogr.

A könyvtártudományi kutatások természete és típusai

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás

A könyvtártudomány és informatika területén növekszik a kutatás szerepe. A kutatások egy része, más társadalomtudományokhoz hasonlóan önmagáért a tudás megszerzéséért történik, de egyre több a pragmatikus vagy haszonelvű kutatás is, különösen az egy-egy intézményen belül folyó kutatások esetén.

A kutatás során fontos a módszerek meghatározása. A kutatás lépései közül az első az igény felismerése. Ezt követi az irodalomkutatás, amellyel meghatározzuk, mit írtak eddig az adott témáról, és amely gyakran új kérdéseket vet fel.

Ezt követi a kutatási probléma specifikálása, majd maga a kutatás. Végül következtetéseket kell levonnunk, esetleg ajánlásokat kell tennünk.

A könyvtártudományi és informatikai kutatás során is világosan és meggyőzően kell elmondani terveinket, és anyagi támogatást kell megvalósításukhoz szereznünk. Ezt szolgálják a pályázatok, felterjesztések, amelyeknek összeállításával már az egyetemi hallgatóknak is foglalkozniuk kell.

A pályázatnak világos képet kell festenie a célokról, módszerekről és – paradox módon – még le nem folytatott vizsgálatok eredményeit kell előrevetítenie. Tartalmaznia kell az eredmények elemzésének, interpretálásának módszereit is és nem szabad elhanyagolnunk a meglevő eszközök, a résztvevő személyek, a költségvetés és a határidők kifejtését sem.

A könyvtártudomány és informatika területén az alkalmazott kutatások a népszerűbbek, amelyek azonban tartalmazhatják az alapkutatás elemeit is. A kutatás lehet történeti természetű is.

A kvantitatív (mennyiségi szemléletű) kutatás ellenőrizhető és mérhető összefüggéseket tár fel különféle változók megválasztásával és vizsgálatával. Kísérletinek is nevezik, mivel a természettudományos kísérletekhez hasonlít. Gyakori módszere az interjú, amely vélemények, értékek, érzések megismerését szolgálja.

A kvalitatív (minőségi szemléletű) kutatás a megértést, a kontextust hangsúlyozza, a társadalmat és a viselkedést a kutató saját szemszögéből nézi. Módszerei az antropológiában és az etnográfiában gyökereznek. Legtöbbször nem egy hipotézist vesz kiindulópontnak, hanem az emberekkel és a szituációkkal kíván megismerkedni.

Egyes emberek személyes dokumentumainak tanulmányozása lehet kvantitatív (pl. tartalomelemzés), de a dokumentumokban megjelenő ideológiai elemeket is figyelembe veheti, kvalitatívvá válva ilyen módon.

A részvételt is magába foglaló megfigyeléssel a kutató része lesz alanyai életének, ami közvetlen, kézzel fogható tapasztalatot eredményez, de azzal is jár, hogy befolyásolja környezetét.

A kutatók gyakran találják szembe magukat az információk nagy tömegével, amelyben rendet kell teremteniük, például úgy, hogy a fontos vagy ismétlődő témákat emelik ki.

Az ún. holisztikus kutatás egyaránt ismerni kívánja a cselekvő személyeket és kontextusukat, a tényeket és értékeket. Ez tulajdonképpen az induktív gondolkodást jelenti, vagyis azt, hogy az egyedi példától haladunk az általánosítás felé.

A könyvtártudományi és informatikai kutatás módszere igen gyakran a kérdőívre és az interjúra alapozott felmérés, de célszerű más társadalomtudományi kutatási módszerekkel is megismerkednünk és azokat alkalmaznunk.

(Koltay Tibor)

95/196
LOR, Peter J.: Student errors in library science research: what we can learn from them = Int.J. Inf.Libr.Res. 6.vol. 1994. 1/2.no. 1-12.p. Bibliogr. 4 tétel.

Jellemző hibák a könyvtárszakos hallgatók szakdolgozataiban: mit tanulhatunk belőlük

Disszertáció; Könyvtárosképzés -posztgraduális; Könyvtártudományi kutatás

Az elmúlt két évtizedben feltűnően megnőtt a Dél-afrikai Köztársaság egyetemein elfogadott könyvtártudományi diplomamunkák és disszertációk száma: 1982-ben már 103 magiszteri és 22

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

doktori diplomát osztottak ki. A szerző, a University of South Africa könyvtártudományi tanszékének professzora a "Kutatásmódszertan" tantárgy oktatásának racionalizálása céljából megvizsgálta, majd három kategóriába sorolta a benyújtott disszertációk legjellemzőbb hibáit.

Homályosság–terjengősség. Egy magiszteri címre pályázó hallgató 800 oldalas dolgozatot készített, a következő címmel: "A kutatók információellátása a szerkezetek aszinkron rotációja területén, különös tekintettel az Aszikron Szerkezet-Rotációs Kutatócsoport (ASZRKCS) tevékenységére". A disszertáció terjedelmét tekintve a pályázó részletesen kidolgozhatta volna a fenti területet kutató kb. 200 munkatárs információkeresési szokásait, ehelyett azonban öt bevezető fejezetet írt különféle elméleti és összehasonlító könyvtártudományi kérdésekről, majd két fejezet következett az ASZRKCS tevékenységéről, egy a kérdőíves felmérés általános módszertanáról, egy a naplóval kombinált interjúra épülő felmérésről, ezután több mint száz oldalon táblázatba foglalta az adatokat és tárgyalta az eredményeket. Mivel mindezzel még elégedetlen volt, egy másik empirikus felmérést is végzett, amelynek ismertetése további három fejezetet igényelt, végül egy rövid, mindössze 12 oldalas fejezetben próbálta meg az összes eredményt összegezni.

Ez a dolgozat egy igen szorgalmas hallgatóról tanúskodik, aki némileg szem elől tévesztette a kitűzött célt. Jellemző, hogy már a kiindulási probléma megfogalmazása kissé homályosra sikerült: "A jelen kutatás célja annak megállapítása, hogy a szerkezetek aszinkron rotációját kutató közösség számára nyújtott információellátás áthidalja-e a kutatási információk hasznosításának a problémáját a kutatási tevékenység megtervezéséhez, kivitelezéséhez és szintéziséhez szolgáltatott információk segítségével."

Mindezt célratörőbben is meg lehetett volna fogalmazni egy kérdéssel: "Milyen mértékben segítették az ASZRKCS információs központja által szolgáltatott információk a kutatási projektek megtervezését, kivitelezését és szintézisét?"

"Hipotézis-mánia". Amerikai kutatásmódszertani példákat alapul véve sok hallgató úgy gondolja, hogy a kutatást kötelező valamilyen hipotézissel bevezetni, vagy egyéb, az amerikai szövegekben rendszeresen alkalmazott módszertani apparátosok speciális, a beavatatlanok számára érthetetlen szakzsargonnal díszítve megfelelő tudományos színvonalra emelni. Ebből adódik, hogy még akkor is, amikor egyértelműen felderítő vagy leíró jellegű kutatást végeznek, nem pedig valamilyen előrevetített feltételezést akarnak *bizonyítani*, felállítanak egy "hipotézist", például célként annak megállapítását tűzik ki, hogy "az intézmény természetéből kiindulva szükséges-e vagy nem szükséges a könyvtár támogatása a) a kutatáshoz, b) az oktatáshoz, c) a fejlesztéshez." A valódi hipotézis nem más, mint "két vagy több változó közötti kapcsolatra vonatkozó feltételezett kijelentés". A feltételezés az előbbi példában jelen van, de nyilvánvalóan nem változók közötti kapcsolatra vonatkozik.

Koncepció-csúsztatás. Ebbe a kategóriába sorolható a "változó" fogalmának elégtelen ismerete és a változók kezelésének következetlensége, "csúsztatása". Egy könyvtárhasználati vizsgálat készítője a megkérdezett "felnőtt", "gyermek" és "tizenéves" használókat tekintette változóknak, mivel e használói csoportok a "korcsoport" kategórián belül "változtak". Egy másik szerző az egyetemi hallgatók információkeresési szokásait vizsgálva úgy döntött, hogy ebben az esetben a "hallgatók" a változók. Mikor a vizsgáztató erre rákérdezett, az illető megmagyarázta, hogy a hallgatók nagy mértékben változnak, hiszen egyik sem olyan, mint a másik...

A fogalmak csúsztatása a következő példán szemléltethető. Egy kérdőív egyik kérdése így hangzott:

"Melyik információforrás biztosítja leggyakrabban az Ön számára az oktatáshoz, a kutatáshoz vagy a konzultációhoz szükséges információkat? Jelölje be mindegyik kategóriában a leggyakrabban használt forrásokat!"

Itt fontos megjegyezni, hogy a leggyakrabban *használt* források nem feltétlenül azok, amelyek a leggyakrabban *biztosítják* a szükséges információkat. Az eredmények tárgyalása során a pályázó leszögezte:

"Bebizonyosodott, hogy az előnyben részesített forrás a könyvtáros: leginkább a kutatáshoz (48%), majd az előadásokhoz (42%) és a konzultációhoz (15%) veszik igénybe a segítségét."

Valójában szó sem volt "előnyben részesítésről". E hibás következtetésből kiindulva a hallgató a továbbiakban még arra is kitért, hogy melyek azok a források, amelyeket az oktatók minden valószínűség szerint ajánlani fognak a diákjaiknak. Figyeljük meg a csúsztatás folyamatát: a kívánt információt "leggyakrabban biztosító" for-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rásokból "leggyakrabban használt", majd "előnyben részesített", végül "a hallgatóknak valószínűleg ajánlott" források váltak.

E típushibákért a szerző egyértelműen az oktatást, s nem a dolgozatok készítőit teszi felelőssé. Megvalósítandó feladatként a konzulensek még időben történő figyelmeztetését és a kutatásmódszertan demisztifikálását javasolja.

(Novák István)

Információgazdálkodás (Information Management)

Lásd 223

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

95/197
COLMER, Margaret: Information technology and politics = Aust.Libr.J. 43.vol. 1994. 2.no. 118-131.p. Bibliogr.

Információtechnológia és politika

Állami irányítás; Információs társadalom; Információtechnológia; Tájékoztatási politika

Az információs technológia képes a politikai hatalom koncentrálására nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. A várakozások ellenére a fejlett technológiának számos negatív társadalmi következménye mutatkozik: erősödik az állam ellenőrzése a társadalom fölött, a hatalom birtokosai még nagyobb fölénybe kerülnek az egyszerű állampolgárokkal szemben. Nemzetközileg a fejlődő országok hátránya nő, csökken nemzeti szuverenitásuk.

A "teledemokrácia", azaz a számítógépes hálózatok igénybevétele a közvetlen politikai részvétel elősegítésére, illuziónak bizonyult, sőt a politikusok hatalmát növeli. Megmaradnak az egyenlőtlenségek a hozzáférést illetően: a technikai feltételek költséges mivolta számos polgárt kizár az információ hasznosításából. A hálózatok lehetőségeivel azok a csoportok tudnak élni, amelyek anyagilag erősek; így aztán megengedhetetlen előnyre tesznek szert másokkal szemben. Az Internet, amely felsőoktatási és kutatási hálózatnak indult, mindinkább a nagy vállalatok marketing-eszközévé válik. Az elektronikus hálózatokon lebonyolított közvéleménykutatásokban ott rejlik a manipuláció veszélye, hiszen az információs technológia politikailag nem semleges. A tömegkommunikációs eszközök terén végbemenő koncentrálódás azt eredményezi, hogy a legkisebb hatalommal rendelkezők kiszorulnak a politikai nézetcseréből. Az információs technológia lehetővé tette, hogy az állam szorosan nyomon kísérje a polgárok mindennapi életét és a társadalmat szoros ellenőrzése alá vonja a különféle adatbázisok összakapcsolásával. Az információ, még az állam által létrehozott információ is áruvá válik. A részletes és szakszerű információ inkább hátrányára, semmint előnyére vált a politikai döntéshozatalnak. A televíziós adás nevelési szempontja háttérbe szorul a specializált csatornák következtében. Számos egyén és szervezet kiszorul a politikai vitákból, mert nem tud élni a számítógépes modellekkel a döntéshozatal folyamatában. Azok az országok, amelyek ellenőrzik az információs technológiát, valójában ellenőrzik a globális döntéshozatalt: a világban érvényesülő kölcsönös függés korlátozza a nemzeti szuverenitást, az országok kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek az információs technológia terén vezető szerepet betöltő állammal szemben. A fejlődő országok esetében ez új gyarmatosítást eredményez. A multinacionális vállalatok kezében a kizsákmányolás eszközévé válik az információs technológia, ami a társadalmi berendezkedést tekintve az egyetlen elfogadható megoldásnak a nyugati demokráciát állítja be. Az információk szabad áramlása elsősorban a multinacionális vállalatok számára biztosítja a szabad piacot. Kulturális területen az a veszély fenyeget, hogy a nagy és legerősebb nemzetek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kultúrája elnyomja a hagyományos, nemzeti kultúrákat.

E veszélyes folyamatokkal szemben mielőbb hatásos ellenlépéseket kell tenni. Először is szigorúan el kell határolni egymástól a civil és a katonai információs technológiát. Össze kell fogniok azoknak az országoknak, amelyek jelenleg kiszorított helyzetben vannak ezen a téren, s ha szükséges, egy új globális hálózatot kell felépíteniök, s nem kell félniök ellenvéleményüket kifejteni a domináns ideológiával szemben. Erős nemzeti törvényekre van szükség, a technikai kérdésekről folyó viták nyelvét közérthetővé kell tenni, s az egyéneket fel kell készíteni arra, hogy élni tudjanak a technológia lehetőségeivel. Az információhoz való hozzáférhetőséget növelni kell az ingyenességgel és a közművelődési könyvtárak fejlesztésével. Az állam ellenőrző szerepét pedig csökkenteni kell a személyiségi jogok terén.

(Papp István)

95/198
WOJCIECHOWSKI, Jacek: Ściany bez bibliotek = Bibliotekarz. 1995. 3.no. 9-11.p.

Falak könyvtárak nélkül. – Reflexió J.C.R. Licklider "Könyvtár falak nélkül" szlogenjére

Elektronikus könyvtár; Terminológia

J.C.R. Licklider nyomán mind divatosabb szlogenné válik a "könyvtárak falak nélkül". Ez megint egy olyan tetszetős tévtan, amely – feltehetően – presztízs okoknak köszönheti a létét. Vannak ui. sokan, akiknek a könyvtár, a könyvtárosság nem egészen elegáns fogalom. Az információ, az informálás viszont annál inkább az. Nosza hát: falassuk fel a könyvtárügy egészét az információüggyel. Ez annál is inkább "könnyed dolognak" látszik, mert az információs technológia valóban káprázta tó fejlődésen ment keresztül.

Csakhogy: bárhogy is mesterkednek (egyebek mellett a könyvtárosképzést is rombolóan) az információtudományi szakemberek és a társadalmi kommunikáció apostolai, a könyvtár (a falak övezte könyvtár) létét és működését mindenképpen indokolja, hogy keretében kétféle kommunikáció folyik, úm. az ismeretközlő és a művészeti. A kettőnek a hordozók és a közlési módok közösségén kívül semmi köze egymáshoz, illetve csak annyi, hogy e közösség révén többé-kevésbé közös intézménybe szervezhetők e merőben más funkciójú kommunikációk. Egyelőre még igen korlátozottan megvalósítható álomnak látszik, hogy az intézményi falak nélküli (íróasztalig és munkapadig érkező) elektronikus szakmai tájékoztatás teljes mértékben felváltsa az intézményi falak között folyót. Ezért inkább az ismeretközlő kommunikációnak van szüksége a könyvtári falakra, mint a művészetinek számítógépekre és telekommunikációra.

Továbbra is művelt, széles látókörű könyvtárosokra van szükség, továbbra is falakkal körülvett, gyűjteményeket birtokló és használtató könyvtárakra. Mindemellett világosan meg kell mondani: a könyvtárosság olyan mesterség, amelyet a tudományos ismeretek vérteznek fel, ám benne a gyakorlati jellegű munka dominál.

(Futala Tibor)

Nemzetközi könyvtárügy

95/199
ILJON, Ariane: Stimulating networked knowledge: EU action in support of libraries = Man.Inf. 2.vol. 1995. 1/2.no. 44-45.p.

Hálózati tájékoztatás: az Európai Unió új könyvtári programja

Együttműködés -nemzetközi; Középtávú terv; Számítógép-hálózat

Az Európai Bizottság kutatási és technológiai keretprogramjai aktívan támogatják a könyvtárakkal kapcsolatos tevékenységeket. A Telematika Alkalmazási Program (1994-1998) része a Telematika a Könyvtárakban alprogram. Az új könyvtári program, amelyet a XIII/E Főigazgatóság irányít, az 1991 közepén, egy előkészítő fázis után indított Harmadik Keretprogram tapasztalataira fog épülni. E program céljai korlátozottak voltak. Egy változási folyamat megindítója kívánt lenni, európai szemlélet kialakítását és annak felismerését igyekezett megteremteni, hogy európai együttműködésre van szükség.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mindezt rövidtávú célok kitűzésével tette meg. A három pályázati felhívásra 1600 résztvevő 333 pályázatot nyújtott be, amelyből 200 résztvevő 50 pályázatát fogadták el. Az új programoknak ezt az első szakaszt kell folytatniuk.

Az új könyvtári program célja, hogy növelje az európai könyvtári erőforrások ismertségét és összekapcsolja őket az információs infrastruktúrával. A két fő irány a felhasználói hozzáférés korszerű rendszereinek fejlesztése és a könyvtárak egymással, valamint a kialakulóban lévő információs szupersztrádával való összekötése. A megvalósíthatósági vizsgálatok mellett elő kívánják mozdítani a szabványosítást és terjeszteni akarják az eredményeket.

A program elsősorban a könyvtáraknak és könyvtárosoknak szól, tovább erősítve a felsőoktatási és szakkönyvtárak részvételét és a közkönyvtárak fokozottabb bevonását. A megcélzott felhasználók körét potenciálisan minden unióbeli polgár jelenti.

Az 1994-1998 évi munkaprogram három része:

– a hálózat-orientált belső könyvtári rendszerek,

– telematikai alkalmazások az összekapcsolt könyvtári szolgáltatások számára,

– könyvtári szolgáltatások a hálózati információforrások elérésére.

Mindez három, egymáshoz kapcsolódó szintet képvisel: az egyes könyvtárakat, a könyvtárak kollektív forrásait és a hálózati információk kialakulóban lévő világát.

Az első rész a Harmadik Keretprogram Könyvtári Programja folytatását, a második a jelen hálózati realitását képviseli, míg a harmadik már a jövőbeli távoli könyvtári felhasználást célozza.

A hangsúly a második részen van. Erre fordítják majd a Könyvtári Programra előirányzott 30 millió ECU 60%-át. Ez a részprogram a jobb együttműködésen, forrásmegosztáson alapuló integrációra koncentrál és könyvtárak, szállítók és kiadók összekapcsolását célozza. Különös figyelemben kívánják részesíteni a nyitott szabványok kifejlesztését és alkalmazását.

Két pályázatot terveznek, 1995. március 15-re és 1996 szeptemberére. A pályázatoknak valós igényekre kell alapulniuk. Feljövőben lévő technológiákat kell alkalmazniuk és új modelleket kell majd szolgáltatniuk. A hangsúly az emberi erőforrásokon, a szervezeti kérdéseken és a készségek átadásán lesz.

Speciális támogatási akciók várhatók a konferenciák anyagainak hasznosítására, és igen nagy figyelmet fordítanak majd a szerzői jogi kérdésekre.

(Koltay Tibor)

Nemzeti könyvtárügy

95/200

SHRAIBERG, Yakov L.: The information infrastructure of Russia: the past, present and prospects sci-tech information development = Microcomp.Inf.Manage. 11.vol. 1994. 4.no. 261-280.p.

Oroszország tájékoztatási infrastruktúrája: a tudományos-műszaki tájékoztatás múltja, jelene és kilátásai

Gépi könyvtári hálózat; Nemzeti tájékoztatási rendszer; Tájékoztatás -műszaki; Tájékoztatás -természettudományi

A cikk átfogó képet rajzol a Szovjetunió tudományos és műszaki információs rendszeréről, valamint arról, hogy a politikai változások miként befolyásolták a rendszer egyes elemeit és milyen további fejlesztés, változás várható a mai Oroszországban.

A Szovjetunióban a hetvenes évek elejére kiépült átfogó tudományos és műszaki információs intézményrendszer négy szintből állt. A hierarchikusan egymásra épülő szintek adminisztratív, módszertani és műszaki funkcióval rendelkeztek. A Tudományos és Műszaki Állami Bizottság felügyeletével az alábbi szinteken működött a rendszer: 12 össz-szövetségi információs központ, 90 miniszteriális szintű ágazati központ, területi és ágazatközi központok, valamint több, mint tízezer információs intézmény, műszaki és tudományos szakkönyvtár.

A központok egymás alá rendelten működtek, de a centralizáció egyik előnye volt, hogy az állami előírások és rendeletek alapján kötelező érvényűen megkapták és szolgáltatták a műszaki és tudományos információkat, dokumentumokat. A párt és más adminisztratív szervezetek által gyakorolt ellenőrzés következtében azonban nem alakulhatott ki a piacorientáltság, az infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mációhoz való hozzáférés monopolizált helyzetéből következően nem működhettek független szakértők. A rendszer összességében nem működött hatékonyan, mivel az információs technológiai háttér, a gépesítés szintje elmaradt a modern kor követelményeitől. A kommunikációs infrastruktúra működésképtelensége miatt nem jöhetett létre folyamatos adatcserét biztosító összeköttetés az egyes szintek és adatbázisok között. A külföldi adatbankokhoz való hozzáférés is központi monopólium volt.

A mai fejlődést még mindig akadályozzák az örökölt elemek, pl. a külföldi információkhoz való hozzáférés korlátozása. A publikációknak csak kis százaléka jutott el az országba, az is csak egyetlen és nem kölcsönözhető példányban. A hazai tudományos és műszaki eredmények nem kerültek publikálásra, ill. a külföld számára nem voltak hozzáférhetőek.

A kilencvenes évek politikai és gazdasági változásai után a műszaki és tudományos információs rendszer gyakorlatilag összeomlott. Drasztikusan lecsökkent az állami támogatás, az intézmények jelentős része vagy megszűnt, vagy felére csökkent. A kötelespéldányként kapott dokumentumok sem érkeznek az intézményekbe, így ezek állománya egyre kevésbé használható. Hasonlóképpen drasztikusan csökkent a műszaki és tudományos szakkönyvkiadás is, a kilencvenes évek közepére a megjelent publikációk inkább sorolhatóak lesznek a "szürke" irodalomhoz, mivel csak 200-300 példányban kerülnek kiadásra.

A rendszert az új, demokratikus viszonyoknak megfelelően újjá kell építeni, ennek érdekében már számos akadályozó tényezőt leépítettek és a nyugati országokkal több közös projekt, kutatás indult be.

A legfontosabb feladat a törvénykezési, szabályozási háttér megteremtése, amely tartalmazza az állami kötelezettségvállalást az információellátással és közreadással kapcsolatban. A jövőben, hasonlóan más országokhoz, az államnak továbbra is központi szerepet kell vállalnia ezen a területen. Információs minisztérium és más felelős testületek létrehozására van szükség, amelyek többek között az információs infrastruktúra kiépítést segítik elő. Már eddig is több szövetségi törvénytervezet készült el, pl. a tudományos és műszaki információs rendszerről, az információvédelemről, az információs politikáról, valamint a "Rosinformresurs" elnevezésű intézményről, amelynek feladata az információs források koordinálása.

A FÁK-országok létrehoztak egy információs együttműködési rendszert, amelyet tagállam-közi bizottságok és tanácsok koordinálnak.

A legtöbb könyvtár használja az Internetet, amelynek oroszországi részét RELCOM-nak hívják. Népszerűvé váltak a modern telekommunikációs technológiák – e tényt tükrözi a LIBNET projekt, a moszkvai nagykönyvtárak tervezett hálózata.

További programokat terveznek a profit és nonprofit tevékenység összehangolására, az adatbázisok egységes hozzáférhetőségére, kutatásokra, szabványosításra stb.

Az információs infrastruktúra fejlesztése érdekében még további kutatásokra van szükség mind hazai, mind külföldi szakértők bevonásával, mivel eddig csak a kezdeti lépések történtek meg egy demokratikus és modern rendszer kiépítése érdekében.

(Bátonyi Viola)

95/201

KUZ'MIN, E.I.: Biblioteki Rossii v kontekste social'no-ékonomičeskih reform = Bibliotekoved. 1994. 4.no. 3-12.p.

Oroszország könyvtárai és a társadalmi-gazdasági reformok

Könyvtárügy

Az oroszországi könyvtárügy (115 ezer intézmény, közülük 51 ezer tartozik a Kulturális Minisztérium felügyelete alá) – olvashatjuk a meglepően optimista beszámolóban – más intézményrendszerekhez képest igen jól vészelte át a Szovjetunió összeomlását követő kritikus éveket, és mai pozíciói is jobbak másokénál (pl. a könyvtárosok bére magasabb az egyetemi–főiskolai béreknél, minden valamirevaló könyvtár fennmaradt, sok új könyvtár épül, elindult a számítógépesítés stb.).

Mindez egyfelől a könyvtárosok találékonyságára, másfelől pedig a társadalmi igények alakulására vezethető vissza. A könyvtárak és olvasótermek intenzív használatának számos oka van. Pl. az ország sorsfordulójából táplálkozó "információéhség", a felsőoktatás elégtelen jegyzetel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

látottsága, a könyvkiadás és könyvkereskedelem még mindig tartó válsága (négyezer új magánkiadó ellenére beszűkült kínálat), félelem a munkanélküliségtől, a könyvek és a sajtó "megfizethetetlen" árai, számos ingyenesnek megmaradt könyvtári szolgáltatás.

A cikkíró mindemellett nem tagadja a nehézségeket sem (elégtelen állománygyarapítási keretek, a használók 60-80%-ának elégedetlensége, az orosz könyvtárügy gyenge nemzetközi kapcsolatai stb.), de múló tendenciájúaknak tartja őket.

A jövőben ki kell küszöbölni azt a szovjet mondást, amit a könyvtárakra is alkalmaztak, hogy "maximális ismeretet, ám meghatározott mértékig". Ebben fog segíteni a könyvtárak megindult számítógépi hálózatosítása, amelynek révén a tájékozódás és tájékoztatás teljes szabadságra tesz szert. E kiemelt program gerincintézményei az egyes régiókban működő általános tudományos könyvtárak, amelyeknek át kell venniük a hajdani tudományos–műszaki információs központok szerepkörét is. (Jelenleg már a regionális könyvtárakat a területi szervek tartják fenn, a Kulturális Minisztérium mindössze 9 nemzeti jelentőségű könyvtárat tartott meg fenntartásában.)

Bontogatja szárnyait az orosz CD-ipar is. A LIBNET-terv megvalósulásának folyamatában előbb a moszkvai nagykönyvtárak, majd az ország összes nagykönyvtárai között telekommunikációs kapcsolat létesül. (A nem moszkvai könyvtárak csatlakozása az oroszországi telefonhálózat fejlődésének függvényében mehet csak végbe.)

A szerző az igen világos könyvtárügyi tervek megvalósulásához mindenekelőtt társadalmi stabilitást lát szükségesnek, majd az alábbi jellegzetes mondattal fejezi be mondanivalóját: "Adná az Isten, hogy Oroszország legalább fele annyi stabil és világos céllal rendelkezzék, mint amennyivel a könyvtárak rendelkeznek."

(Futala Tibor)

95/202

MAHMUTOVA, Û.: S učetom nacional'noj specifiki. V Tatarstane prodolžaût rabotat' CBC = Biblioteka. 1995. 2.no. 25-27.p.

A nemzeti sajátosságokra való tekintettel. Tatársztánban tovább működnek a központosított könyvtári rendszerek

Centralizálás

A központosított könyvtári rendszerekről a legtöbb publikáció a 70-es években jelent meg, amikor is 130 ezer közművelődési könyvtárat szerveztek 4 ezer központosított rendszerbe, mégpedig meglehetősen szigorú központi instrukciók alapján.

Aztán ezeket a rendszereket a hallgatás övezte hosszú ideig. Csak mostanában lángolt fel a vita körülöttük, pontosabban: válságos helyzetük körül. A vezető szakemberek egy része (A.I. Pasin, V.V. Serov, R.Z. Zotova, E.A. Fenelonov) ezt a válságot a kedvezőtlen beruházási és költségvetési körülményekre vezeti vissza, más része (V.D. Stel'mah, G.P. Fonotov, A.V. Šokolov) pedig eleve elhibázottnak tartja az egész koncepciót és az állományok elszegényítését, a szolgálat elsilányítását látja benne.

Mint ahogy a szervezés időszakában baj volt az uniformizmus, most is az kísért: a vezető szakemberek az általános jelenségek alapján foglalnak állást pro vagy kontra ezekkel a rendszerekkel kapcsolatban. Pedig ott – pl. Tatársztánban, de más nemzetiségi területeken is –, ahol már a szervezés első hullámától kezdve megpróbáltak tekintettel lenni a nemzeti sajátosságokra, a központosított rendszerekkel szép és tartós eredményeket sikerült elérni a könyvtári ellátásban.

Tatársztánban a településszerkezet egyenesen valamilyen központosítást kívánt (kis falvak, tanyák, kisüzemek stb.). Ezen felül az azonosságtudat jelentkezésére és erősítésére–megszilárdítására is csak ilyen "kézben tartott" rendszerekkel lehetett pozitíven hatni. Az 1580 állandó és sok–sok mozgó könyvtári ellátóhelyet átfogó 42 központi rendszer igen változatos eszközökkel és formákkal mert a jobb és a nemzeti szempontot is érvényre juttató szolgáltatásokkal élni. Szinte minden ellátórendszernek van valamiféle specialitása (pl. kistelepülések napjai másféle szolgáltatásokkal közösen, a családi olvasmányok könyvtárai, rádióműsorok, olvasásvizsgálatok, arab írású tatár könyvek olvasására való tanítás, tatár nyelvművelő körök stb.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A központosított rendszerek hatékonysága dokumentálható (kétszer több olvasó, illetve dokumentumhasználat, másfélszer magasabb állományforgási mutató, a központi állományok igénybevételének intenzitása stb.). Noha ezek a mutatók a legutóbbi 2-3 évben nem lettek kedvezőbbek, de nem is lettek rosszabbak, mint pl. Oroszországban.

Mindez nem jelenti azt, hogy a központosított rendszerek Tatársztánban nem is küzdenének a kedvezőtlen körülményekkel (műszaki fejlesztés hiánya, finanszírozási gondok, elhelyezések sanyarúsága stb.). Mindennek ellenére le kell szögezni: ha valahol tekintettel vannak a településszerkezeti és nemzeti sajátosságokra, az efféle ellátórendszerek szervezése nemcsak megengedhető, hanem egyenesen kívánatos.

(Futala Tibor)

95/203

CZAJKA, Stanisław: Straty, nadzieje, zyski, czyli transformacja ustrojowa w bibliotekarstwie publicznym = Bibliotekarz. 1995. 3.no. 2-8.p.

Lengyelország: Veszteségek, remények, pozitívumok, azaz a nyilvános könyvtárügy szerkezeti átalakítása

Állami irányítás; Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár

Elérkezett az ideje annak, hogy Lengyelországban a nyilvános (közművelődési) könyvtárügy legutóbbi öt esztendejét "sine ira et studio" ítélje meg a könyvtári közvélemény. A kétségtelen veszteségeken kívül a kitörési pontokat és nyereségeket is látni kell.

A veszteségek sora tekintélyes. Íme: az általános elszegényedés hosszú vagy hosszabb távú tendenciáján belül markáns az összes mutató visszaesése (az állománygyarapítási keretek 50%-kal való megfogyatkozása, az olvasók számának csökkenése, sok könyvtár és könyvtári fiók (7%) megszűnése, az ún. könyvtári pontok radikális felszámolása (67%) stb.), a személyzet fogyása és egészségtelen fluktuálása, a vezetőcserék elvtelen módja (sok helyütt pártprotekciós személyek kerültek vezetői pozícióba), az önkormányzósítás átmeneti összevisszasága, a könyvtárközi kapcsolatok lazulása, a módszertani gondozás elerőtlenedése, a finanszírozás elégtelensége.

Reményeket kelt viszont a marketing-gondolkodás térhódítása (ám tudni kell: a fejlett országok könyvtárai is csak 20-25%-ig keresik meg működésük költségeit), az "információéhes" vállalkozói réteg megjelenése a könyvtárakban a maga fizetési hajlandóságával, a megszűnési tendencia olyatén kezelése, amely az elaprózott könyvtári rendszert egy teljesítőképesebb rendszerré kisebbíti.

Fő pozitívum a számítógépesítés, amelyet külföldi alapítványok is támogatnak (a Soros alapítvány Báthory alapítvány néven 180 ezer dollárt fordít a nyilvános és iskolai könyvtárak Internetbe való kapcsolására; Mellon alapítvány, amely főként a Nemzeti Könyvtár technikai–technológiai korszerűsödését segítette elő). Kívánatos, hogy az eddig meglévő hazai támogatási hajlandóság is fennmaradjon, sőt növekedjék. És különösen azokra az időkre stabilizálódjék, amikor már nem lehet számítani külföldi támogatásra.

A jövő fejlődésének biztosításához feltétlenül szükség van egy olyan új könyvtári törvényre, amely az új, nagyjából már kialakult feltételeknek megfelelően szabja meg a tennivalókat, a jogokat és kötelezettségeket (nem utolsósorban az államiakat, amelyek köre ugyan szűkebb lesz, ám hatékonyabb közreműködést garantál).

(Futala Tibor)

95/204

CÍSAŘ, Jaroslav: Problém: tranformace veřejných knihoven = Čtenář. 47.roč. 1995. 1.no. 6-9.p.

A transzformáció problémája a csehországi nyilvános könyvtárak körében

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár

Összefoglalásként a szerző leszögezi: "Az átalakítás (transzformáció) nem valamiféle mumus. Célja korántsem a kultúra likvidálása, még kevésbé a kulturális intézményeké. Az átalakítás nem más, mint a Cseh Köztársaságban végbemenő új, társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok elfogadása, illetve a rájuk adott válaszlépések."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ez a megfogalmazás azok számára kíván válasz lenni, akik állítják: arról van mostanában szó, hogy az "úszni nem tudót mélyvízbe dobják". Ez lett a korábbi "csodavárásból", abból ti., hogy az új rezsim a korábbinál tisztességesebben karolja majd fel a kultúra, illetve a könyvtárak ügyét.

Be kell látni: a látszólag kedvező régi rendszer valójában kedvezőtlen volt, ui. megfojtott minden spontán kulturális kezdeményezést. Az átmenet öt évében az állam, illetve képviselője, a Kulturális Minisztérium részint ad hoc feladatokat látott el, részint áttérőben volt egy újfajta működési rendszerre. Eszerint az állam kulturális közreműködésének három szintjét kell megkülönböztetni, úm. az állami művelődéspolitika alapelveinek kimunkálását, az alapvető orientációk kitűzését és a megvalósítást elősegítő lépéseket.

Mindehhez fő eszközül a jogszabályozási tevékenység szolgál. Ez azonban – eltérően az általános könyvtárosi vélekedéstől – nem egy új könyvtári törvény "kivívása", amire jelenleg nincs semmiféle esély. Inkább a nemzeti könyvtári törvény számára kínálkozik "zöld út". Ennél is fontosabb azonban a nem nyereséges alapon működő jogi személyek kérdéskörének szabályozása. (A jelenleg előkészületben álló törvény a nyilvános könyvtári szféra szükségleteire nem alkalmas.) Ám a "nem nyereséges" alapon való működésen kívül is vannak a mai körülmények közepette is alkalmas működtetési formák (részvénytársaságok, KFT-k, szövetkezetek, szponzorálások stb.), úgyhogy a kultúrának, benne a könyvtárügynek korántsem kell félnie a megszűnéstől és a stagnálástól. (Ez persze nem zárja ki a fájdalmas esetek előfordulását.)

Felmerült a Kulturális Minisztérium megszüntetésének a lehetősége is. A vizsgálatok újabban arra következtetnek, hogy az állami kulturális feladatok csökkenése ellenére, valamiféle központi kulturális szervre azért szükség van. Ám ennek korántsem kell önálló szervnek lennie.

(Futala Tibor)

95/205

FAKLOVÁ, Anna: Transformácia verejného knihovníctva na Slovensku a jeho východiská = Čtenár. 47.roč. 1995. 1.no. 14-17.p.

A nyilvános könyvtárügy átalakulása és kiindulási pontjai Szlovákiában

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár

A szlovák nyilvános (közművelődési) könyvtárügy átalakításának napjainkig több fontos, de könyvtári szakmai szempontból nem mindig "kellemes" állomását kell megemlíteni. 1990-ben két általános törvény alapján a közkönyvtárak részben önkormányzati, részben állami tulajdonba kerültek. A községi és városi könyvtárak önkormányzatiakká váltak, amire különösen a községi könyvtárak nem voltak felkészülve. Az eredmény: pangás, a működési feltételek és mutatók rosszabbodása, esetenként a megszűnés is. A járási könyvtárak a Kulturális Minisztériumhoz kerültek, nem utolsósorban az imént jelzett jelenségek minél szűkebb területekre való korlátozása érdekében. E feladatuknak – miközben maguk is korlátozásokat szenvedtek el – csak részben tudtak eleget tenni.

Újabb fejlemény a központi állománygyarapítás megszüntetése volt, ami elmélyítette a szétválasztás okozta megrázkódtatásokat. Mindezzel párhuzamosan a nyilvános könyvtárakat meg kellett szabadítani a túlideologizált állománytól, új "vágányokra" kellett állítani az olvasószolgálatot, szigorítani a gazdálkodást (a létszámmal valót is beleértve), elindítani a számítógépesítést.

1993-ban indult – holland támogatással – a felsővízközi (svidníki) bibliobuszos kísérlet, amely igen szép eredményeket termett, ám az új önkormányzati szabályoknak eleget teendő, sok adminisztratív munkával is járt.

A Kulturális Minisztériumhoz jelenleg több mint 200 intézmény tartozik. Az előrehaladó decentralizálás következtében azonban többségükről le kell mondania, azaz részben regionális, részben helyi szerveknek kell leadnia őket. Eközben az a cél, hogy az átmenet ne járjon megrázkódtatásokkal, s legalább szinten tartsa a szolgáltatásokat.

Egy új könyvtári törvény születésének előkészületei ugyancsak megindultak, ám a pénzügy- és belügyminisztérium állásfoglalását követően egyelőre leállították őket. Most a Kulturális Minisztérium megpróbál oda hatni, hogy különféle új és megújított törvényekben érvényesüljenek a könyvtári–tájékoztatási érdekek. (Jelenleg éppen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a községi igazgatási törvény módosítása van napirenden.)

(Futala Tibor)

95/206

DFG-Bibliotheksfürderung 1991-1994. [Zusammengest. von der] Deutschen Forschungsgemeinschaft = Z.Bibliothekswes. Bibliogr. 42.Jg. 1995. 1.no. 1-13.p.

A Deutsche Forschungsgemeinschaft könyvtártámogatási tevékenysége 1991-1994 között

Állományvédelem; Egybehangolt állományalakítás; Jelentés -évi, többévi; Közös katalogizálás; Szakirodalmi ellátottság; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos és szakkönyvtárak

A Német Kutatási Társaság (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) a rendelkezésére álló anyagi erőforrásokból a tudományos könyvtárak azon tevékenységeihez nyújt támogatást, melyek – túlmutatva a helyi vagy regionális érdekeken – a német könyvtárügy egésze számára fontosak és hasznosak. A támogatások célja, hogy impulzust és orientációt adjanak az egyetemes érdekű könyvtári szolgáltatások továbbfejlesztéséhez.

1. Az irodalomhoz való hozzájutás biztosítása. A régiók fölötti könyvtárközi ellátási rendszer célja, hogy a kutatás számára az egészen specifikus szakirodalomhoz való hozzájutást is biztosítsa. Ezt szolgálja a speciális gyűjtőkörű könyvtárak, az ún. súlyponti gyűjtemények láncolata. (Tagjai jelenleg: 18 egyetemi könyvtár és 35 speciális szakkönyvtár a szellem- és társadalomtudományok irodalmának biztosítására, valamint 4 központi szakkönyvtár a műszaki és orvostudományok, a természettudományok területén.) Mivel a szakirodalmi publikációk száma rohamosan emelkedik s egyidejűleg áruk is növekszik, a specifikus szakirodalom beszerzésének régiók fölötti koordinálása és az elérhetőség biztosítása a jövőben is növekvő fontosságú feladat marad.

A régiók fölötti ellátást nyújtó – és ezért támogatásban részesülő – könyvtárak rendszerét 1992 óta az új tartományokra is ki akarják terjeszteni. Elsőként a drezdai Szász Tartományi Könyvtár lépett be a régiók fölötti speciális irodalomszolgáltatást nyújtó intézmények táborába.

A DFG anyagi támogatással ösztönzi azokat a kezdeményezéseket is, melyek az új, elektronikus adathordozókat kísérlik meg integrálni a szakirodalmi ellátási rendszerbe, továbbá támogatják a dokumentumok számítógéppel való megrendelhetőségét célzó kezdeményezéseket.

2. A központi állományfeltárás támogatása. Az egyik legfontosabb vállalkozás a periodikák adatbankja, mely jelenleg 710 ezer címet és 2,8 millió lelőhelyadatot tartalmaz. Most az új tartományok periodika-adatainak beépítésére összpontosítják az erőket. Támogatásban részesíti a DFG a központi katalógusok továbbfejlesztéséhez nélkülözhetetlen szabványok kidolgozóit is, ilyenek pl. a testületi adatok, a tárgyszavak, a személynevek, a középkori és antik személynevek stb. egységesített formáinak jegyzékei. Lényeges előrelépés e téren, hogy 1993-ban három nagy könyvtár (a Deutsche Bibliothek, a Bajor Állami Könyvtár és a Berlini Állami Könyvtár) kidolgozta a közös személynévleírás normáit. Ennek kidolgozása után (mivel az 1850 előtti személynevek leírási normáit a Német Könyvtári Intézet már kimunkálta), új és átfogó személynévleírási norma lesz bevezethető.

A központi állományfeltárás igen fontos területe a régi állományrészeket (1501-1850) tartalmazó hagyományos katalógusok számítógépes konverziójának megoldása. Ez jelentősen növelni fogja a számítógéppel már most is elérhető monográfia címek körét (jelenleg 5,2 millió.) A régi állomány számítógépes konverziójának programja 1992 óta kiterjed az új tartományokra is. A régi térképek konverziója befejeződött, ezek adatai 1993 óta már online módon is kérhetők. Ugyancsak online kérhetők a publikált kéziratok regiszterének adatai is. Jelenleg munkacsoport dolgozik a katalogizált kéziratok valamint a Bajor Állami Könyvtár ősnyomtatvány-katalógusának online hozzáférhetővé tételének tervén.

3. Állományvédelem. A német könyvtárakban őrzött régi állomány jelentős részét a savas papír miatt a teljes pusztulás fenyegeti. A probléma megoldása érdekében a DFG könyvtári bizottsága 1992-ben támogatást adott a megfelelő állományvédelmi technika kidolgozása és a legértékesebb veszélyeztetett állományrészek soron kívüli megóvása céljára.

A probléma feltárásával és a védekezési javaslatok kidolgozásával megbízott szakbizott-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ság (felhasználva az USA-ban működő Comission on Preservation and Access tapasztalatait is) javaslatot tett a kultuszminiszteri konferencia számára. A konferencia – egyetértve a bizottság ajánlásaival – támogatta a német könyvtárügy egészét átfogó állományvédelmi programot. Ennek értelmében – a könyvbeszerzési keret 1%-át kitevő összeggel – mikrofilmre kell vinni a legjobban veszélyeztetett állományt, a Bajor Állami Könyvtár ez irányú mikrofilmezési tapasztalatait felhasználva. A már filmre vett állomány adatairól mindenki számára hozzáférhető katalógust kell készíteni. Miután a régi tartományok leginkább veszélyeztetett folyóiratállományát sikerült filmre vinni, az új tartományokban őrzött pusztuló értékekre kell a figyelmet összpontosítani.

4. A könyvtárak modernizálása és racionalizálása. 1991-ben a DFG egyik albizottsága ajánlásokat dolgozott ki a számítógéppel támogatott könyvtári szolgáltatások integrációjára, a decentralizált és centralizált rendszerek szabványosításának módjára. 1992-ben ajánlásokat adtak közre a felsőoktatási könyvtárak és az intézmények helyi számítógépes hálózatainak összekapcsolására. Ezekre az előmunkálatokra építve 1993-ban sikerült üzembe helyezni egy számítógépes információs hálózatot, mely három regionális könyvtári hálózatot, két régiók fölötti szolgáltató központot és két szakirodalmi információs központot foglal magában. Jelenleg azon dolgoznak, hogy ez a hálózat a dokumentumkérések továbbítására is alkalmassá váljék. A tervet – nagyságrendje és komplexitása miatt – két minisztérium is támogatja.

Egyidejűleg kisebb nagyságrendű, de ugyancsak fontos modernizációs kísérletek is folynak, pl. a bibliográfiai adatoknak a címlapról gépi úton (szkennerrel) történő leolvasása.

Összességében megállapítható, hogy a német könyvtárügy és különösen az új tartományok (1991 óta) nagy mértékben részesültek a DFG támogatásából.

(Katsányi Sándor)

95/207
DANIELSEN, Oivind: Enlarging the market – the Norwegian state purchasing scheme = Scand. Public Libr.Q. 28.vol. 1995. 1.no. 4-8.p.

A piac kiszélesedése: a norvég állami könyvvásárlási program

Könyvvásárlás; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Norvégiában kiadott könyvek közül a norvég szerzők aránya az 1930-as 2/3-ról 1960-ra 1/3-ra csökkent. Ez a drámai változás vezetett el ahhoz a felismeréshez, hogy az államnak nemcsak a magas színvonalú irodalom támogatása a feladata, hanem felelősséget kell vállalnia a szerzők életszínvonaláért is.

A norvég kulturális alap 1990-ben 27 millió korona támogatást nyújtott az új norvég irodalom, 16 millió koronát pedig az ifjúsági és gyermekirodalom beszerzéséhez. A program keretében a norvég irodalmi műveket 1000 példányban, az ifjúsági és gyermekkönyveket 1550 példányban szerzik be és osztják szét az ország közművelődési könyvtárai között. Az alap biztosítja a szerzőknek az első 5000 eladott példány után járó tiszteletdíj felét is.

A program elvben automatikus, a támogatott könyvek irodalmi minőségét nem mérlegelik, egyetlen megszorítás van csupán, nem támogatják a ponyvairodalom megjelenését. Ezen elvek nagy vitát váltottak ki, ugyanis túl sok szerző illetve kétes értékű mű részesül támogatásban. A program célkitűzése a minél szélesebb piac megteremtése a norvég irodalom számára és nem a magas irodalmi értékek támogatása, melynek révén csökkennek az árak, emelkedik a szerzők jövedelme, nő a könyvek forgalma és csökken a kevésbé keresett irodalmi művek kiadásának pénzügyi kockázata.

A program eredményeként 1960 és 1980 között jelentősen növekedett a szerzők és a megjelent művek száma. 1990-ig 6000 új norvég művet szereztek be a könyvtárak számára. A támogatott művek olvasottságának vizsgálatára 1993-ban az osloi könyvtárakban felmérést végeztek. Ennek tanúsága szerint a vizsgált 77 mű nagy részét rendszeresen kölcsönzik, kevés közöttük a ritkán olvasott.

A program sikeressége ellenére sem oldott meg minden problémát, nevezetesen a könyvárak csökkenését és írók jövedelmének megfelelő szintre emelését.

(Pappné Farkas Klára)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

95/208
SUNDKVIST, Leif: The Swedish book market = Scand.Public Libr.Q. 28.vol. 1995. 1.no. 15-18.p.

A svéd könyvpiac helyzete

Könyvkereskedelem

Svédországban 1970 óta szabadárasak a könyvek. Csak bizonyos nem szépirodalmi művek ára maradt kötött, de 1992-ben ez is megszűnt. Így a könyvkiadás és -kereskedelem ma már szabadpiaci elvek alapján működik.

Ennek eredményeképpen jelentős változások következtek be: az 1970-es években szép számmal alakult kis- és középméretű kiadók nagy részét felvásárolták a "nagyok". Ma a piac kb. 3/4 részét öt nagy kiadó vállalat tartja a kezében.

A könyveladás is koncentrálódott: a független könyvesboltok helyét egyre inkább a központi irányítású bolthálózatok vették át. Az átalakulás kedvezőtlenül hatott a könyvkatalógusok megjelentetésére is. A bolthálózatok főleg saját kínálatukból válogatva adnak ki katalógust, a nagy kiadók pedig egyre kevésbé támogatják az éves könyvtermést felölelő "Arets böcker" megjelentetését, 1994-ben már nem is adták ki emiatt.

Egy szabályozó tényezője mégis maradt a könyvvilágnak, mégpedig a Nemzeti Kulturális Tanácstól pályázat útján elnyerhető támogatás, mely odaítélésével kiemelkedő művek kiadását segítik elő. A támogatás több szempontból hasznosnak bizonyult. Az eddigi több, mint 750 mű támogatásával a kulturális politika által kívánatosnak tartott igényes könyvek kerülnek a piacra. Másrészt megkönnyítik a támogatást igénybe vevő kisebb kiadók életben maradását, és valamelyest sikerül kordában tartaniuk a könyvárakat is.

A központi támogatás felpezsdíti és sokszínűbbé teszi ugyan a könyvpiacot, negatív tendenciák is érződnek a változások nyomán. A magas könyvárak miatt egyre inkább a jól eladható, könnyű műfajú könyvek felé fordul az olvasók, így a könyvkiadók érdeklődése.

A könyvtárak nem tudják követni az egyre emelkedő árakat, kevesebbet vásárolnak. Ez nagy gondot okoz a gyermekkönyv-kiadóknak, amelyeknek sokat számítottak a könyvtári beszerzések. Svédországban európai mértékkel mérve különösen magas – 25 % – a könyvklubokon keresztül történő könyveladás. Emiatt csökkent a könyvesboltok piaci részesedése, így egyre nehezebben tudják tartani a vásárlók igényeit kielégítő széles választékot.

Végül néhány adat a Svéd Könyvkiadók Egyesületének 1993-as felméréséből: ebben az évben 5000 féle kiadványt vásároltak az olvasók, melyből kb. 1000 volt szépirodalmi mű, 730 körüli a gyermekkönyvek száma és kb. 1500 a nem szépirodalmi jellegű könyv.

(Fazokas Eszter)

95/209
BOSTRUP, Lise: The Danish Literature Information Center = Scand.Public Libr.Q. 28.vol. 1995. 1.no. 19-22.p.

A dán irodalmi tájékoztatási központ bemutatása

Fordítás; Irodalompropaganda; Tájékoztatási intézmény -szépirodalmi

A dán kiadók által megjelentetett könyvek kétharmada fordítás, mindenek előtt angol nyelvről. Míg Finnország és Norvégia több, mint tíz éve tart fenn irodalmának népszerűsítésére hivatott intézményt, Dániában kételkedés fogadta a hasonló kezdeményezéseket és csak 1899-ben, a kulturális miniszter elhatározása nyomán jött létre a Dán Irodalmi Információs Központ.

A központhoz fordulhatnak a dán irodalom iránt érdeklődő külföldi kiadók, ami jelenthet szerzői jogi információt, a számításba jöhető fordítók neveit, dán irodalmi eseményekre vonatkozó tájékoztatást. Évente kétszer folyóiratot jelentetnek meg a kortárs dán irodalommal kapcsolatos cikkekkel és interjúkkal és gyermekirodalmi melléklettel. A folyóirat eljut a központ partnerintézményeihez, a dán külképviseletekre és a skandinavisztikát oktató külföldi egyetemekre.

Szemináriumok rendezésével, tanulmányúti lehetőségekkel és a kapcsolattartás segítésével támogatják a fordítókat. Amennyiben a dán szerzők (jogtulajdonosok) egyetértenek, anyagilag is támogatják a fordítókat a fordítások előkészítésében, hogy ne kelljen bizonytalanságban lenniük, amíg meg nem kapják a megbízásokat.

Ugyancsak támogatást nyújtanak a dán könyveket kiadó külföldi kiadóknak. A kiadás után se-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gítik a dán szerzők számára rendezendő író-olvasó találkozók rendezését, a szerzők részvételét más irodalmi rendezvényeken.

A központot kísérleti jelleggel állították fel, de eredményei alapján 1993 óta állandó státuszt kapott.

(Koltay Tibor)

95/210

VAN HEERDEN, Louise: Productivity improvement in library and information services = Mousaion. 12.vol. 1994. 2.no. 56-69.p. Bibliogr.

A könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások hatékonyságának növelése a Dél-afrikai Köztársaságban

Hatékonyság; Szolgáltatások; Vezetés

A Dél-afrikai Köztársaságban a termelékenység szintje jelenleg a legalacsonyabb a világon. A túlélés érdekében a vállalatoknak 2,5-4 százalékkal hatékonyabban kellene termelniük. A cikk meghatározza, majd a stratégiai vezetés szemszögéből vizsgálja a termelékenység és a termelékenység-emelés fogalmát. A munkatársak útján elérhető termelékenységet, azaz a jó személyzeti vezetés fontosságát hangsúlyozza. Elmagyarázza a termelékenység emelésének fontosságát a Dél-afrikai Köztársaságban. Ismerteti az alacsony termelékenységet okozó tényezőket valamint a könyvtárakat és a tájékoztatási szolgáltatásokat érintő jövőbeli trendeket és kihívásokat. Tisztázza a termelékenység-növeléssel kapcsolatos téves elképzeléseket, végül javaslatokat tesz a könyvtárak és tájékoztatási szolgáltatások termelékenységének emelésére.

(Autoref.)

95/211

RANKOV, Pavol: Cenzúra v školských a verejných knižniciach: niektoré vyspelé krajiny = Škol.Knižn. 1994. 114.no. 12-23.p. Bibliogr. 30 tétel.

Cenzúra az iskolai és a nyilvános könyvtárakban: egyes fejlett államok

Cenzúra; Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár; Szakirodalmi szemle [forma]

P. Hiebert, D. Ungurait és T. Bohn tömegkommunikációs modelljében, amelybe az irodalmi kommunikáció is beletartozik, a közlőn (kommunikátoron), a csatornán (médiumon) és a befogadón (recipiensen) kívül mások is szerepelnek, nevezetesen azok, akik jelentős mértékben befolyásolják a kommunikáció lefolyását. Ők a gatekeeperek és a regulátorok. A gatekeeperek azt döntik el, hogy egyáltalán mely információk kerülnek közlésre. Közéjük a médiumok tulajdonosai és menedzserei, a kiadók, a különféle tanácsok stb. tartoznak. A regulátorok a már közölt információk terjedésének körét szűkítik, hatásukat próbálják korrigálni, csökkenteni. Közéjük a különféle vallási és társadalmi nyomást gyakorló csoportok, politikai pártok tartoznak; esetenként a bíróság és a rendőrség is ekként működik. Így tehát a kommunikációban, annak történetében (vö. pl. Anaxagorász és Szókratész esetével vagy az Index librorum prohibitorummal) és jelenében egyaránt benne van a cenzúra.

Válfajai közül a paternalisztikus (regulatív) cenzúra abból az előfeltételezésből indul ki, hogy a társadalom vagy az egyén (pl. a gyerek) jobban jár, ha bizonyos információkról, mégha igazak is, nem szerez tudomást. Az egzisztenciális cenzúra pedig bizonyos embercsoportok érdekeit védi.

A szerző az USA-beli, kanadai és brit szakirodalom cenzúrával kapcsolatos megnyilvánulásairól készített igen gazdag szemlét. Ezért kell külön felhívni a figyelmet a publikáció 30 tételes bibliográfiájára, amelyből 25 tétel angol nyelvű, tehát a szakma eléggé széles köre számára használható.

A szemlézett szakirodalom majdnem kizárólagosan cenzúraellenes, a könyvtárak állománygyarapítását és olvasószolgálatát illetően is. Legfeljebb pedagógiai–nevelési szempontokból enged meg bizonyos kivételeket. Más kérdés: a könyvtárakra a közönség és a közönség egyes csoportjai esetenként nyomást gyakorolnak meghatározott művek kivonására, más részlegbe (pl. a felnőttek részlegébe) való helyezésére stb. törekedve. Eközben mindenki – minél tör-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pébb valamely tiltakozó minoritás, annál hangosabban – arra hivatkozik, hogy a könyvtár fenntartására az ő adóját is igénybe veszik, s így joga van a könyvtár dolgaiba való beavatkozásra. Néha még bírósági ügy is lesz e tiltakozásokból (főként iskolai könyvtárak vonatkozásában).

Ezzel szemben az ALA álláspontja: nincs helye, még az életkorra hivatkozva sem, az információkhoz való hozzáférés cenzúrálásának.

Az, hogy a könyvtárak a funkciójuk meghatározta gyűjtőkörükhöz igazodva és az állománygyarapítási keretek szorításában nem minden információt szereznek be, önmagában nem cenzúra, ui. más könyvtárakban az adott könyvtárban nem beszerzett információhoz minden további nélkül hozzá lehet férni. Innen kiindulva mind többen vallják azt a nézetet, hogy a nyilvános és az iskolai könyvtáraknak az értékes információk beszerzésére kell törekedniük, miközben a felnőttek olvasását semmilyen vonatkozásban nem korlátozhatják. Gyermekek esetén viszont helye van a nevelési szándékú közbeavatkozásnak is.

(Futala Tibor)

Lásd még 192, 214, 273-274, 298, 300

Központi szolgáltatások

95/212

MORROW, Terry: BIDS – the growth of a networked end-user bibliographic database service = Program. 29.vol. 1995. 1.no. 31-41.p. Bibliogr. 6 tétel.

A BIDS (Bath Information and Data Services) nevű hálózati bibliográfiai-adatbázis szolgáltatás fejlődése

Adatbázis-szolgáltató vállalat

A BIDS (Bath Information & Data Services) brit adatbázis-szolgáltató vállalkozás 1991 februárja óta működik. Azóta a szolgáltatás jelentősen kiszélesedett: folyamatosan növekszik a használók és az előfizető szervezetek száma, akárcsak az adatbázisok és kínált szolgáltatási lehetőségek skálája. Adatok bizonyítják, hogy a szolgáltatás nemcsak a brit felsőoktatási szférában ismert és népszerű, hanem az ipar területén és külföldön is. A cikk felvázolja a BIDS szolgálat kifejlődését és a jelenleg nyújtott szolgáltatásait. Áttekinti a rendszer növekedését és levonja a tanulságokat. Részletesen foglalkozik a használói visszacsatolások figyelembevételével, a szolgáltatásoknak az igényekhez igazodó átalakításával. Megvizsgálja, hogy a háttér-szolgáltatások (pl. dokumentumrendelés) különféle módszerei hogyan működnek a gyakorlatban, és hogy a hálózati eszközök – pl. a World Wide Web – hogyan támogathatnák hatékonyan a közvetlen használókat.

(Autoref. alapján)

95/213

HOMMES, Klaus Peter: Das Projekt "Verbundkatalogisierung für Öffentliche Bibliotheken". Ergebnisse einer Befragung der Öffentlichen Bibliotheken in Nordrhein-Westfalen = Mitteilungsbl. – Verb.Bibl.Landes Nordrh.- Westf. 45.Jg. 1995. 1.no. 1-24.p.

A "Közös katalogizálás közművelődési könyvtárak számára" nevű program. Az észak-rajna-vesztfáliai közművelődési könyvtárak körében végzett felmérés eredményei

Fejlesztési terv; Felmérés; Közművelődési könyvtár; Közös katalogizálás

A közkönyvtárak egyesített katalogizálásának tervét 1994-ben tették közzé. A terv alapja az 1993-ban az észak-rajna-vesztfáliai Nagyvárosi Könyvtárak Szövetségének munkaközössége által készített projekt volt. Ezt a tartományi (Észak-Rajna-Vesztfália) kultuszminisztérium pénzügyileg is támogatta, a vonatkozó kérdőíves felmérés 1993-ban készült.

A terv alapján a résztvevő könyvtárak és a HBZ (Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordhein-Westfalen) együttműködne az egyesített katalogizálásban. Az 1973-ban alapított HBZ kulcsszerepet kap az egyesített katalogizálásban, ennek érdekében hozták létre az új, egyesített főiskolai könyvtárat. A HBZ már 1986-ban megkezdte a konverziót, ugyanakkor a hagyományos cédulakatalógus 1989-ig élt. A lakosság (a felhasználók köre) és az információs intézmé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyek között egyre növekvő ellentét volt tapasztalható.

A HBZ számára a visszakeresési lehetőségek növelése a legfontosabb követelmény, ennek feltételei:

– a kölni HBZ központi katalógus elérhető legyen;

– a HBZ szállítási szolgáltatással (transzport) támogassa a könyvtárközi kölcsönzést;

– mindenütt elérhető legyen a HBZ MAB formátumú szolgáltatása.

E helyütt nem szándékunk a kérdőíves felmérés teljes ismertetése, csak néhány részletet emelünk ki. 1993 augusztusában 240 könyvtár kapta meg a kérdőívet, 1993 novemberéig 206 könyvtár válaszolt, ez 85,83%-os válaszadási arány. 5 könyvtár különböző okok miatt nem adott választ, 3 kérdőívet késedelmes beérkezés miatt nem vettek figyelembe. A 198 értékelhető válaszból 7 könyvtárnak nem volt teljes személyzete. Ezek közül csak 1 könyvtár érdeklődött az egyesített katalogizálás iránt, 4 könyvtár egyáltalán nem foglalkozott a tárggyal, 2 pedig nem zárkózott el egyértelműen.

A szolgáltatásokra vonatkozóan több könyvtártípust kérdeztek meg, ezek közé tartoztak a nagyvárosi könyvtárak és a könyvtári módszertani központok (Pilotbibliothek). A tartomány legjellemzőbb városai: Ansberg, Düsseldorf, Dortmund, Köln, Münster. A lakosság lélekszáma 20 ezer és 300 ezer között szóródik.

A kérdőíves felmérés tanulságai:

1. A közkönyvtárak integrációja a könyvtári szolgáltatások minőségének javulását eredményezi. A katalogizálás kiterjed a nem könyv jellegű anyagokra, melyek az állomány járulékos forráskiegészítőivé válnak.

2. Az egymás közötti adatátvétel lehetősége racionalizáshoz vezethet, az elméletileg lehetséges racionalizálás szövetségspecifikus külső munkamegosztássá válhat. Az állomány korrektúrája a másik könyvtár segítségével oldódik meg, mert az már korrektúrázott régi állománnyal lép be a hálózatba.

3. A könyvtárak közötti adatátvétel lehetőségének kihasználása a legfontosabb racionalizálási mód. A felhasználó számára legfontosabb az információelérési lehetőségek kibővülése, valamint a könyvtárközi kölcsönzés és ezzel összefüggésben a dokumentumszállítás meggyorsulása.

(Drobinoha Angéla)

Lásd még 282

Együttműködés

95/214

EDWARDS, Heather: Library co-operation and resource sharing in South Africa: considerations for the future = South Afr.J.Libr.Inf.Sci. 62.vol. 1994. 3.no. 113-116.p. Bibliogr.

Könyvtári együttműködés és forrásmegosztás a Dél-afrikai Köztársaságban: tervek a jövőre

Együttműködés -belföldi; Gazdaságosság -könyvtárban; Központi szolgáltatások

Az elmúlt évtizedben sok dél-afrikai könyvtár költségvetését csökkentették, ami a szolgáltatások színvonalára is kihatott. A könyvtárak számára nagy kihívást jelent, hogyan elégítsék ki a a megnövekedett információs igényeket, miközben csökkentett költségvetéssel és személyzettel kell működniük. E dilemma részleges megoldásaként a forrásmegosztásra és a könyvtárközi együttműködésre most egyre nagyobb figyelmet fordítanak.

A forrásmegosztás és az együttműködés hasonló gyűjtőkörű és hasonló olvasói körrel rendelkező könyvtárak között lehetséges. A költségvetési elvonást régóta érzékelő egyetemi könyvtárak (Dél-Afrika és Namíbia egyetemi könyvtárai) kötöttek először számos területet átfogó együttműködési megállapodást, melyben a könyvtárközi kölcsönzés kapott hangsúlyt.

A forrásmegosztás célja, hogy egyrészt a használók számára jobb hozzáférést biztosítson a dokumentumokhoz és szolgáltatásokhoz, másrészt a költségvetés szempontjából az adott szolgáltatás kevesebbe kerüljön, mint ha egyénileg vállalkozott volna rá a könyvtár. A résztvevő könyvtáraknak elkötelezettséget kell tanúsítaniuk a forrásmegosztás iránt. Az együttműködési megállapodásban a következő célkitűzéseket lehet megfogalmazni:

– az összes résztvevő könyvtár használói számára az információhoz való kényelmes hozzáférés biztosítása:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– a könyvtárak állományáról központi katalógus építése, s ehhez megfelelő hozzáférés biztosítása;
– helyes állománygyarapítási politika kialakítása;
– a gyors dokumentumszolgáltatás mechanizmusának megteremtése;
– a forrásmegosztási hálózat létrehozása;
– megfelelő technológia alkalmazása;
– a használók információszervezési képességének javítása.

A forrásmegosztás leggyakoribb megvalósítási módjai: egybehangolt állománygyarapítás, közös tárolási programok, a személyzet képzése, közös hozzáférés CD-ROM adatbázisokhoz. Az együttműködés sikeres példája Dél-Afrikában a Pretoria és más városok egyetemi könyvtárai által kötött megállapodás az ADONIS megvásárlására.

Forrásmegosztási programokat általában nehéz elindítani. Mindig szem előtt kell tartani, hogy csak reális célokat szabad kitűzni, mert csodák nem várhatók. Körültekintő tervezésre, állandó ellenőrzésre és megfelelő anyagi támogatásra van itt is szükség. Egy jól szervezett forrásmegosztási program segít az anyagi problémák áthidalásában és magasabb szintű szolgáltatások kialakításában.

(Feimer Ágnes)

95/215
VODOSEK, Peter: National and regional models of collaboration between teaching and research institutions within the field of library and information science – with the Fachhochschule für Bibliothekswesen Stuttgart (FHB) as an example = Educ.Inf. 12.vol. 1994. 3.no. 567-378.p.

Oktatási és kutatási intézmények közötti országos és regionális együttműködési modellek a könyvtár- és információtudomány területén – a stuttgarti könyvtárosképző főiskola példája

Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárosképző intézmény; Támogatás -pénzügyi -általában

Az együttműködés területeinek ismertetése után (oktatók, hallgatók meghívása, ill. cseréje, közös vállalkozások) a cikk bemutatja a legfontosabb európai cselekvési programokat (ERASMUS, COMETT, TEMPUS, LINGUA) és a finanszírozás németországi lehetőségeit, nevezetesen a szövetségi alapítványokat (DAAD – Deutscher Akademischer Austauschdienst, BAFög – Bundesausbildingsförderungsgesetz), a regionális és a magánalapítványokat. A cikk fő részében a szerző áttekinti az FHB (Fachhochschule für Bibliothekswesen Stuttgart) partnerkapcsolatainak történetét és jelenlegi helyzetét, majd három példa következik: Franciaország, Magyarország és Svédország.

(Autoref. alapján)

95/216
SURESH, Raghini S. – RYANS, Cynthia C. – ZHANG, Wei-Ping: The library-faculty connection: starting a liaison programme in an academic setting = Libr.Rev. 44.vol. 1995. 1.no. 7-13.p. Bibliogr.

Könyvtárosok és egyetemi oktatók kapcsolata: együttműködési program egyetemi környezetben

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Kommunikáció -használókkal

Az egyetemi könyvtár elsőrendű funkciója, hogy az egész egyetemi közösség számára tájékoztatási forrástájékoztató központként szolgáljon. A felsőoktatás használói számára nyújtandó szolgáltatások javítása érdekében több amerikai egyetemi könyvtárban is szerveztek ún. összekötő programokat. Az egyetemi összekötő tevékenységgel, akárcsak az egyetemi könyvtárakban foglalkoztatott szakreferensek kérdésével a szakirodalom igen keveset foglalkozott. A cikk főként azt vizsgálja, hogy mi a titka a hatékony állományalakítást és a tanszékekkel való kommunikáció javítását szolgáló sikeres belső együttműködési programoknak. Meghatározza az egyetemi könyvtárban dolgozó "összekötő könyvtáros" és "könyvtári képviselő" fogalmát, és javaslatokat tesz az együttműködési program létrehozására.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

95/217
DOYLE, Robert: Library twinning = IFLA J. 20.vol. 1994. 4.no. 403-409.p. Bibliogr. 5 tétel.

Testvérkönyvtári kapcsolatok

Együttműködés -nemzetközi

Az 1980-as és az 1990-es években figyelemre méltó fejlemények zajlottak világszerte. Ezek következtében bővültek a könyvtárak nemzetközi kapcsolatai.

A testvérkönyvtári kapcsolatok, amelyeket az IFLA és az Unesco irányelvek összeállításával is támogatott, kölcsönös, de nem feltétlenül azonos mértékű előnyökkel járnak. Az előnyök a következő területeken mutatkoznak meg: információcsere, jobb hozzáférés a publikált információkhoz, tájékozódási lehetőség az új technikákról és technológiákról, a fejlett országok problémáiról, kitekintés más országok könyvtárügyére.

Az együttműködés gondolata sokféleképpen felmerülhet. Célszerű először kisebb célt kitűzni. Nagyobb léptékű együttműködés esetén formális szerződést szoktak kötni. A megállapodásokat általában öt évre kötik, érdemes két vagy három éves próbaidővel kezdeni. Az, hogy szükség van-e szerződésre, a partnerektől és az érintett országok szokásaitól is függ.

A legtöbb testvérkönyvtári kapcsolat célja az állományépítés, a személycsere, az adományozás vagy a public relations. Az állományépítési együttműködés célja általában a beszerzési nehézségek áthidalása. Az egyéni személycsere során munkakörében helyettesíti egymást két könyvtáros, a csoportos személycserében delegációk látogatják meg egymás könyvtárát. Az adományozási programok többnyire egyoldalúak. Ez a fajta kapcsolat ismét népszerűvé vált a kelet-közép-európai politikai változások következtében. Az adományozás speciális formája, amikor valamely fejlett országbeli könyvtár támogat egy fejlődő országbeli könyvtárat: pénzt gyűjt számára és adományt ad a gyűjtemény számára. Az ezzel kapcsolatos kampány nagyon értékes a public relations szempontjából. Ideális esetben az együttműködő könyvtárak egyszerre több területen is kialakítanak kapcsolatot.

A technikai fejlődés következtében új területek is felmerülnek: gépek adományozása, új információforrások kialakítása, az elektronikus és nyomtatott források konzerválása, a nyomtatott források konverziója géppel olvasható formába, új információkeresési modellek kifejlesztése.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 307

Jogi szabályozás

95/218
GRIHANOV, Û. A.: Bibliotečnye zakony blizki k utverždeniû = Bibliotekoved. 1994. 4.no. 12-16.p.

Könyvtári törvények közeli jóváhagyás előtt

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügy; Kötelespéldány

Két szövetségi szintű törvény elfogadásáról van szó. Az egyik a könyvtárügyet, a másik a kötelespéldány szolgáltatást fogja szabályozni.

1993-ban már majdnem "sínre került" a két törvény, ui. első olvasatban a Legfelső Szovjet mindkettőt elfogadta. Mivel azonban ez a szerv megszűnt, lehetett elölről kezdeni a törvénnyé "érlelés" procedúráját. Ez a következő állomások bejárásával történt meg:

1.) 1994. március 17. és 21. – az Állami Duma kulturális albizottsága, majd bizottsága biztosít további parlamenti "zöld utat" a két jogszabálynak.

2.) 1994. április 5-én az Állami Dumában – az érdekelt minisztériumok, könyvtárak, információs szervek és rokon intézmények képviselőinek részvételével – meghallgatásra bocsátják a két tervezetet. Ebből az alkalomból több mint 80 hozzászólás hangzott el, mégpedig támogató jelleggel, ám egymástól rendkívül elütő módosító javaslatokkal.

3.) A két törvénytervezet korrekciójára különkülön munkabizottság alakult, amely megkísérelte a szinte lehetetlent: minden korábbi javaslatnak akként eleget tenni, hogy a "kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon". Ennek során – a pénzügyesek, vámosok, jogászok "jóvoltából" – sok minden kikerült a tervezet szövegéből, bár azzal az ígérvénnyel, hogy a vonatkozó gaz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dasági törvények módosításakor a könyvtári szempontokra figyelemmel lesznek.

4.) 1994. június 24-én az Állami Duma első olvasatban elfogadta a tervezeteket (egyhangúlag).

A tervezett további menetrend: indulásként újabb tárcaegyeztetés; 1994 októberében második olvasatban való előterjesztés az Állami Dumában, aztán a kormány és a képviselők megjegyzéseinek figyelembevételével kerül sor a két törvény meghozására.

(Futala Tibor)

95/219

NORMAN, Sandy: The information bottleneck – electronic copyright issues = Vine. 96.no. 1994. 3-6.p.

Az elektronikus kommunikáció egyik fő akadálya: a szerzői jog

Elektronikus publikáció; Szerzői jog

Az elektronikus dokumentumok szerzői joga nem különbözik lényegében a más dokumentumokétól, viszont a nem-elektronikus dokumentumok másolását és terjesztését a könyvtárak számára biztosító privilégiumok nincsenek meg az esetükben. Nagy-Britanniában a könyvtáraknak és felhasználóiknak nincsenek jogaik az elektronikus dokumentumok vonatkozásában.

Más országokban is hasonló a szerzői jog, de finom különbségek találhatók: egyesek a jogtulajdonosokat részesítik jobban előnyben, másutt lazábbak az előírások, és esetenként olyan régiek a jogszabályok, hogy egyáltalában nem foglalkoznak a számítógépekkel kapcsolatos kérdésekkel, más szóval az elektronikus tárolást és másolást sok helyütt nem tiltják kifejezetten. A francia szerzői jog például nem akadályozza az információ elektronikus tárolását és másolását (bár tiltja a harmadik személynek történő elektronikus továbbítást).

A dokumentumszállítás, különösen elektronikus formájában a szerzői jog határait feszíti. Engedélyt kell kérni a jogtulajdonostól, aki ritkán adja meg azt, így a hagyományos továbbítási módszereket kell alkalmaznunk.

Az Európai Unió projektjei is szerzői jogi korlátokba ütköztek. Így az ELINOR elektronikus könyvtári programhoz csak igen kevés kiadó adta hozzájárulását és igen szigorú feltételek mellett.

A világméretű információs infrastruktúrát megcélzó kormányzati programokat, így az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Információs Infrastruktúra kezdeményezésének is jelentős akadályát jelenti a szerzői jog. Hasonlóképen mutatja ezt a Nagy-Britannia felsőoktatásával foglalkozó ún. Follett Jelentés is.

Az elektronikus dokumentumok szerzői jogi kérdései közül az elektronikus másolás (electrocopying) a legfontosabb. Ez nyomtatott termékek, szerzői jogi védettségű művek géppel olvasható formában való tárolását, megjelenítését, terjesztését, manipulációját és reprodukcióját jelenti. Ide tartozik a nyomtatott dokumentumok optikai szkenner használatával, számítógépbe való begépeléssel történő bevitele, kereskedelmi adatbázisok letöltése papírformába vagy adatbázisokban való későbbi felhasználásra, szerzői joggal védett anyagok terjesztése helyi hálózatokon, elektronikus levelezéssel és faxon.

A jogtulajdonosok védeni kívánják magukat a kalózkodás, azaz a szerzői jog szándékos, haszonszerzésre irányuló megsértése ellen. Mivel nehezen követhető a művek elektronikus mozgása, a szerzők vagy kiadók nem szívesen adnak biankó engedélyeket a művek digitalizálására, ha nem kapnak garanciát arra, hogy véletlenül vagy szándékosan nem élnek vissza a művel, vagy juttatják el azt olyan ország(ok)ba, ahol szerzői jogi védettségük nincs megfelelően biztosítva.

A kiadók attól is félnek, hogy veszteségek érik őket, ha pl. a könyvtárak egy könyvnek vagy folyóiratnak csak egy-egy példányát veszik meg, majd elektronikusan tárolva többen használják ezeket.

Attól is tartanak a jogtulajdonosok, hogy ellenőrzés nélkül a másolás különböző formáinak jelenlegi gyakorlata általánossá válik. A nagyközönség ugyanis elfogadhatónak tekinti a szerzői jogi védettségű művek fénymásolását, hanganyagok egyik hordozóról másikra való otthoni másolását, annak ellenére, hogy ez Nagy-Britanniában tilos, és sokan nem is hallottak szerzői jogról.

Félnek a kiadók attól is, hogy az elektronikusan tárolt anyagok újrapublikálhatók.

Ha a művek könnyen manipulálhatók, törölhetők, a szerző morális jogai csorbulhatnak és a plágium kockázata is nő.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A WIPO (World Intellectual Property Organization, az Intellektuális Tulajdon Világszervezete) feladata, hogy egységesebbé igyekezzék tenni a különböző nemzeti szabályozásokat. Az Európai Közösség CITED programja elméleti modellt kíván adni a digitálisan tárolt művekkel kapcsolatos ellenőrzésre és díjazásra. Ennek gyakorlati megvalósítása lesz az 1994-ben indult COPYCAT projekt.

Léteznek a dokumentumokon "digitális ujjlenyomatot" hagyó, ezzel a kalózkodás ellen védő rendszerek is. A brit Kiadók Egyesülete (Publishers Association) is dolgozik megoldásokon. A British Library Dokumentumellátó Központ (BLDSC) már szabályozott körülmények között szolgáltat faxon. Az East Angliai Egyetemmel folytatott kísérlet során a beszkennelt anyagokat a címzettnél kinyomtatják és a kép-fájlt megsemmisítik.

(Koltay Tibor)

95/220
STEELE, Thomas M.: Using liability insurance to manage risk = Bottom Line. 8.vol. 1995. 2.no. 5-9.p.

Felelősségbiztosítás könyvtárosok számára, az ellenük indított kártérítési perek esetére

Érdekvédelem; Jogszabály -más területről; Könyvtárosi hivatás

A könyvtárosoknak munkájuk során komoly jogi felelősséggel kell szembenézniük. Az ellenük indított leggyakoribb perek a következő területek szerint csoportosíthatók: munkaalkalmazás, személyi sérüléseket eredményező felelőtlenség, alkotmányos jogok megsértése. A cikk elmagyarázza, hogy a felelősségbiztosítás miért és hogyan használható az ilyen kockázatok kezelésére, s miért van szükség felelősségbiztosításra. Végül négyféle biztosítás feltételeit hasonlítja össze.

(Autoref.)

Oktatás és továbbképzés

95/221
NAHL, Diane [et al.]: Effectiveness of fieldwork at an information desk: a prototype for academic library-library school collaboration = J.Acad. Librariansh. 20.vol. 1994. 5/6.no. 291-299.p.

Az egyetemi könyvtár és a könyvtárosképző iskola együttműködése: a hallgatók eredményes gyakorlata a referensz-részlegben

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -helyi; Gyakorlati képzés; Könyvtárosképző intézmény; Referensz

A cikkben ismertetett modell bemutatja, hogy az egyetemi könyvtárak és a könyvtáros iskolák hogyan működhetnek együtt annak érdekében, hogy a hallgatók hasznos gyakorlati tapasztalatokat szerezzenek, a használók pedig megbízható referensz-szolgáltatásokban részesüljenek. A általános referensz tantárgy keretében a hallgatók "éles" könyvtári olvasószolgálatban töltik el a szakmai gyakorlatukat. A vizsgálatok szerint a könyvtárszakos diákok megbízható tájékoztatást nyújtanak az olvasóknak.

(Autoref.)

95/222
HARRIES, Steve: The potential of information networks for library and information science education = Online CDROM Rev. 19.vol. 1995. 1.no. 13-16.p.

A tájékoztatási hálózatok lehetőségei a könyvtár- és információtudományi oktatásban

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Számítógép-hálózat

Az oktatási folyamat egyre inkább az intézmények falain kívülre kerül, és magukban az intézményekben is egyre jobban alkalmazzák a korszerű technológiákat.

A távoktatás és az intézményen belüli oktatás közötti különbség lassan eltűnőfélben van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A távoktatás második generációja az "egy oktató – több hallgató" elven működött, magasan strukturált csomagokat alkalmazott, de nem nyújtotta a visszacsatolás, a tapasztalatcsere lehetőségét, a szemtől szembe történő oktatás dialógus jellegét.

A hálózati környezet rugalmassága ezt pótolja, kollaboratív tanulást és strukturáltabb tudásátadást tesz lehetővé.

A könyvtártudomány és informatika területén működő "newsgroup"-ok és elektronikus vitacsoportok zöme az Egyesült Államokban jött létre, bár számuk növekszik más térségekben is. Az Internet sok más fórumával szemben tagságuk helyi jellegű és viszonylag kevesen vesznek részt több fórum munkájában, így gyakoribb a tényinformációk közlése, az elméletibb viták kisebb szerepet játszanak. Bár szigorú szakmai etikai alapokon nyugszanak, nem mutatják az oktatáshoz szükséges fenti vonásokat.

A korlátozott számú résztvevők számítógépes konferenciái, a "newsgroup"-okhoz hasonlóan a "több embertől – több embernek" típusú kommunikációt valósítják meg, de sajátos, sokszor igen jól körülhatárolt célok érdekében jönnek létre. Ezeket eredményesen használták például a Lancaster Egyetem menedzsment képzésében és Nagy-Britannia Nyitott Egyetemén (Open University). A könyvtártudomány és informatika területén csak szórványosan találkozhatunk vele.

A számítógépes konferenciák nemcsak információszerzést, hanem aktív tanulást, a kérdések megvitatását is lehetővé teszik. Összességében a hagyományos konferenciákhoz hasonló a hatásuk, ráadásul nem érvényesül bennük a hierarchia és a társadalmi pozíció.

A számítógépes konferenciák egyelőre szöveges információcserére korlátozódnak, de a hálózatok kapacitásának növekedésével a multimédia információ is szerepet kap majd, kiegészítve a konferenciákat vagy integrálódva azokkal. A videokonferenciák pedig gazdagabb, valódi szemtől-szembe jellegű és valós idejű eszmecserét eredményezhetnek.

A könyvtári és információs szakembereknek nagy szükségük van a telekommunikációs eszközök adta lehetőségekre, mivel közülük sokan elszigetelten dolgoznak és nincs módjuk az utazásra, de ezek nem helyettesíthetik, csak kiegészítik a személyes találkozásokat.

(Koltay Tibor)

95/223

GILLHAM, Mark: Information management education: the role of work experience placements = Man.Inf. 1.vol. 1994. 11/12.no. 34-37.p.

A szakmai gyakorlat szerepe az információszervezési (information management) képzésben

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Gyakorlati képzés; Információszervezés

A Queen Margaret College (Edinburgh) információszervezési szakán a diploma megszerzésének (BA Information Management Degree) egyik fontos követelménye a hallgatók munkahelyi gyakorlata. A cikk az 1994 tavaszán folytatott gyakorlatok tapasztalatait elemzi: a hallgatóktól a rájuk bízott hivatali munka természetéről érdeklődtek, a munkáltató házigazdákat pedig arról kérdezték, milyen általános és technikai jártasságokat várnak el leginkább a hozzájuk kerülő információs szakemberektől.

A munkahelyi gyakorlat, amelyen 1974-ben 38 hallgató vett részt, a harmadik évfolyam teljes második szemeszterét felöleli. A fogadó intézményeket általában szakmai kapcsolatok révén választják ki. Az információs szakemberek iránti széles körű igényt tükrözi ezen intézmények sokfélesége: a vizsgált időszakban csak két gyakornok kapott helyet hagyományos könyvtári környezetben, a többi alkalmazó között akadt számítógépes tanácsadó ügynökség, jótékonysági szervezet, önkormányzati hivatal, egészségügyi szolgálat és nemzetközi vegyesvállalat.

A 38 hallgató ágazatonkénti megoszlása a következő volt: oktatási szektor: 11%, magánvállalat 26%, önkéntes szervezet: 24%, részben finanszírozott intézmény (könyvtár): 5%, egészségügy: 12%, kormányzati (főleg helyi) szféra: 21%.

Ami a gyakornokok által ellátott feladatok megoszlását illeti, a legtöbben információtechnológiával kapcsolatos fejlesztési feladatokat kaptak (39%). Az "információkezelés" kategóriában (pl. témafigyelés, katalogizálás, online információkeresési szolgáltatás megszervezése) a résztvevők 26%-a szerepelt. Marketing-gel és információelemzéssel 18% foglalkozott, s általános, adminisztratív megbízásokat 16% látott el.

A 18 foglalkoztató intézmény által igényelt jártasságok a következő képet mutatták: a kom-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munikációs és kapcsolatteremtő készség szerepelt a vezető helyen (50% ezt tekintette a legfontosabbnak), ezt követte a lelkesedés és motiváció, majd a határidők betartása. A három legkisebb mértékben igényelt jártasság a projektvezetés (ennek alacsony fontossága meglepő, oka az lehet, hogy a hivatalok valószínűleg csak a munkakezdő fiatalok feladataira gondoltak), az online/CD-ROM adatbázisok ismerete és a pénzügyi jártasság volt.

A következő következtetéseket lehet levonni:

– a gyakorlat jó alkalmat ad a hallgatóknak a leendő munkaalkalmak feltérképezésére;

– a fogadó szervezetek nagy választéka a tudományág széles körű lehetőségeit tükrözi;

– a gyakornoki munkakörök az információszervezés alapvető területeire (információtechnológiai fejlesztés) koncentrálnak;

– az emberekhez kapcsolódó jártasságokat tartják a legfontosabbnak;

– az igényelt képességek tanulmányozása lehetőséget ad az oktatás fejlesztésére.

(Novák István)

Lásd még 196, 215

Egyesületek, konferenciák

Lásd 269, 278

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

95/224

TANG, Shaoming: The present and future development of the National Library if China = Focus Int.Comp.Libr. 25.vol. 1994. 2.no. 73-78.p.

A kínai nemzeti könyvtár jelenlegi helyzete és a jövő fejlesztési tervei

Nemzeti könyvtár

A Kínai Népköztársaság Nemzeti Könyvtára általános tudományos könyvtár, nemzeti bibliográfiai központ, Kína kötelespéldány-törvénye értelmében felelős az ország területén kiadott dokumentumok megőrzéséért. 1992 végére az állomány elérte a 17 millió kötetet, az éves növekedés 600-700 ezer kötet.

30 olvasóterme 3000 olvasó részére nyújt helyet, s mintegy egymillió kötetnyi könyv és kurrens folyóirat található szabadpolcon. A technikai lehetőségek bővülésével az SDI szolgáltatás minősége is javult, a használók ma már CD-ROM adatbázisokban is kereshetnek.

A könyvtárközi kölcsönzés révén – a tartományi, városi, megyei, illetve üzemi és az egyetemi könyvtárakon keresztül – az ország szinte teljes lakosságát ellátja. A világ 30 országának 260 könyvtárával tart fenn könyvtárközi kölcsönzési kapcsolatot.

A nemzeti könyvtár bibliográfiai ellenőrzési részlegének fő feladata a kínai MARC formátumú szabványos bibliográfiai adatok előállítása, gyűjtése és terjesztése. E kínai MARC formátumot felhasználva hozták létre a következő retrospektív központi katalógusokat: a régi és ritka könyvek általános országos katalógusát, a köztársaság (1911-1949) országos katalógusát és a nyugati nyelvű időszaki kiadványok országos központi katalógusát. A könyvtár jelenleg az OCLC-vel szorosan együttműködve dolgozik a köztársaság országos katalógusa rekordjainak az OCLC adatbázisába való betöltésén. A nemzeti könyvtár Kína ISDS központjának feladatát is ellátja.

Az országos szabványosítási és automatizálási program keretében a megfelelő dokumentációs szabványok (kínai tárgyszójegyzék, kínai könyvek osztályozási rendszere stb.) kidolgozását vállalta magára a könyvtár. A következő számítógépes rendszereket szerezte be: 1. az M-150-es számítógépes rendszert 2. a CLSI kölcsönzési rendszert (mindkettőt a 80-as évek közepe óta használják) 3. a NEC ACOS-630-as rendszert, amely 1991 óta a könyvtár központi hálózataként működik és számos modulja még fejlesztés alatt áll, végül 4. a francia Lasernet op-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tikailemez-tároló és visszakereső rendszerét, melyet kísérleti jelleggel használnak a Sung és Yuan dinasztia idején kiadott pótolhatatlan értékű régi könyvek teljes szövegének bevitelére. A megfelelő harver és szoftver beszerzésének köszönhetően ma már jónéhány adatbázis áll a használók rendelkezésére:

1. az LC MARC bibliográfiai adatbázis (1 millió rekord);
2. az ISDS időszaki kiadványok adatbázisa (600 ezer rekord);
3. a nyugati nyelveken megjelenő időszaki kiadványok adatbázisa (20 ezer rekord 600 könyvtárból);
4. a kínai jelek leíró szótára (40 ezer kínai jel leíró adataival);
5. a kínai bibliográfiai adatbázis (100 ezer rekord az 1988 óta megjelent kínai könyvekről).

A további számítógépes fejlesztések célja:

– az összes munkafolyamat automatizálásával egy olyan online többfunkciós számítógépes rendszer megteremtése, amely a különböző nyelvű irodalom feldolgozására és bibliográfiai adatbázisok építésére egyaránt alkalmas;

– a nemzeti könyvtár NEC ACOS-630-as rendszerének bekapcsolása Kína csomagkapcsolt hálózatába és a nemzetközi nyilvános csomagkapcsolt hálózatba;

– több felhasználós kisszámítógépes CD-ROM hálózat kiépítése, kínai CD-ROM termékek kifejlesztése.

A fenti célkitűzésekkel összhangban a 90-es években az alábbi feladatokat kell megvalósítani:

– az előzetes kiadványszámozási (CIP) rekordok bevezetése, egyelőre a bibliográfiai szolgáltatásokban;

– kínai MARC rekordok előállítása és terjesztése CD-ROM-on, beleértve a nyugati nyelvű időszaki kiadványok és a köztársaság (1911-1949) országos központi katalógusát;

– az optikailemez-technológia továbbfejlesztése a korábbi időszakból származó régi kínai könyvek teljes szövegének tárolására és visszakeresésére;

– a könyvtári szolgáltatások, ezen belül főként az SDI és a vezető állami intézmények és szervezeteknek készített témafigyelés minőségének (és sebességének) javítása elektronikus dokumentumszolgáltatás útján;

– a könyvtárak közötti együttműködés fokozása a szabványosítás és hálózatépítés területén;

– a hagyományos munkafolyamatok átszervezése, amely a személyzet átképzését is maga után vonja.

A kínai nemzeti könyvtár személyzete jelenleg 1680 fő, közülük 432-nek van egyetemi vagy főiskolai végzettsége. Az átképzés nemcsak hagyományos tanfolyamokat, szemináriumokat jelent, hanem külföldi tanulmányutak, könyvtároscsere-programok szervezését is.

Funkcióinak erősítésével, s az ismertetett célok elérésével Kína nemzeti könyvtára remélhetőleg a világ számára sokkal nyitottabb és könnyebben elérhető lesz, és új profiljával képes lesz a következő század kihívásaira válaszolni.

(Feimer Ágnes)

Lásd még 301

Egyetemi és felsőoktatási könyvtárak

95/225

REESSING-FIDORRA, Marianne: Neue Impulse für die Hochschulbibliotheken im Vereinigten Königreich. Die Bedeutung des Follett-Reports = Bibliotheksdienst. 29.Jg. 1995. 2.no. 196-200.p.

Új fejlemények a felsőoktatási könyvtárak számára az Egyesült Királyságban. A Follett-jelentés jelentősége

Egyetemi könyvtár; Jelentés -vizsgálati; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása

1993 decemberében a "Joint Funding Councils' Libraries Review Group" (=kb. a könyvtárak finanszírozásáért felelős közös bizottság) jelentést terjesztett elő az Egyesült Királyság felsőoktatási könyvtárainak helyzetéről. A jelentést a munkacsoport elnökéről, Sir Brian Folletről nevezték el, és rövidített formában csatolták hozzá a Fielden-jelentést és a "Könyvtárak és az információtechnológia" c. jelentés anyagát is.

A Follett vezette bizottság négy olyan (angol, skót, walesi ill. észak-írországi) grémiumból áll, amelyek 1992 óta a felsőoktatási könyvtárak fi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nanszírozásáért felelősek az Egyesült Királyságban. A bizottság munkájában a felsőoktatási intézmények képviselői (rektorok, prorektorok), könyvtárosok, gazdasági és közigazgatási szakemberek egyaránt részt vettek. A testület tevékenységének hátterében az állt, hogy a kilencvenes évek eleje óta a brit felsőoktatási könyvtáraknak egyrészt erősen növekvő hallgatói létszámmal és az új információtechnológia kihívásaival, másrészt az infláció és az áremelkedések következtében egyre csökkenő anyagi eszközökkel kell számolniuk. A hallgatók száma például az 1992/93-as tanévben 57%-kal nőtt az 1988/89-es évhez képest. 1980 és 1992 között a folyóiratok árindexe 300%-kal emelkedett, miközben a beszerzésükre fordítható gyarapítási keret csak 111%-kal lett nagyobb.

A Follett-jelentés alapvetően a négy finanszírozó szervezethez illetve az egyes felsőoktatási intézményekhez szól. Fő mondanivalója, hogy aki jól működő könyvtárat szeretne, az fizessen is érte. Mindazonáltal nagyobb állami támogatásra a felsőoktatási intézmények nem számíthatnak.

Bizonyos célokra, mint pl. épületbővítés 50 millió font áll rendelezésre, de csak azzal a feltétellel, hogy maguk az intézmények is 140 millió fontot beruháznak. További 15 millió az új technológia alkalmazására, ill. 10 millió szellemtudományi különgyűjtemények kialakítására fordítható. Mivel sok egyetem és főiskola a gazdasági életből jelentős bevételekhez jut, szívesen vállalkozik arra, hogy saját anyagiakkal is hozzájáruljon egy program finanszírozásához, ha így további pénzeszközöket nyer a könyvtár számára.

A munkacsoport nem dolgozott ki merev normákat (mint pl. a folyóirat-beszerzés irányszámai): a könyvtáraknak elemezniük kell sajátos helyzetüket és az anyaintézménnyel való, a korábbinál intenzívebb együttműködéssel kell megoldást találniuk.

A Follett-jelentés tulajdonképpen ajánlások gyűjteménye, melynek középpontjában az oktatás és a kutatás számára nyújtott szolgáltatások, valamint az új technológia alkalmazása áll. A növekvő hallgatói létszámra való tekintettel hosszabb nyitvatartási időt és több olvasói férőhely kialakítását ajánlja. Az állománygyarapításnál a folyóiratokkal szemben ismét a monográfiákra, ezen belül is a tankönyvekre és az ajánlott irodalomra helyeződik át a hangsúly. Az irodalmi választék javítása az intézmények és a könyvtárak közötti intenzívebb együttműködéssel oldható meg. A használók képzése során el kell érni, hogy a könyvtárhasználat, a számítógépes irodalomkeresés és a tudományos kutatómunka módszereinek oktatása beépüljön a tanmenetbe. A könyvtárosok mint oktatók szerepét erősíteni kell, s egyre inkább információközvetítőkké kell válniuk. A magasabb követelmények teljesítése csak akkor lehetséges, ha a könyvtárak rendszeresen ellenőrzik és szükség esetén újra meghatározzák munkafolyamataikat, személyi ráfordításaikat és célkitűzéseiket.

Az együttműködés vezérelve a brit felsőoktatási könyvtárak számára új. A Thatcher-korszak óta ugyanis az egyetemektől (és intézményeiktől) a versengést várják el; az egyes könyvtárak közötti együttműködés visszafejlődött, az egyetlen kivételt a British Library jelenti. A folyóirat-beszerzések koordinálásának új módjait kell kidolgozni, hogy a kutatáshoz szükséges folyóiratok a növekvő árak ellenére is egy-egy városon vagy régión belül rendelkezésre álljanak. Ezzel kapcsolatban az elektronikus dokumentumrendelés egyre nagyobb jelentőséget kap. A British Library szolgáltatásain kívül regionális vagy városon belüli szolgáltatásokat is ki kell fejleszteni, melyek külön anyagi támogatást igényelnek.

A Follett-jelentés összességében a mai brit felsőoktatási könyvtárügy átfogó elemzését adja, könyvtárpolitikai jelentősége – amint ezt az angol szakirodalom is tanúsítja – igen nagy. Fontos érvelési segédletet jelent az anyaintézményen belüli és kívüli támogatások kérésénél azáltal, hogy a könyvtárnak a kutatás és oktatás információellátásában betöltött központi funkcióját és az elektronikus információhálózatban egyre erősödő közvetítői szerepét hangsúlyozza. A Follett-jelentés valószínűleg élénkítően hat majd egyes megkövesedett brit könyvtári struktúrákra és világossá teszi, hogy manapság nem számíthatunk pénzügyi csodákra, segítséget a könyvtárak elsősorban saját maguktól várhatnak.

(Feimer Ágnes)

Lásd még 204, 216, 254, 263, 267-277, 293-294

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közművelődési könyvtárak

95/226
VAVREK, Bernard: Rural libraries and community development = Wilson Libr.Bull. 69.vol. 1994. 5.no. 42-44.p. Bibliogr. 6 tétel.

A vidéki könyvtárak és a közösségek helyzete az Egyesült Államokban

Községi könyvtár; Városi könyvtár; Vezetés

Az amerikai közművelődési könyvtárügy tárgyalása során nem szabad figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy a közkönyvtárak többsége a vidéki kisvárosokban található. 1991-es adatok szerint a közkönyvtárak 80%-a (7210 könyvtár) 25 ezer lakosnál kisebb városokban működik, sőt, ezek közül 2695 olyan településeken található, ahol 2500-nál is kevesebben élnek. A szerző azt vizsgálja, hogy milyen feltételei vannak e könyvtárak fejlesztésének, korszerűsítésének, milyen sajátosságokat kell figyelembe venniük a tervezőknek.

A vidéki vezetők hagyományosan konzervatívak, nem szeretik az új ötletekkel megjelenő kívülállókat. A konzervatív hozzáállás sajátja lehet a könyvtárosoknak és a könyvtári irányítóknak is, ami a tapasztalatok és a szakképzettség hiányosságait tükrözi. A 25 ezer lakosnál kisebb települések könyvtárosainak csak 21%-a, a 2500-nál kisebbekéinek pedig mindössze 4%-a rendelkezik magiszteri diplomával. Ennek fő okai: a lakosság elégedett a helyi szolgáltatások színvonalával, a munkáltató nem hajlandó "diplomás" fizetéseket fizetni, kevés a szétszórt településeket ellátó könyvtáros iskola. Nagy szükség lenne az új technológiákra irányuló továbbképzésre is.

A megfelelő szakképzettség problémáin kívül a következőket kell figyelembe venni.

A könyvtári gondnokok (trustees) szerepe. A gondnokok nemcsak alkalmazzák és elbocsátják a könyvtárosokat, de ők felelősek a könyvtár teljes pénzügyi helyzetéért. Mivel a két fél közötti bármiféle súrlódás akadálya a fejlődésnek, a gondnokok képzésére is figyelmet kell fordítani. Erre már vannak is jó példák: gyakorlati tanfolyamok keretében a tagállami könyvtárak (state libraries) gondoskodhatnak a könyvtári gondnokok szakképzéséről.

Felmérések, marketing. Egy tipikus vidéki könyvtár valószínűleg sohasem végzett használói felmérést; a tervezés, az olvasószolgálat "ad hoc" alapon működik. Annak ellenére, hogy a legkisebb könyvtárakban is bő a választék az információforrások között, az olvasók főleg a bestsellerek és a szórakoztató olvasmányok iránt érdeklődnek, a könyvtárat kizárólag könyvek, folyóiratok és újságok lelőhelyének tekintik. Közönségkapcsolatokra, propagandára nincs pénz, marad a Könyvtáros Egyesület propagandája, amely szintén a könyvekre és az olvasásra irányul.

Női használók. A vidéki könyvtárak használóinak 70%-a nő. E jelenség okát nem lehet pontosan tudni, de vannak vélemények, amelyek szerint a női könyvtárosok nőiesítették el a könyvtárat azzal, hogy a beszerzések során elsősorban a saját ízlésüket vették figyelembe.

Tudomásul kell venni, hogy a 19. században a tömegek elérését célzó közkönyvtárügy nem kaphat helyet az információs szupersztrádán. Nemcsak arról van szó, hogy egy intézmény új nevet keres magának; a probléma egy olyan társadalmi szerepért folyó verseny, amelyik nem létezik többé. Az új könyvtárügy az Internet.

Sokan úgy vélik, hogy a megoldás a vidéki könyvtárak számára sem lehet más, mint az elektronikus hálózatra épülő információtechnológia, pedig ezt nem szabadna önmagában célnak tekinteni. Az információtechnológia hajhászása oda vezethet, hogy megszűnik a kis közösségek emberi összetartó ereje, s a közösség tagjai "galaktikus világpolgárokká" válnak. Nem szabad országos irányelveket várni, sem divatirányzatokat követni, hanem a vidéki települések között olyan együttműködésre van szükség, amelynek során a technológiát az illető közösségek sajátos igényeinek megfelelően alkalmazzák.

(Novák István)

95/227
BAIER, Hans: Spuren in die Zukunft legen. Bibliotheken in Weimar, Europas Kulturhaupstadt von 1999 = Buch Bibl. 47.Jg. 1995. 1.no. 40-44.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az 1999-re Európa kulturális fővárosává váló Weimar könyvtárai

Műemlékkönyvtár; Szakkönyvtár -irodalomtudományi; Városi könyvtár

1999-ben, Goethe születésének kétszázötvenedik, a Német Szövetségi Köztársaság alapításának ötvenedik évfordulójára a 60 ezer lakosú thüringiai Weimar lesz "Európa Kulturális Fővárosa". Az Európai Unió nem is választhatott volna jobban, hiszen Weimarban olyan nagynevű klasszikusok éltek és dolgoztak, mint Goethe, Schiller, Nietzsche vagy Liszt, s ahol közel 150 oktatási intézmény tanúskodik a város régi kulturális hagyományairól. A jelen cikk a város két eltérő jellegű könyvtárát mutatja be: az 1878-ban alapított városi könyvtárat és a több, mint 300 éves Duchess Anna Amalia könyvtárat, a német klasszicizmus központi könyvtárát, amelyik ma elsősorban a kutatókat szolgálja. Bár megvannak a sajátos gondjaik, mindkét könyvtár egy új épület felépítését tervezi a jubileumi évfordulóra.
(Autoref.)

95/228
BUNKE, Christa: Die Berliner Stadtbibliothek – Tradition und Perspektive = Buch Bibl. 47.Jg. 1995. 1.no. 32-39.p.

A berlini városi könyvtár – hagyomány és perspektívák

Általános tudományos könyvtár; Feladatkör; Városi könyvtár

Az 1901-ben alapított intézmény 1928 óta általános gyűjtőkörű tudományos könyvtár, 1955 óta pedig Kelet-Berlin Központi Városi Könyvtáraként működik. 1966-ban korszerű épülethez jutott: a Spree-szigeten levő hagyományos régi épületét egy melléje épített modern könyvtárépülettel egészítették ki, azóta képes a városi könyvtári funkciók teljes körű betöltésére. Állományát, mely 1,3 millió dokumentumból áll, minden 14. évét betöltött polgár használhatja.

A törzsállományon kívül az egyes részlegek sajátos szolgáltatásokat is nyújtanak.Ilyenek:

– Általános tájékoztatás és bibliográfiai olvasóterem.

– Kiállítási és rendezvényi centrum.

– Zenei Könyvtár, értékes régi állománnyal (zeneművek a 18-19. századból, fonográf hengerek a 19. századból stb.) és igen gazdag mai kotta, zenetörténeti irodalom és hanghordozó gyűjteménnyel.

– Hangtár, mely 38 nyelven tartalmaz nyelvleckéket és irodalmi anyagot.

– Artotéka. 1973-tól működik, eredeti grafikákat és reprodukciókat tartalmaz.

– Diatéka, mely 170 ezer földrajzi ill. művészeti témájú diafelvételt foglal magában.

– Orvosi könyvtár. 1953 óta működik a Városi Könyvtár keretében. Feladata a berlini orvosok ellátása a német nyelvű szakirodalommal (38 ezer kötet, 270 kurrens folyóirat) és szakirodalmi információval (MEDLINE,REHA DAT).

– Tanácsi könyvtár. Az 1815-ben magisztrátusi könyvtárként alapított gyűjtemény jogutóda és folytatója. Gyűjtőköre: állam és jogtudomány, közigazgatás, közgazdaság, statisztika, kommunális politika. 1991 óta közigazgatási szakkönyvtári funkcióját a Szenátusi Könyvtár vette át, azóta jogtudományi gyűjteményként működik.

– Berlin-gyűjtemény, mely helytörténeti és helyismereti funkciót tölt be.

– Történeti gyűjtemények. Az alapítás utáni években a könyvtár tulajdonába került különgyűjteményeket tartalmazza. Különösen értékes közülük az 1674-ben alapított "Szürke Kolostori Gimnázium" könyvtára, az 1848/49-es és a munkásmozgalmi gyűjtemények anyaga.

A berlini fal lebontása után sajátos helyzet alakult ki: a városnak két központi könyvtára lett. A régi Városi Könyvtár funkciói közül több kérdésessé vált. Az első időszakban az olvasótermek is kiürültek, mert a közönség nagy részének igényeit a nyugat-berlini könyvtárak jobban ki tudták elégíteni. A könyvtár igyekezett az új kihívásoknak megfelelni: fölöspéldányainak kiselejtezésével párhuzamosan jelentősen felfrissítette állományát, különösen annak jogi és közgazdasági részét. Lassanként visszaszerezte régi közönségét, kiegészülve a régi szakirodalomban búvárkodó nyugat-berliniekkel.

A könyvtár előtt még jelentős fejlesztési feladatok állnak, ha meg akar felelni az 1994. évben elfogadott városi könyvtárfejlesztési terveknek. A két azonos funkciójú könyvtár (a Városi Könyvtár és az Amerikai Emlékkönyvtár) jogi helyzetét a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

városi önkormányzat úgy oldotta meg, hogy egységesítette őket Berlini Központi és Tartományi Könyvtár néven, közös igazgatóság alatt. A könyvtárak a régi helyükön működnek, az egységesítés és a funkciók elkülönítése több lépcsőben fog megtörténni, ezek közül még csak az elsők látszanak világosan.

(Katsányi Sándor)

95/229
LETTNER, Hans: Ein Zentrum gelebter Musikkultur – Die neue Mediathek in Salzburg = Buch Bibl. 47.Jg. 1995. 1.no. 49-51.p.

Az élő zenei kultúra központja – Salzburg új médiatára

Eszköztár; Városi könyvtár; Zenei könyvtár

Salzburg mint Wolfgang Amadeus Mozart szülővárosa, a Mozarteum és az Ünnepi Játékok otthona régi zenei hagyományokkal rendelkezik. A Salzburgi Városi Könyvtárban egy zenei könyvtárat és médiatárat integráló zenei könyvtári központot hoztak létre, amely egyedülálló egész Ausztriában. Itt minden zenei irányzat megtalálható: klasszikus és populáris, hagyományos és modern, elit és népzenei, nyugati és nem nyugati. A technikai berendezésekkel gazdagon ellátott médiatár széles körű rendezvényeknek ad otthont, pl. hagyományos koncertek, felolvasások, előadások, multimédia bemutatók. Az egy éve működő intézmény iránti használói érdeklődés felülmúlja a kezdeti elképzeléseket.

(Autoref.)

Lásd még 193, 211, 213, 235-236, 262, 287-289

Tudományos- és szakkönyvtárak

Lásd 227-228

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

95/230
KNUTH, Rebecca: Five international organizations linking children and books = IFLA J. 20.vol. 1994. 4.no. 428-440.p. Bibliogr. 45 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Öt nemzetközi szervezet szerepe a gyermekek és a könyvek "összehozásában"

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Gyermek- és ifjúsági olvasók

A cikk öt nemzetközi szervezet (UNESCO, International Youth Library, International Board on Books for Young People, International Association of School Librarianship, IFLA) céljait és programjait vizsgálja meg a gyermekek könyvellátásával kapcsolatos közös céllal kapcsolatban. A következő témákkal foglalkozik: könyvek hozzáférhetősége a fejlődő országokban; könyvkiadás; iskolai könyvtárak; olvasásra nevelés; könyvek fogyatékos és hátrányos helyzetű gyermekek számára; statisztikák és szabványok; innovatív szolgáltatások gyermekeknek; kutatás és továbbképzés.

(Autoref.)

Lásd még 286

Iskolai könyvtárak

95/231
HEEKS, Peggy: New words for old: serving the school community = Sch.Libr. 42.vol. 1994. 3.no. 86-87.p. Bibliogr. 9 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új kifejezések divatja az iskolai könyvtárügyben

Iskolai könyvtár; Terminológia

Az iskolai könyvtárügy fejlődése nyomán új, divatos kifejezések születtek, amelyek nem minden esetben jobbak és kifejezőbbek a régebbi terminológiánál. "Ne hagyjuk magunkat a divattól félrevezetni" szólít fel a szerző, majd tüzetesebben megvizsgál néhány régi-új kifejezést.

Erőforrásközpont – könyvtár. Az iskolai könyvtárosi szakma hosszú évek óta próbálkozik azzal, hogy az "iskolai könyvtár" fogalmát pontosítsa. Bármilyen név merül fel, a divatos "központ" kifejezés nem hiányozhat belőle. Ez nem szerencsés, mert az egész iskolára kiterjedő szolgáltató szervezet helyett egy központi helyre utal. Az "erőforrás" terminust akkor kezdték bevezetni, amikor a könyvtár tevékenysége különféle tanulási segédanyagok készítésével egészült ki (munkalapok, ismeretterjesztő füzetek stb.). Azóta a munkalapok kezdenek kimenni a divatból, s ismét nagyobb szerep jut a tankönyveknek. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az "erőforrás" azóta többféle jelentéstartalmat is kapott. Az iskolai könyvtárügyben "erőforrás" alatt egykor kizárólag oktatási anyagot értettek, de ma – a szó használójától és a szövegkörnyezettől függően – jelenthet pénzt, személyzetet és berendezést is. A "média" terminus is gyakran előfordul az iskolai könyvtár megnevezésében, arra utalva, hogy a könyvtár nemcsak könyveket szolgáltat. De ma már erre a megkülönböztetésre sem lenne szükség, hiszen magától értetődővé vált, hogy egy iskolai könyvtárnak többféle információhordozót kell szolgáltatnia.

Ügyfelek – használók. Nagy-Britanniában a piacgazdaság kiszélesítésének egyik, már-már nevetséges melléktermékeként, hogy a vasúton utazókat vagy a közkönyvtár használóit utasok illetve használók helyett "ügyfeleknek" kezdték el nevezni. Az igazi ügyfelek azonban válogathatnak az üzletek, bankok és hotelek között, de a közszolgáltatások használóiról nem mondható el ugyanez. A dolognak azonban jó oldala is van: példák igazolják, hogy az "ügyfél" fogalmával együttjáró marketing-stratégia alkalmazásának köszönhetően az iskolai könyvárak például kiszélesítik a használók körét, gyümölcsöző együttműködést szerveznek, felmérik a használói igényeket.

Integráció – támogatás. Az integráció az új, a támogatás a régi kifejezés, de mit integrálunk, illetve támogatunk? Az integráció az amerikai szóhasználatban a tanrendi tantárgyak összevonását jelenti, Angliában viszont az iskolai könyvtár bevonását az egyes tantárgyakhoz kapcsolódó munkába. A "támogatás" arra utal, hogy az iskolai könyvtár könyvtárhasználati oktatást nyújt és biztosítja az egyes tárgyak oktatásához szükséges dokumentumokat. Angliában az új országos tanrend (National Cirruculum) nyomán új, a "támogatás"-hoz képest előrelépést jelentő kapcsolat alakult ki a könyvtárosok és a tanárok között. Kutatások igazolják, hogy az iskolai könyvtárosok, megismerkedve az új tanrend követelményeivel, lépéseket tettek a szükséges anyagok beszerzésére, eldöntötték, hogy milyen jellegű segítséget kell nyújtani a tanároknak, velük közösen szervezték meg a tantárgyi munkát és vezették le a könyvtárhasználati képzést. Ez már több támogatásnál, ezért helyesebb lenne az "együttműködés" kifejezés bevezetése.

Fejlesztési terv és politika. A "politika" a 80-as évek kifejezése. Ebben az időben a brit oktatási hatóságok azt szorgalmazták, hogy "minden iskolának legyen könyvtárpolitikája." Naív remény volt azt hinni, hogy a hatósági ajánlások nyomán született politikákat a gyakorlatban is meg fogják valósítani. A legtöbb esetben hamar elfelejtkeztek ezekről a dokumentumokról. A jelenlegi oktatási politika ezzel szemben fejlesztési tervek készítésére ösztönzi az iskolákat, amelyek megvalósítását évente ellenőrzik. E tervek jelentős hatást gyakorolnak az iskolai könyvtárakra. Egyrészt keretet adnak a könyvtárvezetés számára a prioritások meghatározására, az eredmények ellenőrzésére, másrészt alkalmat teremtenek az iskola és könyvtár gondjainak, vágyainak az integrálására.

(Novák István)

95/232

HERRING, James E.: Information technology developments in secondary schools: implications for school librarians = Int.Rev.Child.Lit.Libr. 9.vol. 1994. 1.no. 24-31.p. Bibliogr. 25 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információs technológia a középiskolákban: az iskolai könyvtáros szerepe

Információtechnológia; Középiskolai könyvtár; Továbbképzés

Az utóbbi években a brit középiskolai könyvtárakban egyre nagyobb szerepet kap az információs technológia (IT) az oktatás és a tanulás támogatásában. Az iskolai könyvtárosok jövőbeli feladatait a következő tényezők befolyásolják: az országos tanterv, a hatékony tanuláshoz szükséges információs jártasság növekvő jelentősége és az IT fejleményei, pl. a hálózatosítás. Így pl. az iskolai könyvtáros feladata lesz az IT hatékony alkalmazásának előmozdítása az egyes tantárgyak vonatkozásában, valamint az IT-re épülő információforrások biztosítása a tanárok és a tanulók számára. Nagy szükség van az iskolai könyvtárosok képzésére is az IT terén. Az iskolai könyvtárosok a saját IT-ismereteik alapján befolyásolhatják a terterv kialakítását, és megerősíthetik pozíciójukat.

(Autoref.)

95/233
VERMEULEN, W.M.: Qualitative standards for South African school libraries = South Afr.Libr. Inf.Sci. 62.vol. 1994. 4.no. 147-154.p. Bibliogr.

Minőségi normatívák dél-afrikai iskolai könyvtárak számára

Iskolai könyvtár; Normatívák, mutatószámok

A fejletlen iskolai könyvtári programmal rendelkező közösségekben az iskolai könyvtárak csak olyan "szabványok" betartására törekszenek, mint pl. az állományegységek száma, az alapterület és a személyzet létszáma. Bár a fenti mennyiségi irányelvek a szükséges befektetések szempontjából megfelelő mutatókat jelentenek az iskolai könyvtári programok számára, az egyes iskolákban minőségi irányelvek lefektetésére is szükség van az illető iskolák oktatási programjának természetére és az e programok keretében nyújtott szolgáltatások minőségére vonatkozóan. A szerző egy normatíva-keretrendszert mutat be, amelyik segítheti az iskolákat abban, hogy az oktatási programjaiknak megfelelő kvalitatív irányelveket fejlesszenek ki a könyvtáraik számára.

(Autoref. alapján)

Lásd még 211

Egyéb könyvtárak

95/234
WOŁOCH, Krystyna: Co dalej z bibliotekami zakładowymi? = Poradnik Bibl. 1995. 1.no. 11-12.p.

Hogyan tovább a vállalati könyvtárakkal?

Üzemi közművelődési könyvtár

A katowicei vajdaságban 1994 novemberében tanácskozást rendeztek az üzemi (szakszervezeti) könyvtárak helyzetéről és jövőjéről. Az e vajdaságban tapasztalható folyamatok és trendek bízvást képviselik az országosakat.

Amikor az üzemi (szakszervezeti) könyvtárak fővédnöke, az Országos Szakszervezeti Tanács 1980 novemberében megszűnt, a szakszervezeti könyvtárügy eróziója is elindult. Kezdetben még lassú volt, a kilencvenes évekre azonban mind gyorsabb lett. Az állami vállalatok válságos helyzetük miatt, a magánvállalatok pedig a munkavégzés racionalitására hivatkozva szüntetik meg sorra szociális létesítményeiket, köztük könyvtáraikat.

Az üzemi könyvtárak személyzete nagyrészt tehetetlen, nem is tudja, hová forduljon bajában. Azok a kísérletek, amelyekkel megpróbálták meghosszabbítani könyvtáraik életét, sorra megbuktak. (A katowicei vajdaságban egyetlen egy könyvtárat sikerült megmenteni a munkavállalók aláírásgyűjtő akciója eredményeként.)

Némi reménnyel kecsegtet az önkormányzati fiókká válás, csakhogy az önkormányzatok sem dúskálnak mostanában könyvtárfenntartási forrásokban. Ezen túlmenően további megszűnésekkel kell számolni. Köztük sok életképes, jól dolgozó könyvtár megszűnésével is.

A tanácskozás – mi mást tehetett volna – állásfoglalás kimunkálásával zárta munkáját. Eb-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben kérelemként szerepel azt, hogy az új könyvtári törvényben legyen benne az üzemi könyvtár fenntartásának lehetősége, továbbá hogy történjen gondoskodás a megszűnt könyvtárak állományának védelméről.

(Futala Tibor)

Lásd még 281

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

95/235
SEREBNICK, Judith – QUINN, Frank: Measuring diversity of opinion in public library collections = Libr.Q. 65.vol. 1995. 1.no. 1-38.p. Bibliogr. 46 tétel.

Az eltérő vélemények képviseletének mérése a közművelődési könyvtári állományok alapján

Állományalakítás; Állományelemzés; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás szabadsága

A tanulmány célja egy olyan módszer kifejlesztése volt, amellyel mérhetőek a közkönyvtárak állományában tükröződő eltérő vélemények. A módszert válogatott OCLC tagkönyvtárakban tesztelték. A szóban lévő módszerhez tartozott egy objektív különbözőségi mutató (Simpson's index) megállapítása, a Books in Print (vagyis a könyvtáros számára a válogatásnál rendelkezésre álló választék) adatainak ellenőrzése, az egyes könyvtárak magas ill. alacsony mértékű eltéréseire utaló változók megválasztása. Négy vitatott szakterületet vizsgáltak: abortusz, halálbüntetés, leszerelés és fegyverkezési ellenőrzés, euthanasia. A módszer tesztelése során elemezték a könyvtári állományadatokra vonatkozó kérdőívet, megállapították a könyvkiadási és -ismertetési jellemzőket, s megvizsgálták a kérdéses területek speciális érdeklődési csoportjainak adatait.

(Autoref. alapján)

95/236
UMLAUF, Konrad: Etatverteilung in Öffentlichen Bibliotheken – zur Bedeutung der Ausleihstatistik, der Preise und der Nicht-Buch-Medien = Bibliothek. 18.Jg. 1995. 3.no. 297-311.p.

Res. angol és francia nyelven

A költségvetési keret felosztása a közművelődési könyvtárakban – a kölcsönzési statisztika, az árak és a nem könyv jellegű anyagok jelentősége

Gyarapítási keret; Kölcsönzés; Könyvárak; Közművelődési könyvtár; Statisztika

A közkönyvtárakban a beszerzési keret állománykategóriák szerinti felosztása úgy elméletben, mint gyakorlatban az állományegységek száma alapján és a tudományos–ismeretterjesztő irodalmat szem előtt tartva történik. A cikk egy olyan keretfelosztási modellt mutat be, amelyik az összes dokumentumtípust figyelembe veszi (tudományos–ismeretterjesztő mű, regény, gyermekirodalom, audiovizuális anyag, magazinok, elektronikus dokumentumok). A következő súlyozott tényezőket veszik figyelembe: az átlagárak különbségei, elhasználódás, avulás, a kölcsönözhető dokumentumok aránya. Beszámítják továbbá a közkönyvtárak piaci szegmenseinek átlagárait és az átlagos kölcsönzési arányokat az összes dokumentumtípusra vonatkozóan. A cikk végül az ismertetett modell előfeltételeit és korlátait tárgyalja.

(Autoref.)

95/237
UMLAUF, Konrad: Abschied von der "Bibliothek für alle". Zur Lage des Bestandsaufbaus = Buch Bibl. 47.Jg. 1995. 3.no. 238-251.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Res. angol nyelven

Búcsú a "mindenki könyvtárától". Az állományépítés helyzetéről

Állományalakítás; Közművelődési könyvtár

Németországban a főfoglalkozású könyvtárossal működő közkönyvtárak évi állománygyarapítási kerete 177 millió DM (1994). A teljes médiapiac forgalma: könyv és folyóirat: 14 milliárd, AV médiák: 6,5 milliárd, számítógépes és video játékok: 2 milliárd, más szoftverek: 970 millió. A közkönyvtárak részesedése a teljes médiapiac forgalmából 0,7%. A könyvtári kereslet egyedül a kulturális értékkel bíró, de csak szűk vevőkörre számító irodalmi alkotások esetében tekinthető a piac számára figyelemre méltónak.

A közkönyvtárak állománygyarapítási kerete nominál értékben stagnáló vagy süllyedő tendenciát mutat, ma a könyvtárak vásárlóereje alig haladja meg az 1980. évinek 50%-át. A német könyvtáros szövetségek 1994-ben elfogadott ajánlása szerint a minimálisan szükséges állománygyarapítási keret 283 millió DM lenne. Súlyosbítja a problémát, hogy a könyvtáros szövetségek állománygyarapítási számításai ideális helyzetet tételeznek fel: friss és elégséges dokumentumállományt (lakosonként 2-3 állományegységet, melyek átlagos életkora nem több 10 évnél.) A német könyvtárak azonban nem felelnek meg ennek a normának: az új tartományokban a kötetszám viszonylag magas ugyan, de az állomány felfrissítése nagyon vontatottan halad, a régi tartományok könyvtáraiban pedig az alacsony kötetszám mellett a szűkös gyarapítási keretek miatt lépett fel a rejtett elöregedés.

Az elmúlt 20 évben a könyvek ára 75%-kal, a lakosság jövedelme viszont közel 200%-kal emelkedett. Kelet-németországban a lakosok vásárlóereje a könyveket illetően ma nagyobb, mint 5 évvel ezelőtt volt, de kisebb, mint az NDK idejében.

Az állományépítési kiadások nagy részét a feldolgozó munkára fordított összeg teszi ki. Egy vizsgálat szerint a közkönyvtárak (nagyságrendjük szerint) munkakapacitásuknak 15-30%-át fordítják erre a célra. A feldolgozásra fordított személyi költségek állandóan növekednek: 100 DM értékű dokumentum könyvtári feldolgozása 20 évvel ezelőtt 33 DM-be került, ma csaknem 100 DM-be.

Ami az állomány összetételét illeti: a könyvek részesedése még mindíg nagy, az új dokumentumtípusoké viszonylag csekély, ugyanakkor ezek kihasználtsága magasan felülmúlja a könyvekét. Az ismeretközlő könyvek aránya az állományban pl. 8%, kihasználtsági mutatójuk 1,5, az AV dokumentumok aránya 8%, kihasználtsági mutatójuk 5-11. A keleti tartományok könyvtárai jobban el vannak látva az új dokumentumtípusokkal, mint a többiek (az NDK-idők gazdag hanglemezellátását a fordulat után széles körű video és CD ellátás követte). Miközben a könyvtárak könyvválasztéka a középvárosokban gyakran felülmúlja a könyvesboltok választékát, az új dokumentumtípusok terén meg sem közelítik az ezeket árusító üzleteket. A könyvtárak nincsenek felkészülve az információközvetítő eszközök várható funkcióváltozására: a könyvek szórakoztató funkcióját a video veszi át, a populáris ismeretközlő szerepét a magazinok, a gyakorlati gyorsinformációt (lexikonok, szótárak, útikalauzok) a számítógépes információs eszközök. A könyv funkciója a komplex szöveginformáció marad.

Az állományt funkciója felől vizsgálva jelentős különbség tapasztalható a régi és az új tartományok között. A régi tartományok közkönyvtáraiból hiányzik a szakmai-tudományos tájékoztatási funkció (a legnagyobbakat kivéve), gyengén kiépített az oktatást támogató funkció, gazdag viszont a hétköznapi igényeket, a hobbit, a személyiségfejlesztést, a szabadidőt, a népszerű ismeretterjesztést szolgáló irodalom. Félő, hogy miközben a fenti területeken a paradigmaváltás a közintézményektől a privát szféra felé mutat, a könyvtárak egyre marginálisabb helyzetbe kerülnek. A volt NDK tartományok könyvtáraiban viszont a felsorolt területek alárendelt szerepet játszottak a képzést és a szakképzést szolgáló irodalommal szemben.

A könyvtári állományalakítás célrendszerének kimunkálása az NSZK-ban nem megfelelő színvonalú, különösen elmarad az e téren élmezőnyben járó USA-hoz képest, de az NDK-ban is kidolgozottabb (és szabályozottabb) volt a közkönyvtárak állománygyarapítási politikája. Az állományelemzés eszközrendszere (kihasználtsági vizsgálatok, nulla-listák, keresettségi mutatók, távollét-listák stb.) ezzel szemben széles körben ismert és használt, a könyvtáraknak kb. 60%-a figyeli a dokumentumforgalom mutatóit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dokumentumbeszerzés gyakorlatában meghatározó szerepet játszik a német könyvtárellátó vállalat (EKZ), a régi tartományokban csaknem minden közkönyvtár igénybe veszi ennek szolgáltatásait. Az egyéb dokumentumpiaci ellátó és tájékoztató szolgáltatók igénybevétele, valamint a helyi könyvesboltokban történő könyvbeszerzés megosztott, esetleges.

(Katsányi Sándor)

95/238

KÜBLER, Hans-Dieter: Die Neuen Medien kommen in die Jahre. Bibliothekarische konzepte zwischen Sachzwang und Benutzererwartung = Buch Bibl. 47.Jg. 1995. 3.no. 252-266.p.

Res. angol nyelven

Az új médiák már nem annyira újak. Könyvtári elméletek a kényszer és a használói elvárások súlya alatt

Állományalakítás; Dokumentum -gépi információhordozón; Igény; Üzemi szakkönyvtár

Az "új média" fogalmának számos szempontja van, s nem feltétlenül a legújabb hordozókra alkalmazható. Az "új médium" kifejezés nemcsak magára a médiumra vonatkozik, hanem a fogadtatásának, terjesztésének módjára, technikai előfeltételeire is. Mivel a könyvtárhasználók hozzáállása az új hordozókhoz pozitív, szükség van a könyvtárak megfelelő reakciójára. A piac ellentmondásai és zavarossága, a technológiai elégtelenségek és a magas árak nem leplezhetik el a tényt: a használói igények növekedése folytatódni fog. A kapkodást elkerülendő és szakértelmüket bizonyítandó a könyvtáraknak világosan meg kell határozniuk a prioritásokat. Végül, de nem utolsó sorban az üzemi szakkönyvtáraknak meg kell alapozni saját központi szerepüket az információk beszerzésének és terjesztésének minden szempontjára vonatkozóan.

(Autoref.)

95/239

BILIŃSKI, Lucjan: Selekcja zbiorów bibliotek publicznych warunkiem racjonalnego ich gromadzenia = Bibliotekarz. 1995. 1.no. 18-24.p.

Állományapasztás mint a nyilvános könyvtárak ésszerű állománygyarapításának feltétele

Állományapasztás; Állománygyarapítás; Közművelődési könyvtár

Az állomány selejtezése 1945 óta Lengyelországban is politikai–ideológiai szempontokhoz kapcsolódott. A legnevezetesebb index-jegyzék 1951 novemberében jelent meg: benne minden olyan alkotó művei szerepeltek, akik nem tetszettek az akkori rezsimnek. Sajnos, sokan voltak.

Később "finomodott" a politikai–ideológiai selejtezés módszere: szóbeli közlés lett a selejtezési parancsok és ajánlások hordozója.

Mindazonáltal voltak megalapozottabb selejtezési vállalkozások is, mindenekelőtt az elavult ismeretközlő irodalom kivonását illetően. 1967 óta pl. 14 füzetben jelentek meg – előbb a Kulturális és Művészeti Minisztérium, majd a Nemzeti Könyvtár kiadásában – az egyes tudományágakba–ágazatokba tartozó elavultságok kivonásának ajánlásai. Ezeket a könyvtárosok sokkal inkább várták, mint a beszerzési ajánlásokat, mondván: egy-egy könyvtárból előbb lehet elbocsátani a könyvtárost, mint állományából valamely művet kiselejtezni. (Más kérdés: a könyvtárosok – meghatározott művek "rongyítása" által – megtalálták a nagyon időszerű apasztásokhoz a "kiskapukat" is.)

A fenti központi ajánlások nyomán 1976 és 1990 között a nyilvános könyvtárak évente kb. két és fél millió egységtől szabadultak meg (lépcsőfokok: tároló könyvtárakba való felajánlás, a maradék értékesítése, illetve zúzdába küldés), de 1988-ban három, 1990-ben pedig hat milliótól.

A központi jegyzékek alapján folyó selejtezés, miközben hatalmas gondoktól szabadította meg a nyilvános (közművelődési) könyvtárakat és könyvtárosokat, egyszersmind az önálló döntések felelősségéről is leszoktatta őket. Ennek negatív hatásai az időközben önkormányzati kezelésbe adott könyvtárakban mutatkoznak meg az átadás, azaz 1990 óta (pl. 1993-ban az állománykivonás az 1990. évi felére csökkent). Míg a vajdasági és a városi könyvtárak megbírkóznak ezzel az éppen napjainkban kulmináló feladattal, a községi–falusi könyvtári szféra igen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csak küszködik vele. Az önkormányzatok nem szívesen engedélyezik az állománykivonást (mennyiségi szemlélet!), s ezzel mintegy megtakarítják a községi–falusi könyvtárakon az új, főként a tájékoztatási és az időtöltési szempontból fontos és érdekes művek beszerzéséhez szükséges előirányzatokat. A nyilvános könyvtárak általában is egyre inkább adományokból kénytelenek gyarapodni (1982-ben még 87,5% volt a vásárlás aránya a gyarapodásban, 1993-ban pedig már csak 62,0%). Ez pedig korántsem szakmai "gyönyör".

(Futala Tibor)

Lásd még 216, 242

Állományvédelem

95/240
GEORGE, Susan: Lilbrary disasters: are you prepared? = Coll.Res.Libr.News. 56.vol. 1995. 2.no. 80-84.p. Bibliogr.

Fel vagyunk-e készülve egy könyvtári katasztrófára?

Elemi károk; Vezetés

A könyvtári szakirodalomra vetett futó pillantás meggyőzi az olvasót arról, hogy sok cikk foglalkozik a könyvtári vészhelyzetekkel (tűz, víz, földrengés, természeti csapások, lopás, járvány, stb.), azaz minden könyvtár különböző veszélyeknek van kitéve

Az amerikai főiskolai és tudományos könyvtárak egyesületének (Association of College and Research Libraries, ACRL) felmérése szerint az egyetemi könyvtárak jelentős része nem készült fel egy esetleges katasztrófa elhárítására. A szerző a következők figyelembevételét ajánlja a könyvtárosoknak a katasztrófa-elhárítási program kidolgozásakor:

– tudomásul kell venni, hogy a könyvtárat, a személyzetet és az olvasókat veszélyek fenyegetik, és el kell kerülni a további vészhelyzetek előidézését

– fel kell térképezni a könyvtárban lévő veszélyforrásokat

– a veszélyforrások azonosítását az elhárítást célzó oktatásnak kell követnie. A szakirodalom alapján fel kell használni mások tapasztalatait, és szakértők véleményét kell kérni.

A kiképzést követően jegyzéket kell összeállítani a veszélyforrásokról és a lehetséges megszűntetési módokról. Első lépésként azokat a problémákat kell megoldani, amelyekhez a könyvtár anyagi forrásokkal rendelkezik. Fel kell venni a kapcsolatot a helyi tűzoltósággal és egyéb, a mentésben részt vevő szervekkel. A könyvtár teljes személyzetét ki kell képezni a tennivalókra. Ellenőrizni kell a könyvtárban a szükséges jelzések (pl. kijárat) meglétét. Ki kell jelölni egy bizonyos helyiséget a szükséges dokumentáció és eszközök (elemlámpa, olló, fólia, stb.) tárolására.

Célszerű elkészíteni egy katasztrófa-elhárítási kézikönyvet, melynek a következőket kell tartalmaznia:

– a veszélyforrások jegyzéke

– a katasztrófa esetén használható eszközök jegyzéke

– a szükséges telefonszámok, címek, nevek

– a könyvtári személyzet telefonjegyzéke, hogy a legközelebb lakók könnyen értesíthetők legyenek

– a könyvtár részletes alaprajza

– a felhasználható cikkek irodalomjegyzéke

– jegyzőkönyv, kárbejelentő nyomtatványok

– a helyreállítási munka menetének leírása.

Gondoskodni kell arról, hogy a kézikönyv a személyzet minden tagjához és valamennyi érdekelthez eljusson. Ajánlott mentési bizottság és/vagy felelős kijelölése.

(Pappné Farkas Klára)

Különgyűjtemények

95/241
COOPER, Susan-Ann – BEHRENS, Shirley: Grey literature, with reference to theses and patents = Mousaion. 12.vol. 1994. 2.no. 19-32.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szürke irodalom, különös tekintettel a disszertációkra és a szabadalmakra

Disszertáció; Szabadalom; Szűk publicitású anyag

A Harrod's Librarians' Glossary szerint a szürke irodalom kategóriájába a "formálisan nem publikált, illetve a kereskedelemben nem hozzáférhető, ezért bibliográfiailag nehezen azonosítható" anyagok tartoznak. Az azonosítás és a könyvtári kezelhetőség nehézségei miatt a legtöbb könyvtáros nem szívesen foglalkozik velük, pedig nem szabadna figyelmen kívül hagyni, hogy ezek *primer* dokumentumok és bizonyos információknak gyakran az *egyetlen* forrásai.

Publikációs jellemzőik a következők:

– a nem formális (nem kereskedelmi) kiadás miatt kiesnek a kötelespéldány-szolgáltatás rendszeréből, ezért csak ritkán szerepelnek a nemzeti bibliográfiákban;

– nincs ISBN, ill. ISSN számuk;

– igen sok szervezet adja ki őket, kis példányszámban;

– kevés reklámot, propagandát élveznek.

Fizikai formájuk tekintetében igen változatosak (fotomásolat, pamflet, monográfia, mikroforma, elektronikus adatbázis stb.), ami megnehezíti, hogy a témájukhoz kapcsolódó nyomtatott dokumentumok mellé kerüljenek a polcokon. A feldolgozás szempontjából a gyakori kiegészítések és módosítások jelentenek gondot, különösen a kutatási jelentések és a szabványok esetében.

A bibliográfiai számbavétel nehézsége miatt szükségessé vált a nemzetközi együttműködés és koordináció, aminek eredményeként ma már három jelentős szervezet készít bibliográfiai eszközöket a szürke irodalom azonosítására: a British Library, a System for Information on Grey Literature for Europe (SIGLE) és az amerikai National Technical Information Service (NTIS).

A következőkben a cikk a szürke irodalom két igen értékes típusát, a disszertációkat és a szabadalmakat részletesen is bemutatja. Három szempontot vizsgál:

– publikáció, terjesztés, formátum;

– információs érték;

– bibliográfiai számbavétel.

Mivel a könyvtáros számára a bibliográfiai számbavétel jelenti a legfontosabb gyakorlati tudnivalót, ezt érdemes kiemelni.

A **disszertációk** esetében a következő források jöhetnek szóba:

– néhány referálólap, pl. Chemical Abstracts;

– szakbibliográfiák folyamatban lévő vagy befejezett kutatásokról;

– Dissertation Abstracts International.

A **szabadalmak** esetében az illető ország szabadalmi hivatalai adnak ki katalógusokat. Ezek formája változó, egyaránt léteznek cédula-, online- és CD-ROM katalógusok. További források:

– folyóiratok a legújabb szabadalmakról (Dél-Afrika: *Patent Journal*, Egyesült Államok: *Official Gazette,* Egyesült Királyság: *Official Journal, Patents*)

– referáló és indexelő szolgáltatások: Derwent;

– online szolgáltatók (pl. DIALOG és ORBIT) szabadalmi adatbázisai: World Patents Index, Drug Patents International, JAPIO, INPADOC, Patent Status File, US Patents.

(Novák István)

95/242

NAGL, Manfred: Popularmusik für Rentner-Hippies? Probleme und Problemelösungen am Beispiel des Bestandaufbaus = Buch Bibl. 47.Jg. 1995. 2.no. 150-157.p.

Res. angol nyelven

Könnyűzene nyugdíjas hippiknek? Problémák és megoldások az ifjúság zenei ellátásában az állományépítés szempontjából

Ifjúsági olvasó; Igény; Zenei könyvtár

A popzene példáját használva a szerző azzal vádolja a könyvtárakat, hogy messze elmaradnak a fiatalok és a kor jelenlegi ízlésvilágától. A könyvtárosok csak azt a zenét ismerik és vásárolják, amelyet a saját fiatalságuk idején megismertek és megszerettek. A mai fiatal könyvtárhasználók viszont egészen mást szeretnének, ezért félő, hogy teljesen leszoknak a könyvtárlátogatásról. Azoknak a könyvtárosoknak, akik nem akarják teljesen elveszíteni a fiatal használókat, gondoskodniuk kellene arról, hogy a zenei gyűjteményeiknek legalább a fele a mindenkori popzenei ízlést tükrözze.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lásd még 229, 295

Feldolgozó munka

95/243
LAW, Derek: How microwaved is your poodle? = Cat.Index. 114.no. 1994. 1-6.p. Bibliogr. 20 tétel.

A katalogizálás felelőssége az elektronikus információk zűrzavarában

Dokumentumleírás; Elektronikus publikáció; Könyvtárosi hivatás; Számítógép-hálózat

A könyvtárosok egyre inkább szembesülnek az elektronikus könyvtár kihívásaival: hálózatban használnak CD-ROM-okat, egyre összetettebb online katalógusokat vesznek igénybe, a rendelések során számítógép-hálózat révén lépnek kapcsolatba a terjesztőkkel.

Át kell gondolniuk a bibliográfiai információ, pontosabban annak metaadatokká való átalakításának jövőjét. Olyan speciális feladatok merülnek fel ugyanis, mint például a multimédia-dokumentumok bonyolult tartalmának feltárása (a tényleges tartalom mellett olyan adatokra is igény van mint a felvételek időtartama, távolsága, szöge stb.); vagy az, hogy az irodalmi művek teljes szövegét tartalmazó adatbázis-termékek analitikus feldolgozása százszor többe kerül, mint maga a termék; sok, hálózaton elérhető dokumentum esetében a katalogizálás már nem a teljes mű, fejezet vagy cikk, hanem a bekezdés szintjén lenne célszerű; mi lesz, ha a feldolgozást a jövőben a szerzői jog szintjén kell elvégezni (a brit Domesday Project optikai lemezének elkészítéséhez egymillió szerzői jogi engedélyre volt szükség!). Szinte elképzelhetetlen, hogy mindez mekkora katalogizálási befektetést jelent.

A könyvtárosok ahhoz vannak szokva, hogy azt dolgozzák fel, ami a birtokukban van, amit kézbe is vehetnek. A "tulajdon helyett hozzáférés" szemlélet jegyében most ez gyökeresen megváltozik. Ha például egy World Wide Web oldalt látnak, nem tudhatják, hogy az ott szereplő források sora teljes-e vagy csak a rendszer tervezőjének választását tükrözi, vagy azt tartalmazza, amit az illető egyáltalán megtalált? Komoly szakmai problémát jelent az is, hogy hogyan katalogizáljanak változó és interaktív információkat.

Mindez nem jelenti, hogy a könyvtárosok képtelenek lennének rendszerezni az információkat. A feldolgozás értéket tesz hozzá a szerző szellemi munkájához. Mostanában még a számítógépesítéssel félretett cédulakatalógusok értékeinek védelmében is megjelentek cikkek.

A könyvtárosok fő feladata a könyvtáruk használói által keresett információk számbavétele. Valószínűleg ehhez a hálózatok elterjedése következtében a metainformáció új koncepcióját kell kidolgozniuk.

A hálózatokon a források lelőhelyének megállapítására szolgáló összetett jelzetek (Universal Resource Locator, URL) megalkotása és megértése szakértelmet igényel. A hálózati információk használóinak a következő adatokra van szükségük a hozzáféréshez: Universal Resource Locator (a forrás lelőhelye), Universal Resource Name (a forrás neve), a fájl leírása, anonymous ftp státusz, a fájl mérete, a verzió száma, az eredeti forrás, az intézménnyel fennálló szerződéses státusz, a szerzői jog tulajdonosa(i), a használat feltételei, szerző/cím.

Az utóbbi húsz évben sajnos a katalogizáló részlegek szakmailag visszafejlődtek, pusztán adatrögzítő részlegekké váltak. Most viszont ismét szükség lenne ismeretszervezési, katalogizálási és indexelési szaktudásra!

(Hegyközi Ilona)

95/244
GÖDERT, Winfried: Inhaltliche Dokumenterschliessung, Information Retrieval und Navigation in Informationsräumen = Z.Bibliothekswes. Bibliogr. 42.Jg. 1995. 2.no. 137-155.p.

A dokumentumok tartalmi feltárása, információkeresés és navigálás az információs térben

Hozzászólás Svenonius, E.: Präkoordination – ja oder nein? c. cikkéhez. (Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 41.Jg. 1994. 3.no. 279-294.p.)

Gépi információkeresés; Tárgyi feltárás

A számítógépes hálózatok hatására a dokumentumok tartalmi feltárása helyett az informá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ciók tartalmi feltárása kerül előtérbe, az információ már nem kötődik egy bizonyos dokumentumhoz (hordozóhoz).

A szerző szemletanulmányában először áttekinti a dokumentumok tartalmi feltárásának modelljét és különböző alkalmazási területeit (a könyvek szisztematikus elrendezését, a cédula vagy kötet formájú szakkatalógusokat, a szak szerint rendezett bibliográfiákat és az adatbázisokat).

Két példán (az ETHICS online katalógusa és a Knowledge Finder) mutatja be a tartalmi feltárás általános modelljét.

Ezután az online katalógusokban végzett tárgyi lekérdezések eredményességét vizsgáló szakirodalmat ismerteti.

Az automatikus indexelést röviden érintve tér át arra, hogy a számítógépes hálózatok milyen változásokat idéznek elő a tartalmi feltárásban, az információkeresésben. A klasszikus dokumentációban már megismert problémák (bibliográfiai leírás, teljes szövegek, képi és hangzó anyagok, faktografikus adatok, szoftver stb.) itt is felmerülnek, újabbakkal tetézve. Ilyen például, hogy már meglévő adatbázisok vagy információs rendszerek sokféle feltárási megoldását kell egy közös hozzáférési rendszerbe integrálni.

Végül néhány pontban foglalja össze, hogy miben látja a tartalmi feltárás jövőbeni teendőit:

– adatmodellek kidolgozása a bibliográfiai adatbázisok számára, keresési és szolgáltatási interfészek kialakítása,

– a használói keresési szokások típusainak meghatározása a tárgyi keresés modellezése céljára,

– a rangsorolási eljárás alkalmazása,

– a relevancia meghatározására szolgáló visszacsatolás használata,

– az automatikus indexelés szerepének és a tartalmi feltárásban való hasznának meghatározása,

– a tartalmi feltárás szerepének tudatosítása a számítógépes hálózatokon való navigációban.

(Hegyközi Ilona)

95/245

KÖNIGER, Paul – JANOWITZ, Karl: Drowning in information, but thirsty for knowledge = Int.J.Inf. Manage. 15.vol. 1995. 1.no. 5-16.p. Bibliogr.

Túl sok az információnk, túl kevés a tudásunk

Információ; Információszervezés; Kiadványözön

Nem az információk mennyisége, hanem strukturált rendszerezésének a hiánya az oka, hogy egyre kevésbé tudunk lépést tartani az információk özönével. Az információs technológia fejlődése következtében az információ elveszítette a kapcsolatát a hordozójával, ezért a médium már nem megbízható forrás az információ típusának megállapítására. Az információkezelés hagyományos módszerei már nem alkalmasak az információk hatalmas mennyiségének és új formáinak a rendszerezésére. Az információs társadalomban egy átfogóbb információszervezési rendszerre lenne szükség. A szerzők négy univerzális rendszerező kategória (kiválasztás, idő, hierarchia és sorrend) bevezetésére és – a hordozótól függetlenül – az információkra való alkalmazására tesznek javaslatot. A mai információözönben a javasolt osztályozási eszközöket mind az előállítók, mind a felhasználók haszonnal használhatják.

(Autoref. alapján)

Lásd még 213, 299, 303

Katalógusok

95/246

MENDELSOHN, Jennifer: Human help at OPAC terminals is user friendly: a preliminary study = RQ. 34.vol. 1994. 2.no. 173-190.p. Bibliogr.

Ma is szükség van a könyvtáros személyes segítségére az online katalógus használatához: egy vizsgálat tanulságai

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Kommunikáció -használókkal; Online katalógus

Az elmúlt évtizedben az online olvasói katalógusok (OPAC) területén széles körű kutatásokat végeztek, és jelentős eredményeket értek el. Bár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a kutatás csaknem kizárólag az OPAC-technológia fejlesztésére összpontosított, a használók ma is sok olyan problémáról panaszkodnak, amelyek már tíz évvel ezelőtt is felmerültek, amikor az OPAC még újdonságot jelentett. A cikkben ismertetett kutatás a személyes segítség jelentőségét vizsgálja az online katalógusban való keresés során. Megállapítja, hogy a szolgáltatás iránti igény jelentősen megemelkedett, amikor a hagyományos, a referensz-pultnál adott tájékoztatásról áttértek a terminál melletti gyakorlati segítségnyújtásra. A használóknak legtöbbször folyamatos segítségre volt szükségük, s gyakori probléma volt a keresések eredményeként kapott túl sok információ. A jelen kutatás arra enged következtetni, hogy bár a technológia folyamatos fejlesztése fontos, az emberi segítségre még mindig szükség van. Az emberi segítségre irányuló kutatás jót tenne a könyvtári gyakorlatnak azon elv megvalósítása érdekében, hogy azoknak az olvasóknak is magas színvonalú szolgáltatást kell nyújtani, akik egyedül még nem boldogulnak az OPAC használatával.

(Autoref.)

95/247
ZORN, Margaret J. – MARSHALL, Lucy: Graphical user interfaces and library systems: end-user reactions = Spec.Libr. 86.vol. 1995. 1.no. 28-35.p. Bibliogr. 9 tétel.

Res. francia és spanyol nyelven

Grafikus használói felületek és könyvtári rendszerek: a használók véleménye

Ember-gép kapcsolat; Integrált gépi rendszer; Online katalógus; Üzemi szakkönyvtár

Annak ellenére, hogy a grafikus használói felület (graphical user interface, GUI) egyre elterjedtebbé válik a könyvtári szoftverek között, a használók véleményét még nem dokumentálták. A Parke-Davis gyógyszerészeti szakkönyvtár (Ann Arbor, MI) a használók elégedettségét vizsgálta a grafikus felületű Dynix Marquis rendszerrel, illetve a Dynix hagyományos, szöveges online katalógusával. A tanulmány a használói elégedettség kérdőíves vizsgálatán kívül az illető rendszerek használatának számát is összehasonlította. A kérdőíves felmérés eredményei azt mutatták, hogy a használók a grafikus rendszert részesítik előnyben a hagyományos OPAC-kal szemben, s ezt a használati adatok is megerősítették. Különösen a Maquis-ra való áttérést követő időszakban növekedett meg az új rendszer használata.

(Autoref.)

Információkeresés

95/248
VAN ZYL, Rhona – COETZE, Helena S.: Ontwerp van 'n grafiese koppelvlak vir fiksieherwinning deur die jong gebruiker = South Afr.J.Libr.Inf.Sci. 62.vol. 1994. 4.no. 141-146.p. Bibliogr.

Res. és összefoglalás angol nyelven

Grafikai használói interfész tervezése regények keresésére, fiatal olvasók számára

Ember-gép kapcsolat; Hatékonyság; Ifjusági olvasó; Információkeresés; Próza

A fiatalok gyakran elhanyagolják a regényolvasást. Ennek különböző okai ismertek, pl. időhiány, környezeti ráhatás, kevés megfelelő mű, ám kétségtelenül közrejátszik az is, hogy a hagyományos keresőeszközök csak kevés segítséget nyújtanak a visszakereséshez. A grafikus használói felület megoldhatja ezt a problémát, ha megfelel a kívánt kritériumoknak, pl. könnyű használat, ikonok, help-funkciók, a regények keresésére különösen alkalmas hozzáférési pontok. A megfelelő interfész kifejlesztése céljából meg kell vizsgálni a fiatalok jellemzőit, amilyenek pl. a kor, a nem, a számítógépes jártasság, az olvasási, gépelési és helyesírási készség, valamint a szókincs.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

95/249
DIMITROFF, Alexandra – WOLFRAM, Dietmar: Searcher response in a hypertext-based bibliographic information retrieval system = J.Am.Soc. Inf.Sci. 46.vol. 1995. 1.no. 22-29.p. Bibliogr.

Az információkeresés hatékonysága hiperszöveg alapú bibliográfiai információkeresési rendszerben

Gépi információkeresés; Hiperszöveg; Információkeresési rendszer értékelése

A cikk hetven, különböző keresési jártassággal és képzettséggel rendelkező használó információkeresési viselkedését és a keresőrendszerre vonatkozó szimpátiáját vizsgálta a HyperLynx nevű hipertext-alapú bibliográfiai keresőrendszer esetében. Öt keresőkérdésre vonatkozóan minden keresőnél feljegyezték a keresési időt, az igénybe vett leágazási csomópontok számát és az illető használó véleményét a rendszerről. Mivel sem a keresési idők, sem a vélemények tekintetében nem találtak lényeges eltéréseket, arra a következtetésre jutottak, hogy a hipertext-alapú bibliográfiai információkeresés egyaránt megfelelő a különféle tapasztalatokkal rendelkező keresők számára.

(Autoref. alapján)

Lásd még 244

Olvasószolgálat, referensz

95/250
EWING, Keith – HAUPTMAN, Robert: Is traditional reference service obsolete? = J.Acad.Librariansh. 21.vol. 1995. 1.no. 3-6.p. Bibliogr. 7 tétel.

Elavult-e a hagyományos referensz-munka?

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Referensz

A szerzők tapasztalata és álláspontja szerint az egyetemi könyvtárak tájékoztató szolgálata, mely korábban kulcsszerepet játszott a felsőoktatásban, elavult. A folyamat jóval a technológiai robbanás előtt kezdődött. Abból az elvből kiindulva, hogy az ember közreműködése magában hordozza a tévedés lehetőségét, megállapították, hogy az egyetemi könyvtárak használói – oktatók és tanárok – a referensz-könyvtárost csupán útbaigazító szerepre kárhoztatják (hol van az évkönyv, merre található a mosdó, hogyan működik a fénymásoló), érdemi feladatai nemigen vannak. Ezért sok könyvtárban a magasabb szintű szakmai feladatokat, például irodalomkutatásokat nem a pultnál, hanem irodákban végzik a tájékoztató könyvtárosok, míg korábbi feladataikat kevésbé képzett kollegák vagy diákok látják el.

A számítógépek, online katalógusok, CD-ROM-ok elterjedésével új szerepkört kaptak a könyvtárosok, munkaidejük nagy részét tanteremben töltik, a különböző számítógépes rendszerek használatát ismertetik, kevés időt szánnak a tényleges kutatások segítésére. A könyvtárak gépesítése nem eredményezett gazdaságosságot és könnyebb hozzáférést, a tájékoztató könyvtárosok intellektuális munkakörét gépelési feladatokká silányította.

A könyvtárak referensz-szolgálatának leterheltsége változó, vannak csúcsidőszakok és üres órák. Az előbbi esetében nem jut elegendő idő az elmélyült segítségre, míg a kevésbé frekventált időszakokban a referensz-szolgálat "leül", a könyvtárosok egymással vagy az olvasókkal beszélgetnek, észre sem veszik a kérdezni szándékozó olvasót.

Néhány felmérés azt látszik bizonyítani, hogy meglepően alacsony a kielégítő válaszok száma. Az olvasók egy része túlságosan és fölöslegesen bőséges eligazítást vagy segítséget kap a tájékoztatótól mások rovására. Így vannak, akik meg sem kísérlik kivárni, míg sorra kerülnének.

Mivel a fenti problémák eléggé nyilvánvalóak a szakmában, 1993-ban két egyetemi könyvtárban (Berkeley, Duke) megbeszélést szerveztek, amelyen a következő kérdésekre keresték a választ:

1. Milyen új feladatai vannak a referensz-könyvtárosnak, és melyek tűnnek el?
2. A könyvtári hálózatban kik fordulnak az egyetemi könyvtári referensz-szolgálathoz és hol szolgálják ki őket?
3. Milyen képzésre van szüksége a referensz-könyvtárosnak, hogy hálózati információs szolgáltatást nyújtson?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. Mi jellemzi azon tájékoztató szolgálatokat, ahol sikeresen hajtják végre az átalakítást?

Mindezen kérdések feltételezik a szakirányú végzettségű könyvtárosok által működtetett referensz-szolgálatot. Az új feladatok körülhatárolása helyett a szakma tehetetlenségén kellene túljutni.

A szerzők szerint a 21. század elejére ötféle helyzet képzelhető el:

– megmarad a hagyományos referensz

– tantermi oktatás keretében megtanítják az olvasókat az információhoz való hozzáférésre

– számítógépes szakemberek bevonásával megtervezik a mesterséges intelligenciára alapuló tájékoztatási rendszereket

– az alapvető tájékoztatási feladatokat hallgatók látják el, az érdemi kérdéseket szakértőkhöz irányítják

– az olvasók maguk keresik meg az információkat.

(Pappné Farkas Klára)

95/251

LEWIS, David W.: Traditional reference is dead, now let's move on important questions = J.Acad.Librariansh. 21.vol. 1995. 1.no. 10-12.p.

A hagyományos referensz halott: foglalkozzunk a lényeges problémákkal!

Reakció EWING-HAUPTMAN cikkére, lásd az előző (95/250) tételszámon

Elektronikus könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információáramlás; Referensz

A jelenlegi széles körű társadalmi változások nemcsak a hagyományos referensz-szolgálatot, hanem a hagyományos könyvtári gyakorlat egészét érintik. A referensznek, akárcsak a többi könyvtári szolgáltatásnak képesnek kell lennie arra, hogy értékét a jelenlegi automatizált és az eljövendő elektronikus környezetben is demonstrálja.

A szerző Ewing és Hauptman nézeteit idézi, akik szerint a hagyományos referensz-szolgáltatások "halála" nem csupán az új technológia eredménye. A referensz azért nem működik, mert

– a referensz-könyvtárosok nem mindig válaszolnak helyesen a nekik helyesen feltett minden kérdésre;

– a referensz-könyvtárosok feladata, hogy megjavítsák a beszorult papírok miatt leállt nyomtatókat és másolókat;

– bármilyen diplomás, némi betanítás után, el tudja látni mindazt, amit egy referensz-könyvtáros;

– az általuk meglátogatott könyvtárak közül sok nem alkalmazza hatékonyan az új technológiát.

Az idézett szerzők a rossz gyakorlatra építik következtetésüket, s figyelmen kívül hagyják az új technológiák pozitív hajtóerejét. Azt a következtetést vonták le, hogy a hagyományos referensz-szolgáltatásokat meg kell szüntetni, s nem veszik észre, hogy ezek már nem is léteznek.

A referensz-szolgáltatások e század elején jöttek létre azért, mert a Melvil Dewey és mások által kifejlesztett információszervezési és tárolási módszerek nem működtek elég hatékonyan. A gyűjtemények növekedésével a feltárásukhoz készített cédulakatalógusok és nyomtatott indexek használata csak a leggyakorlottabbak számára volt igazán eredményes. Ugyanakkor a könyvtári anyagok hozzáférhetőségével kapcsolatos egyes tanulmányok rámutatnak, hogy az esetek 40-50 százalékában ismert és a könyvtár állományában meglévő címeket is lehetetlen megtalálni. A referensz-szolgáltatások – minden hiányosságuk ellenére – fennmaradtak, mivel a referensz-könyvtárosok együttérzőek, megértik a papír alapú könyvtárak használatának nehézségeit és rendszerint segítőkészek ezek legyőzésében.

A könyvtárak gépesítésével, online olvasói katalógusok és hálózati CD-ROM-ok bevezetésével a referensz-könyvtárosok és a személyzet többi tagja közötti munkamegosztás számos helyen ésszerű megoldásnak bizonyult. A papír alapú könyvtárnak automatizálttá válása – bár nem minden zavar nélkül ment végbe – nem okozott igazán nagy nehézséget, mivel nem vonta kétségbe a könyvtáros vagy a könyvtár szerepét. A referensz-könyvtárosok szerepe csak kissé változott. A hamarosan bekövetkező újabb változás – automatizált könyvtárból elektronikus könyvtár – viszont nem lesz már ilyen egyszerű és könnyű. Ezért – a tények figyelembevételével – új paradigma felállítására van szükség:

1. Meg kell változtatni az információtámogatás nyújtásának mechanizmusát. Az elmúlt száz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

évben a támogatott információ nyújtásának leghatékonyabb módja a nyilvánosan hozzáférhető nyomtatott könyv- és folyóiratgyűjtemények kialakítása, valamint az ezek használatához szükséges épület és könyvtáros biztosítása volt. Most viszont a könyvtár egyre kevésbé épület, sokkal inkább elektronikus források gyűjteménye, így az információtámogatás nyújtásának módja is meg kell, hogy változzon (referenszkönyvtárosok alkalmazása helyett az elektronikus források olvasói használatának elősegítése).

2. A mindenki számára elérhető, de középszerű szolgáltatásokat fel kell, hogy váltsák a szűkebb körnek nyújtott minőségi szolgáltatások. Ésszerű áron nem lehet az összes használónak minőségi szolgáltatásokat nyújtani, ezért meg kell határozni azt az elsődleges használói csoportot, akiknek más szolgáltatásokat biztosítunk, mint a többieknek.

3. Az információforrások használatának oktatása legyen az egyetem tantervének központi része kell. A könyvtárhasználati képzés jelenlegi módja – egy-egy órát szentelnek bizonyos speciális kérdéseknek – tovább nem tartható fenn. Az elektronikus könyvtár használatának oktatása a tanszéken kell, hogy történjen az oktatási program részeként. A tanszék oktatói nagyrészt könyvtárosok legyenek.

4. Nem a könyvtárosok fogják az új tájékoztatási eszközöket felfedezni. A könyvtárban használt katalógusokat, indexeket, referáló lapokat és ezek számítógépes változatait könyvtárosok fejlesztették ki. Az új tájékoztatási eszközök (pl. WAIS, WWW) viszont a könyvtáron kívüli világból származnak. Ez azt is jelenti, hogy a jövőben nem könyvtárosoknak (pl. számítógépes szakembereknek) is fel kell ajánlani könyvtárosi állásokat.

5. Az elektronikus könyvtárak felforgató szervezetek lesznek az egyetemen belül, ezért szembe fognak kerülni a régi szövetségeseikkel. Azok az új technológiai változások, melyek az elektronikus könyvtár létrejöttét elősegítik, az egyetem minden részére kihatnak, de a könyvtárban fognak kezdődni. A multimédia, a számítógéppel segített képzés, az elektronikus levelezés és konferencia alapvetően megváltoztatja az oktatás jellegét. A könyvtáraknak mint az elektronikus források szolgáltatóinak a fejlesztések központjában kell állniuk, s ez az egyetemen belüli helyzetükre is kihat. A könyvtárak és a tanszékek versenytársakká válhatnak, bár ideális esetben együtt kellene működniük az oktatás átszervezésében.

A hagyományos referensz tehát már nem működik. A legfontosabb feladat most az elektronikus könyvtár megvalósítása.

(Feimer Ágnes)

95/252

DEWDNEY, Patricia – SHELDRICK ROSS, Catherine: Flying a light aircraft: reference service evaluation from a user's viewpoint = RQ. 34.vol. 1994. 2.no. 217-230.p.

A referensz-munka hiányosságai – ahogyan a használók látják

Hatékonyság; Kísérlet; Kommunikáció -használókkal; Referensz

A cikk 71 posztgraduális könyvtárszakos hallgató könyvtárhasználóként szerzett tapasztalatait elemzi. A hallgatók tetszőlegesen kiválasztott könyvtárakban személyes érdeklődésüknek megfelelő kérdéseket tettek fel a referensz-könyvtárosnak. Amikor e használókat megkérdezték, hogy szívesen visszamennének-e az illető könyvtároshoz egy újabb kérdéssel (a referensz hatékonyságának ezt a mérőeszközét Durrance ajánlotta 1989-ben), csak 59,7% válaszolt igennel. A visszatérésre való hajlandóságot, akárcsak az általános elégedettséget leginkább a könyvtáros viselkedése és a válasz minősége határozta meg. A részletes beszámolók kimutatták a szolgáltatások "leginkább segítő" és a "legkevésbé segítő" jellemzőit. A szöveges beszámolókból négyféle negatívum derült ki: nehezen volt kideríthető, hogy a szolgálatban lévő alkalmazott szakkönyvtáros-e; a referensz-könyvtárosok 55 százaléka elfogadta a kérdést úgy, ahogy elhangzott, és semmi továbbit nem kérdezett a kérdés pontosítására, behatárolására; keresési kudarc nem ellenőrzött forrástájékoztatás következtében; a párbeszédek kétharmadánál a válaszadás utáni ellenőrző kérdések (pl. "Megtalálta, amit keresett?" vagy "Ez a pontos válasz a kérdésére?") elmaradása. A cikk javaslatokat tesz ezen problémák orvoslására. A kísérlet nem fedett fel különbséget az egyetemi és a közkönyvtárak között.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

95/253
LAGUARDIA, Cheryl: Desk set revisited: reference librarians, reality and research systems' design = J.Acad.Librariansh. 21.vol. 1995. 1.no. 7-9.p.

A referensz-könyvtáros új szerepe: tájékoztatási rendszerek tervezése

Gépi információkeresési rendszer; Használói szokások; Referensz; Tervezés

A könyvtárgépesítés nem váltotta be maradéktalanul a hozzá fűzött reményeket. Ahelyett, hogy időt takarítana meg a könyvtárosoknak és az olvasóknak, egyre többet kíván tőlük. A rendelkezésükre álló nyomtatott és számítógépes információkhoz nem férhetnek hozzá teljes mértékben. A könyvtárosok bűnrészesek az információipar által keltett új mítoszban, éspedig abban, hogy minden információ elérhető.

A felsőoktatásban az utóbbi években megkérdőjelezték a könyvtárosok tájékoztató munkájának létjogosultságát. Tanúi lehetünk a könyvtárosok marginalizálódásának. Ezt maguk idézték elő azáltal, hogy nem voltak eléggé kezdeményezők az egyetemet szolgáló tevékenységükben, szerepük kimerült a változó körülményekhez való alkalmazkodásban. A hagyományos referensz-munka egyelőre nem helyettesíthető, bár jelenlegi formájában nem hoz kielégítő eredményt. Ez a feladatkör – a könyvtárosok nézete szerint – bárki által könnyen elsajátítható munka. A cikk szerzője személyes tapasztalataira hivatkozva azon az álláspontón van, hogy hosszú évek gyarkorlata hozza meg a használók információkeresési szokásainak megismerését, amely elengedhetetlen a kérések szakszerű teljesítéséhez.

A könyvtárak pénzügyi helyzete nem teszi lehetővé valamennyi információs forrás beszerzését. Az online információ "burjánzása" következtében a könyvtárosok nem tudnak lépést tartani az újabb és újabb eszközökkel. A nem megfelelő hozzáértés ezen források leértékelődéséhez vezet. Ezért egyes köyvtárak csökkentik a referensz-pultnál teljesítendő órák számát, és az így felszabaduló időt a könyvtárosok az új rendszerek megismerésére fordítják.

A jelenlegi helyzet feloldását hozhatná, ha a könyvtárosok aktívabban részt vennének az információs eszközök megtervezésében. hiszen tapasztalataik felhasználásával az olvasók számára könnyebben hozzáférhető rendszereket lehetne kialakítani. Napjainkban a tájékoztató könyvtáros feladata egyre inkább átalakul: információszolgáltatás helyett oktatói feladatokat látnak el, az olvasókat kell megtanítaniuk az online katalógusok használatára. A jövő útja az lenne, ha az olvasók közvetítők nélkül jutnának el az információkhoz.

(Pappné Farkas Klára)

95/254
HERNON, Peter – ALTMAN, Ellen: Misconduct in academic research: its implication for the service quality provided by university libraries = J.Acad.Librariansh. 21.vol. 1995. 1.no. 27-37.p. Bibliogr. 52 tétel.

Blöff a tudományban – és hatása az egyetemi könyvtári szolgáltatások értékére

Információ; Könyvtárosetika; Olvasás korlátozása; Tudományos kutatás

Számtalan tudományos visszaélést lepleztek már le, de senki sem vizsgálta, milyen hatással voltak ezek a hamisítások nyomán keletkezett írások a könyvtári szolgáltatásokra. A visszaélések félreinformáláshoz, a gyűjtemények és a tájékoztatás minőségének megromlásához vezethetnek, hiszen éppen a könyvtárak a legnagyobb vásárlói a tudományos és ilyen módon a hamisításokat tartalmazó irodalomnak. A könyvtárakban aztán ezt egyaránt olvassák a kutatók és a naiv alsóbbéves hallgatók.

Sokan azt mondják, a tudomány korrigálja önmagát, hiszen a tudományos publikáció alapelve a verifikálhatóság és a megismételhetőség. A tudósok többsége azonban a kísérleteket nem ismétli meg rutinszerűen. Az újraelvégzés korlátja, hogy a cikkekben nem írják le teljességében az alkalmazott technikákat, túl sok időbe és pénzbe kerülne valós cél nélkül vizsgálatokat folytatni és nincs is erre motiváció.

A feltárt hamisítások számának növekedésével a könyvtári állományok megbízhatósága is csökken. A bizonyítottan csalásra épülő cikkek fizikailag továbbra is a könyvtárban maradnak és ott maradnak az indexekben, bibliográfiákban is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak általában nem jelölik meg a visszaélések nyomán született dokumentumokat. Kérdés tehát, hogy felelősek-e a visszaélési vizsgálatok nyomon követéséért és a hamisítványok elkülönítéséért, és ha nem felelősek, ki a felelős, valamint milyen kihatással van mindez a szolgáltatások minőségére.

Egy feltáró jellegű vizsgálatot folytattak ennek megfelelően. Arra kerestek választ, hogy problémának látják-e ezt a könyvtárosok, és hogy mi a véleménye néhány politikai döntéshozónak. Vizsgálták továbbá azt is, milyen elképzelés él az indexelő és referáló szolgálatok szerepéről és a nagyközönség hozzáállásáról. Vizsgálni kívánták az információ elektronikus továbbításának szerepét, a szolgáltatási minőség összetevőit és a visszaélések helyét a minőséggel kapcsolatban.

Huszonhét egyetemi könyvtárost kérdeztek meg öt intézményben. Ebből 19 olvasószolgálati munkát végzett, a 19-ből 10 természettudományos könyvtárban. Interjúk készültek öt, a szövetségi kormányzatot és társadalmi érdekcsoportokat képviselő politikussal is.

Egyik könyvtárban sem voltak kidolgozott elvek a bizonyítottan hamisított eredményeket tükröző dokumentumok kezelésére. Az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy ez csökkenti a szolgáltatások színvonalát.

A könyvtárosok nehezen tudják elképzelni a hamisított anyagok kivonását, mivel nem kívánnak cenzorként működni. Ennek ellenére voltak olyanok, akik kivontak kétes megbízhatóságúnak vélt dokumentumot.

A könyvtárosok sokkal inkább aggódnak a (nem szándékosan) téves információkból és az egyes intézmények, jelenségek megítélésére vonatkozó kritériumok hiányából adódó félreinformálás miatt, mint a hamisított kutatásokból eredő pontatlanságok okán.

Nem tekintették igazán kivihetőnek a hamisított kutatásokat tükröző dokumentumok valamiféle megjelölését és nem tudták, élnek-e ezzel az indexelő és referáló szolgáltatások.

Úgy gondolják, hogy mindez a felhasználó felelőssége. Az alsóbbéveseknek az egyetem oktatói kell, hogy megtanítsák nemcsak a hamisítás lehetőségét, hanem azt a tényt is, hogy a kutatások finanszírozói (pl dohányipar) is befolyásolhatják az eredményeket.

Telefonon a könyvtárosok szívesebben minősítettek dokumentumokat, mint személyesen.

Tudatában voltak annak, hogy sok hallgató visszaél az információval, például úgy, hogy a cikkek helyett csak a referátumokat olvassák el, de nem tekintették feladatuknak, hogy felhívják a figyelmüket, hogy a hamisított eredmények bekerülhetnek az ő dolgozataikba is.

A pontatlanságot tág értelemben tekintették, azaz a véletlen tévedések szerepét is jelentősnek látták, ugyanakkor azt gondolták, hogy a visszaélések kevésbé fordulnak elő a társadalomtudományok területén valamint a nagy presztizsű folyóiratokban, pedig az utóbbi egyáltalában nem egyértelmű.

A megkérdezettek szerint az elektronikus folyóiratok és hálózatok terjedése kedvez a visszaéléseknek.

A megkérdezett politikai döntéshozók úgy gondolják, hogy a kiadók és a tudományos társaságok felelőssége a visszaélések felfedése és nyilvánosságra hozása. Ennek rendszerét tökéletlennek, de működőképesnek tekintették.

(Koltay Tibor)

Lásd még 221, 283

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

95/255

PEDERSEN, Wayne – GREGORY, David: Interlibrary loan and commercial document supply: finding the right fit = J.Acad.Libarriansh. 20.vol. 1994. 5/6.no. 263-272.p. Bibliogr.

A hagyományos könyvtárközi kölcsönzés és az üzleti jellegű dokumentumszolgáltatás igénybevételének előnyei és hátrányai

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtárközi kölcsönzés; Tájékoztatási vállalkozás

A cikk hat, az OCLC útján elérhető kereskedelmi dokumentumszolgáltató vállalat (Chemical Abstracts Service Document Delivery Service, Engineering Information Inc., UMI Article Clearing House, ISI The Genuine Article, Information Store, Information On Demand) árait és szolgál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tatásait vizsgálta meg és hasonlította össze a hagyományos könyvtárközi kölcsönzéssel. Az eredményekből arra lehet következtetni, hogy a kereskedelmi cégek nem képesek ugyan teljesen kiváltani a hagyományos könyvtárközi kölcsönzést, rugalmasságukkal mégis nagyban hozzájárulhatnak a könyvtárak átfogó dokumentumszállítási tervének a teljesítéséhez.

(Autoref. alapján)

95/256

MITCHEL, Janet: OCLC interlending and document delivery services = Vine. 96.no. 1994. 14-18.p.

Az OCLC könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszállítási szolgáltatásai

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel; Központi katalógus -online

Az OCLC 1979 óta nyújt könyvtárközi kölcsönzési (a továbbiakban: KKK) szolgáltatásokat, ma már 52 ország könyvtárai számára. Évente 7 millió kölcsönzést bonyolít le.

A PRISM ILL nevű KKK rendszert 1992 végén helyezték üzembe. Három online adatbázist tartalmaz: az OCLC online központi katalógusát (30 millió bibliográfiai tétel, 500 millió lelőhelyadat); a KKK tranzakciók adatbázisát és a címtár-adatbázist, amely a kölcsönzési politikáról és térítésekről is tájékoztat. E szolgáltatással könyvek vagy cikkek kölcsönözhetők vagy a résztvevő OCLC-könyvtárakból vagy más dokumentumszolgáltatóktól (néhány ezek közül: a BLDSC, az ERIC, a Library of Congress, a UMI).

A kölcsönvevő könyvtár először keresést végez az OCLC online központi katalógusában, megjeleníti a lelőhelyadatokat, ellenőrzi a címtár-adatbázist, kijelöl maximum öt potenciális kölcsönző könyvtárat, a bibliográfiai adataihoz hozzáteszi a kölcsönző könyvtár adatait, majd a kérést az OCLC hálózatán addig küldik sorban a potenciális kölcsönző könyvtáraknak, amíg valaki ki nem elégíti, vagy ha ez nem lehetséges, visszaküldi a könyvtárnak, amely kölcsönözni szeretne. A könyvtárak a tranzakciók helyzetéről online adatbázisból tájékozódhatnak. A tranzakciók adatbázisából különböző statisztikai jelentéseket lehet összeállítani.

A PRISM rendszernek három fejlesztése van jelenleg a tesztelés és megvalósítás fázisában. Az ILL PRISM Transfer (IPT) segítségével a könyvtár helyi rendszerében létrehozott KKK kérések az Interneten továbbíthatók az OCLC-nek. A PRISM Client révén a központi katalóguson kívül más bibliográfiai adatbázisok is elérhetők lesznek, először is az ArticleFirst és a ContentsFirst tartalomjegyzék-adatbázisok. Az ILL Fee Management a könyvtárak közötti esetleges elszámolást könnyíti meg, havonta összesíti a tartozásokat és követeléseket.

A dokumentumszolgáltatás terén az első lépés a FirstSearch szolgáltatás bevezetése volt 1992-ben. A FirstSearch egyszerű online használói interfész több, mint 40 népszerű referenszadatbázishoz. A dokumentumokat egy menü segítségével több szolgáltatótól (BLDSC, ISI, UMI, Dynamic Information), többféle szállítási móddal (fax, gyors posta, normál posta) is meg lehet rendelni. A FirstSearch dokumentumszolgáltatási lehetőségei között van a FastDoc szolgáltatás is, amely faxon szolgáltat egy órán belül.

Egy másik fajta dokumentumszolgáltatást képvisel a teljes szövegek online szolgáltatása öt adatbázisból. 1994 folyamán az OCLC bővíti a teljes szöveges adatbázisok körét, amelyekből cikkeket szolgáltat. A szövegek ASCII formátumúak és letölthetők lesznek.

Az OCLC jelenleg három online folyóiratot szolgáltat. Ezek SGML kódokkal ellátott szöveget tartalmaznak, grafikus részeket is. A közeljövőben várható, hogy szürke és színes grafikát is tudnak kezelni, valamint beszkennelt vagy képként bevitt folyóiratokat.

Az OCLC további terve, hogy integrálja a KKK-t, a dokumentumszolgáltatást és az elektronikus folyóiratok szolgáltatását azért, hogy a használók szabadon mozoghassanak a bibliográfiai információk, a teljes szövegek és a cikkek online megjelenítése között. Az elképzeléseket az OCLC hamarosan stratégiai tervben fogja közreadni.

(Hegyközi Ilona)

95/257

HIRSCH, Michael Christian: SUBITO – eine neue Initiative von Bund und Ländern zur schnellen Lieferung wissenschaftlicher Dokumente = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 42.Jg. 1995. 1.no. 31-43.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SUBITO – új országos és tartományi kezdeményezés a tudományos dokumentumok gyorsabb szolgáltatására

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Szakirodalom; Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás

A SUBITO programot 1994 októberében hagyták jóvá. Célja, hogy 1996-ra minden munkahelyről, amely PC-vel, telefonnal és modemmel rendelkezik, tudományos dokumentumok egyszerűen, a megszokott interfészen vagy kényelmes navigációs programon keresztül kereshetők, megrendelhetők és rövid idő alatt – a hálózatok közvetítésével is – hozzáférhetők legyenek. Ehhez egy olyan információs rendszerre van szükség, amely a német és az európai tudományos könyvtárak katalógusadatait közös interfész segítségével bocsátja rendelkezésre. A használó ezen adatbázisokban bibliográfiai kereséseket végezhetne, kapcsolódhatna szakterületi adatbázisokhoz és online rendelhetne meg dokumentumokat. Nem új intézmény létesítéséről van szó, hanem meglévő szolgáltatások összekapcsolásáról egy virtuális hálózatba.

Németországban a dokumentumszolgáltatás komoly gondot jelent. A dokumentációs központok és a könyvtárak egymástól elválasztva fejlődtek. A szaktájékoztató központok ma már – főként külföldi – teljes szöveges adatbázisokat tesznek hozzáférhetővé, a központi szakkönyvtárak pedig a cikkmásolatokat faxon vagy postán küldik meg. Az egyetemi könyvtárakból a nem egyetemi dolgozóknak igen nehéz valamit megszerezni. Az online katalógusok a könyvtárak saját állományát tárják fel, a számítógépes könyvtárközi kölcsönzés (KKK) legfeljebb a régióra vonatkozik. A hagyományos KKK hetekig tartó procedúrát jelent, átlagosan 18 napot, a kért művek több mint 40%-át a végén el sem viszik. Ez évente 1 millió felesleges KKK-t jelent, 70 millió márka költséggel, miközben a használó csak 1 márkát fizet darabonként. A Német Kutatási Társaság azt javasolja, hogy ezt a díjat jelentősen emeljék meg.

A SUBITO program mindezen szeretne segíteni. Megvalósulásának az a feltétele, hogy a térítések fedezzék a másolási és szállítási költségeket. Eddig a könyvtár a pénzeszközöket az államtól kapta, az összeg nem függött attól, hogy mennyi KKK-t teljesített, illetve hogy azt ki vette igénybe. A jövőben nem a könyvtárat, hanem a használót fogják szubvencionálni. Hogy a diákok illetve az oktatók költségeiből a munkaadók és az okatási intézmények mennyit vállalnak át, azt majd az egyes tartományok illetve felsőoktatási intézmények döntik el.

A SUBITO-megrendelés olcsóbb lesz, mint a KKK, ugyanis a használó maga végzi el a keresést és a megrendelést, csak a másolás és a megküldés költségei merülnek fel. A jelenlegi gyarapítási keret 1%-ából például támogatni lehetne 1,4 millió KKK-i megrendelést, darabonként 10 márkával.

A SUBITO egy kommunikációs hálózatot feltételez. Az Oktatás-, Kutatás- és Technológiaügyi Minisztérium a Német Kutatási Társasággal együtt támogatja a DBV-OSI II programot, amely a nemzetközi normáknak megfelelő hálózat kiépítését teszi lehetővé. A SUBITO építhet még a Német Kutatási Hálózatra, a Datex-P-re és az Internetre. Rendelkezésre állnak teljes szövegű adatbázisok, elektronikus publikációk stb.

A SUBITO magprogramja olyan egyedileg másolt illetve szkennelt folyóiratcikkek közvetlen megrendelését és szállítását tűzi ki céljául, amelyek nyomtatott változata legalább egy német könyvtárban rendelkezésre áll. A szolgáltatás időtartama nem haladhatja meg a 24 órát. A lelőhely-megállapítás a központi Zeitschriftendatenbank segítségével történik. A program a használó megrendeléseit a megfelelő helyre irányítja, és az egyes könyvtárak túlterhelését is igyekszik kiküszöbölni. Megfelelő elszámolási és szubvencionálási rendszerre is szükség van.

A magprogramhoz különböző kiegészítő programok járulnak: 1. az elektronikusan (diszketten vagy CD-ROM-on) tárolt dokumentumok szolgáltatása; 2. a keresés összekapcsolása a megrendeléssel és az elszámolással; 3. az Internet dokumentumainak hozzáférhetővé tétele a SUBITO-n keresztül; 4. a folyóiratok teljes szövegének tárolása az azonnali szolgáltatás érdekében.

A SUBITO programot négy ad hoc bizottság dolgozza ki (1. szervezet és funkciók, 2. dokumentumszolgáltatás, rövidtávú megoldások, 3. költségek és finanszírozás, 4. az információs infrastruktúra fejlesztése).

A szolgáltatást hálózatban működő intézmények együttműködő csoportja tudná nyújtani. Egyezmény kötelezné őket bizonyos szolgáltatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sokra, bizonyos szabályok betartására és a bevételek elosztására. Belépni az egyes intézményekből lehet majd, egységes navigációs rendszer lesz, vagy a szokásos felület révén vagy saját programmal.

A SUBITO költségeit az 1996-os költségvetési tárgyalásokon már figyelembe kell venni. A program 1995 közepére lesz indulásra kész, akkor terjesztik a kultuszminiszterek konferenciája elé. 1996 második felében legalább a magprogram szolgáltatásai elindulnak.

(Hegyközi Ilona)

Dokumentációs eljárások és termékeik

95/258

ARMSTRONG, C.J.: Databases and quality: why not try "What You See Is What You Get"? = Man.Inf. 1.vol. 1994. 11/12.no. 28-30.p.

Adatbázisok és minőség: javaslat a minőséget igazoló címkézés bevezetésére

Adatbázis; CD-ROM; Hatékonyság

Az Információk Minőségellenőrzési Központját (Centre for Information Quality Management, CIQM), amely egy tájékoztatási vállalkozás része, azért hozták létre, mert az angol könyvtáros egyesülethez és az Institute of Information Scientists elnevezésű intézethez sok kifogás érkezett az adatbázisok minőségével kapcsolatban.

A Központ közvetítő szerepet tölt be. A használók jelenthetik neki azokat a problémáikat, melyek a keresőszoftverekkel, az adatokkal, az indexeléssel, a dokumentációval, a képzéssel kapcsolatosak. A Központ kapcsolatba lép a gyártóval, kiadóval vagy szolgáltatóval, majd a kapott válaszról tájékoztatja a használókat. A Központ szolgáltatásai ingyenesek (külföldiek számára is).

A Központ azt szeretné, ha az adatbázisokat más termékekhez hasonlóan a minőségi és mennyiségi jellemzőket tartalmazó "címkékkel" látnák el. (Ezek persze nem címkék lennének, hanem népszerűsítő anyagok és a dokumentáció tartalmazná az információkat.) A minősítés garanciát jelentene az adatbázis tartalmára nézve, nemcsak a rekordok tényleges számát, a tartalmi és földrajzi lefedést illetően, hanem olyan információk formájában is, mint: "csak két oldalnál hosszabb cikkeket tár fel", "a rekordok referátumokat csak 1993 júniusa után tartalmaznak".

A panaszokból levont következtetések alapján mennyiségi mutatókat is ki szeretnének dolgozni, például pontossági, következetességi és indexelési együtthatókat határoznának meg. (Az indexelési együtthatót például úgy számítanák ki, hogy azoknak a tételeknek a számát, amelyek, mondjuk, mind a négy kijelölt indexelt mezőben tartalmaznak adatokat, elosztanák az adatbázis rekordjainak számával.)

A Központ célja kettős: egyrészt segíteni kívánja a használókat, másrészt fel kívánja hívni a gyártók figyelmét termékeik hiányosságaira.

(Hegyközi Ilona)

95/259

O'HAGAN, Minako: Translating in cyberspace: the coming industry of teletranslation = Aslib Proc. 47.vol. 1995. 2.no. 41-46.p. Bibliogr. 8 tétel.

Fordítás a hálózaton: a "telefordítás" szükségessége és lehetőségei

Fordítás; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

Ahogy az információs eszközök az embereket és az információt egyre közelebb kívánják hozni egymáshoz, a kommunikáló felek közötti nyelvi sorompók még szembetűnőbbé válnak.

A jövő telekommunikációs eszközökkel létrehozott konferenciáit a multimédia eszközök fogják jellemezni, amikoris az orális rész szinkrontolmácsolása mellett minden résztvevő terminálján megjelenik majd a szöveges információ az általa választott nyelven és a kommunikáció kétoldalú lesz.

A külföldi adatbázisokban való keresés és a hálózati kereskedelmi szolgáltatások is egyre inkább igényelni fogják az angolul nem tudók számára a fordítást. Ezeknek a fordításoknak jelentős része nem azonnali, de szükség lehet valós idejű, azaz tolmácsolás jellegű fordításra is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szaporodó számú közhasznú, nyilvános terminálok (turista-eligazítók, bank-automaták) a felhasználóval való interakciót is feltételezik, de a kommunikáció nyelve és tartalma legtöbbször előre meghatározható és az adott terminálon tárolható.

A táv-tanulás, a szórakoztatóipar és különösen az interaktív és a programválasztásos videó, továbbá a szövegek és grafikák elektronikus terjesztése fordítást igényel, ha idegennyelvű piacokat céloznak meg velük.

A telekommunikáció fejlettsége a fordítók számára lehetővé teszi, hogy elérjenek távoli gépi fordítási rendszereket és más erőforrásokat. A telekommunikációval való integrációt mutatják a valós idejű telefonos tolmácsolási rendszerek, vagy az elektronikus postát használó fordítási szolgáltatások. Ezek jelentik a telefordítás első generációját.

A nyilvános számítógéphálózatok fordítási szolgáltatásokat is kínálnak. Japánban a PC-VAN, a NIFTY-Serve és az ASCII-Net hálózat hat gépi és hat humán fordítási szolgáltatást kínál (ez utóbbiból kettő a gépi fordítások emberi utószerkesztését). Hasonló szolgáltatásokat kínál a Systran. A WORDNET több mint 1000, telekommunikációs eszközökkel kapcsolódó fordítót alkalmaz és közvetlenül az Interneten működik.

Fordító ma már nem lehet meg e-mail cím nélkül. A szolgáltatások többsége elektronikus postát használ a szövegek továbbítására, de a jó információáramlás biztosítása érdekében biztosítani kellene a nem latin betűs kommunikációt is.

(Koltay Tibor)

Tájékoztatási vállalkozás

95/260
BEESLEY, Karen: Information entrepreneurs: UK national review = Inf.Serv.Use. 14.vol. 1994. 4.no. 297-306.p.

Körkép: a tájékoztatási vállalkozások Nagy-Britanniában

Tájékoztatás -közgazdasági; Tájékoztatási vállalkozás

Az Egyesült Királyságban vannak olyan információs brókerek, akik térítésért (ezek vannak túlsúlyban) és akik ingyenesen szolgáltatnak. Mindkét kategóriában vannak közszolgálati és magánvállalkozások.

A térítésért szolgáltató magánvállalkozások zöme más tevékenységet is végez (tanácsadást, könyvelést, hirdetésszervezést). Kifejezetten információs brókerként egyrészt egyének tevékenykednek, akik otthon dolgoznak, másrészt kisebb cégek. Az egyéni vállalkozók száma újabban csökkent, mert vállalkozásukat csak átmeneti megoldásnak tekintették, és most megfelelő állami állást találtak.

A közszolgálati szektorban térítéses szolgáltatást mind több közkönyvtár nyújt. A közszolgálati szektorba tartoznak még az oktatási intézmények, egyesületek, kamarák, kormányzati szervek üzleti információs szolgáltatásai is.

Nem-kereskedelmi jelleggel (ingyenesen) nagyon kevés intézmény szolgáltat, ezek elsősorban a közkönyvtárak, amelyekben a gyorstájékoztatás ingyenességét a törvény garantálja.

Az információs brókereket a következő problémák foglalkoztatják:

A piacon egyenlőtlen verseny alakult ki, ugyanis az ingyenesen és a térítésért szolgáltatók egyaránt igénybe veszik az állam által finanszírozott gyűjteményeket; sok felsőoktatási intézmény élvez alacsonyabb előfizetési díjakat. Nem egyszerű a tervezés és igénykutatás. A marketing és reklám szintén nehéz: szolgáltatást nyújtsanak-e vagy terméket, ki legyen a célközönség, milyen legyen az árpolitika.

A piacon a brókerek 75%-a elsősorban üzleti információval foglalkozik, törekszenek a szolgáltatások összekapcsolására. Székhelyük főleg Londonban van. A piac folyton változik. Az információközvetítés mellett legtöbbször más profilja is van a cégeknek (oktatás, konferenciaszervezés, kiadás, szoftverfejlesztés).

A brit törvénykezésben a szerzői jogi szabályozás nem terjed ki az adatbázisokra vagy az elektronikus információhordozókra. Az adatbázis-forgalmazók ezért különbözőképpen járnak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

el: vannak, akik 10% felárat számítanak fel a brókereknek, vannak, akik engedélyezik a letöltött adatok újraértékesítését. A jövőben az várható, hogy az adatok tulajdonosai számára kell majd térítést fizetni.

A brókereknek van egyesületük is, az EIRENE (European Information Researchers' Network), amely kidolgozott egy etikai kódexet.

Egy tanulmány három dolgot nevezett meg mint a siker előfeltételeit: a személyzetnek legyenek megfelelő interperszonális és szociális készségei a szaktudás és a műszaki ismeretek mellett, a szolgáltatásnak legyen megfelelő költségvetése és jó elszámolási rendszere, valamint átgondolt árstratégiája.

A szerző cége, az Informed Business Services főként kis- és középvállalkozások számára nyújt tájékoztatást. Meglepően nagy szolgáltatásai iránt a saját tájékoztató részleggel rendelkező üzleti központok érdeklődése. Szolgáltatásainak köre a következő: gyorstájékoztatás, európai művek beszerzése, online keresés, kutatások támogatása.

Az Egyesült Királyságban az információs brókerek szolgáltatnak mind belföldi felhasználóknak külföldről származó információkat, mind külföldi felhasználóknak belföldi információkat. Az egységes európai piacon főleg a helyi brókerek kerülnek előtérbe, de nyelvtudásukra szükség lesz, akárcsak feltétlen csatlakozásukra a brókerek hálózatához. Szakismeretük birtokában tanácsadó szerepet töltenek majd be, mivel ismerik az információforrásokat és értéknövelt "információs csomagokat" képesek előállítani.

(Hegyközi Ilona)

95/261

HALM, Johan van: A review of the European information brokerage scene = Inf.Serv.Use. 14.vol. 1994. 4.no. 307-314.p.

Körkép: a tájékoztatási vállalkozások Európában

Tájékoztatási vállalkozás

Az első információs bróker 1948-ban működött Párizsban. Maga a név a 70-es évek elején született az USA-ban, mára már generikus fogalommá vált.

Az információs brókerek az információszolgáltató iparban tevékenykednek; külső szakemberek, akik térítésért szolgáltatnak, újrafelhasználják és újracsomagolják a meglévő információkat, jobban piacra dobható formába. Vannak köztük független vállalkozók, akiknek fő bevételi forrásuk az információszolgáltatásból fakad, és vannak magán vagy közszolgálati intézményekhez kapcsolt cégek. (Ez utóbbiak körébe tartoznak a könyvtárak és információs szakemberek is.) Egyre több a szakmai egyesületekhez kapcsolódó információszolgáltató. Ezek kétféle tarifával dolgoznak, más térítést kérnek az egyesületi tagoktól és a nem tagoktól.

Az elektronikus információs termékek megfogható termékek, amelyek szisztematikusan gyűjtött, elemzett, ellenőrzött és elektronikus úton terjesztett adatokat tartalmaznak. Erre épülnek az elektronikus információs szolgáltatások, amelyek azonos feltételekkel férhetők hozzá Európa-szerte a hálózatok közvetítésével.

Európában az információs brókerek a 70-es évek második felében jelentek meg, munkatársaik főként másodállásban dolgoztak. A piacon ma a következő gondokkal szembesülnek: egyenlőtlen verseny, pénzügyi nehézségek, a szakmai megjelenés hiánya, a reklám és marketing nehézségei, az információszolgáltatók kedvezményei az oktatási információközvetítők számára.

Az információs brókereknek több egyesülete is van: AIIP (USA), EIRENE (Európa), AF21 (Franciaország), DGD (Németország), EIIA, EUSIDIC. Az európai piac hátrányai az amerikaival szemben: 12 kisebb nemzeti piac van, 9 nyelv, különböző ÁFA-rendszerek, kis nemzeti egyesületek.

A felhasználók a következő kritériumokat tartják fontosnak az információs bróker kiválasztásakor: legyen szakértelme, tapasztalata, kommunikációs képessége, legyen egyesület tagja, szerepeljen címtárakban, megfelelő legyen a földrajzi lefedése.

A cégek, főként a kis- és középvállalatok, egyre gyakrabban bízzák külső vállalkozásra információs igényeik kielégítését. Ezek igényeinek testreszabott kielégítése lehet a brókerek egyik fő feladata. Olyan tevékenységekre van szükség, mint a versenytársak felmérése, a termékek értékelése, műszaki felmérés, információszervezés (ennek lépéseit, céljait külön táblázat foglalja össze), információk figyelemmel kísérése. A kis-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és középvállalkozásoknak speciális igényeik vannak: irodalomkutatás helyett problémamegoldás; azonnali, szóbeli választ várnak; anyanyelvükön igénylik az anyagokat stratégiai jelentőségű döntéseikhez (pl. piackiválasztás, új beruházások, üzemek telepítési helye, új termékek kifejlesztése, ármeghatározás és reklám).

(Hegyközi Ilona)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

95/262
PIENAAR, Rae E: Survival information: the role of the public library in the social and cultural development of disadvantaged communities = IFLA J. 21.vol. 1995. 1.no. 15-18.p. Bibliogr. 4 tétel.

Res. német, francia és spanyol nyelven

Információk a "túléléshez": a közkönyvtár szerepe a hátrányos helyzetű közösségek szociális és kulturális fejlesztésében

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár

A közművelődési könyvtár fontos szerepet játszhat a hátrányos helyzetű emberek életvitelminőségének javításában. A cikk szempontjából azok tekinthetők hátrányos helyzetűeknek, akik nem tudnak hozzáférni olyan fontos információkhoz, amelyek a "túlélést" biztosítanák számukra a modern társadalomban. A cikk elmagyarázza, hogy mit ért "túlélési információ" alatt, vázolja a jelenlegi helyzetet, utalva a közművelődési könyvtár feladataira. Részletesen foglalkozik egy sikeresnek ígérkező túlélési tájékoztató szolgáltatás beindításával, megszervezésével és folyamatos fenntartásával. Ismerteti a közkönyvtár szerepét a felismert feladatok megoldásában s megvizsgálja, hogy a könyvtár mennyire képes kielégíteni a hátrányos helyzetű közösségek szükségleteit.

(Autoref.)

95/263
BISHOP, Barbara A.: The state-supported university libraries of Alabama: serving the needs of patrons with disabilities = Coll.Res.Libr. 56.vol. 1994. 1.no. 17-28.p. Bibliogr.

Hogyan látják el az alabamai állami egyetemek könyvtárai a mozgássérült hallgatók sajátos igényeit?

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Mozgássérült olvasó; Szolgáltatások

Az "Americans with Disabilities Act", azaz a sérült emberekre vonatkozó amerikai törvény jelentős hatást gyakorol a felsőoktatási közintézményekre. Egy 1993 őszén végzett felmérés megállapította, hogy Alabama állami egyetemein annak ellenére, hogy a fogyatékos hallgatókat a könyvtáraknak ki kellene szolgálniuk, ez lényegében nem történik meg. A megadott okok között a következők szerepeltek: a megfelelő előkészület hiánya a könyvtár részéről, információk hiánya az egyetemen tanuló fogyatékos hallgatókról, a szükséges felszerelések beszerzéséhez szükséges anyagi eszközök hiánya.

(Autoref.)

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

95/264
TRELOAR, Andrew: Living locally, working globally: invisible virtual colleges, teaching and publishing = FID News Bull. 44.vol. 1994. 10.no. 228-232.p. Bibliogr. 5 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A világméretű hálózatok hatása a tudományos kommunikációra: virtuális kollégiumok, oktatás és publikálás

Elektronikus publikáció; Oktatás információellátása; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

Az Internet lehetővé teszi, hogy olyan emberekkel kerüljünk kapcsolatba, akikkel soha sem találkoztunk volna. Ez a kollégák "virtuális", láthatatlan kollégiumainak létrejöttét segíti elő.

Az Interneten egy sor kezdeményezés szolgálja az oktatást. A legkézenfekvőbb az elektronikus posta alkalmazása kérdések, feladatok küldésére és azok megoldásának visszajuttatására.

Sok egyetemen "newsgroup"-okat létesítettek egy-egy tantárgy tanítására, ami különösen a nem helyben lakó hallgatók esetében eredményes. Oktatók és hallgatók MUD-ok (Multiple User Devices – a hálózaton "real time" beszélgetést biztosító programok) keretében is együtt dolgozhatnak, ahol virtuális tereken osztozhatnak és hagyhatnak egymásnak üzenetet.

A tananyagok hagyományos továbbítása támogatható elektronikus postával, ftp-zési lehetőség és Gopherek telepítésével. Léteznek már oktatási WWW homepage-ek is. Gyakran egy-egy tantárgynak saját homepage-e van, ahová referensz-anyagokat, az előadások kivonatait, feladatokat, példamegoldásokat stb. tesznek fel. Ilyen példa az Egyesült Államokban a Brigham Young Egyetem homepage-e.

A "Usenet Egyetem–Globális Hálózati Akadémia" (Global Network Academy) egy másik példa. Ez egy teljes online virtuális egyetem.

A kutatási információ gyűjtését segíti a Michigan Egyetem témák szerinti csoportosítást adó Gophere. Hasonló funkciót töltenek be a WAIS szerverek és a "Gopher Jewels" szolgáltatás. A WWW-nek egyre több indexe érhető el.

· A publikálás területén az e-mail segíti a szerzők, kiadók, bírálók közötti kommunikációt. Az elektronikus folyóiratok és könyvek száma is egyre szaporodik. Az elektronikus publikálásnak még mindig problémája a formátum. A legkisebb közös többszöröst jelentő ASCII formátum mellett, a Rich Text Format (rtf) és a WWW formátuma, a HTML (Hypertext Markup Language) a leginkább említésre méltó. A továbbítás történhet Listserv, ftp útján vagy használhatjuk a WAIS-t.

A publikációk minősége problémát okoz, de egy sor elektronikus folyóirat alkalmazza a bírálati rendszert, amely elektronikus postával hatékonyan bonyolítható.

(A cikk az említett források pontos elérését nyújtó URL-eket (Universal Resource Locator) is megadja.)

(Koltay Tibor)

95/265

ROBINSON, Lyn – BAWDEN. David: Internet: the way forward = Man.Inf. 2.vol. 1995. 3.no. 20-22.p. Bibliogr. 4 tétel.

Milyen irányba fejlődik az Internet?

Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Elöljáróban fontos megjegyezni, hogy az Internetet gyakran az "információs szupersztráda" szinonímájaként emlegetik, bár ennek csak részét képezi. A cikk a tágabb értelemben vett Internetről szól.

Az Internet jelenleg 25 ezer hálózatot kapcsol össze, 3,8 millió számítógépes állomás veszi igénybe szolgáltatásait és 30 millió használója van. Akik igénybe veszik, gyakran panaszkodnak a lassú adatátvitelre, a megbízhatatlan kapcsolásokra, a kapott információk megbízhatatlanságára, és általában arra, hogy lehetetlen bármit is megtalálni ebben a gigantikus adathalmazban.

Mi a magyarázata, hogy a kifogások ellenére szélsebesen nő az Internet jelentősége? Az első ok politikai: az Egyesült Államokban és Európában a kormányzatok saját tevékenységük szempontjából elsőrendű fontosságúnak tartják. Másrészt léte jelentősen ösztönzi a számítógépes technológiák konvergenciáját az adatátvitel, az információtárolás, az adattömörítés fejlesztése és a szabványosítás révén.

Ezen kívül pedig óriási hatással van a közgondolkodásra, főleg az üzleti életben. Az Internet része lett a marketing szemléletnek és a korszerű életstílusnak, amint azt az egyre szaporo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dó Internet magazinok bizonyítják (Wired, .net stb.)

Az üzleti életben leginkább az Internet elektronikus postáját használják. De sokan veszik igénybe speciális adatok megszerzésére, távoli adatbázisokhoz való hozzáférésre, szoftverek megszerzésére, cseréjére is. Egyre több cég tartja fontosnak, hogy saját oldalai legyenek a World Wide Weben, ahol saját magukat, termékeiket és szolgáltatásaikat népszerűsíthetik. Az Internet speciális célokra is alkalmas: publikációk kéziratainak továbbítására és – egyelőre korlátozottan ugyan – "home shopping" típusú vásárlásra is.

1994-ben három területen történt figyelmet érdemlő fejlesztés. Az első csoportba tartozik az eredetileg tudományos-műszaki információkhoz való hozzáférésre kifejlesztett, de ma már szinte az Internet szinonímájaként használt World Wide Web. Ez a hipermédia rendszer a könnyű hozzáférést a grafikus megjelenítés, a hang- és videoképtovábbítás előnyeivel egyesíti, és ezen képességeivel valószínűleg ez lesz a hálózat igénybevételének legelterjedtebb formája.

A második területet a tárgy szerinti keresést megkönnyítő újdonságok jelentik. A már meglévő archie, gopher veronica és WAIS adta lehetőségeket bővítik a Web Crawler, a World Wide Web Worm, a Lycos, melyek újszerű keresést biztosítanak az Internet fájljaiban. Az újdonságok harmadik szelete az üzleti vállalkozások számára nyújt fényes lehetőségeket. Az ellenőrizhetőség, a biztonságos adatvédelem, a szabványosítás biztosítja majd a feltételeket a kereskedelmi ügyletekhez, a "home shopping" rendszerű értékesítéshez, sőt, a banki műveletek otthonról történő lebonyolításához is.

Mindezek ellensúlyozzák az Internetben tapasztalható anarchikus jelenségeket, bár hogy a jövőben melyik oldalra billen a mérleg, még nem lehet tudni.

(Fazokas Eszter)

95/266
SCHANKMAN, Larry: How to become an Internet power user ... = Coll.Res.Libr.News. 55.vol. 1994. 11.no. 718-721.p.

Hogyan lehetünk hatékony Internet-használók?

Hatékonyság; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A könyvtárosok elsőrendű feladata az Internettel kapcsolatosan sem más, mint a használók számára szükséges információk megkeresése és szolgáltatása. Ehhez azonban elkerülhetetlen, hogy egy bizonyos mértékig a technika, a protokollok és a szoftverek világában is eligazodjanak. A sikeres Internet-használat előmozdítására a szerző a következő hét tanáccsal szolgál:

1. Tartsuk szem előtt, hogy a használók információt, nem pedig kizárólag valamilyen fizikai dokumentumot (könyvet, folyóiratot stb.) akarnak.

Függetlenül attól, hogy hogyan viszonyulunk a számítógéphez és a virtuális könyvtárhoz, használóinknak elsősorban arra van szükségük, hogy a legmegfelelőbb és legaktuálisabb információkkal lássuk el őket.

2. Ismernünk kell a szakzsargont és az Internet elérésének legújabb technikai fejleményeit.

Az Internet még gyermekcipőben jár és állandóan fejlődik. Igyekezzünk figyelni a legújabb eszközöket és szolgáltatásokat. Ez történhet a számítógépes kollégákkal való kapcsolattartással, valamelyik "internetes" folyóirat (pl. Internet Research, Internet World) rendszeres olvasásával, Internet-témájú levelezőcsoportokra való feliratkozással.

3. Kísérjük figyelemmel a hálózat segítségével a munkakörünkre, érdeklődési körünkre vonatkozó fejleményeket.

Ne legyünk passzívak: az érdeklődési területünknek megfelelő vitafórum(ok)ra való feliratkozással lépjünk kapcsolatba kollégáinkkal.

4. A hatékony keresés érdekében használjuk fel az Internet segédeszközeit (Veronica, Archie, Aliweb, WAIS).

A Veronica a gopher-címek között, az Aliweb, a WWW Worm vagy a Web Crawler a World Wide Web térben biztosít kulcsszókeresési lehetőséget. A Veronica megtalálható pl. az "All the Gophers in the World" vagy az "Other Gophers and Information Servers" menüpont kínálatában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. Ismerkedjünk meg a legújabb forrásokkal, és tanuljuk meg elérésüket.

Néhány "profi" Internet-használó több tucat Internet-címet is memorizál, és könnyedén közlekedik közöttük. De erre nem feltétlenül van szükség: "puska"-ként számos könyvet, címtárat találhatunk (lásd az eredeti cikk mellékletét), amelyekből kiválaszthatjuk a minket érdeklőket.

6. Ne ijedjünk meg a források irdatlan mennyiségétől és sokféleségétől.

Kiindulásként tanácsos egy hasznos, egyszerűen használható gopher-szervert keresni (a cikk megadja a szerző kedvenc gopher-címeit), amelynek menüpontjait egyenként derítsük fel, emlékeztetőül jegyzetfüzetet és képernyő-nyomtatásokat használva. Ha nincs gopher-használati lehetőségünk, "telnet"-tel több nyilvánosan hozzáférhető gopher-kliens is elérhető, pl. sunsite.unc.edu, inform.umd.edu.

7. Építsünk adatbázist a szakterületi forrásokról és egyéb szöveg- vagy adatfájlokról.

A könyvtárunk gyűjtőkörének megfelelően keressünk jegyzékeket a releváns szakterületek Internet-forrásairól. A University of Michigan kiváló adatbázist kínál "Clearinghouse of Subject Oriented Lists" néven, amelyből kiválaszthatjuk és letölthetjük a számunkra érdekes adatokat és szövegeket. Címe: una.hh.lib.umich.edu (Telnet login: gopher).

(Novák István)

95/267

TEDD, Lucy A.: An introduction to sharing resources in academic libraries and information centres in Europe = Program. 29.vol. 1995. 1.no. 43-61.p. Bibliogr.

Az Internet forrásmegosztási lehetőségei az európai egyetemi könyvtárak és tájékoztatási központok számára

Egyetemi könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A felsőoktatási könyvtárak a következő problémákkal szembesülnek: egyre nő a hallgatók száma, jelentősen emelkedik a könyvek és folyóiratok ára, egyre csökken a könyvtárak részesedése az oktatási intézmények költségvetéséből.

1993 végén a brit felsőoktatás könyvtári és információellátását felmérő Follett-jelentés kb. 20 millió fontot javasolt beruházni információtechnológiai fejlesztésekbe. Az Internet ugyanis számos olyan lehetőséget nyújt, amelyeket a felsőoktatási könyvtárak problémáik megoldására használhatnak:

1. Hozzáférés más könyvtárak katalógusaihoz. – Az Interneten jelenleg kb. 700-1000 könyvtári katalógus érhető el. A 80-as években megvalósult integrált könyvtári rendszerek online katalógus moduljának nyitó képernyőjén rendszerint szerepel a "Más könyvtárak és tájékoztatási rendszerek" opció. Ez más online katalógusokhoz és különböző gateway-szolgáltatásokhoz (pl. NISS) ad hozzáférést, telnet segítségével lehet eljutni az illető online katalógushoz. Ugyanígy elérhetők hagyományos "pénzes" online szolgáltatók is (DataStar, DIMDI, STN stb.).

2. Dokumentumszolgáltatás. – A BLDSC kísérletezik folyóiratcikkek szolgáltatásával elektronikus postai úton. Számos programban részt vesz, amely az ún. ILL (KKK-i) protokol használatát vizsgálja. Vannak egyéb dokumentumszolgáltatási kísérletek is, pl. a holland RAPDOC. Gyorsan fejlődnek a témafigyelést egyéni cikkszolgáltatással összekötő vállalkozások (Firstseacrch, UnCover, BIDS).

3. Közös tájékoztatási termékek és egyetemi információs rendszerek. – A hálózatok információforrásai közötti tájékozódást megkönnyítendő sok felsőoktatási intézmény hozott létre számítóközpontjával együttműködve intézményi információs rendszert. Ezek legtöbbje a gopher szoftvert használja, felépítésük nagyon hasonló, helyi információkat és más gophereken lévő információkat kínálnak. Az ilyen típusú szolgáltatásokat ma már egyre inkább a World Wide Web eszközeinek felhasználásával fejlesztik ki.

A Bulletin Board for Libraries (BUBL) világszerte jól bevált, ideális kiindulópont azok számára, akik az Internet forrásait meg szeretnék ismerni. Fa-struktúrákat alkalmaz, amelyektől közvetlenül a forráshoz lehet jutni gopher menü vagy telnet segítségével.

A BUBL személyzete részt vesz az ún. CATRIONA (Cataloguing and Retrieval of Information over Networks Applications) programban is, amely a hálózaton elérhető dokumentumok és más források feldolgozását kutatja. A kutatásba

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bekapcsolódtak egyes könyvtárirendszer-forgalmazók is.

1994 augusztusában a Follett-jelentés következtetéseit kivitelező FIGIT csoport összefoglalta a további munkálatok legfontosabb hat területét: 1. elektronikus dokumentumszolgáltatás, 2. elektronikus folyóiratok, 3. digitalizálás, 4. kérésre történő publikálás, 5. oktatás és népszerűsítés, 6. hozzáférés a hálózati forrásokhoz.

(Hegyközi Ilona)

95/268

CABEZAS, Alberto: Internet: Potential for services in Latin America = IFLA J. 21.vol. 1995. 1.no. 11-14.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. német, francia és spanyol nyelven

Az Internet lehetőségei Dél-Amerika országai számára

Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Bár az Internet-kapcsolatok száma gyors ütemben növekszik Dél-Amerikában, fennáll a veszély, hogy úgy tekintenek a hálózatra, mint egy bizonyos pillanatban készült s így "befagyasztott" fényképfelvételre, azaz nem veszik figyelembe az előzetes fejlődést valamint a jelenlegi és jövőbeli használói igényeket. A szerző ismerteti a kapcsolatteremtés fejlődését a régióban, a résztvevő szervezetek (könyvtárak, hálózatok) szerepét és erőfeszítéseit, s bemutatja a jövőbeli fejlődés irányát. Ezután új kérdéseket is felvet, pl. az országos hálózatok szerepével és a használói képzéssel kapcsolatban.

(Autoref.)

95/269

BOWDEN, Russel [ed.]: Library networks and electronic media: challenges for publishers and librarians = Libri. 44.vol. 1994. 4.no. 265-399.p.

Könyvtári hálózatok és elektronikus médiumok: kihívások a kiadók és a könyvtárak számára. (A bielifeldi egyetemen 1994. febr. 8-9-én tartott konferencia 15 előadása)

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Gépi könyvtár hálózat; Hiperszöveg; Konferenciai anyag -nemzetközi [forma]

Az előadások címe: Az elektronikus könyvtár hatása a könyvtárakra, a tudósokra és a kiadókra. – A campust átfogó könyvtári szolgáltatások a tilburgi egyetemen. – A nagy adatbázisok helyi hálózatokban való használatának távlatai. – A publikáció a 90-es évek után. – A régi problémák megoldását vagy újak felmerülését jelenti az elektronikus információ? – Az elektronikus könyvtár. – A nem elektronikus médiumok digitalizálásának problémája. – Az elektronikus könyvtár és szervezete. – A könyvtári információfeltárás új formái (analitikus feldolgozás, teljes szövegű adatbázis, szakértő rendszerek). – Könyvtári hálózatok és elektronikus médiumok egy hagyományos egyetemi könyvtárban (a grazi példa). – Automatizált könyvtárközi kölcsönzés és elektronikus dokumentumszolgáltatás a könyvtárakban. – Az elektronikus forradalom hatása a kiadókra és a könyvtárakra. – A könyvtárközi kölcsönzés és az elektronikus dokumentumszolgáltatás különféle szervezeti formái. – A JASON expressz folyóiratcikk-rendelő és -szolgáltató rendszer Észak-Rajna-Vesztfáliában. – A kibernetikus könyvtár: vízió és gazdaságossági elemzés.

Lásd még 199-200, 222, 257, 259, 272, 276, 299, 304

Egészségügyi tájékoztatás

95/270

VENTER, Trudie: Gemeenskapgesondheidsinligting: 'n literatuuroorsig = South Afr.J.Libr.Inf.Sci. 62.vol. 1994. 2.no. 75-81.p. Bibliogr.

Res. és összefoglalás angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közhasznú egészségügyi tájékoztatás: szakirodalmi szemle

Közérdekű tájékoztatás; Szakirodalmi szemle [forma]; Tájékoztatás -egészségügyi

A szerző a közhasznú egészségügyi tájékoztatási szolgáltatások (KETSZ) vizsgálata céljából irodalomkutatást végzett. A téma fontosságának illusztrálására ismerteti az egészséggondozás helyzetét a Dél-Afrikai Köztársaságban. Kitér az információk fontosságára az orvostudományi képzésben és tárgyalja a könyvtáros szerepét a különböző típusú könyvtárakban. Azt a következtetést vonja le, hogy a KETSZ sokféle szempontja miatt az összes könyvtártípus együttműködésére szükség van. A KETSZ történetét is áttekinti.

(Autoref.)

95/271

FRÍAS, José Antonio: The AIDS pandemic and the education function of the library = IFLA J. 21.vol. 1995. 1.no. 31-37.p. Bibliogr. 21 tétel.

Res. német, francia és spanyol nyelven

Az AIDS és a könyvtár ismeretterjesztő funkciója

Tájékoztatás -egészségügyi

Az elmúlt évtizedben már sokan rámutattak az oktatás, a felvilágosítás fontosságára az AIDS terjedésének megállításában. A szerző szerint a könyvtárak felelőssége, hogy központi tájékoztatási forrásként és szociális szolgáltató egységekként működjenek az AIDS elleni harcban. Ennek okai a következők: 1) a könyvtár széles körűen elismert tájékoztatási funkciója; 2) a könyvtárak nemcsak a nagyvárosokban, hanem vidéken is jelen vannak; 3) az információk terjesztésével segíthetik az egészségügyi és egyéb szervezetek harcát az AIDS megfékezésében. A cikk bemutat néhány sikeres spanyolországi könyvtári programot, pl. AIDS témájú különgyűjtemények kialakítása és fenntartása; bibliográfiák készítése; kiállítások, előadások és viták szervezése.

(Autoref.)

Művészeti tájékoztatás

95/272

DEMPSEY, Lorcan – LENNON, Ann: Art and the Internet: some notes on resources and trends = Art Libr.J. 19.vol. 1994. 4.no. 10-15.p.

Művészetek és az Internet: források és irányzatok

Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -képzőművészeti; Tájékoztatás -művészeti, irodalmi

Az Internet az elektronikus hálózatok gyorsan növekvő világméretű hálózata. Az erőforrásokhoz való hozzáférést többféle szoftver-rendszer segíti, pl. a Gopher és a World Wide Web. Az Internet-források szervezésének és hozzáférhetőségének a fejlesztésében a könyvtáraknak is megvan a szerepe, de már most is feladatuk, hogy tájékoztatást nyújtsanak a világhálózaton jelenleg rendelkezésre álló dokumentumokról és szolgáltatásokról. A művészeti könyvtárosoknak kiindulásként a következő öt szolgáltatásról érdemes tudniuk: ArtSource, Art Navigator, Art-World Online, World Arts Resources és Fine Art Forum Online.

(Autoref.)

95/273

LIPOGLAVSEK, Marjana: Art libraries in Slovenia = Art Libr.J. 20.vol. 1995. 1.no. 22-23.p.

Művészeti könyvtárak Szlovéniában

Szakkönyvtár -művészeti, irodalmi

A mai Szlovénia számos nagymúltú könyvtárat és gyűjteményt örökölt. Ezek egyike vált a ljubljanai Nemzeti és Egyetemi Könyvtár, az or-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ság fő művészeti és humán tudományi könyvtárának az alapjává. A ljubljanai egyetemen belül és kívül számos művészeti szakkönyvtár alakult, például az egyetem művészettörténeti tanszékének könyvtára, a Szépművészeti Akadémia könyvtára, a Nemzeti Múzeum, a Modern Művészeti Múzeum és az Építészeti Múzeum könyvtárai. A szlovén könyvtárak automatizálása részben megtörtént, részben folyamatban van. E könyvtárakat a COBISS hálózat kapcsolja össze; a legtöbbjük az Internethez is kapcsolódik. A képzés diploma-szintű rendszerben folyik; egy kiegészítő tárgy, pl. művészettörténet felvételére is van lehetőség. Több művészeti könyvtárosra lenne szükség, s gondot okoz egy könyvtáros egyesület hiánya is.

(Autoref.)

95/274

DANGA, Mihaela: Art libraries in Romania = Art Libr.J. 20.vol. 1995. 1.no. 24-25.p.

Művészeti könyvtárak Romániában

Szakkönyvtár -művészeti, irodalmi

Romániában a művészeti szakkönyvtárak a 19. század folyamán jöttek létre. Ma a legtöbb könyvtár hasonló problémákkal küzd, ilyenek a nemzetközi és az egymás közötti kapcsolatok, valamint a képzés hiánya (az utóbbi ugyan nemrégiben beindult), továbbá az elégtelen pénzügyi és működési feltételek. Ezen kívül a különféle művészeti könyvtáraknak a saját speciális funkciójukból adódó nehézségekkel is meg kell küzdeniük. Mindazonáltal a nemzetközi kapcsolatok újrafelvételének lehetősége sok hasznot hozott: kiépülőben van egy művészeti könyvtárakat is magába foglaló automatizált rendszer, s három könyvtár létre kívánja hozni a romániai művészeti könyvtárak egyesületét. (Az előadás az ARLIS/NA 1993-as San Franciscó-i konferenciáján hangzott el.)

(Autoref.)

Helyismereti tájékoztatás

95/275

WISLAWSKA, Elżbieta: Biblioteka zródłem wiedzy o regionie = Poradnik Bibl. 1995. 2.no. 26-27.p.

Könyvtár mint a régióról szóló ismeretek forrása

Regionális tájékoztatási központ; Tájékoztatás -helyismereti

A nyilvános (közművelődési) könyvtárak abbéli törekvésében, hogy a helyi társadalom számára valóban nélkülözhetetlenné tegyék magukat, és ezáltal megmeneküljenek a vegetálástól vagy a bezárástól, igen előkelő helyet foglal el a tájismereti (helyismereti) tevékenység.

E tekintetben nem szabad válogatósnak lenni: minden alkalmas munkaformával élni kell, lett légyen az gyűjtés, feltárás, kiállításszervezés, krónikaírás, szakkörvezetés. És nem szabad kihagyni a tájismereti "ráhatásból" a társadalom egyetlen rétegét sem. Különösen fontos az önkormányzatok megfelelő és folyamatos tájékoztatása. Az üdülőterületeken a tájismeret eredményeivel a vendégsereg érdeklődő tagjait is érdemes megismertetni, különösen ha a turizmus szervei nem állnak feladataik magaslatán.

Ugyancsak "parancs" a különböző népművészeti és háziipari vállalkozásokkal való együttműködés. Ezekben a mikroközösségekben általában igen termékeny területre hull a táj-, illetve helyismereti információ.

Noha a könyvtárak figyelmét jelenleg elsősorban a rossz gazdasági helyzet hívja fel az efféle munka hasznot hozó lehetőségeire, tudni kell: egy sor korántsem válságos országban (pl. Nagy-Britanniában, Franciaországban, Finnországban és az USÁ-ban) ugyancsak megnövekedett a táj- és helyismeret jelentősége, a szülőhelyhez való ragaszkodás, a róla való ismeretszerzés óhajtása. Éppen ezért Lengyelországban sem szabad múló divatnak minősíteni a táj- és helyismereti munkát, ellenkezőleg: igencsak tartós befektetéseket kell e célból eszközölni.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

Lásd 226, 308

Tervezés

Lásd 238, 253

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

95/276
CALABRESE, Alice – WOZNY, Jay: The CLS bottom line: it's more than money, it's service = Bottom Line. 8.vol. 1995. 2.no. 18-22.p.

Ne csináld magad – vedd meg, add ki bérmunkába! A Chicagói Könyvtári Rendszer üzemszervezési politikája

Gazdálkodás -könyvtárban; Könyvtári rendszer; Munkaszervezés; Tájékoztatási vállalkozás

A Chicagoi Könyvtári Rendszer (Chicago Library System, CLS) tagjai közé tartozik az USA egyik legnagyobb közkönyvtára (Chicago Public Library), a nagyváros iskolai könyvtári rendszere, több, mint 200 szakkönyvtár és 52 egyetemi könyvtár. A cikkben a CLS ügyvezető igazgatója és igazgatóhelyettese ismerteti, hogy hogyan oldották meg a fő szolgáltatások szerződéses kiadását külső szervezeteknek. Az ily módon igénybe vett szolgáltatások között szerepel bérbeadás, üzemeltetés, egy központi számítógépes szolgálat, könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás, referensz-szolgálat és egyéb szolgáltatások.

(Autoref.)

95/277
DEPPING, Ralf: Möglichkeiten und Grenzen des Leistungsverlgleichs zwischen deutschen Universitätsbibliotheken = Bibliothek. 18.Jg. 1994. 3.no. 312-322.p.

Res. angol és frnacia nyelven

A teljesítmény-összehasonlítás lehetőségei és határai a német egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Feladatkör; Könyvtárhasználat; Minősítés

Az IFLA Egyetemi és kutatóhelyi könyvtári szekciója szerint szükséges lenne az egyetemi könyvtárak teljesítményének a statisztikai adatokon túlmutató, differenciált és összehasonlítható adatokkal történő mérése. Ennek érdekében az IFLA munkacsoportja közelebbi ajánlásokat is tett az általános érvénnyel használható teljesítményreleváns adatok kiválasztására. A szerző úgy véli, hogy a német egyetemi könyvtárak viszonylag homogén alapfeladatai lehetővé és szükségessé teszik az ilyen megközelítést, azonban a speciális különfeladatok nagy száma határokat szab az egységes mérőeszközök kidolgozásának ill. alkalmazásának. Ebben a szellemben dolgozta ki javaslatait a mérőeszközök típusaira, illetve azok egyetemi könyvtári felhasználási lehetőségeire.

A teljesítményreleváns adatok tipológiája:

Használat

– Mennyiségi adatok: a látogatók, a helyben olvasók száma, a teljesített tájékoztatási feladatok, az online adatkeresések száma, rendezvények, az egyes eszközök (másológép, mikrofilm leolvasó stb.) igénybevétele.

– A könyvtár objektív igénybevétele: a könyvtárhasználók aránya a potenciális használókhoz mérten, az inaktív használók aránya, a kölcsön-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zés, a látogatás, a könyvtárközi kölcsönzés viszonyszáma.

– A látogatók szubjektív elégedettsége.

– A használat kényelme: a dokumentumokhoz való hozzájutás, a katalógusok minősége stb.

A könyvtár munkateljesítményei

– Mennyiségi mutatószámok (olvasószolgálati, állományfeldolgozási stb. mutatók).

– Munkahatékonysági mutatószámok (költség/teljesítmény, személyzet/teljesítmény stb.).

– A munkafolyamatok gyorsasága (állománybavétel, raktári kérés kielégítése, könyvtárközi kölcsönzés átfutási ideje stb.).

– A tájékoztató szolgálat minősége.

Az állomány minősége

– Az állomány kihasználtsági intenzitása.

– Az igényeknek való megfelelés mutatószámai.

– Az igényektől független szempontok szerinti minősítés (szakértői vélemények, standard-listák stb.)

Az anyagi ráfordítások hatékonysága

Tézisek:

1. A német egyetemi könyvtárakban egyre inkább szükség lenne a felhasznált eszközök hatékonyságának vizsgálatára, vagyis a teljesítménymérésre.

2. A statisztikai adatok, melyeket a Német Könyvtárak Statisztikája közöl, nem elégségesek a teljesítménymérésre.

3. A német egyetemi könyvtáraknak is fel kell használniuk az angol–amerikai "performance measurement" módszereit.

4. A német könyvtárosok aktívan vegyenek részt a teljesítménymérő módszerek meghonosításában.

5. A német egyetemi könyvtárak mindegyikének van sajátos egyéni feladata is az alapfeladatokon kívül, ezért nem alkotható olyan egyetemes mérési módszer, mellyel minden könyvtár minden teljesítménye egységesen vizsgálható lenne.

6. Számos olyan könyvtári teljesítmény létezik, melyek növelése más könyvtári teljesítmények rovására valósítható csak meg, mert konkurrencia-viszonyban állnak egymással. Egy-egy könyvtárban a "százszázalékos" feladatteljesítés sem nem szükséges, sem nem lehetséges. A feladatokat a könyvtárakon belül súlyozni kell, prioritásokat kell megállapítani.

7. Egy könyvtár teljes profilját csak számos különféle teljesítmény együttesével lehet meghatározni, az egyes területek teljesítménymutatóit azonban nem lehet valamilyen rangsor segítségével mechanikusan összegezni. Helyette arra kell törekedni, hogy az egymás mellé helyezett mutatók feltárják a könyvtár teljesítőképességének erős és gyenge oldalait.

8. Ahhoz, hogy a könyvtárak teljesítményei összehasonlíthatók legyenek, minden érintett könyvtárnak hasonló teljesítményreleváns adatokkal és mérőeszközökkel kell dolgoznia. A német egyetemi könyvtáraknak meg kell egyezniük abban a kérdésben, hogy a teljesítménymérések milyen módszereit tartják megfelelőnek.

(Katsányi Sándor)

95/278

MOORE, Nick: Quantificare l'indefinibile. La misurazione del rendimento dei servizi bibliotecari = Boll.AIB. 34.vol. 1994. 4.no. 401-408.p.

Res. angol nyelven

Számszerűsíteni a meghatározhatatlant: a könyvtári szolgáltatások teljesítménymérése. (Az AIB kongresszusán – Róma, 1994.okt.26-28. – elhangzott előadás)

Hatékonyság

Mindenféle szervezet, minden intézmény számára fontos, hogy saját teljesítményét megfelelő eszközökkel mérje. A könyvtári teljesítmény mérésére alkalmas rendszer alapelveiként a következők javasolhatók:

1. A teljesítmény mérése az anyaintézmény vezetésének integráns része legyen, amely a költségvetési ciklusokhoz kötődik.

2. A mérő rendszer kapcsolódjon a használói szükségletekhez, de ne csak a nyújtott szolgáltatásokkal való elégedettséget mérje: másra is van (lehet) igény. Az igényekre és szükségletekre egyaránt figyelemmel kell lenni, ám mindig szem előtt kell tartani a kettő közti különbséget is.

3. A méréseket a rendelkezésre álló források által megszabott határok között kell végezni,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amelyek eleve meghatározzák a nyújtható szolgáltatások minőségét és mértékét. Azt kell mérni, hogy az adottságok milyen mértékben vannak kihasználva.

4. A teljesítmény a célokkal összefüggésben értékelendő.

5. A könyvtár különféle szolgáltatásokat nyújt, melyeket külön-külön kell értékelni, adott esetben arra is figyelve, hogy egyes szolgáltatások más-más felhasználói körnek szólnak. A különböző eredmények együtt adhatnak képet a könyvtár egész teljesítményéről.

6. Nem szabad egyszerre mindenről túl sok adatot és információt összegyűjteni. A legfontosabb, vagy a legtöbb forrást felhasználó szolgáltatásokra kell összpontosítani. Ez később kiterjeszthető, kibővíthető, ám nehéz olyan mérő-értékelő rendszert elfogadni (és bevezetni), amely már kezdetben túl részletező.

7. Lényeges az összehasonlítás: mind az adott évi eredményeké a korábbiakéval, mind más hasonló könyvtárak eredményeivel.

8. Az alapvető eszközöket és módszereket a helyi körülményekhez kell igazítani: nincs két egyforma könyvtár, és minden teljesítmény csak a helyi igényekre vonatkoztatva értékelhető.

Végül még egy követendő alapelv: kezdd kicsiben, és növeld a növekvő tapasztalatokkal együtt. A gondosan felhasznált kevés információ sokkal többet ér, mint a begyűjtött hatalmas információmennyiség, érintetlenül az igazgatói szoba sarkában.

(Mohor Jenő)

Lásd még 240, 283

Pénzügyi és gazdasági kérdések

95/279
TILSON, Yvette: Income generation and pricing in libraries = Bottom Line. 8.vol. 1995. 2.no. 23-36.p. Bibliogr.

A bevételszerzés módja, a térítések mértékének meghatározása a brit könyvtárakban – felmérés

Felmérés; Gazdálkodás -könyvtárban; Térítéses szolgáltatás

A cikk egy felmérésről számol be, amelyben londoni köz-, egyetemi- és szakkönyvtárak szolgáltatásdíjazási politikáját vizsgálták. Azt kívánták megállapítani, hogy az illető könyvtárak milyen díjazási rendszert használnak, és milyen szolgáltatásokért kérnek térítést. A legtöbb résztvevő a díjakat a piac lehetőségei szerint alakította ki, figyelmen kívül hagyva a befektetett költségeket. Mindhárom könyvtártípus többsége alkalmazza a differenciált díjazási rendszert, a használók, ill. a használat típusától függően. Az alapvető szolgáltatások ingyenessége mellett az egyetemi és közkönyvtárak kötelezték el magukat leginkább, ugyanakkor a büntetési díjazásnak (késedelmi díj, dokumentumok pótlása) is ezekben a könyvtárakban van jelentősége. A bevételi forrásként szóba jövő szolgáltatások eltérőek a három könyvtártípus szerint, de közös jellemzőjük, hogy inkább termékek, mint szellemi, tanácsadás-típusú szolgáltatások sorolhatók ide. "Értékhozzáadó" (value-added) tevékenységgel leginkább a szak- és az egyetemi könyvtárak foglalkoznak.

(Autoref.)

95/280
DU TOIT, Adeline S.A.: Developing a price strategy for information products = South Afr.J.Libr. Inf.Sci. 62.vol. 1994. 4.no. 162-167.p. Bibliogr.

Ár-stratégia kifejlesztése információs termékekre

Információipar; Költségelemzés

Az információ egy különleges gazdasági értékkel bíró áruvá vált. A jelenleg érvényesülő trend az, hogy az információs szolgáltatás ha nem is önfenntartó, de bevételképző tevékenység legyen. A kereskedelmi információs szolgáltatások és a közművelődési könyvtárak egyaránt fokozott mértékben kényszerülnek bevételeik nö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

velésére. Az árazási stratégia kialakítása és az árazási módszerek elsajátítása különösen problematikus azokban az intézményekben, amelyek eddig ingyen nyújtották szolgáltatásaikat.

Az információ éppen olyan gazdasági erőforrás, mint a tőke, a munka vagy a nyersanyag. Ezért napjainkban az információért kért térítés gazdasági realitássá vált. Az árképzés során az információs menedzsereknek alkalmazniok kell a közgazdászok által kifejlesztett módszereket.

Több lépcsőben kerülhet sor egy információs termék árának megállapítására.

Először a külső és belső piaci és marketinghelyzetet kell elemezni. A külső tényezők közé tartozik a vásárlók viselkedése, reagálásuk az árakra, a versenytársak stratégiája, a gazdasági körülmények stb. A belső tényezők között azok az egymással ellenkező nézetek említendők, amelyek egyszerűen árunak, vagy közjónak tekintik az információt.

Másodszor az árazás célját kell meghatározni: profitra orientált vagy eladásra orientált árakra van-e szükség. Az előbbi esetben maximális vagy kielégítő profitra lehet törekedni, az utóbbiban a termék lehető legnagyobb forgalmára.

Harmadik lépésben a termék alapárát kell megállapítani. Itt két megközelítés lehetséges arra, hogy kompromisszumot érjünk el a piaci és az elérni kívánt között. Az elérni kívánt árat a kínálatra orientált módszerekkel lehet megállapítani (pl. a ráfordításokhoz meghatározott százalék hozzárendelése; a ráfordítások megtérülésének kiszámítása), a piaci árat viszont a keresletet tekintetbe vevő módszerekkel lehet kikalkulálni (mennyit hajlandó a vásárló fizetni a termékért; a versenytársak áraihoz való igazodás). Ha a piaci ár (amit a vevő hajlandó áldozni a termékért) és az elérni kívánt ár (amekkora áldozatot a vevőtől az eladó elvár) nem egyezik, akkor kompromisszummal kell kialakítani az alapárat.

A negyedik lépés a végső ár megállapítása az alapár differenciáló tényezőkkel való korrigálása révén. Ilyenek: a vásárlói pszichológia milyen árat fogad el helyesnek, hány és mekkora árlépcső legyen, milyen kedvezmények érvényesíthetők, igazodás a piac meghatározó szereplőinek az áraihoz, bevezető alacsony árak stb.

Néhány szempont az árképzési stratégiához:

– az árazás céljai legyenek világosan megfogalmazva,

– mindenki, akinek köze van az árképzéshez, legyen tisztában ezekkel a célokkal,

– naprakész legyen az információ a fogyasztókról és a versenytársakról,

– az árképzésbe célszerű piackutatókat is bevonni,

– az árra vonatkozó döntés meghozatalakor minden emberi és szervezeti problémára tekintettel kell lenni,

– az árra vonatkozó döntést minden érintetthez vissza kell csatolni,

– az árazás illeszkedjék be az információs szolgálat általános stratégiájába.

(Papp István)

95/281

RATLIFF, Priscilla – WEEKS, Thomas J.: Three years experience with fee-based services in a corporate library = Spec.Libr. 86.vol. 1995. 1.no. 21-27.p.

Res. francia és spanyol nyelven

A térítéses szolgáltatások három évének tanulságai egy vállalati szakkönyvtárban

Fenntartó szerv; Gazdálkodás -könyvtárban; Térítéses szolgáltatás; Üzemi szakkönyvtár

Az ohioi Dublinban lévő Ashland vegyipari vállalat szakkönyvtára 1991 óta szolgáltatásainak jelentős részét térítéses alapon kínálja az egyes részlegeknek, belső és külső felhasználóknak. Erre a váltásra többek között azért került sor, mert a vállalat egyes részlegei ellenőrizni kívánták, hogy milyen kiadást jelenthet számukra a könyvtár használata, valamint az egységektől azonos mértékben adott támogatás nem felelt meg a használati tapasztalatoknak. Azok, akik csak kis mértékben vették igénybe a könyvtárat, nem tartották elfogadhatónak, hogy ők is hozzájáruljanak a fenntartáshoz. Az Ashland kémiai és műanyagokat fejleszt, állít elő és ad el évi több milliárd dollár értékben. A vállalati könyvtár már három éve szolgáltatásainak jelentős részét üzleti alapon működteti, és kialakított egy térítéses szolgáltatási rendszert. Ma már költségvetésének a felét a bevételek teszik ki, és a fenntartáshoz szükséges másik részt kapja meg támogatásként a vállalattól. Az árakat úgy alakították

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ki, hogy egyrészt tükrözze a valóságos ráfordítást, másrészt a külső, hasonló jellegű szolgáltatásokkal versenyben maradjon. A fizetéses szolgáltatások: folyóiratkörözés, irodalom- és szabadalmi kutatás, heti témafigyelés (SDI), fénymásolás, fordítás. A külső felhasználóknak magasabb díjakat állapítottak meg.

Kezdetben csökkent a könyvtár használata, de egy év múlva jelentős növekedést tapasztaltak. A legjelentősebb bevételt a folyóiratkörözés jelenti, mivel az egyes részlegek az egyéni előfizetésről egyre inkább áttértek a könyvtáron keresztül való előfizetésre és körözésre (75%-át fizeti az előfizetési díjnak az a részleg, amelyik a folyóiratot körözésre kéri, azaz minél többen kérik, úgy nő a bevétele a könyvtárnak). Hasonlóan sokan veszik igénybe a fénymásolást, az irodalomkutatást. Az ár megállapításakor a direkt kiadások mellett az indirekt kiadást, pl. a ráfordított munkaidőt is figyelembe veszik.

A térítéses szolgáltatások bevezetése jó hatással volt a hatékonyabb munkavégzésre és a munkaszervezésre, a tevékenységek prioritásának megállapítására, a könyvtárosok kreativitásra, a marketing szemléletre. A könyvtár tekintélye is nőtt a vállalaton belül.

A vállalati könyvtárak számára a térítéses szolgáltatások bevezetése sok előnyt jelenthet. Többek között kordában tartja a kéréseket, és a vállalaton belül csak olyan másolási vagy folyóiratelőfizetési igény jelenik meg, amire valóban szakmai szempontból szükség van. Lehetőség van a prioritások megállapítására, pl. az irodalomkutatások esetében. A térítésessé tétel egyrészt limitálja a kéréseket, másrészt a sürgősséget is meg kell fizetni. A könyvtárosok jobban odafigyelnek az igényekre és nagyobb gondot fordítanak szolgáltatásaik reklámozására. A bevételek növekedésével nő a könyvtárosok önértékelése és presztizse.

Az Ashland vállalat könyvtára esetében – különösen kezdetben – nehézséget jelentett mind a használók, mind a könyvtárosok számára, hogy fizetni kell, ill. pénzt kell kérni olyan szolgáltatásokért, amelyek addig ingyenesek voltak. A könyvtárosoknak igyekezniük kellett, hogy a kért összegnek megfelelő színvonalú szolgáltatást nyújtsanak. Nehézséget jelentett az árképzés és a bevételek pénzügyi kezelése.

Egy tanulmány azt állapította meg, hogy a vegyipari vállalatoknál kisebb a hajlandóság a könyvtári szolgálatásokért való térítés kifizetésére, mint pl. a kormányzati szektorban. Ennek oka az, hogy mivel a könyvtári bevételek nem jelennek meg a központi költségvetésben, nehéz bizonyítani, hogy a könyvtár értéket termel. A cikkben bemutatott könyvtár három év után tovább terjeszkedik, tevékenységét minőségileg folyamatosan ellenőrzi, és megszűnteti vagy átirányítja azokat a feladatokat, amelyek nem szakmai jellegűek. Jobb lett a könyvtár szervezetének, munkájának átláthatósága, és a sikert semmi nem bizonyítja jobban, hogy a használók hajlandók fizetni a szolgáltatásaiért.

(Bátonyi Viola)

95/282

REDDY, Y. Nagi: Rising trends in periodical prices: need to develop national based periodical centres and networks = Ann.Libr.Sci.Doc. 41.vol. 1994. 1.no. 23-32.p. Bibliogr. 13 tétel.

Az időszaki kiadványok árainak növekedése: országos periodikum-központok és hálózatok szükségessége Indiában

Folyóiratárak; Központi szolgáltatások

A cikk a folyóiratárak alakulásának irányzatait vizsgálja Indiában 1981 és 1991 között. A magfolyóiratok árainak alakulását szakterületek, forrásországok, kiadók és periodicitás szerint elemezték, olyan statisztikai mutatókat használva, mint átlagos növekedési ütem (Mean Growth Rates), összetett növekedési ütem (Compound Growth Rates), standard szóródás (Standard Deviation) és variációs mutató (Co-efficient for Variation). Bemutatja a külföldi csere és az indiai infláció alakulását is. Az adatokból az derül ki, hogy a folyóiratárak 21-31%-kal növekedtek, miközben a külföldi csere 10-15, az infláció pedig 8%-kal növekedett. Az árak alakulásában jelentős szóródást és következetlenséget lehetett megfigyelni. A cikk javaslatokat tesz az ugrásszerűen növekvő folyóiratárak problémájának megoldására.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

95/283
TALADRIZ MAS, M.: Control de calidad y costes de los servivios de informatión = Rev.Esp.Doc. Cient. 17.vol. 1994. 4.no. 450-459.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Információs szolgáltatások minőségellenőrzése és költségei

Hatékonyság; Költségelemzés; Szolgáltatások

Minden tájékoztató szolgáltatástól azt várják, hogy a legjobb információt nyújtsa a legrövidebb idő alatt, a legkevesebb költséggel. A cikk azt vizsgálja, hogyan értékelhetők és hogyan csökkenthetők ezek a költségek, akár áthárítják a felhasználóra, akár nem; és ha igen, ennek milyen módjai vannak. Elemzi a szolgáltatások minőségét meghatározó paramétereket is. Néhány következtetése: Az ingyenes szolgáltatásokat nem értékelik. A különböző szintű szolgáltatások (vagy információk) formailag is legyenek megkülönböztethetők. Az ár meghatározását előzze meg a minőség és a költségek elemzése. A minőségi és költség-elemzések elsősorban a szolgáltatás javítását szolgálják, de jó eszközei a más intézménnyel való összehasonlításnak is. A tájékozódás/tájékoztatás a gazdaság minden területén jelen lévő aktivitás; az információ kereskedelmi értéket hordoz.

(Autoref. alapján)

Lásd még 206, 214, 225, 236

Személyzet

95/284
PRASAD, H.N.: Job anxity and job satisfaction among professional library employees: a study = Ann.Libr.Sci.Doc. 41.vol. 1994. 2.no. 41-54.p.

A munkaköri aggodalmak, ill. elégedetlenség felmérése az indiai szakkönyvtárosok körében

Felmérés [forma]; Munkahelyi légkör; Munkakörülmények; Személyzet

India hét központi egyetemi könyvtárának 460 alkalmazottja részvételével a vonatkozó munkakörökkel kapcsolatos elégedettséget ill. aggodalmat mérték fel a személyzeti vezetés egyik technikájaként. A vizsgált négy területre (munkakör tartalma, vezetés, egyéni alkalmazkodás és szociális kapcsolat) irányuló elégedettséggel kapcsolatban jelentősen eltérő eredményeket kaptak. A magas beosztású résztvevők aggodalom-szintje aránylag alacsonyabbnak bizonyult, mint az alacsonyabb munkakörökben dolgozóké. A három aggodalmi alcsoport (alacsony, közepes és magas) elégedettségi értékei jelentősen eltértek egymástól. A munkaköri aggodalom és elégedettség közötti korrelációs elemzés azt mutatta ki, hogy az aggodalmi szint a különféle területek szerint eltérően befolyásolja az elégedettséget. Az eredmények megerősítik azt az elméletet, hogy az aggodalom fő meghatározói a személyes kapcsolatok.

(Autoref.)

Lásd még 210, 220

Marketing, közönségkapcsolatok

95/285
ROWLEY, J.E.: From storekeeper to salesman = Libr.Rev. 44.vol. 1995. 1.no. 24-35.p. Bibliogr. 4 tétel.

A könyvtárőrtől a kereskedőig: a marketing-elv meghonosítása a könyvtárakban

Marketing

A marketing-szemlélet lényege a használók elégedettségére való törekvés. Ez a koncepció az ötvenes évek üzleti világában kezdődött, amikor felváltotta azt a szemléletet, amelyik az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

áruhoz kereste a vevőt. A marketing-szemlélet szerint a piac igényeihez készítjük az árut, a vevők kívánságai alakítják ki a szolgáltatásokat.

A marketing-koncepció gondolkodásbeli váltást is jelent. A vezetés azonosulása nélkül nem valósítható meg, mivel e koncepció az alapja a szervezeti célok és tevékenységek kialakítása érdekében hozott döntéseknek.

A tradícionális szemlélet szerint a könyvtárosok feladata a kulturális értékek őrzése, a dokumentumok beszerzése, feldolgozása és a hozzáférés biztosítása kölcsönzés vagy helyben olvasás útján. Ezekhez az alapfunkciókhoz korábban is járultak már további szolgáltatások, mind a szak-, mind a közművelődési könyvtárak esetében. A dokumentumok meglétét, hozzáférhetőségét azonban befolyásolja a könyvtárak pénzügyi helyzete, valamint az az ár, amennyibe a szolgáltatások kerülnek.

A fentiekre egyre inkább hatással van az elektronikus dokumentumok, szolgáltatások megjelenése, a felhasználók piacának prioritásváltása és a fenntartók által is elvárt, bevételre alapuló szolgáltatások bevezetése.

A szerző szerint a megoldás a felhasználó igényeire irányuló marketing-koncepció alkalmazása. A nehézséget az jelentheti, hogy a könyvtárak nem javakat, hanem szolgáltatásokat kínálnak, továbbá valamilyen más intézmény keretein belül működnek.

A szolgáltatásokat az jellemzi, hogy változékonyak, a terméktől vagy a fogyasztótól elválaszthatatlanok, tűnékenyek és heterogének. Mindezt a marketing-stratégia kialakításánál figyelembe kell venni.

A könyvtári szolgáltatások marketing-stratégiáját két szempont határozza meg: a "marketing-mix" (termék, ár, elosztás és reklám) és a külső társadalmi, gazdasági környezet elemei, azaz a jogi szabályozás, a politikai erők, a technológiai erők, és a gazdasági verseny hatása.

A marketing lehetőségei már több könyvtártípusban megjelentek az elmúlt években. E lehetőségek elemzése eredményeként a kínált termékek, szolgáltatások módosítását, megszüntetését, vagy a kínálat bővítését határozhatjuk el. Az eredmény függ a szervezet azon képességétől, hogy mennyire használja ki a lehetőségeit, milyen pénzügyi forrásokkal rendelkezik, milyen a vezetői szemlélete, melyek a szervezet erősségei és gyengéi.

A célcsoport kiválasztása azt jelenti, hogy a könyvtár meghatározza a használók azon csoportját, akik szolgáltatásait igénybe veszik és akik megnyerésére a "marketing-mix" elemeit alkalmazza. Ha a potenciális piac túl széles, akkor szükséges a szegmentáció alkalmazása, azaz speciális csoportigényekhez igazodó szolgáltatások kialakítása. Többek között választ kell keresni az alábbi kérdésekre: folyamatosan igazodnak-e az igényekhez a szervezeti célok, hány célpiacot határoztunk meg, a lehetőségek megfelelnek-e a piacnak, milyen termékekkel rendelkezünk, milyen termékeket kell kifejleszteni, milyen a termékek elosztása, milyen a reklám, milyen az árképzés.

E kérdések megválaszolása után alakíthatók ki a "marketing-mix" elemei:

A *termékhez* kapcsolódó döntések során határozzuk meg, hogy milyen új termékre van szükség és mi az, ami nem kell, vagy mit kell módosítani a használók igényei vagy a profit szempontjai szerint.

A szolgáltatások marketingje esetében figyelmet kell fordítani azokra az elemekre, amelyek állandóak, így pl. a hely és a személyzet, a személyzet képzése, a minőség biztosítása.

Az *elosztás* marketingje jelenti a termék megfelelő környezetben, helyen és időben való kínálatát.

A *reklám* vagy *promóció* a termékről való széles körű információátadás. A személyes kommunikációnak a könyvtárak esetében is nagy szerepe van.

Az *árképzés* politikája és a termék árának kialakítása alapvető tényező, mivel az áru, a szolgáltatás értékét adja meg. Folyamatosan alkalmazkodnia kell a környezeti hatásokhoz. Az ár mind pszichológiai, mind gazdasági szerepet játszik.

A marketing vezetői oldala, azaz a marketing-menedzsment magába foglalja a hatékonyságot, a tervezés, szervezés, ellenőrzés folyamatát. Lényege, hogy a marketing nem magától megy, történik, hanem állandó és hatékony irányítást igényel.

Minden könyvtár a felhasználók elégedettségére törekszik. A marketing-koncepció az a hatásos filozófia, amely ezt a célt hatékonyan elősegítheti.

(Bátonyi Viola)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

95/286
FIALKOVSKAÂ, T.G.: Marketing v detskoj biblioteke = Bibliografiâ. 1995. 1.no. 16-23.p.

Marketing a gyermekkönyvtárban

Gyermekkönyvtár; Marketing

A szaratovi Puskin gyermek- és ifjúsági könyvtárban 1993-ban alakult meg az ötfős marketing osztály. Feladatköre szerteágazó.

Mindenekelőtt a térítéses szolgáltatások bevezetését és menedzselését bízták rá. Köztük ilyenek vannak: előadássorozatok és klubfoglalkozások tanulók számára; forgatókönyvek készítése a megrendelők kívánsága szerint; 3-6 éves gyerekek számára esztétikai foglalkozások; idegen nyelvek (német, francia, angol) tanítása csoportosan és egyénileg; hang- és képátjátszás; másolatszolgáltatás; számítógépes ismeretek terjesztése stb. Noha a régebbi munkatársak morognak az efféle vállalkozások láttán, a többség mégis örül nekik, mert a bevétel 50%-a az egyes szolgáltatások készítőit–előállítóit illeti meg.

A szolgáltatáspropaganda ugyancsak az osztály feladatkörébe tartozik. A szolgáltatások jellegéből látható: vannak közöttük intézményeknek kínáltak és olyanok, amelyek különféle kor- és foglalkoztatási csoportokba tartozó egyének számára keletkeztek. A propaganda egy része különféle rendezvényeken–kiállításokon realizálódik.

Az osztály feladata az is, hogy munkálkodjék a könyvtárról alkotott kép optimalizálásán. Ehhez részben különféle felméréseket kell végeznie, ápolnia a múlt örökségét (Puskin-kultusz) és élnie az egyre fejlődő információs technológia lehetőségeivel. (Ezt a könyvtár azért is megteheti, mivel számítógépesítése és audio-vizuális eszközökkel való felszerelése igen előrehaladott állapotban van.)

A terjedelmes beszámoló valójában a könyvtár tevékenységének egészéről fest képet a marketing tevékenység ürügyén.

(Futala Tibor)

95/287
RASCHE, Monika: Jenseits vom Marketing? Das Konzept der Dreigeteilten Bibliothek heute. Teil 1: Die Fortentwicklung der Dreigeteilten Bibliothek aus heutiger Sicht = Buch Bibl. 47.Jg. 1995. 2.no. 134-142.p.

Res. angol nyelven

Túl a marketingen? A hármas tagolású könyvtár koncepciója

A 2. részt lásd: BuB 1995. 3.no. 269-276.p.

Fiókkönyvtár; Könyvtárhasználat; Marketing; Városi könyvtár

Két évtizede, hogy Heinz Emunds elvileg kifejtette és a münsteri városi könyvtárban gyakorlatban is megvalósította a "hármas tagoltságú könyvtár" koncepcióját. Egy "szociálempirikus" szemléletű korszakban radikális marketing-nézőpontot érvényesített. A marketing, mely később a könyvtárosok szemében is a válságból kivezető eszköznek látszott, ma mintha átadná a helyét a Lean Management-nek.

A szerző a münsteri városi könyvtárhálózat példáján mutatja be: hogyan él ma is a hármas tagoltságú könyvtár Emunds-i koncepciója.

A 90-es évek kezdetén jelentősen visszaesett a münsteri fiókkönyvtárak forgalma. A probléma megoldására a következő eljárást alkalmazták:

– *Használatvizsgálat a könyvtári adatok alapján.* Megállapították, hogy elsősorban a szépirodalom olvasottsága esett vissza. (Ennek általános oka van: a szépirodalom "boldog világba menekítő" funkcióját átvette a triviális irodalom és a műholdas televízió.) A megoldás: az ismeretközlő irodalom aktivizálása.

– *A könyvtárhasználók megkérdezése.* Ennek adatait – a sajátos szituáció miatt – csak részben lehet érvényesíteni.

– *Piackutatás.* A münsteri könyvtárosok jól hasznosítható megállapításokat vettek át azokból a tanulmányokból, melyeket a szaklapok a polgárok olvasási és "információfogyasztási" szokásairól közöltek.

– *Az érintett társadalmi réteg elemzése.* Ennek keretében megállapították, hogy a kérdéses városrészek lakossága néhány év alatt gyökeresen megváltozott. Lényegesen módosult például

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az életkor szerinti összetétel, a fiatalok aránya, ami arra figyelmeztet, hogy a könyvtárnak rendszeresen felül kell vizsgálnia az állományellátás korábban kialakított arányszámait.

– *Az adatok értékelése, a cselekvési program.* Az egyes fiókkönyvtárak könyvtárosai elemezték az adatokat, s azok alapján javaslatokat dolgoztak ki, melyeket egymás közt is megvitattak.

– *Az adatok ellenőrzése.* Az ellenőrzés fő módszereként a jövőben is a könyvek igénybevételét jelző mutatókat fogják használni: a távollevő könyvek arányát, a nulla-listát és a találati listát.

A marketing, mely a 80-as években a könyvtárosok szemében is a válságból kivezető varázseszköznek látszott, a 90-es években átadta helyét a Lean Management-nek. A bemutatott munka ismertetése mutatja, hogy a hármas tagoltságú könyvtár sajátos munkamódszere a Lean Management-nek is számos elemét tartalmazza. Ilyenek: használó-orientáltság, a szolgáltatások prioritása, a normatívák megállapítása, az állandó jobbítás és a kis lépések módszere.

(Katsányi Sándor)

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

95/288
FOURIE, Jacqueline A. – KRUGER, J.A.: Secondary-school pupils as public library users = South Afr.J.Libr.Inf.Sci. 62.vol. 1994. 3.no. 97-104.p.

Középiskolás diákok könyvtárhasználatai szokásai

Felmérés [forma]; Könyvtárhasználat; Középiskolás; Közművelődési könyvtár

A cikk annak a felmérésnek az eredményeit adja közre, amelynek során Pretoria-Verwoerdburg körzetben 500 középiskolai tanuló közkönyvtárhasználati szokásait vizsgálták. A tanulók általában kettős célból látogatják a könyvtárat: iskolai feladataik kapcsán (több, mint 50%), illetve egyéni érdeklődésük kielégítésére. Az iskolai feladatok megoldása érdekében inkább a központi könyvtárakat, mint a fiókkönyvtárakat használták. Az iskolai célú használatot jelentős mértékben befolyásolta a tanulók kora, neme, tanulmányi szintje és anyanyelve, de a szociális-gazdasági körülmények nem voltak hatással rá. Az eredmények azt mutatják, hogy a közkönyvtár a szükséges dokumentumok, berendezések és szolgáltatások rendelkezésre bocsátásával fontos oktatástámogató szerepet játszik. Az ifjúsági szolgáltatások tervezése során a közkönyvtárnak figyelembe kell vennie a tanulók típusjellemzőit és szociális-gazdasági körülményeit.

(Autoref.)

95/289
BATTERBEE, Colette – NICHOLAS, Dave: CD-ROMs in public libraries: a survey = Aslib Proc. 47.vol. 1995. 3.no. 63-72.p. Bibliogr.

A CD-ROM nyilvános használata az angol közművelődési könyvtárakban – felmérés

CD-ROM; Felmérés; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások használata

A cikk egy 1974-es felmérés eredményeit összegzi, amelynek során a brit közkönyvtáraknak a nyilvános hozzáférésű CD-ROM-okkal kapcsolatos tapasztalatait vizsgálták. A felmérés azt kívánta kideríteni, hogy a közkönyvtárak milyen hatékonyan vezették be a CD-ROM technológiát a nyilvános használatra, és a használók mennyire barátkoztak meg vele. A felmérés természete egyaránt volt mennyiségi és minőségi: országos statisztikai célból felmérték a CD-ROM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatások megoszlását régiók szerint; 13, nyilvános CD-ROM szolgáltatást nyújtó könyvtárban esettanulmányokat végeztek; végül az utóbbiak közül négyben a használók véleményeit gyűjtötték össze. A fő eredmények a következők. 1992-ben a könyvtáraknak csak 5%-a nyújtott nyilvános CD-ROM szolgáltatást, de 1994-re ez a szám 12%-ra emelkedett. Vezető helyen állnak a londoni és az angol megyei könyvtárak. A CD-ROM szolgáltatásokat nem feltétlenül a legnagyobb költségvetésű intézmények nyújtják. A használt CD-ROM-ok többségét az országos napilapok teszik ki. A vezetés fő problémája a használói képzés és a dokumentáció elégtelensége. Minden megkérdezett könyvtár tervei között szerepelt a CD-ROM szolgáltatások aktualizálása és kibővítése. Ez egybeesett a használói igényekkel is, de az olvasók másik fő igénye: a nagyobb mértékű segítségnyújtás nem kapott helyet a tervbe vett feladatok között. A domináns használói csoportot a fiatal diákok jelentik. Az oktatási intézmények jelentős szerepet játszanak a CD-ROM használatát oktató képzésben. Legtöbben az újságokat és az üzleti jellegű adatbázisokat használják. A CD-ROM keresés hatékonyságával a használók legnagyobb része meg volt elégedve.

(Autoref.)

Lásd még 247

Olvasáskutatás

95/290

ESKOLA, Katarina: Reading habits in Finland = Scand.Public.Libr.Q. 28.vol. 1995. 1.no. 1-12.p.

Olvasási szokások Finnországban

Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat

1991-ben a Finn Statisztikai Hivatal országos vizsgálatot végzett a szabadidős tevékenységek alakulásáról, az alábbiakban ismertetett cikk az olvasásra vonatkozó adatokat mutatja be.

Finnország, Izland, Dánia és Svájc hosszú évek óta vezetik az európai élmezőnyt az egy lakosra jutó könyvkiadás tekintetében. Északi rokonainknál az utóbbi évtizedben a helyzet tovább javult ebben a vonatkozásban: 1980-ban 14 cím, 1990-ben már 20 cím jutott 10 ezer lakosra. A vizsgált évtizedben a fiction–non fiction arány változatlan maradt (1:6), vagyis az évente kiadott művek döntő többsége (öthatoda) ismeretközlő és tudományos jellegű. A második világháború befejezésétől a 80-as évek elejéig a könyvkereskedelem forgalma folyamatosan növekedett, azóta a stagnálás jellemző, míg a könyvtárak kölcsönzési mutatói továbbra is emelkedő tendenciát jeleznek.

Az eladott művek száma a vizsgált évtizedben 22 millióról csak 23 millióra növekedett, de a kölcsönzött művek száma 75 millióról 89 millió kötetre emelkedett. Vagyis az 1980-as években a könyvtárak igénybevétele, a kölcsönzési mutatók jóval gyorsabban növekedtek, mint a vásárlás.

Az olvasás infrastruktúrája általában jónak ítélhető, a boltok, a könyvtárak, a könyvklubok rendszere behálózza az országot, könyvet postán is lehet rendelni, vagyis a könyv nyilvánvalóan értéket képvisel Finnországban. A felnőttek 60%-ának legalább 50 db könyve van otthon, 25% pedig 200-nál is többet birtokol, a diplomások 10%-a 1000 kötet fölötti házikönyvtárral rendelkezik.

A 10 évesnél idősebb népesség 60%-a legalább 6 havonta egyszer elmegy a könyvtárba. A diplomások ezen a téren is jeleskednek: 80% járt a kérdezés előtti félévben könyvtárban. Érezhetően csökkent viszont a leggyakrabban (félévente 10 alkalommal) könyvtárakat felkeresők aránya: 44%-ról 35%-ra. A szülők többsége többkevesebb rendszerességgel esténként hangosan olvas 10 éven aluli gyermekének (29% naponta, 37% hetente).

Ami az olvasás intenzitását illeti, 1981 és 1991 között a finn 10 éven felüliek háromnegyede félévente legalább egy könyvet elolvasott, 82 százalék viszont ugyanezt az utóbbi 12 hónap alatt teljesítette 1991-ben. A legtöbbet olvasók a 10-24 évesek korcsoportjából és a nők közül kerülnek ki, vagyis nem bizonyítható az új analfabetizmus jelentős mértékű felbukkanása az ifjúság körében.

Ugyanakkor erőteljes tendenciaként tűnik fel az adatok tömegéből a sokat olvasók részará-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyának csökkenése. (A félévente legalább 10 művet olvasók aránya a 10 éven felüliek körében 34-ről 26%-ra mérséklődött, míg a 10-14 évesek között ugyanezen arányok egy évtized alatt 62-ről 38%-ra zuhantak.) Az olvasásra fordított idő a hetvenes évek óta folyamatosan csökken, de a fiatalok körében a vizsgálat idején még mindig napi 40 perc volt az átlag.

Néhány kategóriától eltekintve csaknem minden olvasmánytípus iránt csökkenő érdeklődés tapasztalható. Legfeltűnőbben a gyerekkönyvek iránti kereslet csökkent (28%-ról 18%-ra). A versek és a színdarabok iránti érdeklődés változatlan, míg bizonyos non-fiction témájú könyvek olvasottsága még növekedett is. (A saját foglalkozással kapcsolatos művek kedveltsége változatlan.)

A fentiek alapján a szerző nem tartja indokoltnak a szórakoztató művek előretörésére utaló kijelentések megerősítését. Véleménye szerint jellemzőbb változási jegy a külföldi szerzők fokozott preferenciája. Mint kimutatja, 1973-ban még az olvasmányok jó fele hazai szerzőtől származott, de 1991-re már a külföldi (főként angol, amerikai) szerzők túlsúlya lett jellemző. E változási tendenciát főként a képzett, fiatal, városlakó nők, míg ennek ellenkezőjét az idősebb férfi farmerek jelenítik meg leginkább. A nők többnyire nem zárkóznak el a női írók alkotásaitól sem, de a férfiak többségéről ez már nem mondható el.

A felnőtt lakosság 91%-a számára az újságolvasás nagyon fontos, 66-66 százalék ugyanezt állítja a tv-ről és a rádióról, s az irodalmat a megkérdezettek csaknem fele (45%) ítélte meg hasonlóan.

A 90-es évek elején a finnek számára a nyomtatott betű még mindig a kulturális javak fontos tartozékát jelenti. A drámai változások ellenére az olvasás megtartotta a maga birodalmát.

(Nagy Attila)

95/291

BURN, Jenny – TREDINNICK, Mark: Knowledge is power: the case for consumer research in book publishing = Aust.Libr.J. 43.vol. 1994. 2.no. 81-103.p. Bibliogr. 28 tétel.

A tudás hatalom: az olvasáskutatás szerepe a könyvkiadásban

Könyvkereskedelem; Könyvkiadás; Marketing; Olvasáskutatás

Az 1994 februárjában Sydneyben rendezett könyvkiadási és könyvkereskedelmi konferencián elhangzott előadásban a szerzők a könyvvásárlók típusait kívánták bemutatni, s ezért kiadókkal, kereskedőkkel, ügynökségek képviselőivel és rendszeres olvasókkal készítettek interjúkat. Az egyéni beszélgetések mellett 5 vitacsoportban dolgoztak, és 16 mélyinterjút is felvettek.

Világszerte naponta 300 könyv jelenik meg angolul. A könyv még ma is az információk és a szórakoztatás domináns közvetítője, noha az elektronikus médiák (tv, video, számítógép, CD) ezt a vezető szerepet erőteljesen fenyegetik.

Amerikában 1980 és 1990 között az élelmiszeripar után a könyvkiadás fejlődött a leggyorsabban, és Ausztráliában ugyanez a helyzet.

Amint a szerzők már a bevezetőben hangsúlyozzák, a könyvkiadás a művészet és a kereskedelem kényelmetlen házassága. (Ausztráliában a 90-es évek elején a könyvkiadás 50%-a a szórakoztató kereskedelmi termék.) Szerintük a 17 milliós Ausztrália kicsi piacot jelent, ahol évente 4 ezer új címet jelentet meg 150 kiadó. A könyvek 80%-át a legnagyobb 20 kiadó jelenteti meg, míg a legkisebb 100 cég a címek 3%-át adja ki. Az Ausztráliában forgalmazott művek fele import. (Az Egyesült Államokban évi 48 ezer új cím jelenik meg.) A piacot a nagy multinacionális cégek uralják, főként a Penguin és a Harper Collins, mindkettőnek évi 100 millió dollár körül van a forgalma (csupán 3 ausztrál vállalat forgalmaz évi 10 milliónál többet). A Harper Collins évi 250 új ausztrál címet, 400 reprintet, továbbá 3000 új külföldi könyvet ad ki, míg egy közepes kiadó évente 200 új ausztrál és több mint 1000 külföldi címet publikál. A példányszámok 1500-3000 között ingadoznak, az évi forgalom 10%-a újranyomás. A teljes forgalom 50%-át 2000 könyvesbolt bonyolítja le, a többi postai úton, klubokon és intézményeken (iskolák, könyvtárak, áruházak) keresztül történik.

Az olvasási szokásokat egy 1989-es vizsgálat adataival lehet jellemezni: A felnőttek 54%-a olvasott a kérdezés időpontjában, 10% soha

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem vásárolt még könyvet, 10% az utóbbi 1 évben nem vásárolt könyvet.

Az olvasási motívumok rangsorát a kikapcsolódás, a szórakozás vezeti, majd az információk keresése, illetve a munkához kapcsolódó ösztönzők következnek.

A legnagyobb kiadóknak saját terjesztő hálózatuk van, a kis kiadók termékeit a nagyok vagy a független boltok értékesítik. Az évi termés 40 százalékát rendszeresen a leértékeléseken adják el. A propaganda hatékonyságának sora: tv, rádió, napilapok, folyóiratok, interjúk, kritikák, rendezvények, könyvbemutatók.

A számítógépes hálózatok megjelenése radikálisan megváltoztatta az állományellenőrzés, az elszámolás, a rendelés és a hitel ügyek intézését. Ahol nincs még jelen az új technika, ott választhatnak a csőd és a korszerűsítés között. Az új technológia hatására gyarapodott a magazin típusú kiadványok száma (szakácskönyvek, sport, természet, csináld magad), illetve gyorsult a kis példányszámú művek kiadása (500 példányt már elfogadható áron lehet eladni), majd a rendelések nyomán készül az utánnyomás. 1991-92-ben az Ausztrál Könyvkiadók Szövetsége kampányt szervezett "Az élet jobb könyvekkel" címmel. Miközben az olcsó tömegáru (szórakoztató fiction) jelenléte folyamatosan növekszik, egyetértés van a kiadók és terjesztők körében, hogy túl sok könyvet adnak ki, a piacot a zűrzavar jellemzi.

A média, a multinacionális cégek piacpolitikája jelentős mértékben befolyásolja a művek eladhatóságát, miközben a hagyományos kiadók is szeretnék korábbi helyzetüket megőrizni. Ellenállhatatlannak tűnik egy koncentrációs tendencia (az Egyesült Államokban két nagy kiadó és terjesztő uralja a piacot).

A könyvolvasás egy sajátos életstílus része. Lehet, hogy a következő generációk sokkal intenzívebben fordulnak majd a képernyő felé, de a ma élők szocializációs élményeik eredményeként hangsúlyosan intim, érzelemgazdag, személyre szóló kapcsolat részeként vesznek könyvet kézbe. A könyv a kommunikáció, a nevelés, a szórakozás formája, de már nem domináns, hanem osztozik a filmmel, a tv-vel, a CD-ROM-mal, túléli ezeket és ma is virágzik, fejlődik.

Végül az olvasói interjúk részleteinek bemutatásával az olvasási, vásárlási motívumok sorát ismerhetjük meg.

(Nagy Attila)

95/292

BREWIS, W.L.E. – GERICKE, E.M. – KRUGER, J.A.: Reading needs and motives of adult users of fiction = Mousaion. 12.vol. 1994. 2.no. 3-18.p.

A regényolvasás motivációi felnőtt olvasóknál

Olvasáskutatás; Próza; Szakirodalmi szemle [forma]

A regényolvasást mély pszichológiai és szociális szükségletek motiválják. Az érdeklődés, bár támogatja a motivációt, inkább a hozzáálláshoz, az érzelmekhez és a tapasztalatokhoz kapcsolódik. A cikk a regényolvasás (főleg magas-, illetve átlagos színvonalú regényekről van szó) számos motivációját definiálja és vizsgálja. A fő indítóokok felnőttek esetében a szórakozás, a feszültség levezetése, a kommunikáció elősegítése és a társadalmi tudatosság előmozdítása. Egyéb motivációk: ismeretek, információk szerzése az életről, menekülés a mindennapi nyomasztó gondoktól és segítség keresése a személyes problémák megoldásához.

(Autoref.)

Használók képzése

95/293

FREEMAN, Howard – ROUSE, Rowena – HILTON, Anne: Making the most of electronic databases: computer-based tutorials for a CD-ROM network = Man.Inf. 2.vol. 1995. 1/2.no. 36-38.p.

Hogyan lehet a legtöbbet kihozni az elektronikus adatbázisokból? Számítógépes oktatóprogramok CD-ROM hálózathoz

CD-ROM; Használók képzése -felsőoktatásban; Helyi gépi hálózat; Oktatás -számítógéppel

Annak ellenére, hogy a brit De Montfort Egyetem könyvtára élenjáró szerepet játszik az új technológiák alkalmazásában, a könyvtárosok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

úgy érezték, hogy a hallgatók ezeket az eszközöket nem tudják elég hatékonyan kihasználni. E felismerés nyomán a tanulási segédeszközök előállítására és szolgáltatására nemrégiben alakult Student Learning Development Centre egy CD-ROM alapú oktatóprogram elkészítését határozta el.

A program célja a hallgatók magasszintű információkeresési gyakorlatának a kifejlesztése. Főleg a könyvtár CD-ROM hálózatán elérhető adatbázisok használatát tanítja, és az összes munkaállomáson ugyanabból a menüből választható ki, amelyik magukat a CD-ROM-okat kínálja. A fejlesztési csoport az online program kiegészítéseként egy nyomtatott munkafüzetet is készített, amelyik ismerteti az online program használatának kezdeti lépéseit, bizonyos háttéranyagok közreadásával maga is oktat, ezenkívül jegyzetfüzetként szolgál. A gépi program egyik erőssége, hogy az egyes adatbázisok oktatása közben az egér használatával könnyen át lehet "menni" az igazi, "élő" adatbázisba.

Az oktatóprogram főmenüjének fő opciói a következők:

– *Mit kell tudni az adatbázisról?* Áttekintés az elektronikus adatbázisok természetéről, a keresési stratégiákról, egyes adatbázisok sajátosságairól.

– *Adatbázis típusok.* Mintákat mutat be a bibliográfiai, a teljes szövegű és a numerikus adatbázisokra.

– *Felkészülés a kereséshez.* Segítséget nyújt a keresőkifejezések, kulcsszavak megválasztásához.

– *Adatbázis-kiválasztó.* Betűrendes kulcsszójegyzéket kínál, amelyből bármelyiket kiválasztva egy másik ablakban megjelennek az ajánlott adatbázisok nevei. Ezután két további egér-kattintással el lehet jutni az "igazi" adatbázishoz.

A program értékelésére kérdőíves felmérést és közvetlen megfigyeléseket végeztek. A kritikák főleg a használói felületek áttekinthetőségét, a billentyűk funkcióit, a legördülő menüket és az aktív mezőket érintették. Kiderült, hogy a tervezők túlértékelték a kezdő használók képességeit, pl. feltételezték a kattintásra előtűnő menük használatának ismeretét, és nem gondoltak arra, hogy még azt is el kell magyarázni, mi a különbség az egér bal- és jobboldali gombja között. Nagy meglepetést okozott, hogy sokan az értékelő kérdőív kitöltésének nehézsége miatt panaszkodtak.

Általánosságban azonban a program sikeresnek bizonyult. A további fejlesztés során természetesen figyelembe veszik a hallgatók bírálatait és kiegészítéseit.

(Novák István)

95/294

OMAJI, Alice: Evaluating the relationship between user satisfaction and user support: a case study based on Curtin University Library = Int.J.Inf.Libr.Res. 6.vol. 1994. 1/2.no. 36-49.p. Bibliogr. 38 tétel.

A használók elégedettsége és támogatása közötti összefüggés értékelése: esettanulmány a Curtin egyetemi könyvtár (Ausztrália) tapasztalatai alapján

CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Használók képzése; Hatékonyság

A Curtin Egyetemi Könyvtárban (Ausztrália) 1993-ban 100 CD-ROM használóval folytattak beszélgetéseket, amelyek alapján a résztvevők keresési viselkedését és a CD-ROM adatbázisok használatával kapcsolatos nehézségeit tanulmányozták. A vizsgálat arra helyezte a fő hangsúlyt, hogy milyen mértékben áll rendelkezésre a kereséshez segítség, illetve mennyire élnek vele a használók. A CD-ROM adatbázisokat gyakran használják, de a használat színvonala az optimális alatt marad. A könyvtárnak a CD-ROM használatát segítő szolgáltatásai potenciálisan fejlesztik a használók ismereteit, keresési technikáját és eredményeit, de figyelembe kell venni a dokumentáció és a használói kézikönyvek szerepét is. A cikk ajánlásokat tesz a helyzet javítására. A tanulmány a Curtin Egyetemi Könyvtár korábbi értékelő vizsgálataira épít. A jelenlegi és a korábbi vizsgálatok összehasonlítható eredményei összhangban vannak egymással.

(Autoref.)

Lásd még 246, 266

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

95/295
MARAIS, Hester – COETZEE, Helena S. – SWART, N.G.N.: Videomateriaal in biblioteke van onderwysinrigtings: 'n statistiese ontleding = South.Afr.J.Libr.Inf.Sci. 62.vol. 1994. 4.no. 168-176.p. Bibliogr.

Res. és összefoglalás angol nyelven.

Videó-dokumentumok oktatási intézmények könyvtáraiban: statisztikai elemzés

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Főiskolai könyvtár; Szakkönyvtár; Videokazetta

A videó az oktatás fontos segítőeszközévé vált. Előnyeit a nyomtatott dokumentumokkal szemben általánosan elismerik. Mindazonáltal sok időbe telt, amíg a videó a tanulási folyamat szerves részévé vált. Fokozódó oktatási célú használatának eredményeként az oktatási intézmények jelentős videó-állományokat építettek ki. E különgyűjtemények szervezéséről, kezeléséről azonban elég keveset lehet tudni. A Pretoriai Egyetemen 1992-ben vézett kutatás során 70 kérdőívet küldtek szét egyetemi könyvtáraknak, technikumi könyvtáraknak, tanárképző főiskolák könyvtárainak, valamint mezőgazdasági, ápolóképző és teológiai főiskoláknak. 54 kérdőív érkezett vissza. A kérdőív fő kérdései a következők voltak:

– Van az intézménynek videó-gyűjteménye?
– Milyen nagyságú az állomány?
– Melyik videó-formátumot gyűjtik?
– Kölcsönöznek-e videót könyvtárközi kölcsönzéssel?
– Vannak-e az intézménynek rögzített irányelvei a videóval kapcsolatban?
– Mennyi az állománygyarapítási keret?
– Kell-e fizetni a használóknak?
– Milyen raktározási rendszert használnak?
– Milyen mértékben hozzáférhető a gyűjtemény a használók számára?
– Milyen szempontú elrendezést használnak a kereséshez?
– Mennyire ismerik a szerzői jogi korlátozásokat?

A válaszok statisztikai elemzéséből a következő következtetéseket lehetett levonni:

– a szűkös beszerzési keretek akadályozzák a megfelelő gyűjtemények létrehozását;
– a legtöbb könyvtár videókazettát gyűjt;
– a legkedveltebb formátum a VHS;
– igen kevesen hajlandók könyvtárközi kölcsönzéssel videót küldeni;
– a tárolásra nem fordítanak megfelelő figyelmet;
– használati díjat egyetlen könyvtár sem kér;
– a kazettákat általában a raktári jelzetek szerint tárolják, ami korlátozza a hozzáférhetőséget;
– kevés könyvtár ismeri a szerzői jogi korlátokat; végül
– általában nem készítenek a videó-gyűjteményre vonatkozó irányelveket.

(Novák István)

95/296
DESMARAIS, Norman: An electronic carriage ... or a horseless book? = Audiov.Libr. 20.vol. 1994. 4.no. 286-292.p.

Elektronikus kocsi ... vagy ló nélküli könyv?

Dokumentum -gépi információhordozón; Elektronikus könyv

A számítógépesítés új távlatokat nyitott a kiadásban is. Az "elektronikus könyv" különböző modelljeiben (amelyek közül a szerző hármat ismertet) tovább él maga a hagyományos könyv, és az elnevezés is a fizikailag megfogható könyv képét, a szöveggel teli oldalakat idézi fel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elektronikus könyv első modellje a gépi szövegszerkesztésből származik. A szövegszerkesztő a szöveget ASCII formátumba konvertálja. Ennek az az előnye, hogy minden szóra keresni lehet, és a szöveg vagy annak egy része további feldolgozás céljára konvertálható. E dokumentumok nem tartalmaznak viszont a formátumra vonatkozó információkat. Így készülnek például a *Project Gutenberg* vagy a *Library of the Future* elektronikus könyvei.

Az első modell egyik alváltozata, amikor a nyomtatott oldalakat szkennerrel tapogatják le. Ennek az a hátránya, hogy a tárolási igény az ASCII-énak legalább háromszorosa, nagy feloldóképességű monitort és nagyteljesítményű nyomtatót igényel, a használók csak külön megadott indexelő kifejezésekkel kereshetnek.

Az utóbbi alváltozat (például a Voyager *Expanded Books* nevű terméke) továbbfejlesztve lehetővé teszi a használók számára azt is, hogy manipulálják a szöveget (azaz kijelöljenek részeket, könyvjelzőket, a margón megjegyzéseket helyezzenek el) anélkül, hogy szövegszerkesztőbe exportálnák azt. Egyes termékek hiperszöveg-szerű kapcsolatokat is tartalmaznak. Kívánságra meg lehet változtatni a betűkészletet, a megjelenítési formát, a sortávolságot.

Egy másik alváltozat a nyelvtanulást segíti: képi információkat, helyes kiejtést, szómagyarázatokat, tézauruszt, esetleg fordítást tartalmaz.

Az elektronikus könyv második modellje a számítógépes játékokhoz kapcsolódik. A piacon kapható legtöbb játéknál több adatot tartalmaz, és realisztikusabb szimulációkat tesz lehetővé. A játék különböző elektronikus információs termékek, például enciklopédiák, almanachok részét képezi (Time Alamanac, Mammals: A Multimedia Encyclopedia). A cselekmény nem interaktívan zajlik, más szóval a menete lineáris. Legjobb esetben véletlenszerűen változtatják az egyes játékok lefolyását, többféle útvonalat és befejezést kínálnak.

Az elektronikus könyv harmadik modellje, az interaktív irodalom a televíziózással és a szórakoztató iparral kapcsolatos. A számítógép videóval van összekapcsolva, lehetővé teszi a használó számára az interaktivitást. E termékek ASCII szöveget, audio és video jeleket tartalmaznak többféle hordozón (winchester, CD-ROM és videolemez). Példák: Columbus: Encounter, Discovery, and Beyond; Illuminated Books and Manuscripts.

A növekvő interaktivitás, modellezési és szimulációs képességek elvezetnek a virtuális valóság technikájának alkalmazásához, amely jól kihasználható például az útikönyvek esetében, a szépirodalomban pedig előbb-utóbb megjelenhetnek az interaktív regények.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 243, 258, 269, 289, 293, 309

Kommunikációs technikák

Lásd 222

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 197, 232

Könyvtárépítés, berendezés

95/297
FUHLROTT, Rolf: Das neue Gebaude der Stadtbücherei Münster. Gebiert eine neue Architektur neues bibliothekarisches Denken? = ABI-Tech. 15.Jg. 1995. 1.no. 1-12.p. Bibliogr. 6 tétel.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A münsteri városi könyvtár új épülete

Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

Bolles és Wilson, a münsteri városi könyvtár építészei egy olyan forradalmi információs központot terveztek, amelyik már a 21. század atmoszféráját vetíti előre. A könyvtár koncepciója, külső és belső építészete és berendezései egyaránt azt tükrözik, hogy az információtechnológia teljesen megváltoztatta a nyomtatott dokumentumok szerepét. Az eredmény egy három zónából álló (távoli, közép és közeli) könyvtár lett, az utolsó egy aktív tájékoztatási központ egy média-utcával. Egy másik utca, a járókelők számára kialakított és a közeli Lamberti templomhoz vezető Könyvtár sétány két részre (tájékoztató- és könyvépület) osztja a könyvtárat. A két épület egyedülálló együttest alkot, s építészetével, feliratai val és újszerű tér-kialakításával érdekes kontrasztot nyújt Münster történelmi belvárosában. A szerző kívül-belül végigvezeti az olvasót az épületen, ismertetve külső és belső építészeti megoldásait és a könyvtár filozófiáját.

(Autoref.)

Számítógépes könyvtári rendszerek

95/298

OLMENDA, Carlos – MOSCOSO, Purificación: The integrated library systems market in Spain = Microcomp.Inf.Manage. 11.vol. 1994. 4.no. 281-293.p. Bibliogr.

Integrált könyvtári rendszerek piaca Spanyolországban

Információpiac; Integrált gépi rendszer

A cikk a spanyolországi integrált könyvtári rendszerek jelenlegi helyzetét elemzi. Tájékoztat e rendszerek használatáról, adatokat közöl a forgalmazó cégekről és az általuk forgalmazott telepítések számáról. Külön elemzésben mutatja be a rendszerek megoszlását könyvtártípusok szerint, s megvizsgálja a piac fejlődését 1982 óta, amikor az első ilyen terméket bevezették.

(Autoref.)

95/299

FRANKEN, Klaus: Zukunftsorientierte und mutige Entscheidungen sind notwendig! = Bibliotheksdienst. 29.Jg. 1995. 1.no. 62-67.p.

Jövőre célratörő és bátor döntésekre van szükség. Milyen rendszert választanak a német könyvtárak a közös katalogizálásra?

Gépi könyvtári hálózat; Integrált gépi rendszer; Közös katalogizálás; Szoftverválasztás

Németországban jelenleg a következő hat, különböző nagyságú regionális számítógépes hálózat működik, a következő szoftverekkel:

– az észak-német hálózat, amely 1995-ben magába olvasztotta az alsó-szászországi hálózatot; ez a PICA rendszert alkalmazza

– a berlini hálózat; a BIS-adatbázist használja

– Hessenben előkészületben van a HEBIS-hálózatról a PICA-ra való áttérés

– Észak-Rajna-Vesztfáliában és a délnyugat-német hálózatban a BIS-adatbázist használják

– Bajorországban a HEBIS-hálózat üzemel

– Saarlandban még nem döntöttek, milyen hálózatot hoznak létre.

Komolyan felmerült a hálózatok szoftverváltása. A Német Kutatási Társaság munkacsoportot hozott létre a kérdés tanulmányozására. A jövőre nézve a következő lehetőségek merültek fel:

1. Minden hálózat a PICA-t használja. – Ennek előnye az lenne, hogy a PICA bevált rendszer. Viszont nagy lenne a szoftvergyártótól való függés és annak a veszélye, hogy az azonos alapszoftver ellenére a rendszerek különböző irányban fejlődnek. A PICA egyébként az OSI-ISO értelmében nem nyílt rendszer. A fejlesztés szempontjából hátrányos lenne, hogy nem lenne a német piacon konkurens termék.

A további lehetőségek nem a PICA-t használnák, hanem

2. vagy a DABIS cég BIS 2000 rendszerét (ez hatékony átmenetet biztosítana; ugyanakkor a BIS 2000-t még nem próbálták ki),

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. vagy a bajor rendszert (ezt még nem próbálták ki nyílt rendszerként; további hátránya, hogy erőteljesen függ a gyártótól),

4. vagy pedig a német, vagy inkább a külföldi piacon keresnének egy megfelelő szoftvert (a német piac nem kínál megfelelő szoftvert, a nemzetközi piacon viszont nem veszik figyelembe a Németországban használatos RAK-WB katalogizálási szabályzatot és MAB formátumot),

5. vagy közösen saját szoftvert fejlesztenek ki (egy felmérés szerint a hálózatok szakemberei erre képesek is lennének; de ezek a rendszerek ma már olyan bonyolultak, hogy mire a saját fejlesztés elkészül, a rendszer már elavult).

Az öt alternatívát mérlegelve a 3. és az 5. szóba sem kerül. A 2. alternatíva nem realisztikus. Az 1. csak rövid távon látszik ésszerűnek és csak akkor, ha egyetlen hálózatot szeretnének Németországban létrehozni. Tehát csak az 4. lehetőség marad.

A német könyvtáraknak mindenekelőtt meg kell barátkozniuk azzal a gondolattal, hogy a RAK-tól és a hozzá tartozó MAB formátumtól megváljanak. Eddig ugyanis saját útjukat járták, egyedül ők valósították meg következetesen a párizsi konferencia ajánlásait. Ugyanakkor ezzel elszigetelték magukat az angol-amerikai fejlesztésektől. Az áttérésre igen alkalmas az idő, mert három hálózat szoftverválasztás előtt áll.

A RAK-WB szerint katalogizált tételek száma igen magas, ennek ellenére nagy ráfordítással középtávon kivitelezhető az áttérés. A retrospektív konverzió terén elért sikerek ezt igazolják.

A saját útnak az a következménye, hogy 1. bonyolult a nemzetközi adatcsere, 2. nehézkes, ha ugyan nem lehetetlen a nemzetközi programokban való részvétel, 3. meglehetősen korlátozott a számítógépesítési piac. Megérett a helyzet arra, hogy a könyvtárosok, a fenntartók és a tudományos felhasználók megvitassák és eldöntsék az optimális hozzáférés kérdését.

(Hegyközi Ilona)

95/300

WILLER, Mirna: CROLIST: Croatian Library and Information System = Vine. 97.no. 1994. 39-44.p. Bibliogr. 6 tétel.

A horvát könyvtári és információs rendszer, a CROLIST bemutatása

Integrált gépi rendszer

A zágrábi nemzeti és egyetemi könyvtár 1981-ben kezdte meg állománya és szolgáltatásai gépesítését egy saját fejlesztésű integrált rendszer telepítésével, amely UNIVAC kisgépen működött, 32 terminál csatlakoztatásával, valamint a VORTEX II operációs rendszer alkalmazásával. A bibliográfiai leírási formátum az IFLA UNIMARC akkori verziója volt.

1988-ban indították meg a fejlesztésnek egy újabb fázisát, mivel az addig használt hardver kapacitása nem tette lehetővé a további előrelépést, szoftverfejlesztést és a hazai könyvtári felhasználókkal való összeköttetést. Az új rendszer a CROLIST elnevezést kapta, amely a "CROatian Library and Information SYStem" rövidítése.

A rendszer az UNIMARC bibliográfiai szabványra, valamint az ORACLE integrált adatbáziskezelő rendszerre épül, amely az SQL keresőrendszer és a C nyelv használatát jelenti. A választás oka többek között a keresőrendszer gyorsasága, a C nyelv rugalmas alkalmazhatósága, valamint a megbízhatósága volt. Kommunikációs célokra a TCP/IP különböző variánsait használják.

Az integrált rendszer moduljai a katalogizáló, a kereső, a konvertáló, a gyarapító, a kölcsönző, a sorozati modulok.

A *katalogizáló modul* a kereső modullal együtt alkotja az integrált rendszer központi részét, alapját. A bibliográfiai és az authority rekordok létrehozásának folyamata a képernyőn azonos. Ennek egyes elemeit írja le a szerző, vagyis új rekord létrehozását, meglévő törlését, és az adatmásolást. A rekordokból létrehozhatóak katalóguscédulák, bibliográfiák, teljes bibliográfiai és egységesített besorolási rekordok UNIMARC és ISBD formában. A nyomtatott változat és a képernyőre megjelenítés mellett lehetséges a floppy lemezre, CD-ROM-ra való letöltés.

A *kereső modul* menü-vezérelt és a használó első lépésben nyolc szempont szerint kereshet. A keresés során lehetnek bizonyos szűkítések. A könyvtárosok számára lehetőség van az SQL használatára, amely még nagyobb lehetőségeket nyújt. Az angol nyelvű interfész az Interneten és X25 címeken is elérhető.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A *konverziós modul* lehetővé teszi az egységesített és a bibliográfiai adatok exportját és importját az ISO 2709 UNIMARC formátum és az újonnan fejlesztett rendszer UNIMARC formátuma között.

A *gyarapítási modul* együttműködik a többi modullal, lehetőségei többek között a könyvek beszerzési adatainak nyilvántartása, érkeztetés, valamint a kölcsönzési rekord létrehozása.

A *kölcsönzési modul*, amely a monográfiák és a bekötött folyóiratok kölcsönzési műveleteit tartalmazza, önállóan, a többi modultól függetlenül is használható.

A *sorozati modul* tartalmazza az időszaki kiadványok vásárlásával, előfizetésével és érkeztetésével kapcsolatos műveleteket.

A CROLIST rendszer a fent leírt intergált formában 1994 óta működik egy UNISYS 6000/64 gépen, amely 64 MB memórával, 6,5 GB lemezkapacitással és 75 terminállal rendelkezik. Jelenleg több, mint háromszázezer rekord van az adatbázisban.

A rendszert már telepítették az ország több könyvtárában. A nemzetközi változat 1993-ban készült el UNILIB elnevezéssel.

(Bátonyi Viola)

95/301

HERNÁNDEZ, Nuria: Der Faden der Ariadne = Bibliotheksdienst. 29.Jg. 1995. 3.no. 482-487.p.

Ariadne fonala. A madridi Biblioteca Nacional gépi rendszerének kialakítása

Helyi gépi hálózat; Integrált gépi rendszer; Nemzeti könyvtár; Online katalógus

A Spanyol Nemzeti Könyvtár (Biblioteca Nacional) a SIRTEX könyvtári rendszer igényeknek megfelelő alkalmazására fejlesztette ki az ARIADNA adatbázist. A PCWEEK 24.11.94. számában megjelent spanyol nyelvű publikációt annak széles körű érdeklődésre számot tartó témája miatt német nyelvre fordították. A referátum ennek a német nyelvű fordításnak az alapján készült.

Az ARIADNA, a Spanyol Nemzeti Könyvtár automatizált katalógusa, napjainkban több, mint egymillió nevet és tárgyszót tartalmaz. Feltár 480 ezer mai monográfikus munkát, 20 ezer történeti monográfiát, 35 ezer folyamatos gyűjteményes művet, 1100 nyomtatványt, folyóiratot, fotóanyagot, 900 példányos térképészeti anyagot, valamint 15 ezer partitúrát és 15 ezer magnófelvételt.

Az ARIADNA megvalósításáig vezető "hosszú utazás" 1964-ben a könyvtári automatizálás követelményeinek megfogalmazásával kezdődött, majd 1987-ben telepítették a SABINA rendszert. A továbblépés első fázisa a szerzeményezési alrendszer kifejlesztése volt (szerzeményezés, leltározás, könyvtári és egyéb statisztikák). A második fázisban újrakonvertálták a központi katalógust, s egyedi modulokat fejlesztettek ki az időszaki gyűjteményes művek, a speciális dokumentumok és a kölcsönzés számára. A fejlődés utolsó szakaszában valamennyi alrendszert egyetlen adatbázisban foglalták össze. Biztosították az automatizált katalógus online használatát és beépülését a nemzeti hálózatba. A továbbfejlesztést hátráltatta, hogy a rendszert vezérlő miniszámítógép a kultuszminisztériumban volt.

Ez a függőség akadályozta a SABINA továbbfejlesztést. Mindezek következtében a Spanyol Nemzeti Könyvtár önálló rendszer bevezetésére vállalkozott. 1989-ben a Fujitsu cég vállalta a hardver és a szoftver szállítását, 1991 márciusában helyezték üzembe az ARIADNA-t, a program Facom 760/20 számítógépen fut. A hálózatnak jelenleg több, mint 960 passzív és több, mint 190 aktív csatlakozása van. Azok a munkaállomások, melyek még nem csatlakoztak a hálózathoz, 3270-es terminálokat használnak.

Az ARIADNA tíz alrendszert tartalmaz, melyek három alcsoportra bonthatók:

1. adatbáziskezelés (adminisztráció, termék, metastruktúra meghatározása);
2. információkezelés (katalogizálás, visszakeresés, OPAC, kötegelt információkezelés);
3. állománykezelés (szerzeményezés, kölcsönzés, másolás).

A rendszer a szakvélemények alapján rugalmas, könnyen alkalmazható a változó igényekhez. A Spanyol Nemzeti Könyvtár az ARIADNA alkalmazásával egyaránt online katalogizálja a modern monografikus műveket, a történeti monográfiákat, a térképészeti anyagot, a magnófelvételeket, a partitúrákat, a grafikus anyagot és az időszaki gyűjteményes műveket. Az adatbank az online katalógus mellett kötegelt információkezelésre is alkalmas, segítségével lehetővé válik a cédulakatalógus konverziója is. 1992-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

180 ezer egységet vittek be az adatbázisba, melyeknek a Bibliografia Espanola (Spanyol Nemzeti Bibliográfia) 1979-es szalagjai is részei. Az ARIADNA rendszerből lekérdezhetők a képanyagok, segítségével előállítható a Spanyol Nemzeti Bibliográfia, készíthető CD-ROM és más adathordozó. A teljes és rövidített címek IBERMARC formátumban készülnek.

A helyi és külső felhasználók az üvegszálas technika felhasználásával teremtenek kapcsolatot a központi számítógépel. Az ARIADNA napjainkban a kultuszminisztérium PIC rendszere segítségével az Iberpac hálózaton és az Irisen keresztül csatlakozik az Internetre. A közeljövőben videotexen is elérhető lesz.

(Az ARIADNA-ról és az ADMYTE tervről lásc még a 95/077. sz. referátumot a Könyvtári Figyelő 1995. 1. számában.)

(Drobinoha Angéla)

Számítógép-szoftver

95/302
KUMAR, Satish – KAR, Debal C.: Library computerization: an inexpensive approach = Libr.Rev. 44.vol. 1995. 1.no. 45-55.p. Bibliogr. 70 tétel.

Könyvtárgépesítés olcsón: a Micro-ISIS rendszer használata

Integrált gépi rendszer; Szoftver

A szerzők a CDS/ISIS bibliográfiai adatbáziskezelő programnak a Tata Energy Research Institute (Delhi) könyvtárában használt alkalmazását ismertetik. Bemutatják a program tulajdonságait, hardver-feltételeit és beszerzési lehetőségeit (UNESCO). A cikk egy átfogó irodalomkutatás alapján egy szemlét és egy bibliográfiát is közread a CDS/ISIS könyvtári alkalmazásairól.

(Autoref.)

95/303
CHOWDHURY, Gobinda G. – NEELAMEGHAN, A. – CHOWDHURY, Sudatta: Vocabulary control online in MicroISIS databases: a Pascal interface = Microcomp.Inf.Manage. 11.vol. 1994. 4.no. 295-305.p. Bibliogr.

Online szókészlet-ellenőrzés Micro-ISIS adatbázisokban Pascal programmal

Besorolási adatok egységesítése; Input; Szoftver

A szerzők szerint az adatbáziskészítés során a tárgyszavak, nyelvek, országok stb. elnevezési következetessége érdekében szükség van online szókészlet-ellenőrzésre, a keresőkifejezések és kódok egységítésére. A legtöbb információkeresési program, beleértve a Micro-ISIS-t is, biztosítja az online szókészlet-ellenőrzést a keresőkérdés megfogalmazásakor, de kevés az olyan termék, amelyik az adatbevitel alkalmával is képes erre. A Micro-ISIS-hez írt VOCON.PAS nevű Pascal interfész segítségével egyes mezők kitöltéséhez online módon ki lehet választani a megfelelő kifejezést vagy kódot. A program ezen kívül még használható MFN szerinti rekord-módosításra, a szókészlet aktualizálására ill. módosítására olyan kifejezésekkel, amelyeket egy másik szókészletből online módon választottunk ki.

(Autoref.)

95/304
FURNER-HINES, Jonathan – WILLETT, Peter: The use of hypertext in libraries in the United Kingdom = Vine. 97.no. 1994. 45-49.p.

Könyvtári hiperszöveg-alkalmazások az Egyesült Királyságban

Felmérés [forma]; Hiperszöveg

A brit könyvtárakban használt hipertext-rendszerek és -termékek használatának felderítésére felmérést végeztek – a cikk ennek eredményeit foglalja össze. Nem meglepő, hogy a leglelkesebb használóknak és előállítóknak az egyetemi könyvtárak bizonyultak. A felmérés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerint a hipertext-rendszerek könyvtári fejlesztése négy fő fejlesztési szakaszban történik (multimédia, interaktivitás, hozzáférhetőség hálózaton, és e három szempont egy rendszerbe való összevonása), de megvan a lehetőség arra is, hogy egy könyvtár valamelyik szakaszt kihagyva (pl. Gopher szerver kifejlesztése) azonnal a legfelső lépcsőfokra "ugorjon" (WWW szerver telepítése).

(Autoref. alapján)

Lásd még 310

Elektronikus könyvtár

95/305
PHILLPOT, Clive: Book museums or virtual libraries = Art Libr.J. 19.vol. 1994. 4.no. 4-9.p. Bibliogr. 25 tétel.

Könyvmúzeum vagy virtuális könyvtár

Elektronikus könyvtár; Jövő könyvtára; Szakkönyvtár -művészeti, irodalmi

Annak ellenére, hogy a hagyományos könyvnek még nincsen teljes értékű helyettesítője, minden jel arra mutat, hogy a belátható jövőben az elektronikus publikációk fognak előtérbe kerülni. A hagyományos könyvtárak könyvmúzeumokká, a könyvtárosok múzeumőrökké válnak, sok könyvtáros szerepe viszont megváltozik: ők előre csomagolt múzeumi tárgyak helyett határtalan mennyiségű csomagolatlan elektronikus információval fognak foglalkozni, megteremtve és szorgalmazva ezek nyilvános hozzáférhetőségét. Az elektronikus "virtuális könyvtár" képi és szöveges információkat egyaránt tartalmaz majd. Magába kell foglalnia a művészeti könyvtárakat is, feltéve ha addigra nem válnak ezek is múzeumokká. Mind a virtuális könyvtárban, mind a művészeti könyvtárakban szükség lesz a könyvtárosok szaktudására és leleményére. A virtuális könyvtár és a hagyományos könyvtár azonban valószínűleg sohasem fog teljesen különválni: az utóbbi továbbra is kapuként szolgálhat az előbbihez való hozzáféréshez.

(Autoref.)

95/306
WU, Zimin – RAMSDEN, Anne – ZHAO, Dianghuo: The user perspective of the ELINOR electronic library = Aslib Proc. 47.vol. 1995. 1.no. 13-22.p. Bibliogr.

Az ELINOR elektronikus könyvtár a használók szempontjából

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Használói szokások; Hatékonyság; Kísérlet

Már ma is látható, hogy a jövő könyvtára az elektronikus könyvtár lesz, de ami a használók és a használhatóság szempontjait illeti, a téma még sok kutatást igényel. A cikk a használó szempontjából ismerteti a De Montfort egyetem ELINOR (Electronic Library and Information Online Retrieval) programját. Mindenekelőtt az ELINOR használói képernyőinek fő jellemzőit mutatja be: hogyan találhat meg az olvasó egy dokumentumot a rendszerben, s olvashatja el azt a képernyőn. Ezt követően egy használói felmérés módszertanát és eredményeit tárgyalja. A felmérés, amelyet az 1993-as tanév őszi szemeszterében végeztek, nyolc, találomra kiválasztott használó tapasztalataira épült. A felmérés során a résztvevőknek keresési, böngészési és olvasási feladatokat kellett megoldaniuk, majd válaszolni egy kérdőív kérdéseire. Az előbbiek célja az volt, hogy az ELINOR használhatóságának objektív felmérése segítségével összehasonlítsák az elektronikus és a nyomtatott könyvek használatát, a kérdőívvel pedig a résztvevők szubjekív benyomásairól kívántak képet kapni. A tervek szerint a következő felmérést kiterjesztik az "Üzleti információs rendszerek" tantárgy összes első- és másodéves hallgatójára.

(Autoref.)

Lásd még 198

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

95/307
SCHUMAN, Patricia Glass: Librarians and publishers: an uneasy dance = Wilson Libr.Bull. 69.vol. 1994. 4.no. 40-43.p. Bibliogr. 4 tétel.

Könyvtárosok és kiadók: hiányzó összhang

Együttműködés -belföldi; Hatékonyság; Könyvkiadás

Bár a könyvtárosok és a kiadók egymásrautaltsága nyilvánvaló, s társadalmi hivatásuk és önérdekük is szoros együttműködést és folyamatos kommunikációt indokol, egyik szakma gyakorta nincs tudatában egymás módszereinek, politikájának, gazdasági megfontolásainak. Míg a múltban ragyogó példái voltak a közös fellépésnek és munkának, manapság feszült a két terület viszonya, amit tovább terhelnek az új technológiából és a szellemi tulajdonjogból fakadó problémák.

A 19. század végén neves kiadók (W. Wilson és R.R. Bowker) és könyvtárosok (pl. Melvil Dewey) alapították meg az American Library Associationt, s működtek együtt mindkét fél javára. Az 1950-es években a viszony második aranykora jött el, amikor közösen léptek fel a McCarthy-korszakban a szellemi szabadság védelmében. Megalapították a National Book Committee-t, programokat indítottak az analfabetizmus leküzdésére, megszervezték az országos könyvtári hetet stb.

Az 1970-es években a kormány radikálisan csökkentette a kulturális kiadásokat, s ez – a kiadói koncentrációval, az új technológiák megjelenésével és a kormányzati információs politika változásaival együtt – a két szakma kapcsolatainak meglazulását eredményezte.

A legszembetűnőbb szakadás a fénymásolás eltérő megítélése miatt következett be. A "méltányos használat" elve 1972-ig működött, amikor is egy kiadó pert veszített a tudományos célú fénymásolás kifogásolásában. Viszont 1992-ben a bíróság már a kiadónak adott igazat, amikor egy iparvállalattal szemben védte szellemi tulajdonjogát a túlzó másolás ellen.

Súlyos nézeteltérések mutatkoztak a kormányzati kiadványok terén. A kormány vissza akarja fogni saját kiadói tevékenységét, privatizálni akarja kiadványait. Ezzel szemben a könyvtárak közjónak tekintik a kormányzati információkat, amiket ingyen kell terjeszteni az ország 1400 letéti könyvtára révén. A kiadók viszont azért lobbiznak a kormánynál, hogy bízza a magánszektorra az információ terjesztését.

A vita lényege, hogy a privatizáció során mennyire lesz tartható a társadalmi célok és a magánérdek egyensúlya. Ez ugyan régi probléma, most azonban az nehezíti, hogy a tét soha nem volt ilyen magas. A döntő kérdés: ki fog fizetni és ki fog belőle hasznot húzni.

A kiadói területen a koncentráció hatalmas ütemben folytatódik. Ennek egyik negatív hatása a manipuláció veszélyének felerősödése, a másik pedig az árpolitika monopolisztikus jellege. Az Association of Research Libraries vizsgálódásai azt mutatják, hogy a folyóiratárak egyre gyorsabban emelkednek, a könyvtárak mind kevesebb könyvet vásárolnak ennek következtében, s a legdinamikusabban növekedő könyvtári szolgáltatássá a könyvtárközi kölcsönzés vált. Bizonyos kísérletek történnek könyvtári részről, hogy az egyetemek és a kutatók ne adják el a szerzői jogot a kiadóknak, bár ezek nem sok sikerrel kecsegtetnek.

A könyvtári piac a kiadói forgalom 10%-át jelenti, de bizonyos kiadványfajták esetében ez 50-90%-ra is felmehet. Ezért a könyvtárak úgy érzik, hogy nem kapnak elég figyelmet és megbecsülést a kiadók részéről.

Vannak azonban biztató jelek is arra, hogy a két egymásra utalt szakma ismét képes lesz az együttműködésre. Közös akciók, programok, kísérletek indultak. Mindez biztató, de nem elegendő. A kiadók az információ és a kultúra valódi "kapusai" (ők döntik el, mit, mikor, kinek adnak ki), a könyvtárosok pedig a "bejáratot" jelentik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy demokratikus társadalom számára lényeges, hogy együttesen fejtsék ki hatásukat.

(Papp István)

95/308

LINE, Maurice B.: Needed: a pathway through management literature = Libr. Manage. 16.vol. 1995. 1.no 36-38.p. Bibliogr. 5 tétel.

A vezetéstudományi szakirodalom áradata, és egy javasolt megoldás

Kiadványözön; Szakirodalom -vezetéstudományi

A vezetésről szóló szakirodalom mennyisége az utóbbi időben rohamosan növekszik. Íróik legtöbb esetben felsőoktatási tanszékvezetők és tanácsadó szakemberek. A szerző szerint e dolgozatok nagy része bővelkedik az ismétlésekben és túl hosszú. E művek nagy részét megvásárolják ugyan a könyvtárak és az egyéni érdeklődők, de azt nem lehet tudni, hogy hányan olvassák őket, és hogy mennyi haszon származik ebből. E helyzeten a kritikai recenziók nagyban segíthetnének.

(Autoref.)

95/309

HARNAD, Stevan: Electronic scholarly publication: Quo vadis? = Man.Inf. 2.vol. 1995. 3.no. 31-33.p. Bibliogr.

Merre tart az elektronikus formájú tudományos publikálás?

Elektronikus publikáció; Hatékonyság; Számítógép-hálózat

A tudósok és kutatók által írt és olvasott cikkek zöme egy szűk szakmai körnek szól. A papíralapú publikálás ökonómiája mostanáig arra kényszerített bennünket, hogy az ilyen "ezoterikus" publikációkat azonos módon kezeljük a jövedelemszerzésre irányuló sajtótermékek kiadásával, pedig a tudományos publikációk célja csak közvetett módon anyagi haszon ösztöndíjak, előrelépés formájában, elsődlegesen presztízs elérése a célja.

A technológia rendelkezésre áll, hogy ettől a filozófiától megszabaduljunk, csupán megszokásaink tartanak vissza. Az ezzel kapcsolatos különféle aggodalmak a következőkkel oszlathatók el.

Ha a bírálati rendszert a Hálózaton is alkalmazzuk, itt is jelenhetnek meg komoly tudományos művek, hiszen a bírálat független a hordozótól.

A Hálózat már rendelkezik keresési eszközökkel az információs zaj kiszűrésére.

A kereskedelmi szolgáltatók térnyerésével finanszírozható a tudományos publikációk megjelentetése, amit ma még a kormányzati és felsőoktatási szféra ingyenesen biztosít.

Ha azt mondjuk, hogy a Hálózaton nem archiválhatók az anyagok, felmerül a kérdés, vajon a könyvtárak könnyen tudják-e a papíralapú dokumentumokat megőrizni?

Az elektronikus publikálás költsége 20-30%-kal kevesebb a papíralapúnál, ha a hagyományos mechanizmusból eredeztetett elektronikus kiadásból indulunk ki, de 70% a megtakarítás, ha az igazi elektronikus folyóiratokat vesszük, amelyeknél nincs papír-, nyomda-, marketing és terjesztési költség sem, csak a bírálat és a szerkesztés költségei maradnak meg. A *Psycoloquy* nevű ingyenes elektronikus folyóirat éves előállítási költsége mintegy 15 ezer dollár. Magasabb költségek csak az előfizetéses alapon, az előfizetés szükségességét szükségtelen sallangokkal alátámasztó vagy a hibrid (papíron és elektronikusan is megjelenő) folyóiratoknál jelentkeznek.

Ha mostantól fogva minden, az "ezoterikus" tudományokban érintett kutató preprinteket tenne fel a hálózatra nyilvános ftp vagy http archívumokban, működni tudna a rendszer. A bírálati folyamaton keresztülment, majd elfogadott preprintek természetes módon cserélődnének, mivel a szerzők nem hagynák fent őket sokáig ideiglenes formájukban, de nem kellene a publikálás pillanatában levenniük őket.

A kiadók, érdekeik védelmében a szerzői jogra hivatkozva próbálhatnák arra kényszeríteni a szerzőket, hogy műveiket vonják vissza a nyilvános archívumból, de a szerzőknek ez nem állna érdekükben. Ha a kiadók megszüntetnék az "ezoterikus" folyóiratok kiadását, saját bírálati és kiadási mechanizmust kellene kiépíteni, esetleg az egyetemekre és tudós társaságokra alapozva.

Egy másik megoldás: a valódi oldalankénti költségszámítás alapján a kiadók tisztes profitot

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyerhetnének, ha a szerzőktől oldalankénti közlési díjat kérnének, amelyet azok intézeti támogatásból vagy kutatási pénzekből fizethetnének.

Mindez azt is jelenti, hogy az új hordozó nem jelenti szükségszerűen a meglevő kiadók kihagyását. Kölcsönösen előnyös, együttműködésre alapuló megoldásokat lehetne találni.

(Koltay Tibor)

95/310

NELSON, Theodor Holm: Xanadu: document interconnection enabling re-use with automatic author credit and royalty accounting = Inf.Serv.Use. 14.vol. 1994. 4.no. 255-265.p.

A Xanadu-rendszer: elektronikus dokumentumok (ill. részleteik) szabad használata és összekapcsolása, a jogdíjak automatikus elszámolásával

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Hiperszöveg; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

Míg a könyv és folyóirat kompatibilis egymással, a jelen elektronikus dokumentumai zártak. Nem tudunk pl. széljegyzetet írni egy CD-ROM-ra. A jelenlegi "multimédia szabványok" is a zárt médiumok filozófiájára épülnek. Néhány olyan izgalmas kivételtől eltekintve, mint a World Wide Web a jelenlegi rendszerek nem foglalkoznak az újrafelhasználás és a kölcsönös kapcsolatok központi kérdésével.

A "videó igény szerint" rendszerek, amelyek lehetővé teszik, hogy bármely mozifilmet akármikor megnézzünk, vagy ennek majdnem minden filmre kiterjedő változata, továbbá az a lehetőség, hogy pl. mérkőzések egyes jeleneteit különböző nézőpontból nézhetjük, még mindig nem a várt interaktív médiát jelentik.

Az ipari kezdeményezések a szerzői jog nyomonkövetésére ugyancsak korlátozottak s az olyan állítólag messzire látó alkalmazások, mint a WYSIWYG elv (What You See Is What You Get, "amit látsz, azt kapod") is csak a papírt szimulálják.

Az információkat a valóságban kis mennyiségekben, tükrözött és kölcsönvett formában, kivágatok, idézetek, kivonatok stb. alakjában vesszük magunkhoz, ami kötetlen online médiumokat igényel, kompatibilis kapcsolatokkal. Ehhez a felhasználó számára biztosítanunk kell, hogy a kurzorral rámutatva és az egér kattintásával ne egész dokumentumokhoz, hanem azok részleteihez jusson hozzá a neki tetsző, előre ki nem számítható sorrendben. Ehhez ne kelljen "számítógépül" tudnia, a dokumentumokat automatikusan megrendelhesse.

Szükség van a szabad ellentmondásra és vitára is, amit a mai rendszerek nem biztosítanak. Mindenki számára hozzáférhető, olcsó, minden nézőpont iránt nyitott médiát kell szolgáltatnunk. Mindenkinek álljon szabadságában az olvasás, tetszés szerint ugrálhassunk a dokumentumokban, a szerző ne korlátozzon ebben, ahogy az pl. a számítógéppel segített tanulás esetében történik.

A hipertext-ugrásoknak visszafordíthatóknak kell lenniük, nem úgy mint a jelenlegi interaktív médiumok többségénél. Mindenkinek álljon szabadságában, hogy egyenlő eséllyel publikáljon, kommentáljon, kapcsolatokat hozzon nyilvánosságra, idézzen. A rendszernek nem szabad nyilvántartania, ki mit rendelt, különben az olvasás politikai cselekedetté válik.

Sokan naívan azt gondolják, hogy a szerzői jog intézménye meg fog szűnni. Ez nem fog bekövetkezni. A szerzői jog ugyanis nem valamiféle kényszerzubbony, hanem kompromisszum, amely hozzáférhetővé tesz sok mindent. Rendszerünknek kell együttműködnie a szerzői joggal, méghozzá a lehető legsimábban.

A *Xanadu* már régóta meglevő szoftver, elképzelés és munkaterv egy világméretű, kapcsolatokkal behálózott publikálási rendszerre. Egyedülálló megoldásokat kínál a jogdíjak, jogok és az újrafelhasználás területén. A Xanadu-modellben minden résztvevő megegyezhet az eladás és az újrafelhasználás szabványos módjában. Az implementáció típusa már másodlagos.

Minden publikált dokumentum bármely szelete "a la carte" megvásárolható és újrafelhasználható, újrapublikálható, ha a szerződés szerint virtuálisan belekerül a Xanadu rendszerbe. A jogdíjak automatikusan jutnak el a jogtulajdonoshoz.

A felhasználó minden beszerzett darabhoz nyugtát kap, amely igazolja, hogy legitim módon "vásárolt".

Egy dokumentum a saját tartalmi elemeiből (szöveg, kép stb.), valamint belső és kifelé mutató kapcsolatokból épül fel. A kapcsolatok nem tartalmaznak kódokat. Kifejezhetnek tárgyat,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kommentárt, egyet nem értést, támogatást, bizonyítékot, példát, grafikus illusztrációt stb.

A kapcsolatok "végei" megmondják, hova szándékoznak az adott kapcsolatot csatolni. Ez lehet egy pont, egy képterület stb. A kapcsolás lehet mély, amely eléri az adatstruktúrát és lehet felszíni. A kapcsolatok lehetnek mindkét végükről láthatóak, vagy mindkét végükről bejárhatóak, de általában asszimetrikus jelentésűek, azaz direkcionálisak. Néhány kapcsolat lehet szimmetrikus.

A "transzklúzió" (transclusion) jelentése: "hozd be ezt az anyagot ide", ami formálisan megfogalmazva dokumentumok határán át történő virtuális becsatolást jelent. Segítségével áthozhatók a dokumentum belsejéből származó tartalmi elemek és a kapcsolatok is. A transzklúziók szintén lehetnek mindkét végükről láthatóak, vagy mindkét végükről bejárhatóak és direkcionálisak. Itt természetesen két irány létezik, ahonnan kiválasztottuk az adott elemet és ahová bekapcsoljuk.

A Xanadu Royalty Server (jogdíj szerver) a már vázolt beszerzési módokat támogatja, különösen a WWW-be való átvitelre.

(Koltay Tibor)

Lásd még 208, 219, 269, 291, 310

Közművelődés

95/311

HARTIKAINEN, Marjatta: Promoting general interest in literature – persistent work with a crystal clear purpose = Scand.Public Libr.Q. 28.vol. 1995. 1.no. 13-14.p.

Az irodalmi érdeklődés előmozdítása – a finn Olvasási Központ bemutatása

Irodalompropaganda; Író-olvasó találkozó; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az eredetileg 1972-ben Írók Központjaként alapított, manapság Olvasási Központ néven, 3-4 fős személyzettel, évi 11 hónapon át működő intézmény tevékenységét mutatja be az intézet titkára. A Kulturális Minisztérium, a helyhatóságok, különböző magánalapítványok és a használók anyagi támogatásával létre jött központ valójában egyfajta irodalmi ügynökségként iskolák, klubok, könyvtárak számára szervez évente 500-600 alkalommal személyes találkozókat az írók, költők, szerkesztők, kritikusok, tudósok és az olvasók között. A fentiek és a különböző propaganda célú kiadványok előállítása mellett 3, közöttük egy svéd nyelvű telefonvonalat működtetnek, amelyeken hetente változó műsorral a hívó fél 5-6 percen át finn költők saját verseit hallgathatja.

A visszajelzések szerint egy-egy telefonos műsor nyomán a könyvtárakban érezhetően megnövekedett a szóban forgó kötetek iránti érdeklődés, másrészt sok egyén mond írásban köszönetet a szervezőknek azokért a magvas, tisztázó, elrendező gondolatokért és élményekért, amelyeket ezektől a költőktől, illetve műveiktől kaptak.

Évente két alkalommal (márciusban és októberben) – a megrendelések számától függően – 4-30 ezer példányban tizenéveseknek szóló irodalmi lapot is kiadnak, melyben eredeti versek, novellák (gyakran kezdő fiatalok első írásai) mellett tanulmányok, kritikák, top-listák és keresztrejtvények is olvashatók.

Az irodalom háttérbe szorulását tapasztalva úgy tűnik, az ösztönzés változatos módszereire egyre nagyobb szükség van Finnországban is. Ezért fontos számukra 1995, amikor részben a filmezés centenáriumához kapcsolódva tesznek erőfeszítéseket az irodalmi élet és az audiovizuális kultúra közötti kapcsolatok tudatosítása érdekében, és amikor az Oului Egyetemmel közösen az 1993-as nagyszabású irodalmi szeminárium folytatásának a megszervezésére készülnek.

(Nagy Attila)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

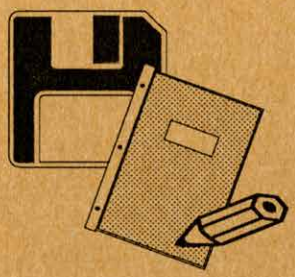
Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI-Tech. – ABI Technic (DE)
Ann.Libr.Sci.Doc. – Annals of Library Science and Documentation (IN)
Art Libr.J. – Art Libraries Journal (GB)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Audiov.Libr. – Audiovisual Librarian (GB)
Aust.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)
Bibliografiâ. – Bibliografiâ (RU)
Biblioteka. – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz. – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekoved. – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliothek. – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
Bibliotheksdienst. – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB. – Bolletino Associazione Italiana Biblioteche (IT)
Bottom Line. – The Bottom Line (GB)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Cat.Index. – Catalogue and Index (GB)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Libr.News. – College and Research Libraries News (GB)
Ctenár. – Ctenar (CZ)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
FID News Bull. – FID News Bulletin (I)
Focus Int.Comp.Libr. – Focus on International & Comparative Librarianship (GB)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Serv.Use. – Information Services and Use (I)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
Int.J.Inf.Libr.Res. – International Journal of Information and Library Research (I)
Int.J.Inf.Manage. – International Journal of Information Management (I)
Int.Rev.Child.Lit.Libr. – International Review of Children's Literature and Librarianship (I)
J.Acad.Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society of Information Science (US)
Libr.Manage. – Library Management (GB)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libri. – Libri (I)
Man.Inf. – Management Information (GB)
Microcomp.Inf.Manage. – Microcomputers for Information Management (I)
Mitteilungsbl. – Verb.Bibl.Landes Nordrh.-Westf. – Mitteilungsblatt – Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen (DE)
Mousaion. – Mousaion (ZA)
Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program. – Program (GB)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Cientifica (ES)
RQ. – RQ (US)
Scand.Public.Libr.Q. – Scandinavian Public Library Quarterly (Sx)
Sch.Libr. – School Librarian (GB)
Škol.Knižn. – Školské Knižnice (SK)
South.Afr.J.Libr.Inf.Sci. – South African Journal of Library and Information Science (ZA)
Spec.Libr. – Special Libraries (US)
Vine. – Vine (GB)
Wilson Libr.Bull. – Wilson Library Bulletin (US)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kérések a Könyvtári Figyelő szerzőihez, közreműködőihez

- Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföldi könyvtárügy legfontosabb eseményeivel, kutatási eredményeivel, valamint szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó gyakorlati és elméleti megközelítésű írásokat vár közlésre.
- Ha önnek már van készen kézirata, vagy tervezi, hogy írna valamely Önnek fontos, s lapunk profiljába illeszkedő témáról, vegye fel szerkesztőségünkkel a kapcsolatot. Szívesen fogadjuk az általános érdeklődésre, megfontolásra számot tartó írásokat a következő műfajokban: tanulmányok, tömörítések, szemlék, referátumok, könyvismertetések, hírek, beszámolók.
- A terjedelmet és a határidőt a szerkesztőségünk a szerzőkkel közösen határozza meg.
- További kéréseink: a tanulmányokat – ha lehet – tagolják alcímekkel, a hivatkozásokat számozzák meg és az írás után Irodalom cím alatt sorolják fel. A tanulmányokhoz szíveskedjenek mellékelni egy 10 mondatos tartalmi összefoglalást is az idegen nyelvű rezümékhez.
- Mivel lehetőségeink korlátozottak, ezért ábrákat, illusztrációkat csak feltétlenül szükséges esetben tudunk közölni és kizárólag jó minőségű, tónusos, másolásra alkalmas minőségű illusztrációt, ábrát tudunk elfogadni.
- Ha A/4-es papíron küldi a kéziratot, egyetlen kérésünk, hogy jól olvasható, áttekinthető legyen az irás és ne legyen sűrűn gépelve.
- IBM PC-n futtatható szövegszerkesztővel készült kéziratot is elfogadunk. Ebben az esetben kérjük, hogy vagy 3,5, vagy 5,25-ös floppy lemezt küldjenek, s mellékeljék a cikk nyomtatott változatát is. Az adatállományokat szíveskedjenek ASCII kódban elmenteni. A lemezt visszaküldjük.
- A beérkezett kéziratok sorsáról a szerkesztőség rövid időn belül tájékoztatja a szerzőket. Kérjük, ne feledjék a kéziratra ráírni a nevüket, a munkahelyi és a lakáscímüket, valamint a telefonszámukat.

Köszönettel

a lap szerkesztői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ára: 180,-Ft + postaköltség

Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!

Közlés megállapodás
szerint

Érdeklődni lehet a
szerkesztőség címén és
telefonján.

A következő szám tartalmából:

Mecenatúra vagy finanszírozás...

Nemzeti könyvtári törvények összehasonlító vizsgálata

ONE-program

Fordítások analitikus feltárása az OIK-ban

From the contents:

On the future of public libraries

Librarians' image of the future

THEL (Textbook and Higher Education Libraries) Program – Hungary

Collection development in Hungarian academic libraries

Aus dem Inhalt:

Über die Zukunft von Öffentlichen Bibliothek

Die Zukunft der Bibliotheken mit den Augen des Sociologen

Zusammenfassender Besicht des THEL-Program – Ungarn

Bestandsentwicklung in ungarischen Hochschulbibliotheken

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben